

84(461)
063

джордж
орвелл

1984

Майстри
світової літератури

George Orwell

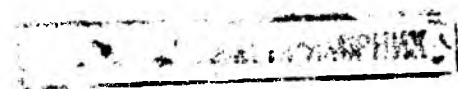
1984

Джордж Орвелл

1984

Роман

З англійської переклав
Віктор Шовкун

НБ ПНУС

800072

видавництво
жупанського

Київ

Цей текст захищений Законом України
«Про авторське право і суміжні права».

Виключне право на видання цього тексту належить
Видавництву Жупанського.

Будь-яке цитування тексту, його відтворення
чи публікація можливі лише з дозволу видавництва.

За редакцією
Олексія Жупанського

Трикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
код 02125266
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

800072

Перекладено за виданням:
Penguin Books, Nineteen Eighty-Four, 2004.
© The Estate of the late Sonia Brownell
Orwell, First published in 1949
© Eric Blair, 1949
© Видавництво Жупанського;
В. Шовкун, переклад;
О. Жупанський, редакція, післямова;
О. Баратинська, художнє
оформлення, 2015.

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ 1

Був холодний і ясний квітневий день, і годинник вибив тринадцяту годину. Вінстон Сміт¹, притиснувши підборіддя до грудей, щоб заховати обличчя від різкого вітру, хутко прослизнув у скляні двері багатоквартирного будинку «Перемога»², але все ж хмарка піщаної пилюги встигла залетіти слідом за ним.

У холі смерділо вареною капустою і старими постілками. На стіні висів кольоровий плакат, явно завеликий для цього приміщення. На ньому було зображене лише величезне обличчя, понад метр завширшки – обличчя чоловіка приблизно сорока п'яти років з густими чорними вусами і грубими, проте симпатичними рисами. Вінстон

¹ *Вінстон Сміт*. Перші читачі «1984», либонь, звернули увагу на ім'я та прізвище головного героя твору. «Сміт» і тоді, й тепер було надзвичайно поширеним англійським прізвищем і вживалося як синонім слова «всякий». Див., наприклад, знамениту пісню воєнних часів «Я Берлінгтон Берті з Бау» («Майже кожен знає мене, від Сміта до лорда Роузбері...»), написану Вільямом Гаргрівсом і виконувану його дружиною Еллоу Шілде. «Щодо імені «Вінстон», то так звали британського військового лідера Вінстона Черчілля. Вінстону Сміту в романі тридцять дев'ять років, а отже, він народився 1939 року, коли почалася Друга світова війна.

² *Багатоквартирний будинок «Перемога»*. Багатоквартирний будинок, у якому мешкав Вінстон Сміт, може бути ототожнений із Ленгфорд Корт на Ебі-роуд, в якому Орвелл та його перша дружина Ейлін оселилися в березні 1941 року. Як і Вінстон, вони займали однокімнатну спальню на сьомому поверсі, звідки відкривався краєвид на центральний Лондон.

попрямував до сходів. Годі було й намагатися піднятися ліфтом. Навіть у найкращі часи він нечасто працював, а зараз електричний струм удень відключали. Його берегли для Тижня Ненависті. Щоб дістатися квартири, треба було подолати сім маршів сходів, і Вінстон, який мав тридцять дев'ять років, та ще й варикозну виразку над своєю правою щиколоткою, підіймався повільно, зупиняючись кілька разів для перепочинку. На кожному сходовому майданчику навпроти ліфтової шахти на нього зі стіни дивилося величезне обличчя. Воно було намальоване таким чином, що, незалежно від того, де ви стоїте, його очі увесь час стежили за вами. **СТАРШИЙ БРАТ ПИЛЬНУЄ ЗА ТОБОЮ** – значилося під малюнком.

У квартирі солодкоголосо зачитувалися цифри, що якось стосувалися виробництва чавуну. Голос лунав із видовженої металевої пластини, схожої на закіптюжене дзеркало, яка утворювала частину поверхні стіни праворуч. Вінстон повернув вимикач, і голос притих, хоча слова й далі звучали досить виразно. Пристрій (він називався телеекраном) можна було приглушити, але не можна було зовсім вимкнути. Вінстон підійшов до вікна – синій комбінезон, який був одностроєм Партії, лише підкреслював скромні розміри його фігури. У нього було дуже світле волосся та від природи рум'яне обличчя із загрублою шкірою – від поганого мила, тупих лез і зимового холоду, який лише нещодавно минувся.

Щоправда, навіть крізь зачинене вікно зовнішній світ видавався холодним. Унизу на вулиці пориви вітру крутили невеликі смерчі з пилу та клаптів паперу¹, і попри сонячну погоду й чисте синє небо, усе навколо, окрім розвішаних скрізь плакатів, видавалося сірим та безбарвним. З кожного помітного місця вулиці на людей дивилося

¹ Унизу на вулиці пориви вітру крутили невеликі смерчі з пилу та клаптів паперу. Велика частина описів у романі «1984» запозичена з третього роману Орвелла «Не дайте зів'янути конваліям» (1936). Цей уривок може бути порівняний зі сценою у першому розділі, де головний герой Гордон Комсток дивиться з вікна своєї Гемпстедської книгарні на вулицю. Там, відірвавшись від ближньої афіші, «клапоть паперу тріпотів, як невеличкий прапор».

позначене чорними вусами обличчя. Один із плакатів висів на будинку, що якраз був навпроти. **СТАРШИЙ БРАТ ПИЛЬНУЄ ЗА ТОБОЮ** – проголошував плакат, і справді, чорні очі з портрета пронизливо вдивлялися в очі Вінстона. Інший плакат, розміщений на рівні першого поверху, лопотів на вітрі відірваним краєм, то затуляючи, то відкриваючи слово **АНГСОЦ**. Удалині між дахами, неначе трупна муха, завис гелікоптер, а потім ковзнув убік і пощез. То був поліцейський патруль, який зазирає людям у вікна. Проте поліцейські патрулі нікого не лякали. По-справжньому боялися лише Поліції Думок.

За спиною у Вінстона й досі бубнів голос із телеекрана про виробництво чавуну й перевиконання Дев'ятої Трирічки. Телеекран передавав звуки і водночас їх приймав. Кожне слово, яке Вінстон вимовляв гучніше за тихе шепотіння, ним вловлювалося. До того ж, поки він залишався в полі зору екрана, його могли не лише чути, а й бачити. Звичайно, він не знав, чи спостерігають за ним саме цієї миті. Наскільки часто або за якою системою Поліція Думок підключалася до тієї чи тієї індивідуальної мережі, залишалось лише гадати. Також не виключено, що вони постійно стежать за всіма. Та хай там як, але вони будь-якої миті могли підключитися до мережі. Доводилося жити, – жили за звичкою, яка перетворилася на інстинкт, – будучи переконаним, що підслуховується кожне промовлене слово і простежується кожен ваш рух, якщо навколо не цілковита темрява.

Вінстон намагався триматися спиною до телеекрана. Так було безпечніше, хоча йому було відомо, що навіть спина могла викрити. За кілометр звідси над похмурим краєвидом вивищувалася масивна біла будівля Міністерства Правди, місце його роботи. Ось який він, Лондон, подумав він із виразним почуттям огиди, головне місто Першої Злітної Смуги, третьої за кількістю населення провінції держави Океанія. Він спробував викликати у собі якісь дитячі спогади, що підказали б йому, чи завжди Лондон був таким, як зараз. Чи завжди існував цей ландшафт напівзруйнованих будинків дев'ятнадцятого сторіччя, підпертих дерев'яними балками, із затуленими

картоном вікнами, погнутою бляхою дахів та напівобваленими мурами навколо їхніх садків? А ще місця падіння бомб, над якими у повітрі висить пилюка від розтовченого тиньку, а по купах уламків повзуть догори виткі рослини; і великі прогалини від бомбардування, на яких виникли схожі на курники брудні нетрі дерев'яних халуп. Але його зусилля виявилися марними – йому ніяк не вдавалося нічого пригадати. Від спогадів про дитинство нічого не залишилося, окрім хіба що фрагментарних яскраво освітлених сцен, позбавлених тла і переважно малозрозумілих.

Міністерство Правди¹ – Мініправд Новомовою² – різоче відрізнялося від будь-чого іншого у полі зору. Величезна пірамідальна споруда з блискучого білого бетону, що стриміла – тераса за терасою – на триста метрів у височінь. Звідти, де стояв Вінстон, можна було прочитати три гасла Партії, викладені на її фасаді елегантними літерами:

ВІЙНА – ЦЕ МИР
СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО
НЕУЦТВО – ЦЕ СИЛА

¹ *Міністерство Правди*. Топографія «1984» точно відтворює кілька головних ознак Лондона 1940-х років. Міністерство Правди (величезна пірамідальна споруда з блискучого білого бетону), безперечно, нагадує Університет Лондонського Будинку Сенату, відомого з Ленгфорд Корта, де в часи війни перебувало Міністерство Інформації. Його тісні внутрішні приміщення відтворюють розташування студій Бі-Бі-Сі в будинку 200 на Оксфорд-стріт, де Орвелл працював у Корпорації Східної Служби в 1941–1943 роках. У Новомові Міністерство Правди називається *Minitrue*, телеграфною адресою Міністерства Інформації було *Miniform*.

Далі на південь «Майдан Перемоги» ставав Трафальгарською Площею, де колону Нельсона замінили статуєю Великого Брата на честь його перемоги у Битві за Першу Посадкову Смугу, хоча леви залишилися. Пропагандистський музей із восковими фігурами на східному кінці площі замінили церквою Святого Мартіна-на-Полях.

² *Новомова* – офіційна мова Океанії, створена на основі англійської мови, спеціально для обслуговування Ангсоцу (англійського соціалізму).

Розповідали, що Міністерство Правди має три тисячі кабінетів на поверхні і відповідну систему приміщень під землею. У Лондоні були лише три подібні споруди. Вони так пригнічували навколишню архітектуру, що з даху будинку «Перемога» їх можна було побачити одночасно. У них розташувалися всі чотири міністерства, з яких складався апарат уряду. Міністерство Правди керувало новинами, розвагами, освітою та мистецтвами. Міністерство Миру опікувалося війною. Міністерство Любові – законом і порядком. Міністерство Достатку – економікою. У Новомові вони називалися Мініправд, Мінімир, Мінілюб і Мінідос.

Мінілюб жахало своїм виглядом. Воно було зовсім позбавлене вікон. Вінстон ніколи не був у будівлі Міністерства Любові, навіть не підходив до нього ближче, ніж на півкілометра. Потрапити туди можна було лише в офіційних справах, проникнувши крізь лабіринт загорож із колючого дроту, залізних дверей і прихованих кулеметних гнізд. Навіть дотичні до його зовнішніх бар'єрів вулиці кишіли озброєними важкими кийками охоронцями у чорних одностроях з горилоподібними обличчями.

Вінстон рвучко обернувся, напустивши на обличчя вираз спокійного оптимізму, – саме з таким виразом обличчя рекомендувалося перебувати перед телеекраном. Він перетнув кімнату і опинився на маленькій кухні. Пішовши з Міністерства о цій порі дня, він пожертвував своїм обідом у буфеті, хоча й знав, що вдома на кухні немає їжі, окрім шматка чорного хліба, який він ще мусив приберегти для завтрашнього сніданку. Він дістав з полиці пляшку безбарвної рідини із простою білою етикеткою, на якій було написано Джин «Перемога». Від нього ширився нудотний олійний духман, як від китайського рисового спирту. Вінстон налив собі майже повну кружку, зібрався з духом і випив її як ліки.

Умить його обличчя побуряковіло, а з очей потекли сльози. На смак цей напій був як азотна кислота, і, ковтаючи його, здавалося, ніби по голові уперішив гумовий кийок. Проте наступної миті у животі йому перестало пекти, і світ навколо повеселішав. Він дістав цигарку із зім'ятої пачки з

написом Сигарети «Перемога», неуважно повернув її вертикально, і тютюн відразу ж висипався на підлогу. З наступною цигаркою він був обережнішим. Потім повернувся до кімнати і сів за столик, що стояв ліворуч від телеекрана. Дістав із шухляди ручку, чорнильницю і новий записник, завбільшки з четвертину звичайного аркуша паперу. Записник мав червоний корінець і палітурку під мармур.

Телеекран у кімнаті чомусь був розміщений нестандартно. Замість звичного розташування на торцевій стіні, звідки у полі його зору опинялася вся кімната, екран був змонтований на довшій стіні, навпроти вікна. Збоку від нього була неглибока ніша, яка при плануванні квартир, мабуть, призначалася для книжкових полиць – якраз там тепер і сидів Вінстон. Перебуваючи в ніші й відхилившись назад, Вінстон не потрапляв у зону телеекрана, а отже, був для нього невидимим. Звичайно, його могли підслуховувати, але доки він так сидів, його не бачили. Саме незвичне планування кімнати почасти підштовхнуло його до думки зайнятися тим, що він саме зараз збирався робити.

Але також цю ідею йому підкинув ще й записник, який він щойно дістав із шухляди. Записник був дуже гарним. Його гладенький кремований папір, трохи пожовклий від часу, не виробляли вже принаймні років сорок. Проте Вінстон не сумнівався в тому, що нотатник був ще давнішим. Він помітив записник на вітрині занедбанної крамнички старих речей у занехаяному кварталі міста (в якому саме кварталі, він уже не пам'ятав), і його відразу опанувало нестримне бажання його придбати. Членам партії не рекомендувалося користуватися звичайними крамницями (це називалося «купувати товари на чорному ринку»), але цього правила не завжди дотримувалися, бо існували такі речі, як шнурки для черевиків або леза для гоління, які годі було придбати деінде. Він швидко ковзнув поглядом вгору й униз по вулиці, а потім прослизнув до крамниці й купив того записника за два долари п'ятдесят центів. Тоді він ще не знав напевне, що робитиме із записником. З почуттям провини він у своєму портфелі приніс його додому. Хоча нотатник і був чистий, без жодного запису, проте все одно було небезпечно мати таку річ.

Тепер він збирався почати писати у ньому щоденник. Закон це не забороняв (закон нічого не забороняв, адже його більше не існувало), але якби його спіймали, то напевне засудили б до смерті або, щонайменше, заслали б на двадцять п'ять років до табору примусової праці. Вінстон встромив у ручку залізне перо й послинив, обсмоктуючи жир. Перо було архаїчним інструментом, яке рідко вживалося навіть для підписів, і він потай роздобув собі одне, хоча це було й нелегко, лише через відчуття, що чудовий кремований папір заслуговував, аби на ньому писали справжнім пером, а не шкрябали чорнильним олівцем. Власне, він не звик писати від руки. Крім дуже коротких нотаток усе інше він диктував у мовопис, але для його нинішньої мети цей спосіб, звичайно, не підходив. Він умочив перо у чорнило і лише на секунду завмер. Він затремтів. Залишити на папері слід від чорнила означало безповоротно переступити межу. Дрібними кострубатими літерами він написав:

4 квітня 1984 р.

Він відкинувся назад. На нього навалилося відчуття цілковитої безпорадності. Насамперед він не був переконаний, що це саме 1984 рік. Ця дата була наближеною до правди, бо він не сумнівався, що йому виповнилося тридцять дев'ять, і вірив у те, що він народився десь між 1944 і 1945 роками. Але точно визначити дату в межах кількох років сьогодні вже було неможливо.

А для кого, власне, – раптом виник у нього сумнів – він надумав вести щоденник? Для майбутнього, для людей, які ще не народилися. Він деякий час роздумував над сумнівною датою, виведеною у записнику, а потім раптом його думки наштовхнулися на слово з Новомови – *дводумство*. Чи не вперше він збагнув грандіозність свого задуму. Чи зможе він звернутися до майбутнього? Це неможливо. Майбутнє або буде схоже на сучасність, і в такому разі воно не слухатиме його, або ж воно буде зовсім іншим і не зрозуміє Вінстонових проблем.

Якийсь час він сидів, втупившись у папір. З телеекрана гримнула скрипуча військова музика. Цікаво, що він не лише втратив спроможність виразити себе, а й навіть забув, що саме хотів спочатку сказати. Протягом тижнів він готувався до цієї миті, але йому ніколи не спадало на думку, що для цього йому потрібно буде щось іще, окрім мужності. Треба було просто взяти і написати. Усе, що він мав зробити, – це перенести на папір нескінченний і тривожний монолог, що багато років лунав у його голові. Проте цієї хвилини навіть монолог затих. Окрім того, нестерпно засвербіла його варикозна виразка. Він не наважувався її почухати, бо від цього вона щоразу запалювалася. Секунди спливали. Він не усвідомлював нічого, крім білої порожнечі сторінки перед собою, свербіння шкіри над своєю щиколоткою, ревіння музики та легкого дурману в голові від випитого джину.

Несподівано, запанікувавши, він почав писати, лише нечітко усвідомлюючи, що саме він виливає на папір. Його дрібні дитячі букви повзли сторінкою то вгору, то вниз; спочатку почали губитися великі літери, а потім крапки і коми:

4 квітня 1984 року. Учора ввечері в кіно. Усі фільми про війну. Один досить непоганий, корабель повний біженців, який бомбардували десь у Середземному морі. Публіці дуже сподобалися кадри з величезним гладким чоловіком який плив у морі втікаючи від гелікоптера що переслідував його, спочатку показували як він борсався у воді наче тюлень потім його показали крізь приціл гелікоптера потім прошили багатьма кулями море навколо нього стало рожевим він відразу потонув наче набрав води крізь дірки в тілі коли він зник під водою публіка зареготала а тоді показали човен із дітьми над яким завис гелікоптер там була жінка середнього віку схожа на єврейку вона сиділа на носі човна тримаючи в

¹ ...там була жінка середнього віку схожа на єврейку вона сиділа на носі човна тримаючи в обіймах хлопчика років трьох. Нота симпатії до єврейського народу в «1984» може бути протиставлена чималій кількості неоднозначних зауважень, які можна знайти в

обіймах хлопчика років трьох¹ хлопчик верещав від переляку й ховав голівку між її грудьми наче намагався зануритися в неї а жінка обхопила його руками й утішала його хоч сама посиніла від жаху накриваючи його руками як тільки могла ніби вірила що руки захистять від куль потім гелікоптер скинув на човен двадцятикілограмову бомбу жажливий спалах і човен розлетівся на друзки потім глядачі побачили дитячу ручку, яка злетіла вгору й камера на носі гелікоптера супроводжувала її у деяких моментах лунали оплески але жінка яка сиділа у пролівській частині зали несподівано схопилася і почала горлати що такі фільми не можна показувати дітям і кричала аж поки поліція вивела її геть я думаю їй нічого не буде бо нікого не цікавить що там кричать проли адже вони ніколи не...

Вінстон перестав писати, почасти через судому в руці. Він не знав, що саме його спонукало вихлюпнути на папір цю нісенітницю. Але цікаво – поки він так писав, у його пам'яті зринув зовсім інший спогад, настільки чіткий, що він міг записати його на папері. Бо саме цей, інший випадок – тепер він зрозумів – спонукав його несподівано повернутися додому й почати вести щоденник.

ранніх творах Орвелла. Так, існує запис у його щоденнику від 25 жовтня 1940 року, який описує безлад у лондонському метро під час війни, де він згадує про «набагато вищий відсоток євреїв, аніж звичайно можна бачити у такому натовпі» і доходить висновку, що це характеризує євреїв із поганого боку, мовляв, вони не були дуже помітними, але зі шкури пнулися, щоб на них звертали увагу. Його особливо роздратувала «Жахлива єврейка, що хотіла вибратися з потяга на зупинці Оксфорд-Сиркус і гамселила кожного, хто стояв у неї на дорозі».

Т. Р. Файвел пригадує, як він посварився з Орвеллом через його ставлення до «єврейськості», зокрема через статтю під заголовком «Кисла помста», де Орвелл розповідав про свої відвідини колишнього концентраційного табору у південній Німеччині. Докір Файвела, схоже, подівав (George Orwell: A Personal Memoir (1982), pp. 179–180).

Коли був написаний цей фрагмент, Річарду Блеру, прийомному синові Орвелла, було десь три роки.

Це трапилось сьогодні у Міністерстві, якщо слово «трапилось» можна застосовувати до чогось настільки незначного, як цей випадок.

Було близько одинадцятої нуль-нуль, і в Департаменті документації, де працював Вінстон, витягали стільці зі своїх кабінків і ставили їх у центрі холу, навпроти великого телеекрана, готуючись до Двохвилинки Ненависті. Вінстон саме займав своє місце в одному із середніх рядів, коли до кімнати несподівано увійшли двоє людей – він їх наочно знав, але ніколи не розмовляв з ними. Однією була дівчина, з якою він часто розминався у коридорах. Він не знав, як її звати, зате знав, що вона працює у відділі художньої літератури. Ймовірно – у нього були підстави так вважати, бо не раз бачив її із руками у мастилі й гайковим ключем – вона обслуговувала одну з машин, що писали романи. Зухвала на вигляд дівчина років двадцяти семи¹, з густим темним волоссям, веснянкуватим обличчям і

¹ Зухвала на вигляд дівчина років двадцяти семи... Можливий вплив Соні Броунел (1918–1980), другої дружини Орвелла, на «1984» обговорюється в Hilary Spurling, *The Girl from the Fiction Department: A Portrait of Sonia Orwell* (2002). Як пише Сперлінг, Орвелл спочатку запропонував Соні одружитися. Вона була однією із кількох молодих жінок, на яких він накинув оком улітку 1946 року, незадовго до її двадцятивосьмиріччя, але вона йому відмовила. Після цього він подався на острів Джура з метою «відтворити» її в художній літературі. Сперлінг також згадує про рецензію на роман Роже Пейрефіта «*Les Amitiés Particulières*» (*Особлива дружба*), надіслану 1946 року у липневий номер щомісячника *Horizon*, який видавав друг Орвелла Сиріл Коннолі, де Соня працювала помічником головного редактора. У тій книжці описана дружба між двома хлопцями в католицькому пансіоні, в якому навчалася й Соня. Розглядаючи теми обману й зради в романі Пейрефіта, Соня у своїй рецензії також зачіпає концепт Орвелла *дводумство* (*doublethink*). Сперлінг доходить висновку: «Важко визнати простим збігом той факт, що саме тоді, коли він почав працювати над «1984», його екс-коханка описала саме той сценарій, який мав стати центральним у його сюжеті». («*Дівчина з департаменту художньої літератури*», с. 66–69).

Хай там як, а Джулія була пов'язана із Сонею, також не можна нехтувати впливом Еллін, першої дружини Орвелла. Ейлін

стрімкими атлетичними рухами. У талії її комбінезон був стягнений вузьким червоним паском, – емблемою молодіжної Антисексуальної Ліги. Він щільно, у кілька разів, огортав стан, підкреслюючи силует її стегон. Вінстон незлюбив її, відколи вперше побачив. І причина йому була відома. Він терпіти не міг цієї атмосфери хокейних полів, холодних ванн, спільних екскурсій та благочестя, яку вона випромінювала. Йому не подобалися майже всі жінки, а надто – молоді і вродливі. Саме жінки, а передусім молоді, були фанатичними прихильницями Партії, вони з насолодою всотували її гасла, шпигували та виявляли неблагонадійних. Але ця дівчина здавалася йому ще небезпечнішою за більшість подібних. Одного разу, коли вони розминалися в коридорі, вона скося зиркнула на нього тривалим поглядом, який, здавалося, пронизав його і сповнив на мить чорним жахом. У нього навіть промайнула підозра, що вона агент Поліції Думок. Але навряд чи це було так. Проте щоразу, коли вона опинялася десь поруч, він і далі відчував дивне роздратування, до якого домішувалися страх, а ще – ворожість.

Другим був чоловік на ім'я О'Браєн, член Внутрішньої Партії, що перебував на такій високій і важливій посаді, що Вінстон лише міг туманно уявляти, у чому полягала її суть. Побачивши, як до них наближається член Внутрішньої Партії у своєму чорному комбінезоні, люди, що стояли навколо стільців, враз примовкли. О'Браєн був кремезним чоловіком, з міцною шиєю та грубим і, разом з тим, іронічним обличчям. Попри свою грізну зовнішність, він не був позбавлений певної харизми. Його звичка у своєрідний спосіб поправляти на носі окуляри надавала йому якоїсь дивної беззахисності і, водночас, – незбагнен-

О'Шонесі, якій було тоді двадцять дев'ять років, подала до журналу Сандерлендської церковної середньої школи, де вона раніше навчалася, поему під назвою «Кінець сторіччя: 1984 рік». Футуристична сатира у трьох частинах містить рядки про засмаглих на сонці вчених, які «обернули свої думки до телепатичної станції 9». Див. Sally Colman *Orwell and the Origins of Ninety Eighty-Four*, *The Times Literary Supplement*, 31 December 1999, p. 14.

ної інтелігентності. На думку відразу спадав джентльмен вісімнадцятого сторіччя, що пропонує свою табакерку з нюхальним тютюном, якщо хтось і досі міг мислити подібними категоріями. Вінстон бачив О'Браєна хіба що з десяток разів за стільки ж років. Він відчував до нього глибоку прихильність, і не лише тому, що був заінтригований контрастом між його витонченими манерами і зовнішністю професійного боксера. Набагато ґрунтовнішою причиною була потаємна віра – а може, навіть не віра, а сподівання, – що політична благонадійність О'Браєна не є аж такою однозначною. Щось у його обличчі давало надію для такого припущення. А можливо, в його рисах вбачалося не стільки несприйняття заскорузлих догматів, скільки просто розум. Та у будь-якому разі він мав вигляд людини, з якою хотілося поговорити, звичайно, за умови, що можна було якось перехитрити телеекран і залишитися з ним наодинці. Вінстон ніколи не робив найменшої спроби переконатися у цьому здогаді: зрештою, він не бачив жодної можливості вдатися до такого кроку. Саме цієї миті О'Браєн подивився на свого наручного годинника, побачив, що вже одинадцята нуль-нуль, і, мабуть, до закінчення Двохвилинки Ненависті вирішив залишитися у Департаменті Документації. Він сів у тому самому ряду, що й Вінстон – десь за два місця від нього. Між ними сиділа маленька русява жінка, що працювала у кабінці поруч із Вінстоном. Дівчина з темним волоссям примостилася позаду нього.

Наступної миті з прилаштованого у кінці зали великого телеекрана долинув огидний скрегіт, схожий на звук роботи страхітливого незмащеного механізму. Це був звук, від якого боляче стискалися зуби, а волосся на потилиці ставало сторч. Розпочалася ненависть.

Як завжди, на екрані з'явилося обличчя Емануїла Голдштайна, ворога народу. Серед публіки подекуди залунало сичання. Маленька русява жінка зойкнула зі змішаним почуттям страху й огиди. Голдштайн був ренегатом і віровідступником, який колись давно (наскільки давно, ніхто вже й не пам'ятав) був одним із провідних функціонерів Партії і майже не постуপався за впливовіс-

тю самому Старшому Братові, а потім зайнявся контрреволюційною діяльністю, був засуджений на смерть і незбагненим чином кудись утік і пощез. Програми Двохвилинок Ненависті постійно змінювалися, але в кожній з них Голдштайн виступав головним персонажем. Він був найпершим зрадником і перший осквернив чистоту Партії. Усі наступні злочини проти Партії, усі вияви зради, акти саботажу, ересі, відступництва походили безпосередньо з його вчення. Він був ще живий і снував свої підступи проти Партії. Можливо, ховався десь далеко за морем, під захистом своїх чужоземних покровителів, які оплачували його контрреволюційну діяльність, а можливо навіть – такі чутки іноді ходили – він перебував у підпіллі на території самої Океанії.

Вінстону забило подих. Він ніколи не міг спокійно дивитися на обличчя Голдштайна. То було худе єврейське обличчя з пухнастим ореолом сивого волосся й маленькою цапиною борідкою – розумне й водночас внутрішньо жалюгідне з виразом старечої недоумкуватості, яку підкреслював довгий тонкий ніс, на самому кінчику якого притупилися окуляри. Він нагадував вівцю, і в його голосі також вчувалося овече бекання. Голдштайн провадив свої звичайні отруйні випадки проти доктрин Партії – випадки настільки безглузді й гротескні, що навіть діти розуміли їхню непереконливість, але водночас досить правдоподібні, аби вселити тривогу, що їм можуть повірити інші, менш стійкі люди. Він ляв Старшого Брата, засуджував диктатуру Партії, вимагав негайно укласти мир із Євразією, домагався свободи слова, свободи преси, свободи зібрань, свободи думки, він істерично волав, що революцію зрадили, – і все це викладав довжелезними реченнями, певним чином пародіюючи звичний стиль ораторів Партії і навіть послуговуючись окремими словами з Новомови: можна сказати, він користувався ними навіть частіше, аніж будь-який член Партії у своєму звичайному житті. І щоб ніхто не сумнівався в реальності тих загроз, які маскувало базікання Голдштайна, позад нього на телеекрані догортали марширували десантні ченні колони євразійської армії, мені перинг афеанеренгою

крокували кремезні чоловіки із застиглими азійськими обличчями, які насувалися на телеекран, а потім зникали, поступаючись місцем наступним таким самим. Глухе ритмічне гупання солдатських чобіт утворювало тло, на якому лунало бекання Голдштайна.

Ненависть ще не тривала й тридцятьох секунд, а вже половина людей у кімнаті почали щось мимоволі вигукувати. Годі було витримати самовдоволене овече обличчя на телеекрані й жахливу могутність євразійської армії за ним. Крім того, зображення Голдштайна чи навіть лише думка про нього несамохіть спричиняла страх і гнів. Він був постійним об'єктом ще більшої ненависті, ніж навіть Євразія або Остазія, бо коли Океанія воювала проти однієї з цих держав, з іншою вона зазвичай укладала мир. Але дивувало те, що, хоча Голдштайна всі ненавиділи й зневажали, і з трибун, телеекранів, газет і книжок тисячі разів на день його теорії відкидалися, спростовувалися, висміювалися, виставлялися як жалюгідне сміття, — незважаючи на все це, ніколи не зменшувалася загроза його впливу. Завжди знаходилися нові простаки, які ніби чекали, коли він їх надурить. Не минало й дня, щоб Поліція Думок не викривала шпигунів і саботажників, які діяли під його керівництвом. Він був командиром великої таємної армії, підпільної мережі конспіраторів, які докладали всіх зусиль для руйнування держави. Вони називали себе Братством. Також пошепки розповідали історії про жахливу книжку, збірник усіх ересей, автором якої був Голдштайн і яку таємно передавали з рук у руки. То була книжка без назви. Люди воліли називати її просто *книжкою*. Але про такі речі всі знали лише з туманних пліток. Рядовий член партії не став би просто так згадувати ані про Братство, ані про *книжку*.

Наступної хвилини ненависть перетворилася на шаленство. Люди підстрибували на своїх місцях й щосили горлали, намагаючись заглушити овече бекання, що лунало з телеекрана. Обличчя маленької русявої жінки відкрилося червоними плямами, і вона роззявляла рота, наче викинута на берег рибина. Навіть важке обличчя О'Браєна розпашіло. Він сидів на своєму стільці випрос-

таний, його могутні груди то здіймалися, то опускалися, наче на них накочувалися хвилі. Чорнява дівчина позаду Вінстона почала кричати: «Свиня! Свиня! Свиня!» і раптом схопила важкий словник Новомови і пожбурила ним в екран. Він ударив Голдштайна в ніс і відлетів назад, але його голос продовжував звучати безперестану. У мить просвітління Вінстон збагнув, що він горлає разом з іншими і стукає черевиком об спинку стільця. Жахлива особливість Двохвилинки Ненависті полягала не в тому, що потрібно було прикидатися, а в тому, що годі було залишитися осторонь від загального божевілля. За якийсь півхвилини вже не потрібно було прикидатися. Гидкий шал страху й мстивості, бажання вбивати, катувати, трощити обличчя ковальським молотом, здавалося, пронизував людей електричним струмом, мимоволі перетворюючи кожного на верескливого безумця зі спотвореним гримасою обличчям. Проте лють була абстрактною, нікуди не спрямованою, її можна було переключити з одного об'єкта на інший, як полум'я паяльної лампи. Так, якоїсь миті ненависть Вінстона була спрямована зовсім не проти Голдштайна, а навпаки, проти Старшого Брата, проти Партії і Поліції Думок. У такі хвилини він линув серцем до самотнього висміюваного еретика на екрані, єдиного охоронця правди й здорового глузду у світі брехні. А вже наступної миті він був заодно з людьми, що оточували його, й усе, що говорили про Голдштайна, здавалося йому правдою. У такі хвилини його таємна ненависть до Старшого Брата змінювалася на обожнювання, і Старший Брат, здавалося, височів мов непереможний, безстрашний захисник, що скелею стояв супроти азійських орд, а Голдштайн, усупереч своєму усамітненню, своїй безпорадності та сумніву щодо реальності його справжнього існування, уявлявся зловісним чаклуном, спроможним лише силою свого голосу зруйнувати саму суть цивілізації.

Іноді навіть здавалося, що свою ненависть можна спрямувати будь-куди лише простим зусиллям волі. Бувало, доклавши того надзусилля, яким людина відриває голову від подушки, коли їй наснилося жахіття, Вінсто-

нові вдавалося переключити свою ненависть з обличчя на екрані на обличчя чорнявої, що сиділа позаду нього. Тоді в його свідомості спалахували дивовижні і яскраві галюцинації. Він забивав її до смерті гумовим кийком. Він прив'язував її до стовпа й обстрілював з лука, як святого Себастьяна. Він її гвалтував і в момент оргазму перетинав їй горло. У такі хвилини він краще, ніж раніше, усвідомлював, чому її ненавидить. Він ненавидів її тому, що вона була молода, гарна й ворожа до сексу, а ще тому, що він хотів затягти її до ліжка й не мав найменшої надії це зробити, бо навколо її тонкого стану, який він хотів би обняти, обвивався бридкий яскраво-червоний пасок, агресивний символ незайманості.

Ненависть сягнула апогею. Голос Голдштайна перетворився на справжнє бекання вівці, і на мить його обличчя також стало писком вівці, потім писок розтанув, і на його місці виникла постать євразійського солдата, який ніби наступав на залу з людьми, величезний і жахливий, стріляючи з ручного кулемета, і, здавалося, був ладен скочити з екрана, так що люди в першому ряду інстинктивно відсахнулися на своїх стільцях. Але тієї ж таки миті з усіх грудей вихопилося глибоке зітхання полегкості, бо ворожа постать розвіялася, змінившись обличчям Старшого Брата, темноволосим і з чорними вусами, сповненим сили й таємничого спокою, воно було таке велике, що майже цілком заповнило собою екран. Ніхто не чув, що саме казав Старший Брат. То було лише кілька слів підбадьорення, подібних до слів, що промовляються в гуркоті битви, які годі зрозуміти кожне окремо, але вони вселяють упевненість самим фактом свого звучання. Обличчя Старшого Брата знову розтануло, і натомість з'явилися три гасла Партії, написані великими чіткими літерами:

ВІЙНА – ЦЕ МИР
СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО
НЕУЦТВО – ЦЕ СИЛА

Але, здавалося, обличчя Старшого Брата ще на кілька секунд затрималося на екрані – його відбиток в очах кож-

ного був настільки сильним, що воно просто не змогло зникнути водночас. Маленька русява жінка перехилилася через спинку стільця, що стояв попереду неї. З тремтячим шепотінням, на кшталт «Мій Спасителю», вона тягла руки до телеекрана. Потім затулила ними обличчя. Скидалося на те, що вона читає молитву.

Цієї миті увесь гурт людей розпочав глибокий, ритмічний, повільний спів: «С-Б!.. С-Б!.. С-Б!..» – знову й знову, дуже повільно, з великою паузою між «С» і «Б», а потім став лунати важкий звук, схожий на мурмотіння, щось напрочуд дике, в чому вчувалося тупотіння босих ніг і гуркіт там-тамів. Вони десь півхвилини відбивали ритм. Таке нерідко траплялося у хвилини найвищого емоційного піднесення. Почасти це був гімн, присвячений мудрості й величі Старшого Брата, але ще більшою мірою – акт самогіпнозу, добровільне затоплення свідомості ритмічним шумом. Нутрощі Вінстона, здавалося, захололи. Протягом Двохвилинки Ненависті він не міг не приєднатися до загального безуму, але це нелюдське виспівування «С-Б!.. С-Б!..» завжди виповнювало його жахом. Звичайно ж, він співав разом з усіма – було б самогубством не робити цього. Маскувати свої почуття, контролювати вираз обличчя, робити те, що й інші, – все це було інстинктивною реакцією. Але існував проміжок часу, приблизно дві секунди, протягом якого вираз його очей міг його зрадити. І це відбулося саме тієї миті, коли трапилася вельми значуща річ, якщо таке взагалі було.

На мить він зустрівся поглядом з О'Браєном. О'Браєн саме підвівся. Він зняв окуляри й знову чіпляв їх на носа своїм характерним жестом. Але на якусь частку секунди їхні погляди перетнулися, й протягом того мікроскопічного відтинку часу, коли це сталося, Вінстон зрозумів – так, він зрозумів! – що О'Браєн думає так само, як і він. Між ними промайнуло щось виразно однозначне. Так, ніби їхні свідомості відкрилися, й, просочившись крізь очі, думки перетекли з однієї в іншу. «Я з тобою, – здавалося, сказав йому О'Браєн. – Я справді знаю, що ти відчуваєш. Я знаю все про твою зневагу, твою ненависть, твою огиду. Але не хвилюйся, я на твоєму боці!» Проте той відблиск

розуміння відразу погас, і О'Браснове обличчя стало таким самим непроникним, як і обличчя всіх інших.

Оце й усе, і Вінстон відразу втратив певність, що це насправді сталося. Такі випадки ніколи не мали продовження. Вони лише допомагали йому підтримувати в собі живими віру чи надію, що не тільки він, а й інші люди також вороже ставляться до Партії. Можливо, чутки про широку підпільну змову, зрештою, правдиві – можливо, Братство справді існує. Хоча, враховуючи нескінченні арешти, зізнання та екзекуції, важко повірити, що Братство може бути чимось більшим, аніж міфом. Іноді він вірив у його існування, а іноді – ні. Він не мав жодного підтвердження, лише невиразні натяки, які могли щось означати, а могли й нічого не значити: уривки підслуханих розмов, ледь помітні слова, написані на стінах убиральень, – а часом навіть, при зустрічах незнайомих, легкі порухи рук, схожі на потаємні знаки впізнавання. Проте це лише здогади: цілком ймовірно, що він усе вигадав. Вінстон повернувся до своєї кабінки, так і не поглянувши ще раз на О'Брасна. Він не збирався продовжувати їхній побіжний контакт. Навіть якби він знав, як це зробити, все це було надто небезпечно. На секунду-дві вони обмінялися випадковим поглядом, і це кінець історії, і навіть це прикметна подія у тій цілковитій самотності, в якій йому доводиться жити.

Вінстон ворухнувся й випростався на своєму стільці. Відригнув – з його нутрощів здіймався джин.

Його погляд знову зосередився на сторінці. Виявляється, поки він сидів, поринувши у свої хаотичні думки, увесь час щось мимоволі писав на папері. І це вже не був той потворний незграбний почерк, яким він писав раніше. Його перо розмашисто ковзало гладеньким папером, знову й знову вимальовуючи великі чіткі літери:

ГЕТЬ СТАРШОГО БРАТА
ГЕТЬ СТАРШОГО БРАТА
ГЕТЬ СТАРШОГО БРАТА
ГЕТЬ СТАРШОГО БРАТА
ГЕТЬ СТАРШОГО БРАТА

Він заповнив цією фразою півсторінки.

Вінстон запанікував. Це було абсурдно. І хоча написання цих слів аж ніяк не небезпечніше за початок записів у щоденнику, але на мить він відчув спокусу видерти із нотатника зіпсовані сторінки і взагалі облишити свій задум.

Проте він цього не зробив, бо знав, що це не мало сенсу. Яка різниця – написав він ГЕТЬ СТАРШОГО БРАТА чи ні. Писатиме він далі свій щоденник чи не писатиме, теж було не важливо. У будь-якому разі його заарештує Поліція Думок. Він уже скоїв істотний злочин – навіть якби не торкався пером паперу – злочин, що містить у собі всі інші злочини. Такий злочин називається думкозлочином. А думкозлочин не належить до тих речей, які вічно можна приховувати. Ти можеш певний час успішно переховуватися, можливо навіть не один рік, але рано чи пізно вони тебе схоплять.

Це завжди відбувалося вночі – людей забирали лише серед ночі. Несподіване пробудження, грубо смикають за плече, різке світло сліпить очі, навколо ліжка – суворі обличчя. У переважній більшості випадків не було слідства, ні повідомлення про арешт. Люди просто зникали – й зникали вони завжди вночі. Прізвище викреслювали з усіх реєстраційних записів, також знищували всі згадки про будь-яку діяльність, заперечувався сам факт існування, а потім наставало забуття. Людину скасовували, виплювали з реальності. Це називалося *розпорошити*.

На мить його опанувало щось подібне до істерії. Він почав швидко писати кострубатим почерком:

вони застрелять мене й мені байдуже що застрелять вони застрелять мене пострілом у потилицю мені байдуже до старшого брата вони завжди вбивають людей пострілом у потилицю плювати я хотів на старшого брата

Він відкинувся назад на стільці, дещо зніяковілий через власну нестриманість, і відклав ручку. Наступної миті, почувши, як хтось постукав у двері, він перелякано стрепенувся.

Уже! Він сидів тихо, як миша, сподіваючись, що той, хто там був, після першої спроби піде геть. Але ні, стукіт повторився. Найгіршим у цьому випадку було зволікання. Його серце гупало мов барабан, але завдяки тривалій звичці обличчя було байдужим. Він підвівся й важкою ходою рушив до дверей.

Розділ 2

Поклавши руку на дверну клямку, Вінстон пригадав, що він залишив на столі розгорнутий щоденник. «ГЕТЬ СТАРШОГО БРАТА» було написано такими великими літерами, що вони через усю кімнату впадали в око. Він утнув неймовірну дурницю. Але навіть у такому панічному стані йому не хотілося закривати нотатник, щоб не забруднити кремового паперу чорнилом, яке все ще не встигло висохти.

Він глибоко вдихнув і відчинив двері. І відразу ж на нього накотилася тепла хвиля полегкості. За дверима стояла безбарвна, виснажена жінка з рідким волоссям і зморшкуватим обличчям.

– О, товаришу, – почала вона жалібним, схожим на скигління голосом, – мені здалося, я почула, як ви повернулися додому. Чи не могли б ви зайти і поглянути на наш злив під краном на кухні? Він засмітився і...

Це була місіс Парсонс, дружина сусіда, який мешкав на одному поверсі з Вінстоном. («Місіс» було словом, якого Партія не схвалювала, – ви мусили кожного називати «товариш», – але щодо деяких жінок це виходило несамохить.) Їй було близько тридцяти, але вона здавалася набагато старшою. Складалося враження, що у зморшки на її обличчі набився пил. Вінстон пройшов коридором за нею. Самостійно відремонтовані речі щодня завдавали тут чимало клопоту. У житловому будинку «Перемога», що був споруджений приблизно 1930 року, всі квартири були старезні, і він уже майже розвалювався. Від стель і стін постійно відпадали шматки тиньку, труби лопалися від кожного сильного заморозку, дах протікав щоразу,

коли випадав сніг, опалювальна система протікала навіть від половини звичайного тиску, але частіше задія економії зовсім не працювала. Ремонти, окрім тих, які можна було зробити власноруч, мали схвалюватися далекими комітетами, які могли протягом двох років не давати дозволу навіть замінити розбиту шибку.

– Тома якраз немає вдома, і тому... – почала пояснювати місіс Парсонс безбарвним голосом.

Квартира Парсонсів була більшою за квартиру Вінстона і по-інакшому занедбаною. Усе було потрощене й розкидане, наче тут щойно товклася величезна розлючена тварина. Спорядження для різних ігор – хокейні ключки, боксерські рукавиці, пробитий футбольний м'яч, вивернуті, мокрі від поту шорти – все це лежало, розкидане підлогою, а на столі стояли брудні тарілки й лежали підручники із загнутими краями. На стінах висіли яскраво-червоні прапори Молодіжної Ліги та прапори Розвідників, а також плакат із зображенням Старшого Брата на повний зріст. Тут стояв звичний дух вареної капусти, притаманний усьому будинку, але його забивав ще гостріший сморід поту, який належав тому, кого зараз саме не було вдома – це ставало очевидним з першого подиху, попри не зовсім зрозумілі причини для такої впевненості. В іншій кімнаті хтось із гребінцем і клаптем туалетного паперу в руках намагався підігравати мелодії військового маршу, який досі лунав з телеекрана.

– Це діти, – сказала місіс Парсонс, перелякано поглянувши у бік дверей. – Вони сьогодні залишилися вдома. І, звичайно...

Вона мала звичку обривати речення не закінченими. Кухонна раковина була майже по вінця наповнена зеленою водою, яка ще більше смерділа вареною капустою. Вінстон опустився навколішки й уважно оглянув колінчасті вигини труби. Йому було гидко торкатися її руками, і він ненавидів нахилятися, бо після цього завжди кашляв. Місіс Парсонс дивилася на нього безпорадним поглядом.

– Звичайно, якби Том був удома, він би все за мить полагодив, – сказала вона. – Він із радістю береться за таку роботу. Том любить робити щось своїми руками – він такий.

Парсонс працював разом із Вінстоном у Міністерстві Правди. Він був огрядним, але діяльним, безмежно дурним, сповненим ідіотського ентузіазму, одним із тих відданих і працьовитих йолопів, від яких стабільність Партії залежала більше, аніж навіть від Поліції Думок. Коли йому виповнилося тридцять п'ять років, він неохоче покинув лави Молодіжної ліги, а до того як покинути Молодіжну лігу, примудрився залишатися у Розвідниках на рік більше визначеного терміну. У Міністерстві він виконував не надто важливу роботу, для якої не потрібен був розум, натомість він був провідним активістом Спортивного комітету та всіх інших комітетів, які займалися організацією екскурсій і демонстрацій, збиранням коштів та всіма іншими видами добровільних ініціатив. Пахкаючи люлькою, він самовдоволено повідомляв, що протягом останніх чотирьох років не пропустив жодного з вечірніх засідань Громадського центру. Парсонса скрізь супроводжував гострий запах поту – своєрідне свідчення напруженого способу його життя, – навіть після того, як він ішов, продовжувало смердіти потом.

– У вас є гайковий ключ? – запитав Вінстон, намагаючись відкрити гайку у місці з'єднання труб.

– Гайковий ключ? – безпорадним голосом перепитала місіс Парсонс. – Я не знаю. Можливо, діти...

Затупотіли ноги, знову почулася мелодія гребінця, і до вітальні вдерлися діти. Місіс Парсонс принесла гайковий ключ. Вінстон випустив воду й бридливо витяг моток волосся, який забив трубу. Ретельно, як тільки міг, він вимив руки холодною водою з-під крана і вийшов до іншої кімнати.

– Руки вгору! – наказав йому злий голос.

Гарний дев'ятирічний хлопчик з лютим обличчям визирнув з-за столу й націлив на нього іграшкового пістолета, у той час як його молодша на кілька років сестра таким самим жестом наставила на нього дерев'яну палицю. Обоє були вдягнені в сині шорти, сірі сорочки та червоні нашійні хустки – однострій Розвідників. Вінстон підняв руки над головою, але з неприємним відчуттям, що це не зовсім гра – такою загрозливою була поведінка хлопчика.

– Ти зрадник! – заволав хлопчик. – Ти думкозлочинець! Ти шпигун Євразії! Я застрелю тебе, я *розпорошу* тебе, я пошлю тебе на соляні копальні!

Несподівано вони затанцювали навколо нього, вигукуючи: «Зрадник!» і «Думкозлочинець!», причому дівчинка кожним своїм рухом наслідувала брата. Це лякало, як можуть лякати тигренята, які скоро виростуть і перетворяться на людожерів. В очах хлопчика було щось схоже на веселу злість, вгадувалося очевидне бажання вдарити або копнути Вінстона й усвідомлення того, що він уже досить дорослий, аби так вчинити. Йому справді пощастило, що в руках у хлопця не справжній пістолет, подумав Вінстон.

Очі місіс Парсонс нервово перебігали від Вінстона до дітей і назад. У вітальні, яка була краще освітлена, він із цікавістю переконався в тому, що у зморшки на її обличчі і справді набився пил.

– Розійшлися, – виправдовувалася вона. – Вони засмучені, бо їм не дозволяють подивитися на повішених, через це вони такі. Я надто заклопотана, щоб займатися ними, а Том ніколи вчасно не повертається з роботи.

– Чому нам не можна піти дивитися, як вішають злочинців? – погрозливо гаркнув хлопчик.

– Ми хочемо дивитися, як їх вішають! Ми хочемо дивитися, як їх вішають! – проспівала дівчинка, продовжуючи стрибати навколо.

Вінстон пригадав, що увечері в парку мали повісити кількох євразійських полонених, звинувачених у воєнних злочинах. Це траплялося десь раз на місяць і було загальною розвагою. Діти також не хотіли прогавити цієї вистави. Вінстон попросився з місіс Парсонс і рушив до дверей. Але не встиг він ступити і кількох кроків по коридору, як щось надзвичайно боляче садонуло його в шию. Здавалося, ніби йому під шкіру встромили розжарений дріт. Він обернувся і встиг побачити, як місіс Парсонс заштовхує свого сина за двері, а хлопець ховав у кишені рогатку.

– Голдштайн! – закричав хлопець, коли за ним захряснулися двері.

Але найбільше Вінстона вразив вираз безпорадного страху на посірілому обличчі жінки.

Повернувшись до своєї кімнати, він швидко проминув телеекран і, потираючи шию, знову сів за стіл. Музика з телеекрана урвалася. Натомість карбований військовий голос почав зловтішно розповідати про озброєння нової плавучої фортеці, яка щойно стала на якір між Ісландією та Фарерськими островами.

Маючи таких дітей, подумав він, ця бідолашна жінка, певно, живе у постійному страху. Через рік або два вони стежитимуть за нею вдень і вночі, вивідуючи прояви її неблагоннадійності. Майже всі діти зараз жажливі. Найгіршим було те, що через такі організації, як Розвідники, їх систематично перетворювали на непокірних малих дикунів, але це зовсім не спонукало їх збунтуватися проти дисципліни, якої від них вимагала Партія. Навпаки, вони обожнювали Партію і поводитися згідно з її настановами. Пісні, процесії, прапори, туристичні походи, муштрування з іграшковими рушницями, викрикування гасел, обожнювання Старшого Брата – все це було для них улюбленими іграми. Вся їхня лють спрямовувалася проти ворогів Держави, проти чужоземців, зрадників, саботажників, думкозлочинців. Уже стало майже звичним, що з досягненням тридцятирічного віку люди починали боятися власних дітей. І на це були вагомі причини, бо не минало й тижня, щоб у «Таймсі» не надрукували статті про те, як той чи той підлий малий шпигун – «дитина-герой», так здебільшого їх називали – підслухав антидержавні висловлювання батьків і повідомив про це Поліцію Думок.

Біль від випущеної з рогатки кулі ушух. Вінстон неохоче взяв ручку, міркуючи, чи знайдеться щось іще, аби записати до щоденника. Несподівано на думку знову прийшов О'Браєн.

Кілька років тому... – коли це було? Либонь, відтоді вже минуло сім років – йому наснилося, що він іде через огорнуту птьмою кімнату. І хтось, коли Вінстон проходив повз нього, сказав йому: «Ми зустрінемося там, де не буде темряви». Це було вимовлено дуже спокійно, майже мимохоть, – не заклик, а просто твердження. Він пішов

далі, так і не озвавшись до того, хто це промовив. Дивним було те, що тоді, у темряві, ці слова не справили на нього великого враження. Лише згодом і поступово вони почали набувати значення. Тепер він не міг пригадати, коли вперше побачив О'Браєна – раніше за цей сон чи пізніше, також він не пам'ятав, коли вирішив, що голос у сні належить О'Браєну. Але хай там як, а той голос він пов'язував з О'Браєном. Тоді із темряви до нього заговорив саме О'Браєн.

Вінстон ніколи не був певен – навіть після сьогоднішнього миттєвого обміну поглядами – ким є для нього О'Браєн – другом чи ворогом. Та, схоже, це було не так і важливо. Між ними існував зв'язок важливіший, аніж прихильність чи приязнь. «Ми зустрінемося там, де не буде темряви», – сказав він йому. Вінстон не знав, що це означає, але відчував, що рано чи пізно ці слова справдяться.

Голос із телеекрана урвався. У застою повітрі пролунав звук сурми – чистий і прекрасний. Скрипучий голос провадив:

– Увага! Увага! Щойно надійшло повідомлення з Малабарського фронту. Наші війська у Південній Індії отримали блискучу перемогу. Я уповноважений заявити, що ця подія значно наблизить кінець війни. Передаємо перелік усіх новин...

«Чекай поганих вістей», – подумав Вінстон. І справді, після кривавого опису знищення євразійського війська з величезними цифрами убитих і полонених надійшло повідомлення про те, що, починаючи з наступного тижня, порція шоколаду знизиться з тридцятьох грамів до двадцятьох.

Вінстон знову відригнув. Джин вивітрувався, залишаючи після себе відчуття порожнечі. Телеекран – чи то святкуючи перемогу, чи то намагаючись приглушити звістку про шоколад – гримнув пісню «Тобі, Океаніє!» Під час її прослуховування потрібно було виструнчитися. Але в ніші він був невидимий.

Після «Тобі, Океаніє!» залунала легша музика. Вінстон відійшов до вікна, обернувшись спиною до телеекрана. День був холодний і ясний. Десь далеко вибухну-

ла ракета, гуркіт її вибуху прокотився довкрузжям. Зараз на Лондон щотижня падало по двадцять-тридцять ракет.

Унизу на вулиці вітер тріпав подертий плакат з написом АНГСОЦ. Ангсоц. Священні принципи ангсоцу. Новомова, дводумство, можливість змінювати минуле. Йому здавалося, ніби він продирався крізь густі хащі на океанському дні, заблукавши в страховинному світі, де він сам був страховиськом. Він самотній. Минуле померло, майбутнє годі собі уявити. Чи може він бути впевненим у тому, що на його боці є бодай одна людина із нині живих? І чи має він підстави сумніватися в тому, що панування Партії не триватиме *вічно*? Замість відповіді він побачив три гасла на білому фронтоні Міністерства Правди:

ВІЙНА – ЦЕ МИР
СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО
НЕУЦТВО – ЦЕ СИЛА

Вінстон дістав з кишені двадцятип'ятицентову монету. Там також дрібними літерами були викарбувані ці самі гасла, а на іншому боці монети – обличчя Старшого Брата. Його очі пильнували за ним навіть з монети. Вони були зображені на монетах, на поштових марках, на обкладинках книжок, на прапорах, на плакатах, на сигаретних пачках – всюди. Ти завжди бачиш його очі, що стежать за тобою, й повсякчас чуєш його голос. Спиш чи не спиш, працюєш чи їси, перебуваєш удома чи ні, миєшся у ванні чи лежиш у ліжку – тобі ніде не заховатися. Ти не маєш нічого власного, окрім кількох кубічних сантиметрів у власному черепі.

Сонце заховалося за обрій, і безліч вікон на фронтоні Міністерства Правди, на які більше не падало світло, зробилися темними, наче бійниці фортеці. Коли Вінстон окинув поглядом величезну пірамідальну споруду, у нього стало важко на серці. Вона надто могутня, і її не зруйнуєш. Навіть тисячі ракет не зможуть її порушити. Він знову запитав себе, для кого він пише цей щоденник. Для майбутнього, для минулого – для епохи, яку можна лише уявити. І попереду його чекає не просто смерть, а

цілковите знищення. Його щоденник перетвориться на попіл, а сам він – на пил. Перш ніж вони очистять від нього буття і зітруть його із пам'яті, те, що він написав, прочитає лише Поліція Думок. Чи варто звертатися до майбутнього, коли у фізичному розумінні після тебе не залишиться жодного твого сліду, навіть жодного слова, нашкрябаного тобою на клапті паперу?

Телеекран відбив чотирнадцяту годину. Через десять хвилин він мусив іти. Він повинен повернутися на роботу о чотирнадцятій тридцять.

Дивно, але сигнал годинника, здавалося, сповнив його новими силами. Він самотній привид, що промовляє правду, якої ніхто ніколи не почує. Але доти, доки він це робитиме, щось і далі триватиме. Потрібно не так прагнути бути почутим, як залишатися при здоровому глузді, бо лише таким чином можна зберегти спадщину людства. Він повернувся до столу, вмочив перо у чорнило й написав:

«До майбутнього чи до минулого, до того часу, коли думки були або будуть вільними, коли люди відрізнялися або відрізнятимуться одне від одного, а не житимуть одним життям – до того часу, коли істина існувала чи існуватиме й те, що зроблено, не могло або не зможе бути скасованим:

Від часу одноманітності, від часу самотності, від часу Старшого Брата, від часу дводумства – моє вітання!»

Він подумав про те, що відтепер уже мертвий. Йому здалося, що тільки тепер, коли він зміг сформулювати свої думки, він зробив вирішальний крок. Наслідки кожного його вчинку містяться у самому вчинку. Він написав:

«Думкозлочин не призводить до смерті: думкозлочин і є сама смерть».

Тепер, коли Вінстон зрозумів, що він мрець, для нього стало важливим залишатися живим якомога довше. Два пальці його лівої руки були заляпані чорнилом. Це саме та деталь, яка може його викрити. Якось ентузіастка в Міністерстві, що любить у все пхати свого носа (це буде,

либонь, жінка: або ота маленька з волоссям кольору піску, або чорнява з відділу художньої літератури), може зацікавитися, чому це він писав протягом перерви на ланч, чому він послуговувався старомодною ручкою, *що саме* він писав, – а потім подати сигнал у відповідний департамент. Він пішов до ванної й ретельно змив чорнило шкарубким темно-коричневим милом, яке, наче наждачний папір, обдирало шкіру, а отже, добре для цього підходило.

Він поклав щоденник до шухляди. Марно думати про те, щоб заховати його, але він принаймні зможе переконатися, чи хтось дізнався про його існування. Волосина на обрізі була б надто помітною. Кінчиком пальця він підняв порошинку білуватої пилу і поклав її на куточок оправи. Якщо до його зошита хтось доторкнеться, порошинка впаде.

Розділ 3

Вінстонові наснилася мати. Йому, певно, було років десять чи одинадцять, коли мати зникла. Вона була високою, схожою на статую, мовчазною, з повільними рухами і красивим світлим волоссям. Батька він пам'ятав гірше – чорнявий худорлявий чоловік в акуратному темному костюмі і в окулярах (Вінстонові особливо запам'яталися дуже тонкі підошви батькових черевиків). Їх обох, мабуть, поглинула одна з перших великих чисток, що відбувалися у п'ятдесятих роках.

Уві сні мати сиділа десь унизу з його молодшою сестрою на руках. Він зовсім не пам'ятав сестри, пам'ятав лише крихітне слабке немовля, завжди мовчазне, з великими, спостережливими оченятами. Обидві вони дивилися на нього знизу вгору. Вони перебували в якомусь підземеллі, – можливо, на дні колодязя або глибокої могили, – але те місце, хоч і так уже було внизу, продовжувало опускатися. Мабуть, вони були на тонучому кораблі й дивилися на нього крізь воду, що ставала дедалі темнішою. У салоні ще було повітря і вони поки що могли його бачити, а він – їх, але вони провалювалися все

глибше й глибше у зелені води, які через мить мали навійки сховати їх від його очей. Він перебував серед світла й повітря, поки вони гинули вниз, і вони лишилися внизу саме *тому*, що він залишався нагорі. Він знав про це, і вони про це знали – він прочитав це знання в їхніх очах. Ані на їхніх обличчях, ані в їхніх серцях не було докору – було лише усвідомлення того, що вони мусять померти для того, щоб він міг залишитися живим, і що це було частиною неблаганного порядку речей.

Він не міг пригадати, що саме сталося, але сон йому підказав, що якимось чином життя його матері і його сестри були принесені в жертву його подальшому існуванню. То був один із тих снів, які, зберігаючи характерний для сну сценарій, був відображенням реального людського життя, сон, в якому довідуєшся про події та речі, що продовжують здаватися новими й цінними, навіть після того як прокинешся. А найбільше Вінстона вразило те, що смерть його матері, яка померла років тридцять тому, в якомусь незбагненному сьогодні сенсі була трагічною й сумною. Ця трагедія, думав він, належала давнім часам, коли ще існувало особисте життя, любов і дружба, і коли члени однієї родини підтримували одне одного, не замислюючись над тим, навіщо вони це роблять. Смерть матері відлунювала болем у його серці, бо вона померла, люблячи його, коли він був ще надто малий та егоїстичний, щоб відповісти любов'ю на її любов, і тому що він не пам'ятав, як саме вона принесла себе в жертву на оltар особистої стійкої вірності. Він усвідомлював, що сьогодні такі вчинки неможливі. Сьогодні існували страх, ненависть і біль, але не було ані почуття гідності, ані глибокого невимовного смутку. Здавалося, він усе це побачив у великих материних очах та очах сестри, які дивилися на нього крізь товщу зеленої води, з глибини сотень метрів, занурюючись усе глибше й глибше.

Несподівано він опинився на пружному дерні посеред літнього надвечір'я, коли навскісні промені сонця золотять землю. Краєвид, на який він дивився, так часто повторювався в його снах, що він ніколи не міг зрозуміти, бачив він його у реальному житті чи ні. Прокидаючись,

він називав його Золотою Країною¹. То було старе, всіяне кротовими норами і витоптане кролями пасовище, зі стежкою через нього. Над поріділим живоплотом на протилежному кінці поля вітер легенько гойдав гілки в'язів, і густе листя своїми переливами нагадувало жіноче волосся. Десь неподалік дзюрчав невидимий струмок, а в загахах під вербами плавала дрібна риба.

До нього через поле наближалася чорнява дівчина. Здавалося, вона одним рухом зірвала із себе одяг і недбало відкинула його вбік. У неї було біле гладеньке тіло, але воно не розбурхало в ньому бажання, власне, він майже на нього не дивився. Тієї миті він захоплено зосередився на тому русі, яким вона відкинула убік одяг. Своєю грацією й недбалістю цей рух, здавалося, знищив цілу культуру, цілий світогляд, так ніби Старшого Брата, Партію та Поліцію Думок можна було відкинути одним вишуканим порухом руки. То був жест, що належав давнім часам. Вінстон прокинувся, промовляючи слово «Шекспір».

З телеекрана лунав пронизливий свист², що розривав вуха й півхвилини вив на одній ноті. Це був сигнал

¹ *Прокидаючись, він називав його Золотою Країною.* поняття сільської ідилії, до якої може втекти герой, зазвичай у супроводі жінки, є центральним для творчості Орвелла. Його давній друг Т.Р. Файвел відзначив його тенденцію змінювати стиль, коли він намагався «поєднати свою любов до природи з почуттями до жінок» (George Orwell: A Personal Memoir, p. 185). Перший роман Орвелла «Бірманські дні» (1934) містить сцену, в якій головний герой Флорі та Елізабет Лекерстін ідуть поруч через поле, вкрите стернею. «Сонце опускалося за Ірраваді. Світло сяяло над жовтим полем, позолочуючи стебла стерні й бризкаючи на їхні обличчя лагідним жовтим промінням». Уже немолодий агент страхування Джордж Боулінг у романі «Пошуки чистого повітря» (1939) прагне повернутися до таємничого озера з коропами у своєму оксфордському дитинстві. У романі «Не дайте зів'язнути конваліям» Гордон і його подруга Розмарі здійснюють тижневу екскурсію до Бернгем Бічиз, за двадцять миль від Лондона, де сонячне світло затопило поля і вони були у захваті, побачивши кролика, який вистрибнув зі свого сховку.

² *З телеекрана лунав пронизливий свист...* Раптове пробудження Вінстона нагадує раннє пробудження Дороті Гер у романі «Дочка священика» (1934). Там будильник, який «вибухає, як маленька металева бомба», пробуджує Дороті з глибокого й тривожного сну.

підйому для конторських службовців о чверть на восьму. Вінстон зірвався з ліжка – голий, бо члени Зовнішньої Партії отримували на рік лише три тисячі купонів на одяг, а піжама коштувала шістьсот купонів – і схопив із стільця брудну майку та шорти. За три хвилини мала розпочатися ранкова гімнастика. Але наступної миті його склав навпіл жажливий напад кашлю, який майже завжди траплявся після пробудження. Він так виснажував його легені, що він починав нормально дихати лише після того, як перевертався на спину і робив кілька глибоких вдихів та видихів. Від натужного кашлю у нього роздулися вени, і відразу ж почала свербіти варикозна виразка.

– Група тридцяти-сорокарічних! – заволав пронизливий жіночий голос. – Група тридцяти-сорокарічних! Займіть будь ласка позицію! Група тридцяти-сорокарічних!

Вінстон виструнчився перед телеекраном, на якому вже з'явилася постать молодої жінки – худа, але м'язиста, у спортивній формі і гімнастичному взутті.

– Згинаємо руки і розтягуємося! – вигукнула вона. – Повторюйте за мною! *Один*, два, три, чотири! *Один*, два, три, чотири! Ну ж бо, товариші, жвавіше, жвавіше! *Один*, два, три, чотири! *Один*, два, три, чотири!..

Біль від кашлю не зміг повністю витіснити із свідомості Вінстона враження від його сну, а ритмічні рухи фізичної вправи дещо збідьорили його. Поки він махав руками з виразом похмурого задоволення на обличчі, що якнайкраще відповідав фізичним вправам, він намагався пригадати похмурий період свого раннього дитинства. Це було дуже тяжко. До кінця п'ятдесятих років усе губилося в густому мороці. Коли неможливо було спертися на жодні сторонні свідчення, губилися навіть обриси власного життя. Пригадувалися якісь значні події, яких, можливо, насправді ніколи й не було, зринали подробиці інцидентів, деталі яких годі було пригадати, й були тривалі періоди нічим не заповненої порожнечі. Тоді все було інакшим. Навіть назви країн, і їхні обриси на мапі були іншими. Наприклад, Перша Злітна Смуга у ті часи називалася інакше: вона звалася Англією або

Британією, хоча він був майже переконаний, що Лондон і тоді називався Лондоном.

Вінстон не міг пригадати часу, коли б його країна не воювала¹, та, поза сумнівом, у його дитинстві був тривалий період миру, бо одним із його раних спогадів став повітряний наліт, який заскочив усіх зненацька. Можливо, то був час, коли перша атомна бомба впала на Колчестер. Він не пам'ятав самого повітряного рейду, але пам'ятав, як батькова рука міцно стискала його руку, коли вони квапливо спускалися вниз, вниз, вниз до якогось місця глибоко під землею, кружляючи спіральними сходами, які дзвеніли під його ногами і які зрештою так його втомили, що він почав схлипувати, і вони зупинилися перепочити. Його мати, у своїй повільній замріяній манері, йшла за ними десь далеко позаду. Вона тримала на руках його сестру-немовля, а можливо, то був лише згорток ковдр, які вона несла – він не був певен, що вже тоді народилася його сестра. Нарешті вони дійшли до галасливого заповненого людьми місця, в якому він упізнав станцію метро.

На кам'яній підлозі скрізь сиділи люди, а інші тісними гуртами примостилися на кількаярусних металевих нарах. Вінстон з матір'ю і батьком знайшли собі місце на підлозі, а поруч на нарах сиділи літні чоловік із жінкою. Чоловік був одягнений у пристойний чорний костюм і чорний капелюх, зсунутий на потилицю, з-під якого вибилося сиве, майже зовсім біле волосся, у нього було почервоніле обличчя, а сині очі сльозилися. Від нього смерділо джином. Здавалося, що замість поту з його тіла сочився джин, і навіть сльози, які текли з очей, також були чистим джином. Але хоча старий і був напідпитку, він

¹ *Вінстон не міг пригадати часу, коли б його країна не воювала.* В останні роки свого життя Орвелл був стривожений перспективою атомної війни. Його колишній товариш із громадянської оборони Дензил Джейкобс, із яким він поновив стосунки приблизно через рік після війни, пригадував, що він пророкував голокост і казав, що його прийомний син Річард буде в більшій безпеці на далекій півночі. Розповідь про те, як юний Вінстон спускався в метро, щоб урятуватися від бомбування, нагадує про те, як Орвелл описував лондонців, що ховалися від бомбардувань.

також страждав від чогось важкого й нестерпного. Своїм дитячим розумом Вінстон зрозумів, що той переживав жахливе горе, яке щойно з ним трапилося, горе незбутне й безповоротне. Йому також здалося, він знає, що то за горе. Загинув хтось, кого старий дуже любив, – можливо, його онука. Що п'ять хвилин старий повторював:

– Ми не повинні були їм вірити. Хіба я цього не казав? Ось що наробила наша довіра. Я завжди це повторював. Нам не слід було довіряти цим негідникам.

Але яким негідникам вони не повинні були довіряти, Вінстон уже не міг пригадати.

Відтоді війна майже не припинялася, хоча, якщо точніше, це не завжди була та сама війна. За часів його дитинства протягом кількох місяців вуличні бої відбувалися у самому Лондоні, і деякі з них він пам'ятав дуже виразно. Але неможливо було простежити за історією всього періоду, сказати, хто і проти кого тоді воював, оскільки не було жодного запису, жодного свідчення про якусь іншу диспозицію воюючих сторін, відмінну від теперішньої. Зараз, наприклад, у 1984 році (якщо це справді був 1984 рік), Океанія воювала з Євразією і перебувала у союзі з Остазією. Ні публічно, ні приватно ніхто ніколи не згадував, що протистояння між цими трьома державами колись було інакшим. Хоча насправді Вінстон чудово знав, що відтоді як Океанія воювала з Остазією і перебувала у союзі з Євразією, минуло лише чотири роки. Але це було лише уривком потаємного знання, яким він володів лише тому, що належним чином не контролював своєї пам'яті. Офіційно зміна союзників ніколи не відбувалася. Зараз Океанія воює з Євразією, а отже, – Океанія завжди воювала з Євразією. Нинішній ворог завжди втілював абсолютне зло, і це означало, що жоден союз з ним – у минулому чи в майбутньому – був неможливим.

Найстрашніше, вже вкотре думав він, відхиляючись важко назад (тримаючи руки на попереку, вони робили тулубом кругові рухи – вважалося, що ця вправа корисна для м'язів спини), найстрашніше те, що все це могло бути правдою. Якщо Партія могла маніпулювати минулим і каза-

ти про ту чи ту подію, що *вона ніколи не відбувалася*, – то хіба це не було ще страшніше за торттури або смерть?

Партія стверджувала, що Океанія ніколи не перебувала в союзі з Євразією. Він, Вінстон Сміт, знав, що всього лише чотири роки тому Океанія була в союзі з Євразією. Але де існує це знання? Лише в його свідомості, яка в будь-якому разі скоро буде знищена. І якщо всі прийматимуть нав'язану Партією брехню – якщо всі свідчення підтверджуватимуть цю легенду, – тоді брехня стане історією і перетвориться на правду. «Хто контролює минуле, – проголошувало гасло Партії, – той контролює майбутнє; хто контролює теперішнє, той контролює минуле». Хоча вважалося, що минуле, яке увесь час мінялося, насправді залишалося незмінним. Істинне сьогодні залишиться таким на віки вічні. Все дуже просто. Потрібна лише низка безкінечних перемог над власною пам'яттю. Вони це називають «контролем реальності». У Новомові – *дводумством*.

– Вільно! – гарикнула інструкторка дещо менш напруженим голосом.

Вінстон опустил руки і повільно вдихнув. Його свідомість ковзнула назад, у лабіринт дводумства. Знати і не знати, усвідомлювати цілковиту правдивість чогось, водночас повторюючи ретельно сконструйовану брехню, і притримуватися двох взаємовиключних думок, знати, що вони суперечливі, і вірити однаково в обидві; застосовувати логіку проти логіки, відкидати мораль і, водночас, претендувати на неї, вірити в неможливість демократії й у те, що Партія стоїть на сторожі демократії; забути те, що треба забути, і знову повертати його в пам'яті, коли у ньому виникає потреба, а потім швидко забути це знову: і головне, застосовувати цей самий процес до нього самого. Але найбільша віртуозність полягає у тому, щоб свідомо провалюватися в несвідомість, не усвідомлюючи того акту самогіпнозу, який ти щойно здійснив. Навіть для того, щоб зрозуміти слово *дводумство*, потрібно вдаватися до дводумства.

Інструкторка знову наказала стати струнко.

– А зараз подивімося, хто з нас зможе дотягтися до пальців ніг! – сказала вона з ентузіазмом. – Прямо від стегон, товариші. *P-раз-два! P-раз-два!*..

Вінстон ненавидів цю вправу, яка від п'ят до сідниць прострілювала тіло болем і часто спричиняла новий напад кашлю. Він випірнув із спогадів, які навівали приємний смуток. Минуле, подумав він, не просто змінювалося, воно руйнувалося. Бо як можна стверджувати навіть найочевидніший факт, коли про нього не має жодного свідчення, окрім твоєї власної пам'яті? Він спробував пригадати, коли вперше почув про Старшого Брата. Він подумав, що це сталося десь у шістдесятих роках, але не був певен у цьому. Звичайно, в історії Партії Старший Брат виступав вождем і охоронцем Революції від її найперших днів. Його подвиги потроху відсувалися назад у часі, аж поки досягали легендарного світу сорокових і тридцятих років, коли капіталісти в їхніх чудернацьких циліндрах на голові ще їздили вулицями Лондона у великих блискучих автомобілях або в каретах зі скляними вікнами. Хтозна, яка частина цієї легенди правдива, а яка вигадана. Вінстон не міг навіть пригадати, коли з'явилася сама Партія. Він сумнівався, що до 1960 року чув слово «ангсоц», хоча, можливо, раніше воно вживалося у своєму початковому вигляді – тобто «англійський соціалізм». Усе оповив туман. Щоправда, іноді можна було викрити очевидну брехню. Наприклад, брехнею було те, що Партія винайшла літаки, як це стверджувалося в історичних книгах Партії. Він ще з раннього дитинства пам'ятав літаки. Але годі було щось довести. Ніколи не було жодних доказів. Лише один раз у своєму житті він тримав у руках неспростовне документальне свідчення фальсифікації історичного факту. Але тоді...

– Сміт! – пролунав різкий голос із телеекрана. – Шістдесят сімдесят дев'ять, Сміт В.! Так, *ви!* Нахиліться нижче, будь ласка! Ви здатні краще виконувати цю вправу. Ви не стараєтеся! Будь ласка, нижче! Оце вже краще, товаришу. А зараз усім вільно і дивитися на мене.

Несподівано Вінстона кинуло у холодний піт. Але вираз його обличчя залишився повністю непроникним. Ніколи не виказувати страху! Ніколи не виказувати обурення! Навіть одна іскра в очах може зрадити. Він стояв, спостерігаючи, аж поки інструкторка піднесла руки над

головою і – ніхто не назвав би цей рух граційним – з дивовижною точністю й спритністю нахилилася й вхопила пальцями носки свого взуття.

– Ось так, товариші! Я хочу, щоб ви робили це саме так. Дивіться ще раз на мене. Мені тридцять дев'ять років, і у мене четверо дітей. А зараз дивіться. – Вона знову нахилилася. – Ви бачите, мої коліна не зігнуті. Якщо захочете, ви всі зможете так зробити, – додала вона й випросталася. – Кожен, кому менше сорока п'ятьох років, може дотягтися до своїх пальців на ногах. Нам не випало честі воювати у перших лавах на фронті, але ми принаймні можемо підтримувати себе у формі. Згадайте про наших хлопців на Малабарському фронті. І наших моряків на плаваючих фортецях! Ви лише подумайте, як їм там ведеться! А тепер спробуйте знову. Так краще, товаришу, значно краще, – підбадьорливо додала вона, коли Вінстон, з розгону нахилившись, уперше за кілька років таки зумів, не зігнувши колін, доторкнутися до своїх пальців на ногах.

Розділ 4

Його щоденна робота розпочалася з глибокого зітхання, якого не могла стримати навіть близькість телеекрана. Вінстон підсунув до себе мовопис і начепив окуляри. Потім розгорнув і скріпив до купи чотири маленькі паперові циліндри, які вискочили з пневматичних труб з правого боку його робочого столу.

У перегородах його кабінки були три отвори. Праворуч від мовописа – маленька пневматична труба для письмових повідомлень, ліворуч – більша труба для газет, а в бічній стіні, на відстані його витягнутої руки, була широка діра, захищена дротяними ґратами, призначена для використаного паперу. В будівлі були тисячі чи навіть десятки тисяч таких дір, і не лише у кожній кімнаті, а й у кожному коридорі, розташовані на невеликій відстані одна від одної. Їх чомусь називали дірами пам'яті. Люди знали, що має бути знищений кожен документ, і навіть коли комусь під ноги траплявся клапоть використаного паперу,

мимовільною реакцією було підняти заслінку найближчої діри пам'яті й викинути туди папірець, де його підхоплював потік теплого повітря і переносив до величезних топок, захованих десь у глибинах будівлі.

Вінстон розгорнув і оглянув чотири аркуші паперу. На кожному з них було послання в один або два рядки на скороченому жаргоні – не зовсім Новомовою, але складені переважно зі слів Новомови, якою у Міністерстві послуговувалися для внутрішньої роботи. Там було написано:

час 17.3.84 с.б. промова африка виправити неточності

час 19.12.83 прогнози на 4 квартал 83 друккарські помилки звірити з нинішнім повідомленням

час 14.2.84 повідомлення мінідост про шоколад уточнити

час 3.12.83 в повідомленні с.б. згадані неособи переписати й показати вищособ перед занесенням до файлу

З невиразним почуттям задоволення Вінстон відклав убік четверте повідомлення. Це була складна й відповідальна робота, і ліпше залишити її наостанок. Робота над іншими трьома повідомленнями була рутинною справою, хоча друге, мабуть, вимагатиме занудного блукання колонками цифр.

Вінстон набрав на телеекрані «минулі номери» й замовив відповідні випуски «Таймсу», які вже за кілька хвилин вискочили з пневматичних труб. В отриманих газетах були статті або повідомлення, які з тієї чи тієї причини треба було змінити або, якщо користуватися офіційним терміном, «виправити». Наприклад, у номері «Таймсу» від сімнадцятого березня вісімдесят четвертого року повідомлялося, що Старший Брат у своїй вчорашній промові передбачив, що на Південно-Індійському фронті все залишиться без змін, тоді як у Північній Африці слід чекати наступу євразійського війська. Але насправді сталося так, що Євразійське Вище Команду-

вання розпочало наступ у Південній Індії, а фронт у Північній Африці залишило поза увагою. Отже, виникла необхідність переписати один абзац із промови Старшого Брата так, щоб у ній було передбачено подію, яка відбулася насправді. Або, наприклад, у «Таймсі» за дев'ятнадцяте грудня були опубліковані офіційні прогнози про виробництво різних споживчих товарів у четвертому кварталі 1983 року, який був також шостим кварталом Дев'ятого Трирічного Плану. У сьогоднішньому числі газети повідомлялося про реальні цифри виробництва, які свідчили, що прогнози в жодному з випадків не справдилися. Робота Вінстона полягала у тому, щоб виправити попередні цифри прогнозів, узгодивши їх із сьогоднішніми реаліями. Щодо третього повідомлення, то воно стосувалося дуже простої помилки, яку можна було виправити за дві хвилини. Зовсім недавно, в лютому, Міністерство Достатку повідомило («категорично заявило» – такими були офіційні слова), що 1984 року не буде зменшення порцій шоколаду. Насправді, як Вінстону вже було відомо, наприкінці нинішнього тижня пайку шоколаду мали урізати з тридцятьох до двадцятьох грамів. Усе, що він мусив зробити, – це замінити початкову обіцянку застереженням, що, можливо, у квітні доведеться трохи зменшити норму шоколаду.

Після того як Вінстон закінчив з усіма повідомленнями, він прикріпив скріпками написані на мовописі виправлення до відповідних номерів «Таймсу» і вклав їх у пневматичну трубу. Потім майже автоматичним рухом зіжмакав початкові повідомлення та всі зроблені ним виправлення і вкинув у діру пам'яті, віддавши їх вогню.

Що відбувається в невидимому лабіринті, до якого вели пневматичні труби, він достоту не знав, але приблизно уявляв. Після того як виправлення, необхідні для того чи того числа «Таймсу», будуть зібрані й зіставлені, цей номер передрукують, оригінальний примірник буде знищено, а виправлений підшиють і повернуть на місце. Цей процес безперервних виправлень практикувався не лише у випадку газет, а й книжок, часописів, памфлетів, плакатів, брошур, кінофільмів, звукозаписів, коміксів,

фотографій – до кожного різновиду літературної або документальної продукції, що мала хоч якесь політичне або ідеологічне значення. День за днем і, можна сказати, хвилина за хвилиною минуле узгоджувалося із сьогоднішнім днем. Завдяки цьому можна було документально довести, що будь-яке передбачення Партії було правильним. На папері не дозволялося залишатися жодній новині, жодній думці, яка б суперечила вимогам сьогодення. Уся історія була палімпсестом, що стирався й переписувався наново стільки разів, скільки треба. Після таких виправлень у жодному з випадків неможливо було довести фальсифікацію. Найбільший відділ Департаменту Записів, набагато більший, аніж той, в якому працював Вінстон, складався лише з людей, чиїм обов'язком було знаходити й збирати примірники всіх книжок, газет та інших документів, які були скасовані й приречені на знищення. Ціла низка номерів «Таймсу», де були опубліковані статті або промови Старшого Брата, які через зміни у політичній ситуації не відповідали новій дійсності й були переписані десятки разів, так само знаходилися на своїх місцях, позначені своєю первісною датою, і не існувало жодного примірника, який би їм суперечив. Книжки також поверталися та переписувалися знову і знову, а потім друкувалися, не допускаючи найменшої підозри, що в них щось міняли. Навіть письмові розпорядження, які отримував Вінстон і яких він незмінно позбувався відразу після їх виконання, ніколи жодним словом не натякали, що у них ідеться про фальсифікацію: завжди говорилося лише про недбалості, друкарські або інші помилки, хибні цитати, які задля точності слід виправити.

Але насправді, думав він, виправляючи цифри, опубліковані Міністерством Достатку, це навіть не фальсифікація. Це лише заміна однієї нісенітниці іншою. Більшість матеріалу не мала жодного стосунку до бодай чогось у реальному світі, навіть того стосунку, який хоча б можна було назвати відвертою брехнею. Статистичні дані в їхній первісній версії були не менш фантастичними, аніж їхній виправлений варіант. У більшості випадків передбачалося, що їх просто придумують на ходу.

Наприклад, за прогнозом Міністерства Достатку, за квартал мало бути виготовлено сто сорок п'ять мільйонів пар черевиків. Наприкінці кварталу повідомлялося, що реально їх виготовили шістдесят два мільйони. Проте Вінстон, переписуючи прогноз, знижував цифру до п'ятдесяти сімох мільйонів, аби показати, що план, як завжди, було перевиконано. Та у будь-якому разі шістдесят два мільйони були не ближчими до істини, ніж п'ятдесят сім мільйонів або сто сорок п'ять мільйонів. Дуже ймовірно, що взагалі не виготовили жодного черевика. Ще ймовірніше, що ніхто не володів інформацією, скільки шилося черевиків, і йому самому до цього також було байдужісінько. Він знав тільки, що в кожному кварталі астрономічні цифри пошитих черевиків залишалися лише на папері, тоді як щонайменше половина населення Океанії ходила босоніж. І так було з кожним видом зафіксованих фактів, байдуже – важливих чи ні. Все поринає у розмиту присмеркову реальність, де, врешті-решт, ставала сумнівною навіть точна дата року.

Вінстон поглянув через коридор. Там у своїй кабінці напружено працював маленький акуратний чоловічок із синюшним підборіддям на ім'я Тіллотсон – він тримав на коліні розгорнуту газету, наблизивши рот майже впритул до мікрофона мовописа. Він мав такий вигляд, ніби хотів, аби те, що він казав, залишилося лише між ним і телеекраном. Він підвів голову, і його окуляри вороже зблиснули у напрямку Вінстона.

Вінстон майже не знав Тіллотсона і не мав уявлення про те, яку роботу той виконує. Працівники Департаменту Записів не розмовляли між собою про свою роботу. У довгому коридорі без вікон із подвійним рядом кабінок та безкінечним шелестінням паперів і бубнінням голосів, що мурмотіли у мікрофони мовописів, було з десяток людей, що Вінстон навіть не знав як їх звати, хоча щодня бачив, як вони шмигають туди-сюди коридором або вимахують руками на Двохвилинці Ненависті. Він знав, що у сусідній кабінці працювала маленька жінка з руським волоссям, знаходячи у пресі та видаляючи звідти прізвища розпорошених людей, а отже,

визнаних такими, яких ніколи не існувало. У цьому була своєрідна закономірність, оскільки її власного чоловіка розпорошили два роки тому. А за кілька кабінок від нього лагідний, сумирний, замріяний чоловічок на прізвище Емплфорс із волохатими вухами й дивовижним талантом жонглювання римами та розміром віршів займався створенням відкоригованих версій – вони називалися остаточними текстами – поем, які визнали ідеологічно шкідливими, але з тієї чи тієї причини залишили в антологіях. І цей коридор з його півсотнею працівників був лише підрозділом, одним із гвинтиків величезного механізму Департаменту Записів. Далі, на нижніх і верхніх поверхах, працювали юрми службовців, що виконували безліч завдань, а в досконало обладнаних студіях для підроблювання фотографій трудилися експерти з поліграфії. Був там і Департамент Телепрограм зі своїми інженерами, продюсерами й командами акторів, яких спеціально підбирали завдяки їхньому вмінню імітувати голоси. Були там цілі армії референтів, чиє завдання полягало лише в тому, щоб знаходити книжки та журнали, що потребували виправлення. Були великі склади, де зберігалися виправлені документи, й топки, в яких спалювали оригінальні примірники. І десь був анонімний керуючий мозок, який координував усі зусилля й випрацьовував політичну лінію, згідно якою якийсь фрагмент минулого зберігався, інший – фальсифікувався, а третій знищувався.

Але Департамент Записів був лише одним з підрозділів Міністерства Правди, головним завданням якого було не лише реконструювати минуле, а й забезпечувати громадян Океанії газетами, кінофільмами, підручниками, телепрограмами, п'єсами, романами – всіма можливими видами інформації, настановами чи розвагами, від статуй до гасел, від ліричних поем до біологічних трактатів, від дитячих букварів до словників Новомови. І Міністерство мало не лише забезпечувати численні потреби Партії, але й транслювати всі ці інформаційні джерела на нижній рівень, для потреб пролетаріату. Існувала ціла низка окремих департаментів, які працювали з пролетарською літературою,

музикою, п'єсами та загалом розважальною сферою. Тут друкувалися низькопробні газети, в яких не публікувалося нічого, окрім інформації про спорт, злочини та астрологію, сенсаційні п'ятицентові оповідання, тут знімали фільми, просякнуті сексом, і писали ліричні пісні – суто механічним способом на спеціальному механізмі, що називався версифікатором. Була тут навіть ціла секція – *Порносек* Новомовою, – яка займалася створенням порнографії найнижчого гатунку, що розсилалася в непрозорих пакетах і яку не дозволялося дивитися жодному членові Партії, окрім тих, що працювали над її виготовленням.

Поки Вінстон працював, пневматична труба виплюнула ще три послання, але всі вони були простими для виконання, і він упорався з ними ще до перерви на Двохвилинку Ненависті. Після закінчення Ненависті він повернувся до своєї кабінки, зняв з полиці словник Новомови, відсунув убік мовопис, протер окуляри й приготувався до свого основного сьгоднішнього завдання.

Головну втіху життя Вінстон знаходив у своїй роботі. Загалом вона була нудною рутинною, але в ній також траплялися настільки складні й заплутані завдання, що він міг зануритися в них, наче у глибини якоїсь математичної проблеми, – то були делікатні фрагменти фальсифікацій, де йому могли допомогти лише його знання принципів Ангсоцу та власне розуміння, чого саме хотіла від нього Партія. Вінстон умів розв'язувати такі проблеми. Іноді йому навіть доручали виправляти передовиці у «Таймсі», які були написані виключно Новомовою. Він розгорнув розпорядження, яке раніше відклав убік. У ньому було написано:

час 3.12.83 повідомлення с.б. плюсплюснегатив стосовно неосіб повний перепис і показати висособ перед занесенням до файлу

Старомовою (або стандартною англійською мовою) це звучало б так:

Викладення наказу Старшого Брата у «Таймсі» за 3 грудня 1983 року носить надзвичайно

незадовільний характер, і в ньому згадано неіснуючих осіб. Перепишіть його повністю і, перш ніж послати виправлений примірник на збереження, покажіть чернетку керівництву.

Вінстон прочитав статтю, що викликала таке обурення. Наказ Старшого Брата, здавалося, був головним чином присвячений схваленню роботи організації, відомої як СППФ, яка постачала сигарети та надавала інші послуги матросам на плавучих фортецях. Окремо відзначали такого собі товариша Відзерса, визначного діяча Внутрішньої Партії, якого нагородили Орденом Особливих заслуг Другого Класу.

Через три місяці без пояснення причин СППФ було несподівано розпущено. Можна було припустити, що Відзерс та його колеги потрапили в опалу, але ані в пресі, ані на телеекрані не було жодного повідомлення стосовно цієї справи. Цього слід було чекати, адже притягнення політичних правопорушників до суду чи навіть їхнє публічне обвинувачення не практикувалося. Великі чистки, які зачіпали тисячі людей із судами над зрадниками та думкозлочинцями, які смиренно каялися у своїх злочинах і потім страчувалися, вважалися спеціальними виставами, які відбувалися не частіше ніж раз на кілька років. Здебільшого люди, що накликали на себе гнів Партії, просто зникали, і про них ніхто більше ніколи не чув. Ніхто не мав жодного уявлення, що з ними сталося. У деяких випадках вони навіть залишалися живими. Вінстон знав особисто близько тридцятьох людей, не кажучи вже про його батьків, які свого часу зникли.

Вінстон обережно почухав ніс скріпкою для паперу. У кабінці по той бік коридору товариш Тіллотсон і досі сидів, низько схилившись над своїм мовописом. Він на мить підвів голову: його окуляри знову вороже зблиснули. Вінстон подумав, чи не працює товариш Тіллотсон над тією самою проблемою, що й він? Цілком можливо. Таку делікатну роботу ніколи не довіряли комусь одному: з іншого боку, доручити її комітетові означало б відверто визнати, що відбувається акт фальсифікації. Імовірно, не

менше десяти людей зараз працюють над своїми версіями того, що насправді сказав Старший Брат. А потім якийсь розумник у Внутрішній Партії вибере одну версію, відредагує її і, якщо знадобиться, запустить складні процеси перехресного порівняння, після чого відібрана брехня перейде в постійні записи й стане правдою.

Вінстон не знав, чому Відзерс потрапив у немилість. Можливо, його звинуватили у корупції або в некомпетентності. А може, Старший Брат просто хотів позбутися надто популярного підлеглого. Можливо, Відзерса або когось близького до нього запідозрили в неблагонадійності. Або, найімовірніше, це сталося тому, що чистки та розпорошування людей становили важливу частину процесу врядування. Єдину реальну інформацію містило слово «неособи», яке означало, що Відзерс уже мертвий. У цьому не можна було бути упевненим, навіть коли людей заарештовували. Іноді їх відпускали або, перед тим як стратити, рік чи два дозволяли їм побути на волі. Бувало, що та чи та людина, яка вважалася давно мертвою, наче привид, з'являлася на якомусь публічному процесі, і, перш ніж знову пощезнути, цього разу вже навіки, своїми свідченнями втягувала в нього сотні людей. Проте Відзерс уже був «неособою». Його більше не існувало: отже, його ніколи не існувало. Вінстон вирішив, що, вочевидь, було б замало лише поміняти загальне спрямування промови Старшого Брата. Ліпше зробити її цілком не пов'язаною з первісною темою.

Він може перетворити промову на звичайне обвинувачення, спрямоване проти зрадників та думкозлочинців, але це було б дуже банально, а вигадка про перемогу на фронті або якась триумфальне перевиконання Дев'ятого Трирічного Плану занадто ускладнила б записи. Тут потрібно трохи чистої фантазії. Несподівано в його вже налаштовані на вигадку думки проник образ такого собі товариша Огілві, який нещодавно героїчно загинув у битві. Були випадки, коли Старший Брат присвячував Наказ Дня якомусь скромному рядовому членові Партії, чиє життя та смерть він вважав гідними для наслідування. Сьогодні він прославить товариша Огілві. Звичайно ж, не існувало нія-

кого Огілві, але він скоро з'явиться завдяки кільком надрукованим рядкам і кільком сфабрикованим фотографіям.

Вінстон на хвилину замислився, а тоді взяв мовопис і почав диктувати у знайомому стилі Старшого Брата: стилі військовому і педантичному водночас. Його було легко наслідувати завдяки специфічній манері, коли він ставив запитання й відразу відповідав на них («Яку науку ми здобуємо з цього факту, товариші? Науку, яка є також одним із фундаментальних принципів Ангсоцу – що...») і так далі, і тому подібне).

У віці трьох років товариш Огілві відмовився від усіх іграшок, крім барабана, ручного кулемета та іграшкового гелікоптера. У шість років – на рік раніше, ніж зазвичай – вступив до лав Розвідників, у дев'ять став лідером групи. В одинадцять, підслухавши розмову, яка здалася йому злочинною, він виказав свого дядька Поліції Думок. У сімнадцять років став організатором Молодіжної Ліги Анти-Сексу. У дев'ятнадцять років винайшов гранату, що була схвалена Міністерством Миру, яка під час першого випробування одним вибухом убила тридцять одного євразійського полоненого. У свої двадцять три роки він загинув за особливих обставин. Переслідуваний ворожими реактивними літаками під час польоту через Індійський океан із важливими депешами, він прив'язав себе до кулемета і з усіма документами вистрибнув із гелікоптера у воду – на таку смерть, сказав Старший Брат, неможливо дивитися без почуття заздрості. Старший Брат додав кілька фраз про чистоту та цілеспрямованість життя товариша Огілві. Він не курив і не вживав алкоголю, не дозволяв собі жодного зайвого відпочинку, окрім годинної перерви у спортзалі, й дав обітницю безшлюбності, вважаючи, що одруження і турбота про родину несумісна з цілодобовим служінням обов'язку. Він не мав інших тем для розмови, окрім принципів Ангсоцу, та іншої мети в житті, окрім поразки євразійського ворога й переслідування шпигунів, саботажників, думкозлочинців та зрадників.

Вінстон замислився, чи не нагородити йому товариша Огілві Орденом «За Видатні Заслуги», але швидко відмо-

вився, оскільки це вимагало б великих перехресних посилянь.

Вінстон знову подивився на свого суперника у кабінці навпроти. Чомусь він був переконаний, що Тіллотсон займається тією самою роботою, що й він. Він ніяк не міг знати, чию роботу зрештою схвалить, але відчував глибоку переконаність, що це буде саме його варіант виступу Старшого Брата. Товариш Огілві, якого ще годину тому не існувало, тепер став фактом. Йому видалося цікавим те, що можна створювати не живих, а мертвих людей. Товариш Огілві, якого ніколи не існувало у теперішньому часі, віднині існував у минулому, і коли навіть пам'ять зітреться про сам акт підробки, він існуватиме так само беззаперечно й на підставі таких самих фактів, що й Карл Великий або Юлій Цезар.

Розділ 5

Глибоко під землею у їдальні з низькою стелею повільно й уривчасто просувалася черга на обід. Кімната була вже повністю заповнена, і в ній стояв оглушливий гамір. Від печені за прилавком ширився кислий металевий запах, який не міг заглушити навіть сморід джину «Перемога». У далекому кінці кімнати був маленький бар – звичайний отвір у стіні, де можна було купити джин по десять центів за велику чарку.

– Ось кого я шукав, – пролунав голос за спиною Вінстона.

Він обернувся. Це був його друг Сайм, який працював у Дослідницькому Департаменті. Хоча «друг», можливо, було не зовсім точним визначенням. Сьогодні не має друзів – є товариші. Але існували товариші, чие товариство було приємнішим за товариство інших. Сайм був філологом, фахівцем із Новомови. Власне, він належав до величезної команди експертів, що якраз готували Одинадцятье Видання Словника Новомови. Він був дрібним чоловічком, меншим за Вінстона, з темним волоссям і великими витрішкуватими очима, сумними і водночас насмішкува-

тими, і поки він говорив, ці його очі, здавалося, пильно вивчали обличчя співрозмовника.

– Я хотів запитати, чи не має у вас лез для гоління? – поцікавився він.

– Жодного! – із відчуттям провини квапливо відповів Вінстон. – Я шукав їх повсюди. Схоже, їх більше ніде немає.

Усі запитували його, чи не має у нього лез для гоління. Насправді у нього було ще два невикористані леза, які йому вдалося приберегти. Вони були в дефіциті вже кілька місяців. Нерідко у партійних крамницях зникав той чи той товар. Іноді то були гудзики, іноді – шнурівки для черевиків. Нині – леза для гоління. Загалом, за умови, якщо вони взагалі існували, їх можна було потайки дістати на чорному ринку, та й то лише якщо пощастить.

– Я вже півтора місяця користуюся тим самим лезом, – збрехав він.

Черга знову смикнулася вперед. Коли вони зупинилися, він обернувся і ще раз поглянув на Сайма. Кожен із них узяв брудну металеву тацю із стосу на краю прилавка.

– Ви ходили вчора дивитися на повішання полонених? – запитав Сайм.

– Я працював, – байдуже відповів Вінстон. – Думаю, побачу все це у кіно.

– Дуже нерівноцінна заміна, – зауважив Сайм.

Його насмішкуватий погляд ковзнув обличчям Вінстона. «Я тебе знаю, – здавалося, сказали його очі, – я бачу тебе наскрізь. Я чудово знаю, чому ти не пішов поглянути, як вішають полонених». За світоглядом Сайм був лютим ортодоксом. Він із неприємним зловтішним задоволенням говорив про атаки гелікоптерів на села супротивника, про суди над думкозлочинцями та їхні зізнання, про езекуції в підземеллях Міністерства Любові. Розмовляючи з ним, Вінстон намагався змінювати такі теми і, за можливості, переводити розмову на технічні особливості Новомови, про які той розповідав авторитетно і цікаво. Вінстон трохи повернув голову, щоб уникнути пронизливого погляду його великих темних очей.

– Це було гарне повішення, – мрійливо промовив Сайм. – Я думаю, вони псують все враження, коли їм зв'язують

ноги. Я люблю дивитися, як вони смикаються. Але найбільше мені подобається, коли у них вивалюються і синіють язики – стають яскраво-синіми. Це мене просто чарує.

– Следуючий! – крикнув прол у білому фартусі з черпаком у руці.

Вінстон і Сайм підсунули свої таці. На кожну з них швидко поклали звичайні обідні порції – рожево-сіру печеню з металевим запахом, окраєць хліба, шматок сиру, кружку із кавою «Перемога» без молока й пігулку сахарину.

– Онде вільний стіл під телеекраном, – сказав Сайм. – Дорогою візьмемо джину.

Джин їм подали у китайських чашках без ручок. Вони перетнули заповнену людьми кімнату й поставили свої таці на металевий стіл, на краю якого хтось розлив соус від печені – брудну густу рідину, схожу на блювотиння. Вінстон узяв свою склянку із джином, на мить завмер, щоб зібратися з духом, і проковтнув рідину, що відгонила нафтою. Коли він змахнув з очей сльози, то несподівано відчув, що дуже голодний. Він почав набирати повні ложки і ковтати густу підливу, в якій подекуди плавали ніздрюваті кубики рожевої речовини, що, мабуть, були м'ясом. Вони обоє мовчали, поки не спорожнили свої миски. Поруч з їхнім столом, за спиною у Вінстона, хтось швидко й безуважно патякав. Його голос пронизував загальний гомін і скидався на качине крякання.

– Як просувається робота над словником? – запитав Вінстон, підвищивши голос, щоб перекричати гомін.

– Повільно, – сказав Сайм. – Я працюю над прикметниками. Надзвичайно цікаво.

На згадку про Новомову він одразу збадьорився. Відсунув убік свою миску, делікатно взяв в одну руку окраєць хліба, у другу – сир і, щоб не кричати, перехилився через стіл.

– Одинадцять видання буде останнім, – сказав він. – Ми приводимо мову до її остаточної форми – тієї, яку вона матиме, коли вже ніхто не користуватиметься жодною іншою мовою. Як тільки ми закінчимо свою працю, такі люди, як ви, муситимуть вчити її знову. Я знаю, ви

думаєте, що наша головна робота полягає в тому, щоб вигадувати нові слова. Аж ніяк! Ми руйнуємо слова – десятки й сотні щодня. Ми очищуємо мову до кісток. Одинадцять видання не міститиме жодного слова, яке може застаріти раніше 2050 року.

Він жадібно відкусив хліб і проковтнув кілька шматочків, а потім продовжив з педантичною пристрастю. Його смугляве обличчя пожвавилось, очі втратили притаманний їм насмішкуватий вираз і стали майже замріяними.

– Руйнувати слова – це чудово. Звичайно, найбільше непотребу серед дієслів і прикметників, але також є сотні іменників, яких теж можна позбутися. І йдеться тут не лише про синоніми, а й про антоніми теж. Зрештою, як можна виправдати існування слова, яке має значення лише протилежне іншому слову? Слово вже містить у собі свою протилежність. Ось, наприклад, «добрий». Якщо ми маємо слово «добрий», то навіщо нам таке слово, як «поганий»? «Недобрий» виконуватиме цю роль не гірше, а може, навіть і краще, бо воно становить його пряму протилежність, чого не скажеш про інше слово. Або якщо ви хочете мати ще сильнішу версію слова «добрий», який сенс у тому, щоб мати стільки пустопорожніх і даремних слів, таких як «чудовий», «прекрасний» і всю низку їм подібних? «Плюсдобрий» покриває всі їхні значення, або «двічіплюсдобрий», якщо захочете щось іще потужніше. Звичайно, ми й зараз застосовуємо ці форми, але в остаточній версії Новомови вже не буде нічого іншого. Зрештою, все поняття доброго й поганого покриватиметься лише шістьма словами – а насправді, лише одним словом. Хіба ви не бачите цієї краси, Вінстоне? Звичайно, це була ідея Старшого Брата, – похопившись, додав він.

Від згадки про Старшого Брата на Вінстоновому обличчі теж з'явилось щось схоже на млявий ентузіазм. Проте Сайм відразу помітив, що ентузіазм його співрозмовника не був щирим.

– Ви не розумієте справжнього значення Новомови, Вінстоне, – промовив він майже сумно. – Навіть коли ви нею пишете, ви все ще думаєте Старомовою. Я читав деякі з ваших статей, які іноді публікує «Таймс». Вони

досить непогані, але це переклади. В душі ви тяжієте до Старомови з усією її неоднозначністю та зайвими відтінками значень. Ви не відчуваєте краси руйнування слів. Чи знаєте ви, що Новомова – єдина мова у світі, чий словник з кожним роком зменшується?

Звичайно, Вінстон знав. Він співчутливо усміхнувся, сподіваючись, що усмішка звільнить його від необхідності говорити. Сайм відкусив ще один шматок від крайця чорного хліба й провадив:

– Хіба ви не розумієте, що мета Новомови – звузати сферу думки? Зрештою ми зробимо думкозлочин майже неможливим, бо не буде слів, якими його можна було б висловити¹. Кожне поняття виражатиметься лише одним словом з усім його точно визначеним сенсом і всіма додатковими значеннями, стертими й забутими. В Одинадцятому Виданні ми вже дуже до цього наблизилися. Та цей процес триватиме ще довго навіть після нашої смерті. З кожним роком слів ставатиме менше й менше, і так само дедалі звужуватиметься сфера свідомості. Звичайно, зараз також немає причин потурати думкозлочинам. Це питання самодисципліни, контролю над реальністю. Але, зрештою, навіть у цьому зникне необхідність. Революція завершиться тоді, коли мова стане досконалою. Новомова – це Ангсоц, а Ангсоц – Новомова, – додав він із якоюсь містичною втіхою. – Чи вам коли-небудь спадало на думку, Вінстоне, що найпізніше у 2050 році не існуватиме жодної людської душі, яка б зрозуміла нашу сьогоднішню розмову?

– Крім... – із сумнівом почав Вінстон, а тоді осікся.

У нього мало не зірвалося з язика «крім пролів», але він урвав себе на півслові, бо відчув, що це зауваження може здатися певною мірою вільнодумним. Проте Саймс здогадався, що саме він хотів сказати.

¹ Зрештою ми зробимо думкозлочин майже неможливим, бо не буде слів, якими його можна було б висловити. Повторення літературної теорії, що виникла у кінці ХХ сторіччя, згідно з якою жодна людська свідомість не може існувати поза мовою, бо мова – єдиний засіб її вираження, тобто не існує нічого поза текстом.

– Проли – не люди, – недбало зауважив він. – До дві тисячі п'ятдесятого року – а може, й раніше – будь-яке практичне знання Старомови зникне. Уся література минулого буде знищена. Чосер, Шекспір, Мільтон, Байрон – вони існуватимуть тільки у версіях Новомови, не лише перетворені на щось інше, а й реально змінені на щось протилежне тому, чим вони були. Навіть література Партії зміниться. Зміняться навіть її гасла. Хіба ви зможете зрозуміти таке гасло, як «свобода – це рабство», коли буде стерте саме поняття свободи? Весь клімат думки стане інакшим. Власне, перестане існувати сама думка у тому вигляді, в якому ми розуміємо її тепер. Правовірність означає не мислення, а відсутність мислення. Правовірність – це неусвідомлений стан.

Несподівано у Вінстона з'явилася тверда впевненість, що Сайма колись розпорошать. Він надто розумний. Він надто ясно бачить і надто відверто говорить. Партія таких не любить. Одного дня він пощезне. Це написано на його обличчі.

Вінстон доїв хліб із сиром. Він повернувся, щоб узяти свій кухоль кави. За столом, ліворуч від нього, продовжував патякати чоловік із нещадно скрипучим голосом. Молода жінка, яка, мабуть, була його секретаркою і сиділа спиною до Вінстона, слухала його і, здавалося, палко погоджувалася з усім, що той казав. Інколи Вінстон ловив її зауваження на кшталт «вважаю, ви *абсолютно* праві, я *цілком* поділяю вашу думку», які дурнуватим тоном повторював молодий жіночий голос. Але чоловік ні на мить не замовкав, навіть під час її реплік. Вінстон з вигляду знав того чоловіка, хоч йому про нього було відомо лише, що той обіймав важливу посаду в Департаменті Художньої Літератури. Йому було близько тридцяти років, і він мав м'язисту шию і великий рухливий рот. Його голова була трохи відкинута назад, і світло падало під таким кутом на його окуляри, що замість очей на його обличчі Вінстон бачив лише два порожні диски. Найжахливішим було те, що з потоку звуків, які постійно лунали з його рота, неможливо було розібрати жодного слова. Лише один раз Вінстон розпізнав фразу «повне й остаточне викорінення

голдштайнізму», яку той дуже швидко промовив, наче суцільний рядок друкованого машинопису. В усьому іншому це був просто набір звуків, схожих на качине крикання. Але попри нерозбірливість мови того чоловіка, загальний зміст його крикання не викликав жодних сумнівів. Він, певно, розвінчував Голдштайна і вимагав уживати найсуворіших заходів проти думкозлочинців та саботажників, він міг обурюватися жорстокістю євразійської армії, міг вихвалити Старшого Брата або героїв на Малабарському фронті – зрештою, не було жодної різниці. Хоч би що він казав, було очевидно, що це тотальна правовірність, чистий Ангсоц. Дивлячись на безоке обличчя зі швидкою рухливою щелепою, у Вінстона виникало дивне відчуття, що це не людина, а радше манекен. Говорив не його мозок, а гортань. Хоча й потік цих звуків складався із слів, але це не була мова у звичному розумінні – ці схожі на качине крикання звуки він вистрелював із себе без жодного усвідомлення.

Сайм на хвилину примовк і на підливі печені креслив якісь лінії ручкою своєї ложки. А добре чутний у навколишньому гомоні голос за сусіднім столом продовжував швидко крикати.

– У Новомові існує слово, – сказав Сайм, – не знаю, чи воно вам відоме: *качкомов*, розмовляти голосом, схожим на крикання качки. Це одне з тих цікавих слів, які наділені протилежними значеннями. Застосоване до опонента, воно означає осуд, застосоване до когось, із ким ти згоден, воно перетворюється на схвалення.

Авжеж, Сайма розпорошать, знову подумав Вінстон. Ця думка його трохи засмутила, хоча він знав, що Сайм його зневажає, та й загалом ставиться до нього з осудом, а отже – цілком міг донести на нього як на думкозлочинця, якщо, звичайно, вважатиме за потрібне. У Саймі був якийсь невловимий гандж. Чогось йому бракувало: проникливості, байдужості чи рятівної дурості. Його не можна було звинуватити у неправовірності. Володіючи у повному обсязі інформацією, недоступною для рядового члена Партії, він водночас вірив у принципи Ангсоцу, шанував Старшого Брата, радів його перемогам, ненавидів відступ-

ників, і то не просто їх ненавидів, а робив це зі щирим невідомим ентузіазмом. Проте він не був позбавлений певних сумнівних рис. Сайм говорив про речі, про які ліпше було б мовчати, він читав забагато книжок, відвідував кафе «Під каштаном» – притулок художників і музикантів. Ходити у кафе «Під каштаном» не забороняв жоден, навіть неписаний, закон, але це вважалося поганим місцем. Зазвичай там збиралися старі партійні функціонери, які втратили репутацію, але ще не стали жертвами чистки. Казали, що багато років і десятиліть тому там іноді бував сам Голдштайн. Отож неважко було передбачити подальшу долю Сайма. Але годі було сумніватися, що якби Сайм бодай на мить розгадав природу його, Вінстонових, потаємних думок, він би негайно доніс на нього у Поліцію Думок. Власне, кожен би так вчинив. Але Сайм – без жодних сумнівів. Одного ентузіазму тут не досить. Правовірність – це неусвідомлений стан.

Сайм підвів голову.

– Сюди йде Парсонс, – повідомив він.

Здавалося, в його голосі також звучало невимовлене: «цей кінчений ідіот». І справді, через залу йшов Парсонс, Вінстонів сусід у будинку «Перемога», – гладкий чоловік середнього віку з руським волоссям і жаб'ячим обличчям. У свої тридцять п'ять років він уже нажив жирові складки на шиї і животі, але рухався ще по-хлоп'ячому рвучко. Увесь його вигляд настільки нагадував хлопчика у дорослому тілі, що, незважаючи на військовий комбінезон, його легше було уявляти в однострої Розвідників – синіх шортах, сірій сорочці та червоній хусточці на шиї. Кожен, хто дивився на нього, завжди уявляв собі ямочки на колінах і закасані рукави на коротких і пухлих руках. І справді, за першої-ліпшої нагоди Парсонс завжди намагався одягти шорти – коли йшов у похід чи брав участь у якійсь фізкультурній масовці. Він привітав їх обох веселим «Привіт! Привіт!» і сів за стіл, війнувши на них різким запахом поту. На його рожевому обличчі блищали краплі вологи. У нього була унікальна здатність пітніти. У клубі завжди можна було вгадати, що саме він грав у настільний теніс – настільки мокрим було руків'я ракет-

ки після його руки. Сайм дістав клапоть паперу, на якому була записана довга колонка слів, і став їх переглядати, затиснувши між пальцями чорний олівець.

– Дивись, навіть на обіді працює, – сказав Парсонс, штовхаючи ліктем Вінстона. – Зарядка для розуму, еге? Старий, що ти тут понавипишував? Щось надто мудре, щоб я міг зрозуміти? А знаєш, Сміт, чому я за тобою бігаю? Ти забув підписатися.

– На що підписатися? – запитав Вінстон, автоматично засунувши руку до кишені по гроші.

Приблизно чверть його платні доводилося витратити на добровільні внески, яких було стільки, що їх усі годі було запам'ятати.

– На Тиждень Ненависті. Внески за місцем проживання. Я скарбник нашого кварталу. Ми маємо добре постаратися, щоб влаштувати справжню виставу. Я тобі так скажу, моєї вини в тому не буде, якщо старі будинки «Перемога» не виставлять на вулиці найбільше прапорів. З тебе два долари.

Вінстон витяг і простягнув йому дві м'яті й засмальцьовані банкноти, які Парсонс поклав у маленький нотатник, записавши його прізвище акуратним почерком малограмотної людини.

– До речі, старий, – сказав він. – Я чув, мій шалапут учора поцілів у тебе з рогатки. Я добряче його висварив. Пообіцяв відібрати в нього рогатку, якщо він знову за це візьметься.

– Думаю, він трохи засмутився, що йому не дозволили подивитися на страту, – сказав Вінстон.

– Вони, звичайно, лобуряки, але виховані у правильному руслі, еге ж? Розбишаки, так, але мислять правильно. Вони тільки й думають про Розвідників і про війну. Ти знаєш, до чого моя мала докумекала минулої суботи, коли їхній загін вирушив на прогулянку дорогою на Беркгемстед? Вона підмовила ще двох дівчат, відірвалася від гурту, і вони стежили за якимось чоловіком. Вони дві години поспіль ішли за ним через ліс, а коли вийшли до Амершема, то здали його патрулям.

– Навіщо? – здивувався трохи ошелешений Вінстон.

Парсонс тріумфально провадив:

– Вона була переконана, що він іноземний шпигун – можливо, його скинули на парашуті абощо. Але в цьому вся заковика, старий. Як думаєш, чому він видався їй підозрілим? Вона помітила, що у нього якісь дивні черевки – вона ніколи не бачила, щоб хтось носив такі черевки. Тож, певно, то був іноземець. Недурна як на свої сім років, правда ж?

– І що з ним сталося? – запитав Вінстон.

– Звідки я знаю? Але я не здивувався б, якби... – Парсонс зробив такий рух, ніби цілиться з гвинтівки, й клацнув язиком, зображуючи постріл.

– Дуже добре, – відсторонено промовив Сайм, не підводячи очей від свого клаптя паперу.

– Звичайно, нам усім треба бути пильними, – погодився Вінстон.

– Не варто забувати, що ми воюємо, – докинув Парсонс.

Наче на підтвердження цих слів, з телеекрана над їхніми головами пролунав звук сурми. Але цього разу йшлося не про чергову перемогу – це було повідомлення Міністерства Достатку.

– Товариші! – радісно вигукнув юний голос. – Увага, товариші! Ми маємо для вас чудове повідомлення. Ми виграли битву за продукцію. Усі дані про випуск споживчих товарів свідчать, що порівняно з минулим роком стандарт життя підвищився не менш ніж на двадцять відсотків. Сьогодні вранці по всій Океанії відбулися стихійні демонстрації, на які вийшли робітники фабрик та службовці контор і, тримаючи прапори, промарширували вулицями, висловлюючи подяку Старшому Братові за наше нове щасливе життя, яке нам подарувало його мудре керівництво. Ось кілька підсумкових цифр. Харчова продукція...

Фразу «за наше нове щасливе життя» повторили кілька разів. Міністерство Достатку тепер часто її повторювало. Парсонс, якого привернув звук сурми, сидів, слухаючи повідомлення з роззявленим ротом, проте на його обличчі застиг вираз узвичаєної нудьги. Він не міг всте-

жити за цифрами, але знав, що якимось чином вони були причиною для оптимізму. Він дістав величезну й смердючу люльку, наполовину забиту вже спаленим тютюном. Оскільки норма видачі тютюну становила сто грамів на тиждень, то йому рідко щастило повністю натоптати люльку. Вінстон курил цигарки «Перемога», які намагався тримати лише горизонтально. Нову порцію мали видати лише завтра, а в нього залишилося тільки чотири цигарки. На мить він спробував абстрагуватися від навколишнього гамору і почав дослухатися до звуків з телеекрана. Повідомили навіть про демонстрації, учасники яких дякували Старшому Братові за підвищення норми видачі шоколаду до двадцятьох грамів на тиждень. А лише вчора, подумав він, було оголошено, що норму видачі шоколаду *знижують* до двадцятьох грамів на тиждень. Чи можливо, щоб вони проковтнули це лише через двадцять чотири години? Так, вони це проковтнули. Парсонс ковтнув легко, з тупою тваринячою готовністю. Безоке створіння за сусіднім столом ковтнуло з фанатичною пристрасстю, з шаленою готовністю розтоптати, обмовити й розпорошити кожного, хто б наважився стверджувати, що минулого тижня норма видачі шоколаду становила тридцять грамів. Сайм також проковтнув це, але у дещо складніший спосіб – застосувавши дводумство. То що, виходить, що він залишався єдиним, у кого ще зберігалася пам'ять?

З телеекрана продовжувала литися казкова статистика. Порівняно з минулим роком зросла кількість харчів, одягу, будинків, меблів, каструль, пального, кораблів, гелікоптерів, книжок, немовлят – зросла кількість усього, крім хвороб, злочинів і божевільних. Рік за роком і хвилина за хвилиною все швидко зростало. Як Сайм до того, Вінстон узяв ложку й став водити нею по блідій розлитій на столі підливі, вимальовуючи різні візерунки. Він з огидою міркував про фізичні властивості життя. Чи воно завжди було таким? Чи страви завжди смакували так, як сьогодні? Він окинув поглядом їдальню – напхану людьми, з низькою стелею, зі стінами, обшмульганими незліченними тілами; з розламаними металевими столами та

стільцями, розташованими так тісно, що всі сиділи, торкаючись одне одного ліктями; з погнутими ложками, зазубреними на краях тацями, грубими білими кружками; увесь посуд був брудний і потрісканий; скрізь панував кислуватий запах паскудного джину, поганої кави й непряного одягу. Від цього у шлунку та на шкірі завжди виникало відчуття протесту, породжене підозрою, що тебе обікрали, виманили щось, що колись було твоїм. Щоправда, він не пригадував, щоб було якось інакше. У його спогадах завжди бракувало їжі, шкарпетки й спідня білизна завжди були дірчастими, меблі – поламаними й хиткими, кімнати – холодними, поїзди в метро – переповненими, будинки розвалювалися, хліб був чорним, чай – дефіцитом, кава бридко смерділа, сигарет ніколи не вистачало – все було дороге і дефіцитне, окрім синтетичного джину. І хоча, звичайно, з роками справи погіршуються, та хіба це не означало, що *порушено* сам порядок речей, коли серце щемить від невлаштованості, бруду й убогості, від нескінченної зими, подертих і липких шкарпеток, поламаного ліфта, який ніколи не працює, холодної води, обліпленого піском мила, сигарет, що розсипаються в руках, несмачної їжі з дивним присмаком? Хіба все це не здалося б нестерпним, якби пам'ять поколінь не підказувала, що колись усе це було зовсім інакшим?

Він знову роззирнувся їдальнею. Майже всі навколо були бридкими, і навіть якби їх одягти не в сині комбінезони, а якось інакше, вони б усе одно залишилися такими самими. У дальньому кінці їдальні маленький, схожий на жука чоловічок самотньо сидів за столом, пив каву і кидав навсібіч насторожені погляди. Якщо ти не роззираєшся навколо, подумав Вінстон, можна легко повірити, що й справді зараз переважає встановлений Партією фізичний тип людини: високі м'язисті юнаки та пишногруді дівчата – біляві, жваві, засмагли на сонці. Насправді, наскільки він міг судити, більшість людей, що жили на Першій Злітній Смузі, були дрібні, брудні і некрасиві. Можна було тільки дивуватися, наскільки у Міністерствах переважав цей схожий на жуків тип людей: маленькі присадкуваті чоловічки, з раннім чере-

вом, короткими ногами, зі швидкими поривчастими рухами, гладкими непроникними обличчями і невеликими очима. Здавалося, за панування Партії найбільше процвітав саме цей тип людей.

Ще один звук сурми завершив повідомлення Міністерства Достатку, а далі воно змінилося музикою з металічними нотками. Парсонс, унаслідок бомбардування цифрами виповнений невимовним ентузіазмом, вийняв люльку з рота.

– Безперечно, Міністерство Достатку добре попрацювало у цьому році, – сказав він, кивнувши головою з виглядом фахівця. – До речі, Сміт, друже, можеш позичити мені леза для гоління?

– Немає жодного, – відповів Вінстон. – Я вже півтора місяця користуюся тим самим.

– Ну тоді добре, старий, я просто спитав, про всяк випадок.

– Мені шкода, – сказав Вінстон.

Крякання із сусіднього столу, що під час повідомлення Міністерства тимчасово вмовкло, поновилося з іще більшою силою. Чомусь несподівано Вінстон почав думати про місіс Парсонс з її тонким, як павутина, волоссям і запилженими зморшками на обличчі. Через два роки її дітки донесуть на неї у Поліцію Думок. Місіс Парсонс розпорошать. Вінстона розпорошать. О'Браєна розпорошать. А ось Парсонса, навпаки – ніколи не розпорошать. Безоке створіння з качиним голосом теж ніколи не розпорошать. Кургузі, схожі на жуків чоловіки, які мовчки блукають у лабіринті коридорів Міністерства, – їх теж ніколи не розпорошать. І чорнява дівчина з Департаменту Художньої Літератури – вона також уникне цієї участі. Йому здавалося, він інтуїтивно знає, хто виживе, а хто загине: хоча й він достеменно не знав, що саме треба робити, аби вижити.

Цієї миті його розмірковування грубо перервали. За сусіднім столом упівоберта сиділа дівчина і дивилася на нього. Це була та сама, чорнява. Вона втупилася в нього з напруженою цікавістю, а коли їхні погляди зустрілися – відвернулася.

Вінстонова спина спітніла. Його пронизав болючий спазм жаху. Він минувся майже відразу, але залишив по собі тяжке відчуття. Чому вона дивилася на нього? Чому вона його переслідує? На жаль, він не міг пригадати, чи вона вже сиділа за столом, коли він прийшов, чи підсіла згодом. Але, в будь-якому разі учора, під час Двохвилинки Ненависті, вона сіла відразу за ним, хоч і не мала в тому особливої потреби. Дуже ймовірно, її справжньою метою було дослухатися до нього і з'ясувати, наскільки голосно він кричить.

Він повернувся до своїх попередніх міркувань: можливо, вона й не пов'язана із Поліцією Думок, але ж вона може бути шпигуном-аматором, а це ще небезпечніше. Вінстон не знав, скільки часу вона вже за ним спостерігає, але не виключено, що вона вже дивилася на нього не менше п'ятьох хвилин, і він не міг гарантувати, що протягом цього часу він контролював вираз свого обличчя. Перебуваючи у будь-якому людному місці чи в полі зору телеекрана, було вкрай небезпечно дозволяти собі мимоволі над чимось замислюватися. Тебе могла виказати найменша дрібниця. Нервові посмикування, неусвідомлений вираз тривоги на обличчі, звичка щось мурмотіти про себе – усе, що натякало на ненормальність, на потребу щось приховувати. У будь-якому разі мати вираз обличчя, що не відповідав ситуації (наприклад – вираз сумніву, коли повідомляли про перемогу), було карним злочином. У Новомові навіть існувало відповідне слово: *лицезлочин*.

Дівчина знову повернулася до нього спиною. Зрештою, можливо, вона й не переслідувала його. Може, вона просто випадково два дні поспіль сідала неподалік від нього. Сигарета погасла, і він обережно поклав її на край столу. Він докурить її після роботи, якщо йому пощастить не висипати з неї рештки тютюну. Можливо, та, що сиділа за сусіднім столом, була шпигуном Поліції Думок, і дуже ймовірно, що вже через три дні він сидітиме у підвалах Міністерства Любові, але все ж таки треба зберегти недопалок. Сайм згорнув свій клаптик паперу й запхав його у задню кишеню. Знову заговорив Парсонс.

– Я не казав тобі, старий, – почав він підсміюючись і водночас тримаючи в зубах люльку, – що мої лобуряки на базарі підпалили спідницю спекулянтки, бо побачили, як вона загорнула ковбасу в плакат з обличчям Старшого Брата? Вони підкралися до неї ззаду й запалили її – цілу пачку сірників використали. Думаю, вона отримала тяжкі опіки. Які бешкетники, га? Але різкі, як гірчиця! Їх тепер у Розвідниках так тренують – навіть краще, ніж було в мої часи. Як думаєш, яку іграшку вони їм недавно розробили? Трубку, якою можна підслуховувати розмови крізь замкові шпарини! Моя мала якось принесла одну таку додому, випробувала на дверях нашої вітальні й сказала, що крізь неї чує удвічі краще, аніж просто вухом. Звичайно, це тільки іграшка, але ти ж розумієш... Так би мовити, спрямовує їх у правильному руслі, еге ж?

Цієї миті з телеекрана долинув пронизливий свист. То був сигнал повернення до роботи. Усі посхоплювалися, щоб долучитися до штовханини перед ліфтами, а з Вінстонової цигарки висипалися залишки неспаленого тютюну.

Розділ 6

Вінстон записав у щоденнику:

«Це було три роки тому. Це сталося пізно увечері у вузькому провулку, неподалік від великої залізничної станції. Вона стояла під стіною біля дверей, під вуличним ліхтарем, який майже нічого не освітлював. У неї було молоде обличчя з товстим шаром косметики. Мене привабила саме косметика – біла маска обличчя і яскраві червоні губи. Партійні жінки ніколи не фарбували своїх облич. На вулиці нікого більше не було, не було там і телеекранів. Вона сказала, що коштує два долари. Я...»

На мить йому стало важко продовжувати писати. Він заплющив очі і помасажував їх пальцями, намагаючись вичавити з них видиво, яке знову й знову поверталось до

нього. Він відчув майже непереборну спокусу загорлати, голосно вилаятися. Або вперіщитися головою об стіну, копнути ногою стіл і пожбурити чорнильницю у вікно – вчинити щось шалене, гучне або болюче, що могло б затьмарити його пам'ять, аби вона не катувала його.

Найлютіший ворог, подумав він, це власна нервова система. Напруга в ньому могла стати помітною будь-якої миті. Він пригадав чоловіка, якого кілька тижнів тому проминув на вулиці: звичайний на вигляд чоловік, член Партії, тридцяти п'яти-сорока років, із валізою в руках. Вони були за кілька метрів один від одного, коли ліва половина незнайомцевого обличчя несподівано пересмикнулася. Цей спазм знову повторився, коли вони проминали один одного: то був лише посмик, швидка, наче клацання фотографічного затвора, судома, яка, мабуть, була для нього звичною. Він згадав, як ще тоді подумав: цей бідолаха довго не протягне. І найдужче лякало те, що скоріш за все та конвульсія була підсвідомою. Але, вочевидь, найнебезпечнішим було заговорити уві сні. Він розумів, що від цього неможливо вберегтися.

Вінстон перевів подих і продовжив писати далі:

«Я увійшов за нею у двері, а звідти, перетнувши задне подвір'я, – до кухні у напівпідвалі. Під стіною стояло ліжко, а на столі – лампа з приглушеним світлом. Вона...»

Йому звело щелепи й захотілося сплюнути. Біля тієї жінки у напівпідвальної кухні він згадав про Катаріну, свою дружину. Вінстон був одружений – принаймні колись. Мабуть, він і тепер вважався одруженим, бо, наскільки йому було відомо, його дружина ще не померла. Йому на мить здалося, що він знову вдихає задушливе повітря тієї напівпідвальної кухні, вдихає змішаний запах клопів, брудної білизни, бридкий і водночас збудливий запах дешевих парфумів, збудливий, бо жодна жінка – член Партії – не користувалася парфумами, і навіть годі було уявити, щоб хтось із них на це наважився. Парфумами пахли лише пролки. У його свідомості запах парфумів був нерозривно пов'язаний зі зляганням.

Коли він пішов з тією жінкою, то було його перше гріхопадіння за приблизно два роки. Звичайно, було заборонено мати стосунки з пов'язаними, але то було одне з тих правил, яке іноді можна було порушити. Хоча й таке порушення було небезпечним, але це не було питанням життя і смерті. Якщо упіймають із повією, можна було загримити на п'ять років у табір примусової праці, але не більше того, якщо, звичайно, ти не скоїв ще чогось. А якщо тебе не заскочили прямо у ліжку, то взагалі було легко уникнути покарання. Бідняцькі квартали кишіли жінками, ладними себе продати. Деяких можна було купити навіть за пляшку джину, бо пролам не дозволялося його пити. Партія навіть частково заохочувала проституцію як вигрібну яму для зливання інстинктів, які неможливо було повністю викоринити. Проста розпушта була незначним злочином, за умови, що їй віддавалися таємно й без радості і у ній брали участь лише жінки з найбіднішого й упослідженого класу. Сексуальна розбещеність між членами Партії була непростим злочином. Але – хоча це й належало до тих злочинів, у яких незмінно зізнавалися під час великих чисток – годі було навіть уявити, щоб таке насправді могло статися.

Завдання Партії полягало не лише в тому, щоб перешкодити чоловікам і жінкам утворювати союзи, які вона не змогла б контролювати. Її справжньою і непроголошеною метою було позбавити статевий акт будь-якої втіхи. Як у шлюбі, так і поза ним Партія вважала своїм головним ворогом не стільки любов, як еротичу. Усі шлюби між членами Партії мали схвалюватися спеціально призначеним для цієї мети комітетом, і – хоча цей принцип ніколи відверто не декларувався – якщо складалося враження, що певна пара має фізичний потяг одне до одного, їй ніколи не давали дозвіл на одруження. Єдиною метою шлюбу було народження дітей, які служитимуть Партії. На статево-стосунки дивилися як на бридку незначну процедуру, на кшталт застосування клізми. Про це також ніколи не говорили прямо, але від самого дитинства втовкмачували кожному членові Партії. Були навіть організації, такі як Молодіжна Антисексуальна Ліга, які проголошували ціл-

ковите утримання від статевих стосунків для обох статей. Усі діти мали народжуватися через штучне запліднення (Новомовою це називалося *штучзан*) і виховуватися у громадських закладах. Вінстон знав, що поки за це ще серйозно не взялися, але така теорія була цілком у дусі загальної партійної ідеології. Партія намагалася знищити статевий потяг, а якщо не знищити, то хоча б спотворити і забруднити. Він не знав, у чому саме полягає причина цього, але й не особливо дивувався тому, що відбувається. І що стосувалося жінок, то тут результати діяльності Партії були значно успішнішими.

Він знову згадав Катаріну. Минуло вже десять чи майже одинадцять років, як вони розлучилися. Дивно, наскільки рідко він про неї думав. Іноді він міг надовго забувати про те, що колись був одружений. Вони жили разом лише близько п'ятнадцяти місяців. Партія не дозволяла розлучень, але, якщо у подружжя не було дітей, то й не забороняла жити окремо.

Катаріна була високою дівчиною з руським волоссям, дуже стрункою, з граційними рухами. Вона мала самовпевнене обличчя з орлиним профілем, яке можна було вважати шляхетним доти, доки не розумів, що це була лише зовнішня маска, нічим не підкріплена ізсередини. В їхньому шлюбному житті він дуже рано дійшов висновку, – можливо, саме через те, що знав її краще, аніж більшість людей, – що вона, безсумнівно, була найтупішою, найвульгарнішою, найпустішою з усіх, кого він будь-коли знав. В її голові не було жодної думки, яка не була б гаслом, і не було жодного ідіотизму, абсолютно жодного, який вона не могла б проковтнути, якщо цей ідіотизм пропонувався Партією. Він подумки прозвав її «людським магнітозаписом». А проте він ще якось міг би стерпіти спільне з нею життя, якби не секс.

Як тільки він її торкався, вона здригалася й залякала. Обіймати її було те саме, що обіймати дерев'яну ляльку. А коли вона обіймала його й пригортала до себе, то виникало дивне відчуття, ніби вона водночас з усіх сил його відштовхує. Таке враження створювали її задерев'янілі м'язи. Вона лежала із заплющеними очима, не опираю-

чись і не допомагаючи, а саме *підкоряючись*. Спочатку це його бентежило, а потім стало просто жахати. Але й тоді він міг би з нею жити, якби вони домовилися відмовитися від сексу. Але, на його подив, саме Катаріна не захотіла цього робити. Вона казала, що, якщо зможуть, вони повинні народити дитину. Отож, якщо ніщо не заважало, то регулярно раз на тиждень відбувалася ця процедура. Вона навіть нагадувала йому про це вранці, як про невідкладну справу на вечір, про яку не можна забувати. Вона мала для неї дві назви. Першу – «робити дитину», а другу – «виконувати наш обов'язок перед Партією». Найчастіше вона висловлювалася саме так. Незабаром з наближенням призначеного дня він починав відчувати справжній страх. Але, на щастя, у них так і не з'явилася дитина, і, зрештою, вона погодилася припинити спроби, а незабаром потому вони розійшлися.

Вінстон беззвучно зітхнув, а потім взяв ручку й написав:

«Вона лягла у постіль і відразу, без будь-якої підготовки, грубо і брутально, наскільки це взагалі можна уявити, задержала спідницю. Я...»

Він уявив собі, як стоїть там, у тьмяному світлі лампи, вдихаючи сморід клопів та дешевих парфумів, і в його серці виникло почуття поразки й огиди, яке навіть цієї миті змішалось з думкою про біле тіло Катаріни, навіки заморожене гіпнотичною силою Партії. Чому все було саме так? Чому він не міг мати власну жінку замість цих бридких злягань з інтервалом у роки? Але справжня любовна пригода видавалася йому немислимою. Партійні жінки були всі однакові. Цнотливість пронизувала їх так само глибоко, як і вірність Партії. Унаслідок старанного виховання, через ігри та обливання холодною водою, через ту нісенітницю, яку втовкмачували їм у школі, у Розвідниках і в Молодіжній лізі, через лекції, паради, пісні, гасла та маршову музику з них витісняли природні почуття. Розум підказував, що мають бути винятки, але серце відмовлялося вірити. Вони всі недоступні, бо їм так

наказала Партія. Звичайно, він хотів, щоб його кохали, але навіть більшою мірою прагнув проламати стіну цнотливості, хай навіть це сталося б лише єдиний раз за все його життя. Успішно здійснений сексуальний акт був би бунтом. Бажання було думкозлочиною. Навіть якби він зміг розбудити Катаріну, він би вчинив акт зваблення, незважаючи на те, що вона й так була його дружиною.

Але він мусив закінчити свою історію. Він написав:

«Я яскравіше підкрутив лампу. Коли я побачив її у світлі...»

Після темряви слабеньке світло гасової лампи здалося йому дуже яскравим. Він зміг уперше роздивитися жінку. Він ступив крок до неї й зупинився, опанований хіттю і жахом. Прийшовши сюди, він болісно усвідомив, на який ризик себе наражає. Цілком можливо, щойно він звідси вийде – його схоплять патрулі. Може, стоячи за дверима, вони вже чатують на нього. Навіть якщо він вийде звідси, не зробивши того, для чого прийшов.

Він мусив це записати, мусив у всьому зізнатися. У світлі лампи він насамперед побачив, що жінка *стара*. На її обличчі був такий грубий шар косметики, що, здавалося, воно може луснути, як маска. У її волосся виднілися сиві пасма. Але найжахливішим було те, що в її напіввідкритому роті не було нічого, крім жахливої чорноти. У неї не було жодного зуба.

Він похапцем нашкрябав своїм нерівним почерком:

«У світлі лампи я побачив, що вона була зовсім старою – їй було не менше п'ятдесяти. Але я підійшов до неї і зробив це».

Він знову притиснув пальці до своїх повік. Нарешті він записав те, що хотів записати, але це не допомогло. Терапія не спрацювала. Йому все ще хотілося гучно вилятися, так само як і раніше.

Розділ 7

«Якщо є надія, – написав Вінстон, – то вона у пролах»¹.

Якщо є надія, то її слід шукати *лише* у пролах, бо тільки там, у тій величезній зневаженій масі, яка становить 85 відсотків населення Океанії, може народитися сила, спроможна зруйнувати Партію. Партію не можна знищити ізсередини. Її вороги, якщо в неї є вороги, не мають можливості об'єднатися чи просто упізнати один одного. Навіть якщо легендарне Братство існує, то годі уявити, щоб його члени могли зібратися у більшій кількості, аніж по двоє чи по троє. Вони могли б повставати лише очима, зміною голосу, щонайбільше, вимовленим пошепки словом. Але проли, якби вони лише якось усвідомили свою силу, не мали б потреби влаштовувати змови. Їм потрібно лише піднятися і струснутися, як кінь струшує із себе мух. Якби вони захотіли, то вже завтра вранці рознесли б Партію на друзки. Безперечно, раніше чи пізніше вони надумують так зробити. Але ж...

Він пригадав, як одного разу йшов багатолюдною вулицею, коли попереду із бічного провулка гримнув могутній крик сотень голосів – жіночих голосів. То був потужний і грізний крик гніву та розпачу, глибоке й гучне «О-о-о-о!», що дзвеніло у повітрі, наче оглушливе бамкання дзвона. У нього тьохнуло серце! «Почалося!» – подумав він. Повстання! Нарешті проли пробудилися зі сну! Коли він підійшов до того місця, звідки лунав крик, то побачив натовп із двохсот-трьохсот жінок, які з'юрмилися біля прилавків вуличного ринку з такими трагічними обличчями, ніби вони були приреченими пасажирами корабля, що

йшов на дно. Але цієї миті загальний розпач трансформувався у безліч індивідуальних сварок. З'ясувалося, що на одному з прилавків продавали металеві каструлі. Вони були поганими й ламкими, але завжди було важко купити будь-який посуд. Сьогодні ж вони несподівано надійшли у продаж. Жінки, яким пощастило їх купити, під ударами й штурханами решти намагалися зі своїми каструлями видертися із товкотнечі, тоді як інші галасували біля прилавка, звинувачуючи продавця в тому, що він обслуговував інших, а більшу частину кастрюль узагалі сховав кудись під прилавок. Знову вибухнули крики. Дві гладкі жінки, в однієї з яких було довге волосся, вчепилися в ту саму каструлю і намагалися видерти її одна в одної. Близько хвилини вони тягли її кожна до себе, поки у неї не відірвалася ручка. Вінстон з огидою спостерігав за ними. А проте, хай на якусь мить, але яка могутня сила вчувалася у тому крикові, що вихоплювався лише з кількості горлянок! Чому вони не могли з такою ж силою кричати про щось справді важливе?

Він записав:

«Поки вони не стануть свідомими, вони ніколи не повстануть, а свідомими вони зможуть стати, лише коли повстануть».

Йому здалося, ніби цю фразу він переписав з одного із партійних підручників. Партія, звичайно, стверджувала, що вона визволила пролів з рабської залежності. До Революції капіталісти їх тяжко пригнічували, морили голодом і шмагали, жінок примушували працювати в шахтах (до речі, вони й досі там працюють), дітей з шестирічного віку продавали на фабрики. Але водночас, згідно з принципами дводумства, Партія навчала, що проли, природно, належать до нижчого класу і їх, вдаючись до дуже простих правил, треба утримувати в покорі, як тварин. Насправді про пролів відомо дуже мало. Але, з іншого боку, про них і не було чого багато знати. Поки вони працюють і розмножуються, інший бік їхнього життя не має жодного значення. Полишені на самих себе, як худоба на рівнинах Аргентини, вони живуть життям, яке видається їм природним, дотримуючись звичаїв предків. Вони

¹ *Якщо є надія... то вона у пролах.* Івлін Во, який захоплювався творчістю Орвелла й відвідав його в санаторії Гренгем, написав йому 17 липня 1949 року, висловивши свій захват романом «1984», але нарікаючи на те, що бунт Вінстона «фальшивий... бо він фальшивий для мене, адже форма цього бунту – лише трахання у стилі леді Четерлей, автор знаходить реальність у містичному єднанні з пролами у сексуальному акті».

народжуються й виростають у канавах, у дванадцять років починають працювати, переживають короткий період краси й статевого потягу, у двадцять років одружуються, в тридцять досягають середнього віку, а помирають здебільшого в шістдесят. Обрій їхньої свідомості заповнюється тяжкою фізичною працею, піклуванням про родину і дітей, дрібними сварками із сусідами, кінофільмами, футболом, пивом, а передусім азартними іграми. Їх неважко контролювати. Поміж ними завжди штовхаються кілька агентів Поліції Думок, поширюючи брехливі чутки та помічаючи й усуваючи тих, хто, на їхній погляд, може становити загрозу, але не робилося жодної спроби нав'язати їм партійну ідеологію. Залучати пролів у політичні процеси вважалося недоцільним. Від них вимагався лише примітивний патріотизм, до якого завжди зверталася влада в разі потреби переконати їх погодитися на довший робочий час або на менші порції їжі. І навіть коли вони ставали невдоволеними, а таке іноді траплялося, їхнє невдоволення ні до чого не призводило, бо позбавлені загальних ідей, вони могли зосередитися лише на дрібних специфічних турботах. Вони зазвичай не помічали важливіших проблем. У себе вдома більшість пролів не мали навіть телеекранів. Та й громадська поліція дуже рідко втручалася в їхнє життя. У Лондоні процвітала злочинність, тут існував цілий світ злодіїв, бандитів, повій, торговців наркотиками і різномасних рекетирів, та оскільки цей світ існував у середовищі самих пролів, то це також не мало значення. У всіх питаннях моралі їм дозволялося дотримуватися старих звичаїв. Їм не насадили сексуального пуританства Партії. Не карають за розпусту, дозволяють розлучення. Їм би також дозволили будь-яку релігійну діяльність, якби проли виявляли до неї найменший інтерес. Їх ніколи не підозрюють. Як сказано в одному з партійних гасел: «Проли і тварини – вільні».

Вінстон нахилився й обережно почухав свою варикозну виразку. Вона знову почала свербіти. Проблема, до якої він незмінно повертався, полягала в неможливості дізнатися, яким насправді було життя до Революції. Він дістав із шухляди дитячий підручник з історії, який взяв

почитати у місіс Парсонс, і почав переписувати до свого щоденника взятий звідти абзац:

«У давні часи (там так було написано), перед славною Революцією, Лондон не був тим чудовим містом, яким ми знаємо його тепер. Він був темним і брудним, жалюгідним місцем, де майже ніхто не мав удосталь їжі і де сотні й тисячі бідняків ходили босими і не мали навіть даху над головою. Діти, не старші за тебе, мусили працювати по дванадцять годин на день на жорстоких панів, які шмагали їх канчуками, якщо вони повільно працювали, і годували їх черствим хлібом, який запивали водою. Але посеред цієї жахливої вбогості стояли кілька великих і гарних будинків, у яких жили багатії, що мали не менше тридцятьох служників, які їм догоджали. Цих багатіїв називали капіталістами. Вони були гладкими, бридкими чоловіками зі злими обличчями, як той, що на наступній сторінці. Ви бачите, що він одягнений у довге чорне пальто, яке називалося сурдутом, а на голові в нього чудернацький блискучий капелюх, схожий на димар, який вони називали циліндром. То був однострій капіталістів, і нікому більше не дозволялося його носити. Капіталісти володіли усім на світі, а інші люди були їхніми рабами. Вони володіли всією землею, всіма фабриками і всіма грошима. Якщо хтось їм не підкорявся, вони могли посадити його до в'язниці або прогнати з роботи і до смерті заморити голодом. Коли звичайна людина розмовляла з капіталістом, вона мусила догоджати й низько йому кланятися, скидати кашкет і називати його «сер». Найголовнішого з капіталістів називали «король» і...»

Але він уже знав, про що йтиметься далі. Буде згадано про єпископів з їхніми батистовими рукавами, про суддів у горностаєвих мантіях, про стовпи ганьби, про акції, про одноманітну механічну працю, про покарання канчуками, про банкету у лорда-мера і практику цілування ніг у папи римського. Був також звичай, що називався *правом першої ночі*, про який, мабуть, не згадують у підручнику для дітей. Це був закон, що дозволяв кожному капі-

талістові спати з будь-якою жінкою, що працювала на одній із його фабрик.

Звідки він міг знати, скільки брехні містить ця інформація? Можливо, й справді середньостатистичній людині тепер живеться краще, аніж до Революції. Єдиним доказом протилежного був німий протест його власного тіла, інстинктивне відчуття, що він живе у нестерпних умовах і що колись вони були не такими. Його вразив той факт, що справжньою характеристикою сучасного життя є не його жорстокість і небезпечність, а його порожнеча, його бруд, його безглуздість. Якщо поглянути навколо, сучасне життя не лише анітрохи не схоже на брехню, що вивергається із телеекранів, а й на ті ідеали, яких прагне досягти Партія. Більша його частина, навіть для члена Партії, є нейтральною і не стосується політики – скіння на нудній роботі, товкотнеча у метро, штопання роздертої шкарпетки, спроби дістати пігулку сахарину, збереження цигаркового недопалку. Проголошуваний Партією ідеал – це щось величне, жахливе й осяйне – світ із сталі й бетону, світ страхітливих машин і жахливої зброї, народ воїнів і фанатиків, що марширує у довершеному порядку, думає про те саме, викрикує однакові гасла, безперервно працюючи, воюючи, тріумфуючи, переслідуючи ворогів – триста мільйонів людей з тим самим обличчям. Реальність зовсім інша: тьмяні й брудні міста, де сновигають вічно голодні люди у подертих черевиках, що пропускають воду, напівзруйновані будинки, збудовані в дев'ятнадцятому сторіччі, просякнуті смородом вареної капусти та несправних нужників. У його уяві постало видіння Лондона, величезного й напівзруйнованого міста з мільйоном смітєвих баків, а на нього наклався образ місіс Парсонс, жінки зі зморшкуватим обличчям і поріділим волоссям, яка безнадійно длубається у засміченій каналізаційній трубі¹.

Він нахилився й знову почухав свою гомілку. Вночі й удень телеекрани заливали у вуха статистику, доводячи,

¹ ...а на нього наклався образ місіс Парсонс, жінки зі зморшкуватим обличчям і поріділим волоссям, яка безнадійно длубається у засміченій каналізаційній трубі. Відлуння знаменитого уривка з

що сьогодні люди мають більше їжі, більше одягу, кращі будинки, більше відпочивають – що вони живуть тепер довше, менше часу працюють, що вони тепер більші, здоровіші, сильніші, щасливіші, розумніші, краще освічені, аніж люди, які жили п'ятдесят років тому. Жодне слово з цієї балаканини не можна ані довести, ані спростувати. Наприклад, Партія стверджує, що сьогодні сорок відсотків дорослих пролів мають освіту, а нібито до Революції освічених пролів було лише п'ятнадцять відсотків. Партія запевняє, що сьогодні дитяча смертність становить лише сто шістьдесят на кожну тисячу і продовжує зменшуватися, тоді як до Революції вона становила всі триста. Це наче одне рівняння з двома невідомими. Може бути так, що буквально кожне слово у книжках з історії, навіть ті речі, які ти беззастережно приймаєш, це чиста фантазія. Зрештою, могло ніколи й не існувати такого закону, як *право першої ночі*, і навіть такого створіння, як капіталіст, або такого капелюха, як циліндр.

Усе розпливалося у невизначеності. Минуле було стерте, процес стирання забутих, брехня стала правдою. Лише раз у своєму житті він мав конкретний, неспростовний доказ фальсифікації. Він приблизно півхвилини тримав його у своїх руках. Це було 1973 року – приблизно в той самий час, коли він розлучився із Катаріною. Але та подія сталася на сім чи вісім років раніше.

Історія почалася в середині шістдесятих років, у період великих чисток, коли були знищені перші вожді революції. До 1970 року не залишилося нікого, крім самого Старшого Брата. Всі інші на той час були оголошені зрад-

«Дорога до пірса Віген» (1937), в якому Орвелл, проїжджаючи потягом через околиці Вігена, побачив біля занедбані халуци молоду жінку, яка намагалася прочистити палицею засмічену каналізаційну трубу. «Вона подивилася на потяг, який проминав її, і я був так близько, що вона майже зустрілася зі мною поглядом. Вона мала кругле бліде обличчя, звичайне виснажене обличчя дівчини з нетрів, якій двадцять п'ять років, але вона здається сорокарічною... і протягом тієї секунди, коли я її бачив, у неї був такий розпачливий і безнадійний вираз, якого я ніколи досі не бачив».

никами й контрреволюціонерами. Голдштайн утік і переховувався невідомо де, а кілька інших просто зникли, тоді як більшість були страчені після показових публічних процесів, на яких вони зізнавалися у своїх злочинах. Серед тих останніх, хто вижив, було троє людей на ім'я Джонс, Ааронсон і Рудзерфорд. Здається, цих трьох заарештували 1965 року. Як то часто траплялося, вони зникли десь на рік чи надовше, і ніхто не знав, живі вони чи мертві, а потім несподівано їх вивели на сцену й висунули проти них звичайні звинувачення. Вони зізналися у своїх зв'язках із ворогом (тоді ворогом також була Євразія), розтраті державних коштів, убивстві кількох авторитетних членів Партії, інтригах проти лідерства Старшого Брата, які почалися ще задовго до Революції, а також в актах саботажу, що спричинили смерть сотень тисяч людей. Після того як вони в усьому зізналися, їх помилували, поновили в Партії й призначили на посади – на перший погляд, важливі, але насправді малозначущі. Усі троє опублікували в «Таймсі» довгі розвінчувальні статті, аналізуючи причини свого ренегатства й обіцяючи виправитися.

Невдовзі після того, як їх виправдали, Вінстон побачив усіх трьох у кафе «Під каштаном». Він пригадав, з яким нажаханим зачудуванням краєм ока спостерігав за ними. Вони були набагато старші за нього, релікти старого світу, майже останні великі постаті, що залишилися від героїчних днів ранньої Партії. Їх ще осявала слава підпільної боротьби та громадянської війни. Йому здавалося, що він дізнався про їхні імена раніше, аніж про Старшого Брата, хоча на той час половина фактів і дат уже встигли стертися. Але, водночас, тепер вони були поза законом, недоторканні, найпевніше приречені на знищення через рік або два. Врешті-решт, ніхто з тих, хто потрапляв у лабеті Поліції Думок, не міг врятуватися. Вони були мерцями, які лише чекали, коли їх покладуть у могили.

Ніхто не сидів за сусідніми від них столами. Бути поміченим поблизу таких людей було вкрай необачно. Вони мовчки сиділи перед склянками з джином, приправленим гвоздиком – фірмовим напоєм кафе «Під каштаном». Із них трьох найбільше враження на Вінстона справила зов-

нішність Рудзерфорда. Він колись був славетним карикатуристом, чиї викривальні малюнки допомагали розбудити народну свідомість до Революції і під час неї. Навіть тепер його малюнки зрідка публікувалися у «Таймсі». Це було лише імітацією його колишніх робіт – позбавлені життя та непереконаливі, ці малюнки завжди були переспівом його давніх тем: бридкі нетрі, діти, що помирають від голоду, вуличні бійки, капіталісти в циліндрах – нескінченні марні зусилля повернутися у минуле. Він виглядав страхотливо: із гривною брудного сивого волосся, з мішками під очима, покряним зморшками обличчям і товстими негроїдними губами. Мабуть, колись він був надзвичайно сильним; але тепер його велике тіло обвисло, обм'якло, роздулося, розповзлося на всі боки. Здавалося, він розламувався й розсипався, наче обвалена гора.

То був безлюдний час близько третьої години дня. Тепер Вінстон не міг пригадати, як о такій незвичній порі він міг опинитися у кафе. Воно було майже порожнє. З телеекранів лунала музика з металевим відлунням. Троє чоловіків сиділи у своєму кутку, застигли, мовчазні. Офіціант без замовлення приніс їм наступні склянки з джином. Біля них стояла на столі шахівниця із розставленими фігурами, проте гра не розпочиналася. А тоді десь на півхвилини щось сталося з телеекранами. Мелодія, що з них лунала, змінилася, і змінився також сам тон музики. В неї вплелося щось дивне, але це було важко описати. То була незвична, тріскуча, пронизлива й глузлива нота – про себе Вінстон назвав її жовтою нотою. А потім голос із телеекрана заспівав:

*Під каштаном, під розлогим
Продавали ми себе,
Я – тебе, а ти – мене,
Під каштаном, під розлогим
Розляглися ми в брехні,
Я – в твоїй, а ти – в моїй.*

Троє чоловіків не ворухнулися. Та коли Вінстон знову подивився на спотворене обличчя Рудзерфорда, то поба-

чив, що його очі наповнені слізьми. І тоді вперше, із внутрішнім незрозумілим йому тремтінням, він помітив, що в Ааронсона й Рудзерфорда зламани носи.

Трохи згодом усіх трьох знову заарештували. З'ясувалося, що як тільки їх випустили на волю, вони знову стали плести змови. На своєму другому процесі вони ще раз зізналися в усіх своїх попередніх злочинах, додавши до них цілу купу нових. Їх стратили, а їхня доля залишилася в історії Партії як застереження нащадкам. Десь через п'ять років по тому, 1973 року, Вінстон розгорнув рулон документів, який вилетів із пневматичної труби на його стіл, і побачив клапоть паперу, який, мабуть, випадково потрапив туди. Розгорнувши його, Вінстон відразу усвідомив його значення. Це було півсторінки, видертої з «Таймсу» близько десяти років тому, – верхня, позначена датою, частина сторінки, – і там була фотографія делегатів від Партії на якомусь конгресі у Нью-Йорку. Групу очолювали Джонс, Ааронсон і Рудзерфорд. Помилитися в тому, що це вони, було неможливо – фотографія була підписана їхніми іменами.

Суть полягала у тому, що на обох процесах усі троє зізналися, що того дня вони перебували на території Євразії. Вони нібито вилетіли з потаємного аеродрому в Канаді кудись у Сибір на зустріч і нараду із членами євразійського генерального штабу, яким вони передали важливі державні таємниці. Вінстон запам'ятав дату, бо то був день літнього сонцестояння. Але, мабуть, ця історія була записана й у багатьох інших документах. З цього можна було дійти лише одного висновку: зізнання на суді – брехня.

Звичайно, він не зробив ніякого відкриття. Навіть тоді Вінстон не вважав, що знищені під час чисток люди справді вчинили ті злочини, в яких їх звинувачували. Але тут він побачив конкретний доказ – фрагмент забороненого минулого, наче викопна кістка, яку знаходять не в тому шарі ґрунту і яка руйнує загальну геологічну теорію. Якби поширити цю інформацію, пояснити її значення, то цього було б досить, аби розпорозити Партію на атоми.

Він узявся до роботи. Як тільки побачив, що то за фотографія і що вона означає, він накрив її іншим арку-

шем паперу. На щастя, коли він її розгорнув, вона лежала догори ногами відносно телеекрана.

Він поклав свої записи собі на коліна й відсунув стільця, щоб опинитися якомога далі від телеекрана. Йому було неважко зберігати байдужий вираз на обличчі, і він навіть, доклавши певних зусиль, міг контролювати своє дихання, але контролювати калатання серця неможливо, а телеекран був досить чутливим, щоб його уловити. Опанований страхом, що його щось викаже, наприклад, несподіваний протяг над столом, він чекав, як йому здалося, хвилини десять. Потім, не перевертаючи фотографії, він укинув її у діру пам'яті разом з іншими використаними паперами. Мабуть, за хвилину вона перетворилася на попіл.

Це було десять-одинадцять років тому. Сьогодні він, мабуть, зберіг би ту фотографію. Дивувало, що навіть тепер, коли й сама фотографія, і та подія, яку вона відтворювала, залишилися лише у спогадах, йому видавався значущим сам факт того, що він тримав її у руках. Він подумав про те, чи послаблювався вплив Партії на минуле, якщо доказ, якого вже немає, все ж *колись* існував?

Але сьогодні, навіть якщо припустити, що фотографію можна було б якось відтворити із попелу, вона б не стала доказом. Тоді, коли він зробив своє відкриття, Океанія вже не воювала з Євразією, й троє мертвих чоловіків мали б зрадити свою країну агентам Остазії. Відтоді сталося ще кілька замін супротивника – дві, три, він уже достоту й не пам'ятав скільки саме. Дуже ймовірно, зізнання звинувачених переписувалися, й переписувалися не один раз, аж поки первісні факти й дати втратили будь-яке значення. Минуле не просто змінилося, воно продовжувало постійно мінятися. Справжнім жахіттям для нього було те, що він ніколи до кінця не розумів, *навіщо* здійснювався цей грандіозний обман. Сьогодні переваги фальсифікації були очевидними, але кінцевий мотив був незрозумілим. Він знову взяв ручку й написав:

Я розумію ЯК, але я не розумію НАВІЩО.

Він замислився над тим, про що не раз замислювався раніше – чи він сам, бува, не божевільний. Можливо, боже-

вільні становили меншість у кількості однієї людини. Колись вважали божевільям вірити у те, що Земля обертається навколо Сонця: сьогодні – вірити у незмінність минулого. Він *єдиний* міг у це вірити, а отже, він – божевільний. Але думка про те, що він божевільний, не надто його турбувала: по-справжньому жахало те, що він міг помилятися.

Він узяв дитячу книжку з історії й подивився на портрет Старшого Брата, який зображений на обкладинці. Його очі наштовхнулися на гіпнотичний погляд. Враження було таке, ніби на нього тиснула чиясь могутня сила – вона проникала всередину черепа, гупала у мозок, залякувала, домагаючись, щоб він перестав вірити у те, у що вірив, переконуючи, щоб перестав довіряти своїм відчуттям. Зрештою, партія проголосить, що два плюс два буде п'ять, і він муситиме їй повірити. Рано чи пізно вони неминуче це проголосять, уся логіка їхньої поведінки вимагала такого твердження. Її філософія піддавала мовчазному запереченню не лише його власний досвід сприйняття світу, а й саме існування зовнішньої реальності. Найбільшою ерессю вони вважали здоровий глузд. Лякало не те, що його могли знищити іншу точку зору, а що вони могли виявитися правими. Бо, зрештою, звідки ми знаємо, що два плюс два буде чотири? Або що існує сила тяжіння? Або що минуле не можна змінювати? Якщо і минуле, і зовнішній світ існують лише в його свідомості, а свідомістю можна керувати – що тоді?

Але ж ні! Здавалося, до нього враз знову повернулася мужність. Без жодної очевидної асоціації в його свідомості виникло обличчя О'Браєна. Тепер, ще з більшою певністю, ніж раніше, він знав, що О'Браєн на його боці. Він пише щоденник для О'Браєна, О'Браєну. Він буде схожий на безкінечного листа, якого ніхто ніколи не прочитає, але який адресований одній особі і визначений саме цим фактом.

Партія вчить не вірити власним очам і вухам. І це її остаточний, найістотніший наказ. Він подумав про ту могутню силу, спрямовану проти нього, про ту легкість, з якою будь-який партійний ідеолог переможе його в суперечці, про витончені аргументи, які він не зможе навіть зрозуміти, не те що відповісти на них. А проте він

має рацію! Вони не праві, а він – правий! Треба захищати очевидне й правдиве! Правда існує – і на цьому треба стояти! Закони реального світу не змінюються. Каміння тверде, вода мокра, незакріплені предмети падають на землю. З почуттям, ніби стверджуючи важливу аксіому і промовляючи до О'Браєна, Вінстон записав:

«Свобода – це можливість сказати, що два плюс два буде чотири. Якщо це можливо, то з цього випливає все інше».

Розділ 8

Звідкись із глибини провулка потягло смаженою кавою – справжньою кавою, а не «Перемогою» – вулицею рознісся аромат. Вінстон мимоволі зупинився. Принаймні на кілька секунд він опинився у напівзабутому світі дитинства. Потім двері хряснули і відрізали запах, так ніби він був звуком.

Він пройшов кілька кілометрів, і його варикозна виразка боляче пульсувала. Вже вдруге за три тижні він пропустив вечір у Громадському Центрі: досить необачно, бо, поза сумнівом, за його відвідинами Центру пильно стежать. Загалом член Партії ніколи не повинен мати вільного часу і ніколи не мав бути на самоті, окрім як у ліжку. Вважалося, що коли він не працює, не їсть і не спить, то має брати участь в одній із колективних розваг – було дещо небезпечно демонструвати, що тобі подобається бути на самоті чи просто одному гуляти. У Новомові для цього навіть існувало спеціальне слово: таку властивість характеру називали *саможит*, маючи на увазі індивідуалізм і дивацтво. Але цього вечора, коли він вийшов з Міністерства, його звабила свіжість квітневого повітря. Небо було такого теплого синього відтінку, якого він ще не бачив цього року, і несподівано йому здалися нестерпними тривалий гамірний вечір у Центрі, занудні й виснажливі ігри, лекції і галасливе розігріте джином товариство. Підкорившись раптовому пориву, він відійшов від автобусної зупинки й помандрував у

лабіринти Лондона, спочатку на південь, потім на схід, потім на північ, заблукавши серед незнайомих вулиць і майже не помічаючи напрямку свого руху.

«Якщо є надія, – писав він у своєму щоденнику, – то вона у пролах». Йому знову згадалися ці слова, твердження містичної істини й очевидного абсурду. Він блукав десь серед невиразних брунатних нетрищ на північ і схід від споруд, які колись були залізничною станцією Сент-Панкрас. Він ішов вимощеною бруківкою вулицею поміж невеликих двоповерхових будинків з виламаними дверима, що виходили прямо на тротуар, дивним чином нагадуючи пацючі нори. Між каменями бруківки то тут, то там блищали калюжки смердючої застоюної води. В різні боки відгалужувалися темні бічні вулиці та вузькі провулки, якими снувало безліч людей – розквітлі дівчата з грубо намальованими губами, юнаки, що пленталися за ними, і жінки з роздутими животами, які йшли розхитуючись, наочно демонструючи майбутнє цих дівчат через десять років, а старі згорблені баби човгали кривими ногами, і босі діти в лахмітті брехали калюжами і гасали навколо під сердиті окрики матерів. Приблизно чверть вікон на цій вулиці були забиті дошками. Більшість людей не звертали на Вінстона уваги, але дехто поглядав на нього з настороженою цікавістю. Під дверима розмовляли дві величезні жінки зі схрещеними на фартухах руками цеглистого кольору. Наблизившись, Вінстон вловив уривки їхньої розмови.

– Да, – я їй так і сказала, – це все харашо. Але на мойому місці ти би зробила точно так же. Тобі добре судити, – кажу їй, – но в тебе немає тих забот, шо в мене.

– Ага, – сказала друга велетенська жінка. – Так і єсть. Воно всігда так.

Їхні верескливі голоси несподівано урвалися. Коли він їх проминав, жінки мовчки окинули його недобррозичливими поглядами. Але, по суті, то не була ворожість. А така собі ніби осторога, миттєве напруження, коли поруч проходить невідомий звір. На цих вулицях нечасто з'являлися люди у синіх комбінезонах Партії. Насправді ж було необачно з'являтися у таких місцях без нагальної потреби. Та й патруль міг перепинити.

«Товаришу, можна поглянути на ваші документи? Що ви тут робите? О котрій пішли з роботи? Ви завжди ходите додому цією дорогою?» – і так далі, і таке інше. Ніхто не забороняв повертатися з роботи додому якоюсь незвичною дорогою. Але якби про це дізналася Поліція Думок, цього було б досить, аби привернути її увагу.

Несподівано вся вулиця сколихнулася. Зусібіч почулися застережливі крики. Люди розбіглися, як налякані кролики. Попереду Вінстона з дверей вискочила молода жінка, схопила дитину, яка гралася в калюжі, й заскочила назад – усе це відбулося за якусь мить. У цей час із бічного провулка вигулькнув чоловік у схожому на баян чорному костюмі, він підскочив до Вінстона, збуджено показуючи на небо.

– Пароплав! – схвильовано крикнув він. – Обережно, начальник! Зара' як дасть по загривку! Падай вниз!

«Пароплавом» проли чомусь називали ракети. Вінстон швидко впав, притиснувшись обличчям до землі. Застерігаючи від такого, проли майже завжди мали рацію. Здавалося, у них був інстинкт, який остерігав їх за кілька секунд до падіння ракети, хоча ті й летіли швидше звуку. Вінстон закрити голову руками. Пролунав гуркіт, від якого, здавалося, здивився хідник, йому на спину посипався град якогось сміття. Коли він підвівся, то побачив, що весь обсіпаний скалками скла з найближчого вікна.

Він пішов далі. Ракета зруйнувала кілька будинків за двісті метрів угору по вулиці. У небі повис чорний плюмаж диму, а під ним утворилася хмара пилюки, в якій навколо руїн уже почав збиратися натовп. На хіднику перед собою він побачив купу тиньку. А на ній – якийсь яскраво-червоний цурпалок. Коли підійшов ближче, то розгледів, що то шматок перебитої біля зап'ястка людської руки¹. Окрім кривавої плями на зап'ястку, долоня була білою, мов виліплена із гіпсу.

¹ Коли підійшов ближче, то розгледів, що то шматок перебитої біля зап'ястка людської руки. Про набутий Орвеллом досвід під час бомбардувань Другої світової війни (коли на Лондон падали ракети Фау-2) нагадує уривок із «Пошуки чистого повітря». Тут Боулінг, навідавшись у Нижній Бінгфілд, місто у графстві Оксфоршир, в якому він виріс, спостерігає наслідки випадкового

Він зіштовхнув її у канаву носом черевика, а потім, щоб обминути натовп, звернув праворуч у бічний провулок. Через три-чотири хвилини він опинився поза зоною падіння ракети, і тут, ніби нічого й не сталося, тривала вулична мурашина метушня. Було близько двадцятої години, й забігайлівки для пролів (вони називали їх «пабами») були по зав'язку напхані. Крізь двостулкові двері, що безперервно хряпали, сочився запах сечі, затхлості і кислого пива. У закутку, утвореному двома щільно прилеглими будинками, троє чоловіків стояли дуже близько один до одного, середній тримав у руках розгорнуту газету, двоє інших зазирали йому через плече. Навіть не підходячи до них близько і не бачачи виразу їхніх облич, Вінстон зауважив напруженість у їхніх постатях. Схоже, вони читали якісь дуже серйозні новини. Він уже був за кілька кроків від них, коли несподівано двоє з них почали сперечатися. На мить йому здалося, що зараз вони поб'ються.

– Чуєш, дурбелік, що я тобі кажу? Я тобі кажу, що ні один номер, що кончається на сем, не вигравав уже чотирнадцять місяців!

– Не, вигравав!

– Не, не вигравав! Я дома зібрав всі газети за два роки і виписав усі номери. Записано, як в аптеці на вагах. Кажу тобі, ні один номер, що кончається на сем...

– Неправда, номер на сем вигравав! Я щас назову тобі той кончений номер! Він кончається на чотириста сем. Його напечатали у лютому – у другу неділю лютого.

– Шукай свою бабку у лютому! Я записав їх усі чорним по білому. Кажу тобі, ні один номер...

– Та заглохніть уже! – сказав третій чоловік.

Вони розмовляли про лотерею. Відійшовши від них на тридцять метрів, Вінстон озирнувся. Вони й досі зі збудженими обличчями азартно сперечалися. Лотерея з її щотижневою виплатою величезних виграшів була єдиною громадською подією, якій проли приділяли серйозну

вибуху бомби. Серед побитого посуду у зруйнованій крамниці продавця зелені «...лежала нога. Лише нога у штанині і в чорному чоботі з гумовою підшвою».

увагу. Схоже, для мільйонів пролів лотерея була головною, якщо не єдиною, причиною продовжувати жити. Це було їхньою радістю, їхнім безумством, їхнім беззасторожливим, їхнім інтелектуальним стимулятором. Там, де йшлося про лотерею, навіть люди, які майже не вміли читати й писати, здавалося, могли здійснювати складні, заплутані розрахунки і приголомшливі звершення пам'яті. Існував цілий прошарок людей, які жили з того, що продавали системи, прогнози і щасливі амулети. Вінстон не мав жодного стосунку до організації лотереї, якою займалося Міністерство Достатку, але він знав (насправді кожен член Партії про це знав), що виграші були великою мірою надуманими. Виплачувалися лише невеличкі суми, а тих, хто мав великі виграші, насправді не існувало. Завдяки відсутності нормального зв'язку між різними частинами Океанії це було неважко реалізувати.

Але якщо і є надія, то вона у пролах. Потрібно триматися цієї думки. Висловлена, вона здається розумною, але коли дивишся на зустрічних людей, то все це виглядає занадто ідеалістично. Він звернув на вулицю, яка збігала вниз. Йому здалося, ніби він уже бував тут раніше і що десь неподалік має бути головний проспект. Звідкись попереду до нього долинув гамір крикливих голосів. Вулиця круто повертала й закінчувалася сходами, що вели вниз у провулок, де на кількох ятках продавали прив'язлі овочі. І тут Вінстон згадав, де він. Провулок виводив на головний проспект, і за наступним поворотом, хвилин за п'ять ходу, була антикварна крамниця, де він купив записник, який тепер став його щоденником. А в невеличкій крамниці канцелярських товарів, що була неподалік, він купив ручку й чорнильницю з чорнилом.

На початку сходів він на мить зупинився. На протилежному боці провулка стояв невеличкий брудний паб із запилюженими і від того наче непрозорими вікнами. Згорблений, але жвавий старий з білими вусами, що стриміли вперед, наче вуса креветки, штовхнув двостулкові двері й увійшов до пабу. Поки Вінстон стояв і дивився на нього, йому промайнуло в голові, що старий, якому зараз щонайменше вісімдесят, під час Революції мав би бути

десь середнього віку. Він і ще небагато йому подібних були тими останніми сполучними ланками, які пов'язували теперішнє зі зниклим світом капіталізму. У самій Партії залишилося обмаль людей, чії погляди формувалися ще до Революції. Старше покоління майже все загинуло у великих чистках п'ятдесятих і шістдесятих років, а ті, хто вижив, від жаху давно перетворилися на жертв цілковитої інтелектуальної капітуляції. Якби знайшовся хтось живий, хто міг би правдиво розповісти про життя на початку сторіччя, то ним міг бути лише прол. Вінстон несподівано пригадав уривок з підручника з історії, який він переписав до свого щоденника, і його охопило божевільне бажання. Він піде до пабу, познайомиться із тим старим і розпитає його. Він скаже: «Розкажіть мені, як вам жилося, коли ви ще були малим? Яким тоді було життя? Кращим чи гіршим, ніж сьогодні?»

Квапливо, поки його не здолав страх, він скотився сходами й перетнув вузьку вулицю. Звичайно, це було чистісіньким божевіллям. Загалом, не існувало правила, яке забороняло б розмовляти з пролами і відвідувати їхні паби, але такий вчинок був надто незвичайним, аби залишатися поза увагою. Якби з'явилися патрулі, він міг би вигадати, що йому стало зле, але навряд чи йому б повірили. Він штовхнув двері, і йому вдарив у ніс бридкий сморід прокислого пива. Коли він увійшов, гомін голосів став удвоє тихішим. Він відчував, як у нього за спиною всі погляди схрестилися на його синьому комбінезоні. Гра у дротики на протилежному кінці зали припинилася щонайменше на півхвилини¹. Старий, з яким він хотів поговорити, стояв біля бару, сперечаючись із барменом,

¹ Гра у дротики на протилежному кінці зали увалася щонайменше на півхвилини. Знову ж таки ця сцена описана раніше в одному з епізодів роману «Не дайте зав'язнути конваліям», в якому Гордон переконає свого багатого друга Рейвлстона піти з ним до робітничого пабу. Тут вони відразу потрапляють у «смердюче, але прохолодне повітря». У «1984» згадується про «бридкий сморід прокислого пива». Як і Вінстон, який купив «дві півлітри темного пива у товстих кухлях», Гордон повернувся від шинквасу з двома пінтами звичайного темного елю. Вони були налиті в грубі дешеві

високим і кремезним молодиком з гачкуватим носом і довжелезними руками. Інші завсідники стовбичили навколо з кухлями в руках і спостерігали сцену.

– Я ж тебе нормально попросив, не? – промовив старий, агресивно випнувши груди. – А ти мені тут розкажеш, що у твоєї клятій забігаловці нема пінтового кухля.

– А що це, в біса, таке – пінта? – запитав бармен, нахилившись уперед і вчепившись пальцями в шинквас.

– Ви тільки послушайте його! Назива себе барменом, а сам не зна, що таке пінта! Пінта – це півкварти, а в галоні чотири кварта. Мені що, ще й азбуку тобі розказувати, чи що?

– Ніколи про таке не чув, – відрубав бармен. – Літра й півлітри – ось що я продаю. Кухлі на полиці перед тобою.

– Я хочу пінту, – вперся старий. – Ти не заставиш мене купувати літру. Коли я був молодий не було ніяких паскудних літрів.

– Коли ти був молодий, ми всі жили на деревах, – сказав бармен, подивившись на інших відвідувачів бару.

Пролунав сміх, і викликане появою Вінстона збентеження, здається, зникло. Заросле сивою щетиною обличчя старого почервоніло. Він обернувся, щось бурмочучи, і нашттовхнувся на Вінстона. Вінстон обережно взяв його за руку.

– Дозвольте купити вам пива? – запитав він.

– Ви благородний чоловік, – сказав старий, знову розпрямивши плечі. Він вдає, ніби не помічає синього однострою Вінстона. – Одну пінту, – агресивно заявив він, звертаючись до бармена. – Пінту пива.

Бармен налив дві півлітри темного пива у товсті кухлі, які він сполоснув у відрі під прилавком. Пиво було єдиною випивкою, яку можна було замовити у пролівському пабі. Їм не дозволялося пити джин, хоча насправді вони могли легко його роздобути. Гра в дротики продовжилася повним ходом, і чоловіки біля бару почали говорити про лотереїні

склянки, товсті, як банки для джему, каламутні й брудні. До того ж обидва заклади – пивниці, одна з яких надто вбога, щоб придбати ліцензію для продажу міцних спиртних напоїв, а друга тому, що пролам заборонено пити джин.

квитки. Про Вінстона на деякий час забули. Біля вікна стояв сосновий стіл, де вони зі старим могли поговорити, не боячись, що їх підслухають. Це було вкрай небезпечно, але принаймні у кімнаті не було телеекрана – щойно увійшовши до бару, Вінстон відразу переконався у цьому.

– Мог би й пінту націдити, – пробурчав старий, всівшись перед своїм кухлем. – Півлітри мало, нею не нап'єшся. А літра багато. Мій мочовик стільки не видержує. Я вже не говорю про кошельок.

– Мабуть, відколи ви були молодим, на ваших очах багато що змінилося, – обережно почав Вінстон.

Погляд блакитних очей старого ковзнув від дошки для дротиків до шинквасу, а від шинквасу до дверей чоловічого нужника, так ніби його запитали про зміни, що відбулися у цьому пабі.

– Пиво було лучче, – сказав він нарешті. – І дешевше! Коли я був молодим, некрепке пиво – ми називали його «хлестак» – стоїло чотири пенси за пінту. Ясно, що це було до війни.

– До якої? – запитав Вінстон.

– Война ніколи не кончалася, – невизразно відповів старий. Він узяв свій кухоль і знову розправив плечі: – Твоє здоров'я!

Гостре адамове яблуко швидко ковзнуло його худим горлом, і пиво зникло. Вінстон пішов до бару і повернувся ще з двома півлітрами. Старий, здавалося, забув про своє упередження проти повної літри.

– Ви набагато старший за мене, – продовжив Вінстон. – Ви, мабуть, були вже дорослим ще до того, як я народився. Ви повинні пам'ятати, як жилося раніше, до Революції. Люди мого віку нічого не знають про ті часи. Ми можемо тільки прочитати про них у книжках, але може бути, що там не завжди все правильно описується. Цікаво було б знати, що ви про це думаєте. Книжки з історії розповідають, що життя до Революції цілком відрізнялося від теперішнього. Тоді було жахливе гноблення, несправедливість, убогість – ми такого навіть уявити собі не можемо. Тут, у Лондоні, безліч людей все своє життя ніколи не мали вдосталь їжі. Половина навіть не мали у що взутися. Вони пра-

цювали по дванадцять годин на день, вже у дев'ять років мусили кидати школу, спали по десятеро людей у кімнаті. І водночас невелика купка людей, лише кілька тисяч – їх називали капіталістами – були багатими й могутніми. Вони володіли всім, чим можна володіти. Вони жили в розкішних палацах із тридцятьма слугами, їздили в автомобілях або в екіпажах, запряжених четвіркою коней, пили шампанське, носили капелюхи-циліндри...

Обличчя старого несподівано прояснилося.

– Циліндри! – сказав він. – Странно, що ви про них згадали. Я вчора й сам про них згадував, даже і не знаю чого. Подумав, що вже дуже давно не бачив циліндров. Народ про них зовсім забув. Останній раз я вдівав його на похоронах невістки. А це було – точно не скажу – десь год піісят назад. Ясно, що їх тоді брали напрокат, ви ж розумієте.

– Чесно кажучи, річ не в циліндрах, – терпляче пояснив Вінстон. – Річ у тому, що ці капіталісти – вони й кілька адвокатів, священників та інших, що їм служили – були володарями світу. Все існувало для їхньої вигоди. Ви – звичайні люди, робітники – були їхніми рабами. Вони могли з вами робити все що хотіли. Могли повантажити вас на кораблі й вивезти до Канади, як худобу. Якщо їм хотілося, могли спати з вашими дочками. Могли наказати, щоб вас віддубасили кийками. При зустрічі із ними ви мусили скидати капелюха. Кожен капіталіст ходив на чолі банди лакеїв, які...

Обличчя в старого знову прояснилося.

– Лакеї! – повторив він. – Цього слова я тоже давно не чув. Лакеї! Аж згадуються ті старі времена. Помню – о, це було чорті-коли – у мене була привичка у неділю після обіду ходити у Гайд-Парк послухати хлопців, які там ораторствовали. Армія Спасіння, Римо-католики, євреї, індуси – кого там токо не було. А один хлопець – я не скажу зараз, як його звали, но як він говорив! Як їх обкладав! «Лакеї! – кричав він. – Буржуйські прихвостні! Підстилки правлячого класу!» Паразити – ще одне його любиме слово. І гієни – я точно помню, що він називав їх гієнами. Ясно, він це казав про лейборістов, ви ж розумієте.

Вінстон відчував, що вони балакають про різні речі.

– Я хотів вас ось про що запитати, – сказав він. – Ви відчуваєте, що сьогодні у вас більше свободи, ніж тоді? Чи що до вас гуманніше ставляться? Раніше багаті люди, ті, хто перебував на вершині влади...

– У Палаті лордів, – замислено промовив старий.

– Нехай і в Палаті лордів, якщо вам так подобається. Але я вас запитую, чи ставилися ті люди до вас як до нижчого тільки тому, що вони були багаті, а ви бідний? Чи правда, що ви мусили називати їх «сер», а коли їх зустрічали, то скидали перед ними капелюха?

Здавалося, старий глибоко замислився. Перш ніж відповісти, він випив майже чверть свого пива.

– Да, – погодився він. – Вони любили, шоби проходячи мимо них, ти торкався до своєї кепки. Вроді показував їм, що ти їх уважаєш. Мені це, правда, не нравилося, але я так часто робив. Можна сказати, должен був робить.

– А чи правда, – я лише цитую те, що прочитав в історичних книжках, – що ті люди та їхні лакеї могли штовхнути вас із хідника у канаву?

– Один з них якось мене штовхнув, – сказав старий. – Я помню це як учора. То була ніч після соревнованій по греблі – у них обично була привичка робити велику гульню після тих соревнованій, – і я зіштовхнувся з молодим пацаном на Шафтесбері-авеню. Він якраз був із джентльменів – біла рубашка, циліндр на голові, чорний пінджак. Він хитався тротуаром, і я нечаянно на нього наткнувся. «Ти що не дивишся, куди тебе несе? – запитав він. «А ти що, думаєш, купив цей проклятий тротуар?» – сказав я йому. «Якщо знову вріжешся в мене, я відкручу тобі башку», – пригрозив він. Я йому сказав тоді: «Ти бухий. Я за секунду здам тебе поліцаям», – так я йому і сказав. І вірите, він з такою силою штурханув мене у грудь, що я мало не попав під автобус. Я тоді був молодий, і я би йому харашо врезав, еслі б...

На Вінстона навалилося почуття безпорадності. Пам'ять старого була справжнім звалищем дріб'язкових подій. Його можна було розпитувати цілий день і не довідатися від нього нічого істотного. До певної міри історія Партії могла бути правдивою. Вона могла бути й цілком правдивою. Він удався до останньої спроби.

– Можливо, я не цілком зрозуміло висловився, – сказав він. – Я ось що хотів сказати. Ви прожили вже багато часу й половину свого життя – до Революції. У 1925 році, наприклад, ви були вже дорослим. Ви можете сказати зі свого досвіду, чи у 1925 році людям жилося краще, ніж тепер, чи гірше? Якби можна було обирати, коли б ви хотіли жити – тоді чи тепер?

Старий замислено подивився на дошку для гри в дротики. Він допив своє пиво, повільніше, ніж спочатку. Коли він почав говорити, його тон набув філософської смиренності, так ніби пиво його пом'якшило.

– Я знаю, чого ви від мене ждете, – сказав він. – Ви хочете, щоб я сказав, хотів би я знову бути молодим, ілі не. Якби ви їх спитали, більшість людей скажуть вам, що вони хотіли б бути молодими. Коли ти молодий то здоровий і сильний. А коли доживаєш до моїх років, то про здоров'я нада забудь. У мене постійно крутить ноги, а мій мочовик просто іздівается. Вночі мені приходиться скакувати з ліжка шість ілі сем раз. З другої сторони, коли ти старий, то є й якісь плюси. Тебе не колишуть ті самі хлопоти, що у молодості. Тебе уже не тягне до баб, а це серйозно. Віриш, у мене вже десь років тридцять не було баби. І шо інтересно – абсолютно не хочеться.

Вінстон сперся спиною на підвіконня. Було безглуздо далі продовжувати цю розмову. Він хотів піти купити ще пива, але тут старий несподівано підхопився на ноги й швидко почовгав до смердючого пісуару в кутку кімнати. Зайві півлітри вже подіяли на нього. Вінстон сидів хвилину або дві, дивлячись на свій порожній кухоль, і майже не помітив, як ноги понесли його назад на вулицю. Щонайбільше через двадцять років, подумав він, на величчє й просте запитання: «А чи справді життя до Революції було кращим, ніж тепер?» уже ніхто не зможе відповісти. Але насправді вже зараз на нього не можна відповісти, бо ті, хто бачив давні часи і дожив донині, просто не можуть порівняти колишній світ із сьогоднішнім. Вони пам'ятають мільйони незначних подій, суперечку з колегою по роботі, пошуки загубленої помпи до мотоцикла, вираз на обличчі давно померлої сестри,

хмари пилюги, що здіймалася вітряного ранку сімдесят років тому: але всі значущі факти поза зоною їхнього бачення. Вони схожі на мурах, що бачать дрібні речі, але не помічають великих. І коли зникне пам'ять, а письмові записи будуть фальсифіковані – коли це станеться, то доведеться змиритися з претензіями Партії на поліпшення умов життя, бо не існувало і ніколи не існуватиме жодного стандарту, із яким можна було б його порівняти.

Тієї миті потік його думок несподівано урвався. Він зупинився і підвів голову. Він стояв на вузенькій вуличці з кількома невеличкими темними крамницями, затиснутими поміж будинків. Над головою висіли три облізлі металеві кулі, які, схоже, раніше були позолочені¹. Йому здалося, він знає це місце. Авжеж! Він стояв перед крамничкою лихваря, в якій купив записника для свого щоденника.

Раптом його опанував страх. Купити записника – це вже був сам по собі досить зухвалий вчинок, і він тоді запрягнувся, що ніколи знову сюди не поткнеться. Але коли він задумався і послабив контроль, ноги самі його сюди принесли. Почавши писати свій щоденник, він сподівався захиститися саме від подібних самовбивчих вчинків. Водночас він помітив, що хоча вже була майже дев'ята вечора, крамниця була ще відчинена. Міркуючи, що в самій крамниці він значно менше привертатиме до себе уваги, аніж коли стовбичитиме перед нею на вулиці, він увійшов досередини. Якщо виникнуть запитання, він зможе пояснити, що шукав леза для гоління.

Крамар щойно запалив підвісну газову лампу, яка трохи чаділа, але зате створювала затишну атмосферу. Це був худорлявий і сутулий доброзичливий чоловік років шістдесят, з довгим носом і лагідними очима, що ховалися за товстими скельцями окулярів. Його волосся було майже біле, але кошлаті брови ще були чорними. Його окуляри, його скупі, але метушливі рухи і той факт, що на ньому був старий піджак із чорного оксамиту, надавали йому інтелігентного вигляду і видавали в ньому належ-

¹ У нього над головою висіли три облізлі металеві кулі, які, схоже, раніше були позолочені... Традиційний знак крамниці лихваря.

ність до літературного чи музичного світу. У нього був м'який, ніби збляклий, голос, і у ньому майже не вчувалося тієї специфічної вимови, притаманної більшості пролів.

– Я впізнав вас, коли ви ще стояли на вулиці, – відразу сказав він. – Ви той джентльмен, який купив у мене подарунковий записник для молодих леді. Там був чудовий папір. Його зазвичай називали кремовим. Такого паперу не роблять, мабуть, уже років п'ятдесят. – Він подивився на Вінстона поверх окулярів. – Я можу вам чимось допомогти? Чи ви просто хочете подивитись, що тут у мене є?

– Я тут просто проходив, – ухильно відповів Вінстон. – Просто вирішив зазирнути до вашої крамниці. Я не шукаю щось конкретне.

– Добре, – сказав крамар. – Бо навряд чи я міг би вам щось запропонувати. – Він зробив вибачливий жест своєю м'якою долонею. – Ви ж бачите, крамниця зараз майже порожня. Скажу вам по щирості, антикварній торгівлі настав кінець. Немає більше ані замовлень, ані товарів. Меблі, порцеляна, скло – усе це поступово зламалося та розбилося. А все, що з металу, здебільшого було переплавлене. Я вже багато років не бачив мідного свічника.

Насправді ж, увесь невеличкий простір крамниці був під зав'язку забитий усілякими речами¹, але між ними не було жодної, яка становила хоч якусь цінність. На підлозі залишилося зовсім мало місця, бо під стінами лежало повно запилюжених картинних рам. У вітринах стояли таці з гайками та болтами, тупі стамески, складані ножики зі зламаними лезами, тьмяні годинники, які навіть не намагалися здаватися справними, та інший розмаїтий мотлох. Лише у кутку на маленькому столику лежали предме-

¹ Насправді ж, увесь невеличкий простір крамниці був під зав'язку забитий усілякими речами. Крамниця містера Чарінгтона, мабуть, походить із есею, написаного для «Лондон Івнінг Стандарт» («Лише мотлох – але кого він не цікавить?») у січні 1946 року, в якому Орвелл розповідає про свої відвідини комісійних крамниць центрального Лондона. Він звернув увагу на виставлені там усілякі прес-пап'є, «є там й інші, з коралом у склі, але вони фантастично дорогі».

ти, серед яких, здавалося, могло бути щось цікаве – лаковані табакерки, агатові брошки тощо. Коли Вінстон підійшов до столика, його погляд упав на круглу гладеньку річ, що м'яко мерехтіла у світлі лампи, і він узяв її в руки.

Це був важкий скляний предмет, увігнутий з одного боку і плаский із протилежного, який утворював майже півкулю. У кольорі і структурі скла було щось напрочуд м'яке, щось, що нагадувало дощову воду. У самому його центрі, збільшене вигнутою поверхнею, було щось дивне, рожеве й закручене спіраллю, схоже на троянду чи морську анемону.

– Що це? – зачудовано спитав Вінстон.

– Це корали, – відповів старий крамар. – Мабуть, з Індійського океану. Раніше був звичай заливати їх у скло. Цьому має бути не менше ста років. А судячи з вигляду, може й більше.

– Чудова річ, – сказав Вінстон.

– Справді чудова, – вдячно погодився крамар. – Але зараз мало хто цінує такі речі. – Він кахикнув. – Якби ви раптом захотіли її купити, то вона коштує чотири долари. Я пам'ятаю часи, коли таку річ можна було продати за вісім фунтів, а вісім фунтів, знаєте, я не можу зіставити їх із сучасними цінами, але то була дуже солідна сума. Але хто ж тепер цікавиться справжніми антикварними речами – навіть тими небагатьма, які ще залишилися?

Вінстон негайно заплатив чотири долари й поклав жадану річ до кишені. Йому сподобалась не так її краса, як той шарм давнини, що її огортав, виказуючи її належність до геть іншої, відмінної від теперішньої, доби. М'яке скло, ніби з дощової води, не було схоже на жодне скло, яке йому доводилося бачити. Особливий шарм цієї речі полягав у тому, що вона була зовсім непотрібною, хоча й він здогадувався, що колись її задумали як преспап'є. Вона важко відтягувала його кишеню, але, на щастя, не дуже випиналася. Звичайно, факт володіння такою химерною штукою компрометував його як члена Партії. Усе старе, а в цьому випадку ще й гарне, завжди викликало певні підозри. Літній крамар, одержавши свої чотири долари, помітно повеселішав. Вінстон зрозумів, що міг би її виторгувати за три чи навіть два долари.

– У мене нагорі ще одна кімната, вам мало б бути цікаво, – сказав він. – Там не так багато. Лише кілька речей. Якщо туди підемо, я візьму з собою лампу.

Він запалив ще одну лампу і, зігнувшись, повільно побрався крутими й обдертими сходами, а потім пройшов вузьким коридором до кімнати, вікно якої виходило не на вулицю, а на вимощене бруківкою подвір'я і цілий ліс димарів. Вінстон зауважив, що меблі тут були розставлені так, ніби в кімнаті мав хтось жити. Він побачив килим на підлозі, кілька картин на стінах і глибоке неохайне крісло, присунуте до каміна. На полиці над каміном цокав старомодний скляний годинник з циферблатом, поділеним на дванадцять годин. Займаючи чверть кімнати, біля вікна стояло величезне ліжко з постеленим на ньому матрацом.

– Ми жили тут з дружиною до її смерті, – вибачливо промовив старий. – Після того я став потроху продавати меблі. Ще в мене залишилося чудове ліжко з червоного дерева, принаймні воно стане чудовим, коли ви виведете з нього бліх. Але, мабуть, воно видасться вам трохи громіздким.

Він високо підняв лампу, ніби хотів освітити всю кімнату, і в теплому приглушеному світлі приміщення здалося напрочуд затишним. У голові Вінстона майнула думка, що, мабуть, якби він наважився піти на такий ризик, було б неважко винайняти цю кімнату за кілька доларів на тиждень. Це була дика, абсурдна ідея, яку він, ще навіть як слід не усвідомивши, відразу ж відкинув, але кімната пробудила в ньому щось подібне до ностальгії, щось схоже на пам'ять предків. Йому здалося, що достеменно знає, як би почувався, сидячи у такій кімнаті, у кріслі біля вогню, тримаючи ноги на камінній решітці, з чайником на плиті, сам-один, цілковито впевнений у своїй безпеці, коли ніхто на тебе не дивиться, тебе не переслідує жоден голос, не лунає жодного звуку, крім співу чайника й дружнього цокання годинника.

– Тут немає телеекрана! – не стримавшись, прошепотів він.

– О, – сказав старий, – у мене ніколи не було таких речей. Вони надто дорогі. Та й вони мені ніколи не були

потрібні. А зараз погляньте на отой великий розсувний стіл там у кутку. Хоча, звичайно, вам би довелося поставити нові шарніри, якби ви захотіли користуватися додатковою кришкою.

В іншому кутку була невеличка книжкова поличка, і Вінстон підійшов ближче, щоб краще її роздивитися. На ній не було нічого, крім макулатури. Полювання на книжки та їхнє знищення у кварталах пролів відбувалося з не меншою активністю, аніж деінде. Навряд чи десь в Океанії існує бодай один примірник книжки, надрукованої раніше, ніж у 1960 році. Старий, все ще тримаючи в руках лампу, стояв перед картиною в рамі з палісандрового дерева, яка висіла напроти ліжка з іншого боку від каміна.

– До речі, якщо вас раптом цікавлять старовинні гравюри... – невпевнено почав він.

Вінстон підійшов подивитися на картину. Вона була вигравіювана на металі і зображувала овальну будівлю з прямокутними вікнами й невеличкою башточкою попереду. Будівля була обнесена огорожею, а позаду височіло щось подібне до статуї. Вінстон розглядав її кілька хвилин. Будинок здався йому дуже знайомим, хоча він не пригадував статуї.

– Рама прикріплена до стіни, – сказав старий, – але, якщо хочете, я можу її зняти.

– Я знаю цей будинок, – нарешті сказав Вінстон. – Його зруйнували. Він стояв посередині вулиці біля Палацу Правосуддя.

– Правильно. Він був за Судом. Ех, його розбомбили багато років тому. Колись це була церква. Називалася храмом Святого Климента Данського. – Він вибачливо усмінувся, ніби сказав щось кумедне, і додав: – «Помаранчі та лимони, – Сент-Климента кажуть дзвони».

– Що це? – запитав Вінстон.

– Коли я був малим, у нас був такий віршик. Як там далі, не пам'ятаю, але знаю, як він закінчується: «Запалю я свічку – час тобі у ліжку. А візьму в руку ножа – прощай твоя душа». Це був ніби танок. Діти тримали руки вгорі, щоб проходити під ними, а коли доходили до «А візьму ножа – прощай твоя душа», їхні руки опускали-

ся й хапали тебе. Там повторювалися назви церков. У тому віршику називалися усі лондонські церкви – я маю на увазі, всі головні церкви.

Вінстон замислився, до якого сторіччя належала церква. Завжди було важко визначити вік якоїсь лондонської споруди. Усі ті, що були великими й виглядали новими, автоматично оголошувалися збудованими після Революції, тоді як старіші приписувалися туманному періодові, що називався середніми віками. Вважалося, що століття капіталізму не залишили по собі нічого цінного. Вивчати історію за архітектурою було так само безглуздо, як і за книжками. Статуї, написи, меморіальні дошки, назви вулиць – усе, що могло відкинути світло на минуле, систематично змінювалося.

– Я не знав, що це була церква, – сказав Вінстон.

– Їх чимало залишилося, – сказав старий, – хоч тепер вони пристосовані для інших потреб. Але як же звучав той віршик? О, згадав!

*«Помаранчі і лимони, Сент-Климента кажуть дзвони,
Віддавай три фартинги, кажуть дзвони Сент-Мартіна».*

Це те, що я можу пригадати. Фартинг був дрібною мідною монетою, схожою на один цент.

– А де була церква Сент-Мартіна? – запитав Вінстон.

– Церква Сен-Мартіна? Вона ще й досі стоїть¹. На майдані Вікторії, біля картинної галереї. Будівля з трикутним портиком, високими сходами і колонами попереду.

Вінстон добре знав те місце. У тій будівлі був музей, в якому проходили всілякі пропагандистські виставки – моделей ракет, плавучих фортець, воскові панорами, що ілюстрували звірства ворогів і таке інше.

– Її називали церквою Святого Мартіна-на-Полях, – додав старий, – хоч я й не пригадую жодних полів у тому районі.

Вінстон не купив картини. Вона могла б викликати ще більші підозри, аніж скляне прес-пап'є, і її неможливо було віднести додому, не вийнявши з рами. Але він затри-

¹ Церква Сен-Мартіна? Вона ще й досі стоїть. Див. прим. 1, ст. 8.

мався ще на кілька хвилин, розмовляючи зі старим крамарем, чие прізвище, як він дізнався, було не Вікс, як написано на вивісці над крамницею, а Чаррінгтон. З'ясувалося, Містер Чаррінгтон був удівець, йому було шістдесят три роки і він тримав цю крамницю вже тридцять років. Він не раз думав змінити прізвище над вітриною, але так ніколи й не зібрався цього зробити. Увесь час, поки вони розмовляли, у Вінстоновій голові крутився уривок віршика. *«Помаранчі і лимони, Сент-Климента кажуть дзвони, віддай мені три фартинги, кажуть дзвони Сент-Мартіна!»* Смішно, але коли він подумки їх повторював, йому здавалося, ніби він і справді чує дзвони, дзвони втраченого Лондона, які ще й досі десь існували, приховані й забуті. Він чув, як звуки линуть від однієї примарної дзвіниці до іншої. Хоча, наскільки міг пригадати, він ніколи у своєму житті не чув, як лунають церковні дзвони.

Він залишив містера Чаррінгтона і спустився сходами один, щоб старий не побачив, як він, перш ніж вийти за двері, пильно оглядає вулицю. Він уже вирішив, що нескоро знову ризикне відвідати цю крамницю – скажімо, лише за місяць. Навряд чи це буде небезпечнішим, аніж пропустити якийсь вечір у Центрі. Набагато більшою дурницею було повернутися сюди після купівлі щоденника, не знаючи, чи можна довіряти власникові крамниці. Та менше з тим!

Так, подумав він знову, він сюди повернеться. Він купить інші чудові рештки минулого, які тут залишилися. Купить гравюру церкви Святого Климента Данського, вийме її з рами й принесе додому, заховавши під комбінезоном. Він примусить містера Чаррінгтона пригадати решту вірша. На мить у його свідомості навіть знову промайнула божевільна думка винайняти кімнату нагорі крамниці. Він так нею захопився, що секунд на п'ять забув про всяку обережність і вийшов на вулицю, не виглянувши попередньо у вікно. Він навіть почав мугикати імпровізовану мелодію:

*«Помаранчі і лимони, Сент-Климента кажуть дзвони,
Віддавай три фартинги, кажуть...»*

Несподівано його серце заціпеніло, а всередині все похололо. За десять метрів йому назустріч хідником ішов хтось у синьому комбінезоні. Це була та сама чорнява дівчина з Департаменту Художньої Літератури. Світло було слабке, але він легко її упізнав. Вона подивилася йому прямо у вічі, а потім швидко проминула його, наче нічого й не сталося.

Вінстона на кілька секунд паралізувало так, що він не міг ворухнутися. Потім повернув праворуч і надсилу рушив геть, не помітивши, що пішов у хибному напрямку. У будь-якому разі одну проблему було розв'язано. Він уже не сумнівався, що дівчина за ним шпигує. Вона навмисне пішла за ним сюди, адже годі було повірити, що проста випадковість привела її того самого вечора на ту ж саму темну вулицю за кілометри від будь-якого кварталу, де жили члени Партії. Це було б неймовірним збігом. Чи вона справді агент Поліції Думок, чи просто шпигун-аматор, який вирішив прислужитися владі, – це нічого не міняло. Досить того, що вона за ним стежить. Мабуть те, як він заходив до пабу, також не залишилося поза її увагою.

Йому довелося примусити себе іти далі. З кожним кроком важке скло у кишені било його по стегну, і він уже навіть подумував викинути його. Але найбільше надокучав біль у животі. Протягом кількох хвилин йому здавалося, що якщо він швидко не знайде туалету, то помре. Але у такому кварталі не було громадських туалетів. Потім спазм минув, залишивши по собі тупий біль.

Вузька вулиця завела його у глухий кут. Вінстон зупинився, постояв кілька секунд, не знаючи, що йому далі робити, потім розвернувся і пішов назад. Коли він повертався, йому подумалося, що дівчина проминула його лише три хвилину тому, і якщо він побіжить, то зможе її наздогнати. Він ітиме за нею, поки вони не потраплять до якогось тихого кварталу, і там проломить її череп каменем з бруківки. Шматок скла в його кишені був для цього занадто легким. Але він негайно відмовився від цього наміру, бо для нього нестерпною була навіть сама думка про те, щоб примусити себе зробити якесь фізичне зусилля. Він не зможе бігти, не зможе завдати удару. Крім того, вона молода й

дужа і стане захищатися. Він також подумав, що йому варто поквалитися до Громадського Центру і залишатися там аж до його закриття, щоб забезпечити собі бодай часткове алібі на цей вечір. Але це також було неможливо. Його охопила смертельна млявість. Єдине, чого він хотів, – це якнайшвидше дістатися дому, а потім сісти і заспокоїтися.

Коли він прийшов додому, була вже десята година вечора. Світло мали вимкнути найраніше о двадцять третій тридцять. Він пішов на кухню й ковтнув майже повну кружку джину «Перемога». Потім підійшов до столу в ніші, сів і дістав із шухляди щоденник. Але одразу його не розгорнув. Телеекран жіночим металевим голосом завивав якусь патріотичну пісню. Він сів, дивлячись на опрау свого записника з мармуровим візерунком, марно намагаючись виштовхати голос зі своєї свідомості.

Вони приходять вночі, завжди вночі. Найрозумніше вбити себе, перш ніж вони тебе схоплять. Безперечно, дехто так і робить. Багато зникнень – це просто самогубства. Але треба бути достатньо мужнім, щоб накласти на себе руки у світі, де зовсім недоступні вогнепальна зброя або швидка і надійна отрута. Він із подивом подумав, що з біологічного погляду від болю і страху немає жодної користі, що людське тіло зрадливе й завжди ціпеніє тієї самої миті, коли від нього вимагається особливе зусилля. Він міг би змусити мовчати чорняву, якби лише діяв достатньо швидко: але саме через невідворотність небезпеки він утратив саму спроможність діяти. Його вразив той факт, що у хвилини кризи ніколи не доводиться боротися проти зовнішнього ворога. А завжди – лише проти власного тіла. Навіть тепер, попри випитий джин, тупий біль у животі не давав можливості послідовно мислити. І він помітив, що так само відбувається у всіх героїчних або трагічних ситуаціях. На полі битви, у кімнаті тортур, на кораблі, що тоне, обставини, проти яких борешся, відразу забуваються, бо тіло збільшується, аж поки заповнює собою всесвіт, і навіть коли ти не паралізований страхом і не кричиш від болю, життя – це безперервна боротьба проти голоду, або холоду, або сонливості, проти кислотності у шлунку чи зубного болю.

Він розгорнув щоденник. Важливо було хоча б щось записати. Жінка на телеекрані почала співати нову пісню. Її голос впивався йому у мозок, неначе скалки розбитого скла. Він спробував подумати про О'Брасна, для кого чи кому він писав свого щоденника, але натомість почав думати про те, що з ним станеться, коли його схопить Поліція Думок. Немає значення, чи вб'ють вони тебе одразу. Краще, якщо одразу. Але перед смертю (ніхто про це не говорив, але кожен знав) відбувалася рутинна зізнання, яку треба було пройти: плазування підлогою і бланання пощади, тріск поламаних кісток, вибиті зуби і злипле у криваві пасма волосся. Навіщо все це терпіти, якщо кінець завжди однаковий? Хіба не можна скоротити своє життя на кілька днів або тижнів? Нікому не вдалося ухилитися від слідства, і кожен зізнавався. А якщо бодай один раз зізнатися у своїх злочинних намірах, то раніше чи пізніше помреш. Навіщо тоді розтягувати цей жах, який все одно не зможе відвернути смерті?

Він спробував викликати у свідомості образ О'Брасна, і цього разу йому це краще вдалося. «Ми зустрінемося там, де не буде темряви», – сказав йому О'Брасн. Він знав, що це означає, чи думав, що знає. Місцем, де немає темряви, було уявне майбутнє, якого ніхто ніколи не побачить, але до якого кожен, завдяки попередньому знанню, може містично долучитися. Проте через надокучливий голос із телеекрана він ніяк не міг продовжити цієї думки. Він устроїв у зуби сигарету. Половина тютюну швидко висипалася на язик, і годі було виплюнути назад цю гірку пилуку. Витіснивши обличчя О'Брасна, в його уяві виринуло обличчя Старшого Брата. Як і кілька днів тому, він дістав із кишені монету і поглянув на неї. На нього дивилося його обличчя: важке, спокійне, поблажливе. Але що за посмішка ховалася під темними вусами? У пам'яті, мов подзвін, знову спливали слова:

ВІЙНА – ЦЕ МИР
СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО
НЕУЦТВО – ЦЕ СИЛА

ЧАСТИНА ДРУГА

Розділ 1

Був уже пізній ранок, коли Вінстон вийшов із своєї кабінки й пішов до вбиральні.

З протилежного кінця довгого, яскраво освітленого коридора йому назустріч ішла самотня постать. Це була та сама чорнява дівчина. Минуло чотири дні відтоді, як він зустрівся з нею біля антикварної крамниці. Коли вона підійшла ближче, він побачив, що її права рука висить на непомітній здалеку пов'язці, яка була одного кольору з її комбінезоном. Вона, мабуть, зламала собі руку, повертаючи один із великих калейдоскопів із сюжетними шаблонами для романів. Це була звичайна травма для Департаменту Художньої Літератури.

Між ними залишалось десь чотири метри, коли дівчина спіткнулася і впала, мало не вдарившись об підлогу обличчям. Вона скрикнула від болю. Певно, вона впала прямо на свою травмовану руку. Вінстон зупинився. Дівчина звелася навколішки. Її обличчя стало молочно-жовтим, і на його тлі губи здавалися ще червонішими. Її погляд прикипів до нього з благальним виразом, у якому було більше страху, аніж болю.

Вінстона охопили дивні почуття. Перед ним був ворог, який намагався його вбити, але також перед ним була людина, якій дошкуляв біль і в якої, можливо, зламана кістка. Тож він інстинктивно подався вперед, щоб їй допомогти. Тієї миті, коли він побачив, як вона падає на свою забинтовану руку, він неначе сам відчув біль у власному тілі.

– Вам боляче? – запитав він.

– Пусте. Рука. Скоро минеться.

Дівчина сказала це так, ніби в неї сильно калатало серце. І ще вона дуже зблідла.

– Ви нічого не зламали?

– Ні, зі мною все гаразд. Просто трохи поболить, і все.

Вона подала йому свою вільну руку, й він допоміг їй підвестися. Її обличчя перестало бути таким блідим – схоже, їй стало краще.

– Дурниці, – коротко повторила вона. – Я лише трохи вдарилася зап'ястком. Дякую, товаришу!

І з цими словами швидко пішла, куди прямувала до падіння, ніби їй і справді вже майже не боліло. Все це тривало якихось півхвилини. Не дозволяти з'являтися на обличчі почуттям уже стало природженим інстинктом, і до того ж, коли це сталося, вони були просто перед теле-екраном. Проте йому було складно приховати миттєвий подив, бо за ті дві чи три секунди, поки він їй допомагав, дівчина встигла тицьнути щось йому в руку. Не було найменшого сумніву, що вона зробила це навмисне. Щось маленьке й пласке. Коли він проходив у двері вбиральні, то поклав це до кишені й торкнувся кінчиками пальців. Це був кілька разів складений клаптик паперу.

Стоячи біля пісуару, він примудрився розгорнути його пальцями. Безперечно, на папері було якесь адресоване йому послання. На мить його опанувала спокуса зайти до однієї з кабінок вбиральні і негайно його прочитати. Але він знав, що це було б цілковитою дурницею. Тут, як ніде, телеекрани тримали все під особливо пильним наглядом!

Він повернувся до своєї робочої кабінки, сів, недбало кинув клаптик паперу на інші папери на своєму столі, надів окуляри й підсунув ближче мовопис. «П'ять хвилин, – сказав він собі, – щонайменше п'ять хвилин!» Його серце страшенно гучно калатало у грудях. На щастя, завдання, над яким він зараз працював, було дуже рутинним, звичайною перевіркою цілої низки цифр, де не вимагалось глибокої зосередженості.

Незалежно від того, що саме написано на тому папірці, мабуть, це мало якесь політичне значення. Наскільки він розумів, тут могло бути лише два варіанти. Перший, імовірніший: як він і боявся, дівчина виявилася агентом

Поліції Думок. Він не знав, чому Поліція Думок вирішила саме так передати своє послання, але, певно, вони мали на це причини. Написане на тому клаптику паперу могло бути погрозою, судовою повісткою, наказом накласти на себе руки, якоюсь пасткою. Але був ще один малоймовірний варіант, сподівання на який поволи міцнішало, всупереч усім намаганням його притлумити. Послання могло бути не від Поліції Думок, а від якоїсь підпільної організації. Можливо, справді існує Братство! Можливо, дівчина входить до нього! Безперечно, це абсурдна думка, але вона виникла саме тої миті, коли він відчув у своїх пальцях клаптик паперу. Лише за декілька хвилин йому на думку спало інше, ймовірніше пояснення. І навіть тепер, хоча розум і підказував йому, що це послання, мабуть, означає смерть, він не хотів у це вірити, примарна надія продовжувала жити, серце стугоніло, і він докладав великих зусиль, щоб у нього не тремтів голос, поки він бурмотів свої цифри у мовопис.

Він згорнув рулон із виконаним завданням і запхав його у пневматичну трубу. Минуло вже вісім хвилин. Він поправив на носі окуляри й підтягнув до себе наступну порцію завдань, поверх яких лежав клаптик паперу. Розгорнув його. На ньому було виведено великими нерівними літерами:

Я вас кохаю

Кілька секунд він був надто приголомшений, щоб бодай викинути небезпечну записку в діру пам'яті. Але перед тим, як це зробити, він усе ж таки не втримався і, попри небезпеку, яку таїла в собі оця його надмірна цікавість, ще раз перечитав послання, просто щоб упевнитися в реальності написаних там слів.

Решту ранку йому було дуже важко працювати. Необхідність приховувати від телеекрана своє хвилювання була навіть обтяжливішою за постійне зосередження на нудних одноманітних завданнях. Йому здавалося, ніби у нього в животі палахкотить вогонь. Обід у задушливій, забитій людьми їдальні був справжньою

мукою. Під час обіду він сподівався побути на самоті, але, як на зло, за стіл поруч із ним усівся дурнуватий Парсонс, сморід його поту відразу ж забив металевий запах печені, і йому довелося витерпіти довгу розмову про підготовку до Тижня Ненависті. З особливим ентузіазмом Парсонс розповідав про двометрову модель голови Старшого Брата із пап'є-маше, яку зробив до свята загін Розвідників його доньки. Вінстона неймовірно драгувало те, що в гаморі голосів він майже не чув, що йому каже Парсонс, і постійно мусив перепитувати його, аби знову вислухати ту саму безглузду маячню. Лише один раз йому пощастило глянути на дівчину – вона сиділа за столом у дальньому кінці кімнати з двома іншими дівчатами. Схоже, вона його не побачила, і він більше не дивився у той бік.

Другу половину дня було легше витримати. Відразу після обіду йому надійшло складне делікатне завдання, на яке пішло кілька годин, і на деякий час він зосередився лише на ньому. Робота полягала у тому, щоб сфальсифікувати низку повідомлень дворічної давнини про успіхи виробництва таким чином, щоб дискредитувати відомого члена Внутрішньої Партії, який саме потрапив в опалу. Вінстонові завжди добре вдавалися подібні завдання, і дівчина більш ніж на дві години вивітрилася з його думок. Потім в його уяві знову сплигло її обличчя, а разом з ним з'явилося шалене, непереборне бажання побути на самоті. Поки він не опиниться наодинці із собою, він не зможе обміркувати цю подію. Сьогодні увечері він мав навідатися до Громадського Центру. Він з'їв у їдальні ще одну несмачну вечерю і поквапився до Центру, де взяв участь у безглуздій дискусії, зіграв дві партії у настільний теніс, проковтнув кілька склянок джину і протягом години слухав лекцію «Ангсоц у своєму ставленні до шахів». Його розум корчився від нудьги, але чи не вперше йому не хотілося чимшвидше покинути Центр. Після того, як він прочитав слова «Я вас кохаю», у ньому прокинулося бажання жити, і він зовсім не ризикував. Уже об одинадцятій вечора він був удома у ліжку – якщо лежати мовчки у темряві, то можа було

почуватися певним чином захищеним навіть від телеекрана, – і нарешті міг спокійно все обміркувати.

Йому треба було розв'язати суто технічну проблему: як поговорити з дівчиною і призначити побачення. Він уже відмовився від думки, що вона хоче налаштувати йому пастку. Вінстон знав, що це не так, бо помітив, як вона хвилювалася, коли передавала йому папірець. Вочевидь, насправді вона була страшенно налякана, в чому не було нічого дивного. Він навіть не думав про те, щоб проігнорувати її намагання зблизитися з ним. Лише п'ять днів тому він роздумував, чи не розвалити її голову каменюкою, але тепер це не мало жодного значення, зараз він думав про її молоде оголене тіло, таке, яким він бачив жіноче тіло у своїх мріях. А він же вважав її ідіоткою, такою, як усі вони – по саму зав'язку напханою брехнею й ненавистю, із замороженим лоном. Коли він думав, що може її втратити, що її біле молоде тіло може вислизнути від нього, його починало лихоманити! Найбільше його лякало те, що коли йому не вдасться достатньо швидко увійти з нею в контакт, вона може передумати. Але реалізувати побачення на практиці було неймовірно складно. Це нагадувало шахи – спробу зробити хід, коли король уже одержав мат. Хай би куди ти поткнувся, телеекран скрізь стежив за тобою. Через п'ять хвилин після прочитання записки він вважав, що існують можливі варіанти зустрічі з нею. Але тепер, коли з'явився час подумати, він почав перебирати їх один за одним, так ніби розкладав на столі інструменти.

Безперечно, не можна повторювати такої зустрічі, що сталася у них сьогодні вранці. Якби вона хоча б працювала у Департаменті Записів, мабуть, це було б відносно легко організувати, але він мав лише туманне уявлення, де розміщений Департамент Художньої Літератури, і в нього не було найменшого приводу, щоб туди піти. Якби він знав, де вона живе й о котрій годині закінчує роботу, спробував би її зустріти, коли вона повертатиметься додому, але проводити її додому небезпечно, бо це означало б вештатися поблизу Міністерства, що не могло лишитися непоміченим. Також не було жодної мови про те, щоб послати їй листа поштою. Загальновідомо, що під час

пересилання всі листи прочитуються. Тому тепер мало хто листувався. Для тих повідомлень, які іноді треба було послати, існували надруковані поштові листівки з довгим списком фраз, і ти лише викреслював зайві. Та зрештою, він не знав навіть імені дівчини, не кажучи вже про її адресу. Насамкінець він дійшов висновку, що найбезпечніше місце для можливої розмови – їдальня. Якби він застав її одну за столом десь посередині кімнати, не надто близько до телеекранів і щоб при цьому навколо було достатньо гамірно, якби це тривало бодай півхвилини, вони змогли б обмінятися кількома словами.

Увесь наступний тиждень його життя нагадувало трижовний сон. Першого дня вона з'явилася в їдальні, вже коли пролунав сигнал закінчення обіду і він мусив піти. Мабуть, її призначили у наступну зміну. Вони проминули одне одного, навіть не обмінявшись поглядом. Проте через день вона знову прийшла до їдальні у звичний час, але з трьома іншими дівчатами, і вони розташувалися під самим телеекраном. Протягом трьох наступних жажливих днів вона взагалі не з'являлася. Його свідомість і його тіло опанувала нестерпна чуттєвість, яка перетворювала на муку кожен рух, кожен звук, кожен дотик, кожне слово, яке він промовляв або чув. Навіть уві сні він не міг позбутися її образу. Протягом цих днів він не торкався щоденника. Лише робота хоч якось полегшувала йому життя – поринаючи у неї, він міг іноді забути на десять хвилин. У нього не було про неї жодної інформації. Він не міг нікого розпитати. Її могли розпорошити, вона могла накласти на себе руки, її могли перекинути на інший кінець Океанії, а найгіршим і найімовірнішим було те, що вона просто змінила думку про нього і тепер уникає його.

Але наступного дня вона знову з'явилася. Її рука вже не висіла на перев'язі, а зап'ясток був обмотаний бинтом. Від того, що він нарешті її побачив, його охопила така полегкість, що він не міг опиратися бажанню на кілька секунд затримати на ній погляд. Ще через день йому ледь не вдалося з нею поговорити. Коли він прийшов до їдальні, вона сиділа сама за столом досить далеко від стіни. Було ще рано, і людей у їдальні зібралось небагато. Черга

швидко посувалася вперед, і Вінстон майже підійшов до прилавка, але потім затримався на дві хвилини, бо хтось попереду став нарікати, що йому не видали пігулку сахарину. Але коли Вінстон узяв свою тацю і попрямував до її столу, дівчина все ще була сама. Він спокійно ішов до неї, шукаючи очима місця десь за її столом. Йому залишалося пройти до неї метрів зо три. Ще кілька секунд, і він опиниться поруч із нею. Раптом позаду нього почувся голос: «Сміт!» Він удав, ніби нічого не почув. «Сміт!» – уже гучніше повторив голос. Не було більше сенсу прикидатися. Він обернувся. Білявий хлопець із дурнуватим обличчям на прізвище Вілшер, якого він майже не знав, з усмішкою запрошував його на вільне місце за своїм столом. Відмовлятися було необачно. Після того як його упізнали, він уже не міг сісти за стіл із випадковою дівчиною. Це відразу впало б у вічі. Приязно усміхаючись, він сів за стіл хлопця. Дурнувате обличчя з білявою чуприною сяйнуло у відповідь усмішкою. Вінстон уявив, як він сокирою розколює цю голову. За кілька хвилин стіл дівчини був уже заповнений людьми.

Але вона бачила, як він прямував до неї, й, либонь, зрозуміла натяк. Наступного дня він прийшов якомога раніше, вона вже сиділа за столом майже на тому самому місці, і знову сама. Перед ним у черзі стояв невеличкий, метушливий, схожий на жука чоловічок із пласким обличчям і невеликими, недовірливими оченятами. Коли Вінстон зі своєю тацею відійшов від прилавка, він побачив, що той чоловічок прямує до столу дівчини. Його сподівання почали згасати. Було вільне місце за столом трохи далі, але щось у вигляді того чоловічка підказувало, що він для власного комфорту обере найвільніший стіл. Із похололим серцем Вінстон плівся за ним. Не було сенсу підсідати до дівчини, якщо за її столом буде ще хтось. Цієї миті почувся страхотливий тріск. Чоловічок стояв навкарчки, таця вислизнула у нього з рук, підлогою розтеклися дві калюжі із супу і кави. Він підхопився на ноги, сердито глипнувши на Вінстона, запідозривши, що саме він його перечебив. Але все було гаразд. За п'ять секунд схвильований Вінстон уже сидів за столом дівчини.

Він не подивився на неї. Натомість звільнив свою тацю й відразу заходився їсти. Важливо було заговорити відразу, поки ще ніхто не підійшов, але зараз його охопив панічний страх. Вона, певно, вже змінила думку про нього, не могла не змінити! Малоймовірно, щоб ця пригода закінчилася успішно, в реальному житті такого не буває. Він би взагалі промовчав, якби цієї миті не побачив Емплфорта, поета з волохатими вухами, який, підшукуючи собі вільне місце, кульгав через залу із тацею в руках. Невідомо чому, але Емплфорт симпатизував Вінстону і, якби лише його помітив, то безперечно підсів би до нього за стіл. Напевне, у нього залишалося не більше хвилини, щоб усе сказати. Вони обоє, Вінстон і дівчина, були цілковито зосереджені на їжі. Вони їли печеню з такою рідкою підливою, яку можна було б сміливо назвати квасоляним супом. Вінстон стиха заговорив. Ніхто з них не підвів голови, вони розмірено підносили їжу до рота й у паузі між однією й наступною ложками обмінялися кількома необхідними словами, промовляючи їх тихими невиразними голосами.

– Коли ви закінчуєте роботу?

– О вісімнадцятій тридцять.

– Де ми можемо зустрітись?

– На площі Вікторії, біля пам'ятника.

– Там безліч телеекранів.

– Якщо навколо натовп, це не має значення.

– Сигнал?

– Ні. Не підходьте до мене, поки не побачите мене в самій гущі людей. І не дивіться на мене. Просто стійте десь поблизу мене.

– О котрій годині?

– О дев'ятнадцятій.

– Гаразд.

Емплфорт не помітив Вінстона й сів за інший стіл. Вони більше не розмовляли і не дивилися одне на одного, наскільки це було можливо для людей, що сидять навпроти. Дівчина швидко доїла свій обід і пішла геть, а Вінстон залишився, щоб викурити сигарету.

Вінстон прийшов на площу Вікторії раніше призначеного часу. Він блукав навколо підніжжя величезної різь-

бленої колони, на вершині якої Старший Брат дивився на небо у південному напрямку, де він здобув перемогу над євразійськими літаками (кілька років тому це були ост-азійські літаки) у Битві за Першу Злітну Смугу. На вулиці перед ним стояла статуя чоловіка верхи на коні, який нібито зображував Олівера Кромвелля. Минуло вже п'ять хвилин після домовленого часу, а дівчина все ще не з'являлася. Вінстона знову опанувало почуття жаху. Вона не прийде, вона передумала! Він повільно пройшов до північного краю площі і трохи втішився, упізнавши церкву Сент-Мартіна, дзвони якої, коли вони ще в неї були, виспівували: «віддавай три фартинги». Нарешті він помітив дівчину – вона стояла біля підніжжя пам'ятника, читаючи чи вдаючи, ніби читає афішу, яка спіраллю тягнулася колоною вгору. Поки там не зібралось більше людей, наблизитися до неї було небезпечно. Навколо постаменту блимало безліч телеекранів. Але цієї миті звідкілясь зліва долинули крики й гуркіт важких машин. Несподівано всі кинулися бігти через майдан. Дівчина спритно обминула левів біля підніжжя монумента і приєдналася до тих, хто біг. Вінстон рвонув за нею. Почувши на бігу вигуки, він зрозумів, що десь поруч проходить конвой євразійських полонених.

Південну сторону майдану вже запруджувала щільна маса народу. Вінстон, який завжди намагався триматися осторонь будь-якої штовханини, тепер пробивався, проштовхувався, протискався у саму гущу натовпу. Незабаром він уже був на відстані простягнутої руки від дівчини, але велетенський прол заступив йому дорогу на пару з не менш громіздкою жінкою, яка, мабуть, була його дружиною – здавалося, вони утворювали нериступний мур з людської плоті. Вінстон повернувся боком і потужним ривком примудрився протиснути між ними плече. На мить йому здалося, що його нутрощі, розчавлені двома м'язистими тілами, перетворилися на кашу, але все ж таки, спітнівши, він протиснувся крізь них. Тепер він стояв поряд із дівчиною. Дивлячись прямо перед себе, вони обоє стояли плече до плеча.

Вниз вулицею сунула довга валка вантажівок у супроводі охоронців із закам'янілими обличчями і ручними

кулеметами. У кузовах вантажівок, тісно притиснуті один до одного, сиділи навпочіпки маленькі жовті чоловічки у зелених одностроях. Їхні сумні монголоїдні обличчя байдуже дивилися через борти вантажівок. Вряди-годи, коли вантажівка підстрибувала, лунав брязкіт металу: ноги усіх в'язнів були закуті в кайдани. Повз них проїжджали вантажівки за вантажівками, навантажені сумними обличчями. Вінстон майже не дивився на них. Плече дівчини та її рука до самого ліктя притискалися до його тіла. Її шочка була так близько від нього, що він відчував її тепло. Як і в ідальні, вона негайно взяла ініціативу на себе. Заговорила тим самим безвиразним голосом, що й раніше, її губи ледве ворушилися, і їхнє мурмотіння відразу тонуло в гаморі голосів та гуркоті вантажівок.

– Ви мене чуєте?

– Так.

– У вас буде час у неділю пополудні?

– Так.

– Тоді уважно слухайте. Ви повинні все запам'ятати. Ідіть на станцію Педдінгтон...

З вартою подиву військовою точністю вона накреслила маршрут, якого він мав дотримуватися. Півгодини подорожі залізницею, два кілометри по дорозі, ворота без верхньої перекладки, стежка через поле, заросла травою галявина, стежка між кущами, вкритий мохом стовбур поваленого дерева. Вона неначе тримала у своїй голові мапу.

– Ви запам'ятаєте все це? – промурмотіла вона.

– Так.

– Повернете ліворуч, потім праворуч, потім – знову ліворуч. І не забудьте про ворота без верхньої перекладки.

– Гарзд. О котрій годині я маю там бути?

– Близько п'ятнадцятої. Можливо, вам доведеться зачекати. Я прийду іншим шляхом. Ви певні, що все запам'ятали?

– Так.

– Тоді якомога швидше відійдіть від мене.

Цього вона могла йому й не казати. Але якусь мить вони не могли виборсатися із натовпу. Вантажівки й досі

їхали, і люди продовжували провадити їх ненаситними жадібними поглядами. Спочатку почулося кілька посвистів і погрозових вигуків, але вони пролунали лише з вуст членів Партії, що перебували у натовпі, і незабаром стихли. Головною емоцією була звичайна цікавість. Чужоземці – чи то з Євразії, чи то з Остазії – скидалися на небачених досі дивних тварин. Ніхто й ніколи їх не бачив інакше, ніж у ролі полонених, і навіть у такому вигляді їх можна було побачити лише мигцем. Ніхто не знав, що з ними стається, окрім тих небагатьох, яких вішали як воєнних злочинців. Інші, мабуть, просто зникали у таборах примусової праці. Круглі монголоїдні обличчя змінилися європейськими, брудними, бородатими і виснаженими. Інколи їхні очі над зарослими щетиною шоками дивилися на Вінстона з дивною пронизливістю, а потім так само ковзали вбік. Конвой наближався до кінця. У кузові останньої вантажівки він побачив старого чоловіка, його обличчя було заросле сивим волоссям, він стояв прямо, тримаючи перед собою схрещені зап'ястки, ніби звик до того, що вони завжди закуті у кайдани. Вінстон з дівчиною вже мали розходитися. Але останньої миті, коли натовп ще притискав їх одне до одного, її рука знайшла його руку й стиснула її.

Цей миттєвий потиск тривав менше десяти секунд, а проте йому здалося, що їхні руки надовго з'єдналися. Йому вистачило часу, щоб дослідити кожну риску її руки. Він обмацав довгі пальці, акуратно підстрижені нігті, затверділу від праці мозолисту долоню, гладеньку шкіру під зап'ястком. Він так ретельно вивчив її руку, що тепер упізнав би її, навіть просто поглянувши на неї. Враз йому сійнула думка, що він не знає, якого кольору її очі. Мабуть, карі, але у людей з темним волоссям іноді бувають і сині очі. Повернути голову і поглянути на неї було б величезною дурницею. Тримаючись за руки, непомітні серед стиснутих тіл, вони дивилися прямо перед себе, і замість очей дівчини на Вінстона з-поза сплутаного сивого волосся сумно дивилися очі старого полоненого.

Вінстон ішов стежкою у плямистому змережаному тінями світлі, ступаючи по золотавих калюжках там, де розходилися гілки. Під деревами ліворуч від нього земля була вкрита дзвіночками. Здавалося, повітря пестить його шкіру. Було друге травня. Десь із глибини лісу долило туркотіння припутнів.

Він прийшов трохи зарано. Подорож сюди не викликала у нього жодних труднощів, і дівчина, вочевидь, була такою досвідченою у цих справах, що він навіть не був таким наляканим, як зазвичай. Схоже, їй можна було довіряти, і вона вміла знайти безпечне місце. Загалом не варто вважати, що на природі безпечніше, ніж у Лондоні. Звичайно, тут не було телеекранів, але завжди існувала небезпека прихованих мікрофонів, які могли почути і розпізнати голос. Крім того, було досить непросто подорожувати самому, не привертаючи уваги. Переміщуючись на відстань, меншу за сто кілометрів, можна було й не робити позначки у своєму паспорті, але іноді біля залізничних станцій стовбичили патрулі, які зазирали у документи кожного члена Партії, якого там зустрічали, і ставили йому незручні запитання. Проте, на щастя, йому не зустрілися патрулі, а дорогою від станції він кілька разів обережно озирнувся, аби переконатися, що за ним ніхто не стежить. У потязі було повно пролів, які через гарну погоду мали піднесений настрій. Він їхав у вагоні із дерев'яними сидіннями, який був забитий однією величезною родиною – від беззубої прабабусі до місячного немовляти, – які збиралися провести вихідний день у сватів на селі й роздобути на чорному ринку трохи масла.

Дерева розступилися, і за хвилину він вийшов на той самий шлях, про який вона йому розповідала – протоптану худобою стежку, що звивалася поміж кущами. Він не мав годинника, але мабуть, ще не було п'ятнадцятої. Дзвіночки росли так рясно, що неможливо було на них не наступити. Він став навколішки й почав їх зривати, почасти для того, щоб згаяти час, але також маючи несміливий намір подарувати дівчині квіти, коли вони зустрі-

нуть. Він уже назбирав чималий букет і вдихав його легкий запах, коли у нього за спиною пролунав звук, від якого він увесь похолов, – гучний тріск гілок від чийось кроків. Він продовжував зривати дзвіночки. Це було найкращим варіантом. Кроки могли належати дівчині, але, зрештою, його могли й переслідувати. Озирнутися – означало б виставити себе у чомусь винним. Він і далі зривав квіти. Хтось легенько торкнувся його плеча.

Він підвів голову. Це була дівчина. Вона похитала головою, вочевидь, застерігаючи його, щоб він мовчав, потім розсунула куці й швидко повела його вузькою стежкою в ліс. Мабуть, раніше вона вже ходила тут, бо звично оминала болотяні місця. Вінстон пішов за нею, все ще тримаючи в руках букет. Його першим почуттям була полегкість, та коли він дивився на сильне струнке тіло дівчини, яка йшла попереду, підперезане червоним паском, саме настільки туго, щоб продемонструвати вигин її стегон, його починало опановувати відчуття власної нікчемності. Навіть тепер йому здавалося цілком імовірним, що як тільки вона обернеться й погляне на нього, то відразу ж відмовиться від свого задуму. Його пригнічували свіжість повітря та зелень листя. Вже коли він ішов сюди від станції, травневе сонце змусило його відчутти себе брудним, хворобливим кімнатним створінням із лондонською кіптявою і пилюкою, що позабивалися у пори шкіри. Йому спало на думку, що досі вона, певно, ніколи не бачила його у світлі дня просто неба. Вони підійшли до поваленого дерева, про яке вона йому розповідала. Дівчина перестрибнула через нього і зникла за кущами, між якими, схоже, не було просвітку. Коли Вінстон пішов за нею, то побачив, що вони опинилися на галявині, на маленькому трав'янистому пагорку, оточеному молодими деревцями, які повністю затуляли його зусібч. Дівчина зупинилася й обернулася.

– От ми й прийшли, – мовила вона.

Вінстон дивився на неї з відстні кількох кроків. Він і досі не наважувався підійти ближче.

– Я нічого не хотіла казати на стежці, – там десь міг бути захований мікрофон. Не думаю, що він там справді

є, але все ж може бути. Не можна виключати, що хтось із тих свиней упізнає твій голос. А тут ми у безпеці.

Він усе ще не наважувався наблизитись до неї.

– Нам тут нема чого боятися? – тупо перепитав він.

– Так. Поглянь на дерева. – Це були колись позрбувані маленькі ясени, які потім пустили цілий ліс паростків, жоден з яких не був товщий за людський зап'ясток. – Тут немає де сховати мікрофон. До того ж я була тут раніше.

Вони тільки почали розмову. Тепер він наважився підійти до неї трохи ближче. Вона стояла перед ним випростана, з трохи іронічною усмішкою усмішкою на обличчі, ніби вона дивувалася, чому він так довго не приступає до справи. Дзвіночки посипалися на землю. Здавалося, вони за власним бажанням випали з Вінстонових рук. Він торкнувся її руки.

– Віриш, – промовив він, – до цієї миті я не знав, якого кольору твої очі? – Вони були карі – тепер він роздивився, – досить світлого відтінку, з темними віями. – Зараз, коли ти побачила, який я насправді, тобі ще хочеться дивитись на мене?

– Так, авжеж.

– Мені тридцять дев'ять років. Я маю дружину, якої не можу позбутися. У мене варикозні вени й п'ять штучних зубів.

– Мені байдуже, – відповіла дівчина.

Наступної миті, важко сказати з чієї ініціативи, вона опинилася в його обіймах. Спочатку він не відчував нічого, крім цілковитої недовіри. Молоде тіло пригорталось до його тіла, локони темного волосся лоскотали йому обличчя, вона підвела до нього своє лице, і він цілував її червоні розтулені губи. Вона обхопила його руками за шию, називала любим, найдорожчим, коханим. Він поклав її на землю, вона не чинила спротиву, він міг робити з нею все, що хотів. Але насправді його бажання не прокинулося, він лише відчував дотик її тіла. Він ніяк не міг повірити у те, що з ним відбувалося, і водночас відчував гордість. Він був радий тому, що сталося, але не відчував фізичного потягу. Він не знав, чому так – можливо, все сталося надто швидко, або ж його налякали її

молодість і врода, чи він просто звик жити без жінок. Дівчина сіла й витягла зі свого волосся синій дзвіночок. Вона сиділа навпроти нього, обнявши його за стан.

– Не переймайся, любий. Нам немає куди квапитися. У нашому розпорядженні цілих півдня. Хіба це не чудова криївка? Я знайшла її, коли одного разу заблукала під час туристської екскурсії. Якби сюди хтось підходив, ми почули б його за сто метрів.

– Як тебе звуть? – запитав Вінстон.

– Джулія. А я знаю, як тебе звуть. Ти Вінстон – Вінстон Сміт.

– Як ти про це довідалася?

– Думаю, у таких справах я здібніша за тебе, любий. Скажи, що ти думав про мене до того дня, коли я підкинула тобі записку?

Він не мав жодного бажання їй брехати. Почати з найгіршого – це було б найбільшим виявом кохання.

– Я дивився на тебе з ненавистю, – сказав він. – Я хотів звалтувати тебе, а потім убити. Два тижні тому я серйозно планував розтрити каменюкою тобі голову. Якщо ти справді хочеш знати, то я думав, що ти пов'язана із Поліцією Думок.

Дівчина радісно засміялася, мабуть сприйнявши його слова за похвалу її таланту до маскування.

– Я із Поліції Думок! Ти й справді так подумав?

– Можливо, не зовсім так. Але з твого загального вигляду – бо ти молода, квітуча й гарна, ти мене розумієш – я думав, що мабуть...

– Ти вважав мене гідним членом Партії. Чистою у словах і в справах. Прапори, процесії, гасла, ігри, публічні екскурсії – уся ця нісенітниця. І ти думав, що за найменшої нагоди я б виказала тебе як думкозлочинця й подбала, щоб тебе вбили?

– Так, я думав щось подібне. Дуже багато молодих дівчат саме такі, ти ж знаєш.

– Ось ця проклята штука робить їх такими, – сказала вона, зриваючи із себе червоний пасок члена Молодіжної Антисексуальної Ліги і вішаючи його на гілку. Потім, наче згадавши про щось, коли торкалася своєї талії, вона засу-

нула руку до кишені комбінезона й дістала звідти невеличку плитку шоколаду. Вона розламала її навпіл і дала один зі шматочків Вінстону. Навіть не взявши його до рук, він уже знав, що це справжній шоколад. Він був темний, блискучий і загорнутий у сріблястий папір. Звичайний шоколад був брудно-коричневою крихкою субстанцією, яка за смаком нагадувала горіле сміття. Але іноді траплялося, що він мав смак шоколаду, як той шматочок, який вона йому дала. Пахощі шоколаду викликали у нього якийсь невиразний, але сильний і тривожний спогад, який він ніяк не міг повністю пригадати.

– Де ти це дістала? – запитав він.

– На чорному ринку, – байдуже відповіла вона. – Я й справді така, якою здаюся. Я вправна в іграх. У Розвідниках я була командиром загону. Три вечори на тиждень я займаюся суспільною роботою у Молодіжній Антисексуальній Лізі. Я згаяла чимало годин, розповсюджуючи в Лондоні їхні паскудні нісенітници. Я несу прапор на демонстраціях. Я завжди весела й ні від чого не ухилиюся. Завжди горлаю з усіма. Це єдиний спосіб почуватися у безпеці.

Перший шматочок шоколаду розтанув на Вінстоновому язичі. Його смак був чудовим. Але залишався той спогад – виразно відчутний, він ковзав десь на межі його свідомості, ніяк не бажаючи набувати чітких обрисів, наче річ, яку бачиш лише краєм ока. Він відштовхнув цей спогад, усвідомлюючи, що це згадка про якийсь вчинок, про який він би хотів забути, але не міг.

– Ти дуже молода, – сказав він. – Ти на десять або п'ятнадцять років молодша за мене. Чим такий як я міг тебе привабити?

– Щось у виразі твого обличчя. Я вирішила спробувати. Я добре розпізнаю людей, які не належать до системи. Як тільки я тебе побачила, відразу ж зрозуміла, що ти проти *них*.

Схоже, «*них*» означало Партію, і насамперед – Внутрішню Партію, про яку вона говорила зі щирою глузливою ненавистю, що бентежило Вінстона, хоча він і знав, що вони тут у безпеці, якщо взагалі де-небудь було безпеч-

но. Що його здивувало, то це бруталність її мови. Вважалося, що члени Партії не повинні лаятися, і сам Вінстон лаявся дуже рідко, принаймні вголос. Проте Джулія, здавалося, не могла згадати про Партію, а надто про Внутрішню Партію, не вживаючи слів, які пишуть крейдою на стінах. Не можна сказати, щоб йому це не подобалося. Це був лише один із виявів її протесту проти Партії та її політики, і чомусь це здавалося природним і нормальним, як цілком природним видається форкання коня, що нюхнув поганого сіна. Вони полишили галявину й ішли обнявшись через плямисту тінь, коли було достатньо місця, щоб іти поруч. Він помітив, наскільки гнучкішим тепер здавався її стан, коли вона скинула пасок. Вони розмовляли пошепки. Поза межами галявини, сказала Джулія, краще розмовляти тихо або взагалі мовчати. Незабаром вони дійшли до краю гайка. Вона зупинила його.

– Не виходь на відкрите місце. Хтось може стежити за нами. Ми в безпеці лише тоді, коли ховаємося за гілками.

Вони стояли у затінку кущів ліщини. Сонячне світло, що просочувалося крізь густе листя, продовжувало пестити їхні обличчя. Вінстон подивився на поле, що розкинулося перед ним, і у нього з'явилося дивне відчуття повільного упізнавання. Йому був знайомий цей краєвид. Він упізнав старе, витопане копитами пасовище, яке перетинала стежка, і на якому то там, то тут віднілися кротячі нори. На протилежному боці дерева стояли нерівним живоплотом, і на слабкому вітрі ледь помітно ворухилося віття в'язів, а їхнє листя легенько тремтіло, як розплетене жіноче волосся. Він не сумнівався, що десь поруч, але невидимий звідси, має дзюркотіти струмок із зеленими заплавами, в яких снує срібляста риба.

– Тут є поблизу струмок? – прошепотів він.

– Так, є. Власне, він протікає на сусідньому полі. У ньому водиться риба, досить велика. Можна побачити, як у заплавах під вербами рибини ворухать хвостами.

– Це майже Золота Країна, – прошепотів він.

– Золота Країна?

– Це не справжнє. Краєвид, який я іноді бачу уві сні.

– Поглянь! – прошепотіла Джулія.

За п'ять метрів від них, на гілку, що росла майже на рівні їхніх облич, сів дрізд. Можливо, він їх не бачив, бо був на сонці, а вони – у затінку. Він розгорнув крила, потім акуратно склав їх, нахилив на мить голову, ніби хотів уклунитися сонцю, і заходився співати. У полудневій тиші гучність його співу приголомшувала. Зачаровані, Вінстон і Джулія пригорнулися одне до одного. Музика пташиного співу лунала і лунала, хвилина за хвилиною, з дивовижними варіаціями, жодного разу не повторившись, ніби пташка зумисне демонструвала свою віртуозність. Іноді вона замовкала на кілька секунд, розгортала і складала крила, потім роздимала плямисті груди й продовжувала співати. Вінстон відчув певну пошану до неї. Для кого, для чого співала ця пташка? На неї не дивився ані її друг, ані суперник. Що примушувало її сидіти на узліссі й заповнювати порожнечу своєю піснею? Він подумав, а чи справді тут немає захованого десь поблизу мікрофона? Він із Джулією розмовляли лише пошепки, й пристрій не міг уловити їхніх слів, але він міг записати спів дрозда. Можливо, десь якийсь маленький, схожий на жука чоловічок уважно дослухався – слухав *пташиний спів*. Тремтливий потік музики витіснив усі думки з голови Вінстона. Здавалося, на нього виливалася якась мелодійна рідина і змішувалася із сонячним світлом, що пробивалося крізь листя. Він перестав думати і зосередився на відчуттях. Стан дівчини під його пальцями був пружним і теплим. Він повернув її так, щоб вони опинилися обличчям до обличчя. Здавалося, її тіло розчинилося в ньому. Хоч би куди мандрували його руки, воно пропускало їх у себе, наче вода. Їхні вуста злилися, цей поцілунок відрізнявся від тих твердих поцілунків, які у них були раніше. Коли їхні обличчя відхилилися, обоє глибоко зітхнули. Пташка злетіла і, гучно виляскуючи крильми, полетіла геть.

Вінстон схилювався до її вуха:

– *Тепер*, – прошепотів він.

– Не тут, – прошепотіла вона йому у відповідь. – Ходімо до нашої криївки. Там безпечніше.

Швидко, іноді потріскуючи хмизом під ногами, вони повернулися на галявину. Коли опинилися всередині

кільця молодих деревець, вона обернулася до нього. Обоє трохи засапалися, але в кутиках її рота знову з'явилася усмішка. Вона стояла, якусь мить дивлячись на нього, а тоді намацала змійку свого комбінезона. Усе відбувалося, як у його сні. Майже так само швидко, як він собі уявляв, вона зірвала із себе одяг, і коли відкидала його убік, то зробила це таким величним жестом, який, здавалося, руйнував цілу цивілізацію. Її тіло зблиснуло на сонці білизною. Але якусь мить він не дивився на її тіло, його погляд прикипів до вкритого ластовинням обличчя з його ніжною сміливою усмішкою. Він опустився біля неї навколішки і взяв її за руки.

– Ти це робила раніше?
– Звичайно. Сотні разів – принаймні не один десяток.
– З членами Партії?
– Так, тільки з членами Партії.
– І з членами Внутрішньої Партії?
– Ні, з цими свиньми ні. Але багато з них захотіли б, якби у них був найменший шанс. Вони зовсім не такі святі, яких удають.

Його серце стрепенулося. Вона робила це десятки разів. Він хотів би, щоб вона робила це сотні разів – тисячі. Усе, що натякало на зіпсутість, виповнювало його дикою надією. Хто знає, можливо, насправді Партія прогнила, а її культ енергійності і самозречення лише виверт, що приховує неміч. Якби міг, він би радо позаражав їх усіх проказою або сифілісом! Зробив би все, аби вони прогнили, ослабли, надірвалися! Він потяг її вниз, і вони опустилися навколішки обличчям до обличчя.

– Послухай. Що більше чоловіків ти мала, то більше я тебе кохаю. Ти це розумієш?

– Так, чудово розумію.
– Я ненавиджу невинність, я ненавиджу цноту! Я не хочу, аби хоч десь існувала доброчесність! Я хочу, щоб кожна людина була зіпсutoю до кісток.

– Тоді, любий, я тобі підходжу. Я зіпсута до кісток.
– Тобі подобається робити це? Я маю на увазі не тільки себе. Я маю на увазі взагалі сам процес.
– Я це обожаю.

Це було навіть більше, ніж він сподівався почути. Не просто кохання до однієї людини, але тваринний інстинкт, проста нерозбірлива жага: ось та сила, яка зітре Партію на порошок. Він притиснув її до трави із розсипаними на ній дзвіночками. Тепер усе відбулося легко. Незабаром їхнє дихання уповільнилося, і, знесилені, вони розпели обійми. Сонце стало припікати. Їх почало хилити на сон. Він простягнув руку, взяв відкинтий комбінезон і прикрив її. Майже відразу вони провалилися в сон і проспали з півгодини.

Вінстон прокинувся першим. Він сів і почав розглядати вкрите ластовинням обличчя дівчини, яка ще мирно спала, підклавши під щоку долоню. Гарним у неї був, либонь, лише рот. Якщо придивитися уважно, навколо очей вона мала кілька зморщок. Коротке чорняве волосся було надзвичайно густе і м'яке. Він пригадав, що досі не знає ані її прізвища, ані де вона мешкає.

Молоде сильне тіло, тепер уві сні беззахисне, викликало у ньому бажання захистити його. Але те почуття шаленої ніжності, яке опанувало його під час співу пташки, повністю не повернулося. Він підняв комбінезон і почав розглядати її гладенький лівий бік. У давні часи, подумав він, чоловік дивився на тіло дівчини, вважаючи його жаданим, і це все. Але сьогодні не можна просто кохати і просто хотіти. Зараз жодна емоція не є чистою, бо все змішалось зі страхом і ненавистю. Їхня пристрасть була битвою, а її завершення – перемогою. Це був удар по Партії. Це був політичний акт.

Розділ 3

– Ми сюди ще прийдемо, – сказала Джулія. – Як правило, однією криївкою можна користуватися двічі. Але не раніше як через місяць або два.

Щойно вона прокинулася, її поведінка змінилася. Вона стала жвавою й діловитою, швидко вдяглася, підперезалася червоним паском і стала планувати повернення додому. Природно, що саме вона взялася за це. Безперечно, у

неї була та практична винахідливість, якої бракувало Вінстонові, і, схоже, вона досконало знала околиці Лондона, вивчивши їх під час багатьох колективних екскурсій. Маршрут, який вона йому підготувала, цілком відрізнявся від того, яким він сюди дістався, і доправляв його на іншу залізничну станцію. «Ніколи не повертайся додому тією самою дорогою, якою прийшов», – сказала вона, ніби виголошуючи важливий загальний принцип. Вона першою вирушить у дорогу, а Вінстонові доведеться зачекати з півгодини, перш ніж податися за нею.

Вона назвала місце, де через чотири дні вони могли зустрітися після роботи. Це була вулиця в одному з бідняцьких кварталів, неподалік базару, де завжди людно і гамірно. Вона блукатиме там біля прилавків, вдаючи, ніби шукає шнурки для черевиків або нитки для шиття. Якщо вона вирішить, що небезпеки немає, то, коли він підійде, висякає носа, якщо ж ні, то він муситиме її бай-дуже проминути. Та якщо їм пощастить, то там, у гущі натовпу, можна буде хвилин п'ятнадцять безпечно поговорити і домовитися про наступну зустріч.

– А зараз мені час іти, – сказала вона, коли він запам'ятав усі її інструкції. – Я повинна повернутися на дев'ятнадцяту тридцять. Мені треба дві години попрацювати у Молодіжній Антисексуальній Лізі – порозносити листівки чи щось таке. Ну хіба не паскудство? Розчеши, будь ласка, мені волосся. У ньому нема травинок або листя? Ти певен? Тоді до побачення, мій коханий, до побачення!

Вона кинулася йому в обійми, майже несамовито поцілувала його, а за мить уже ковзнула між деревцями й безшумно зникла в лісі. Він так і не дізнався ані її прізвища, ані адреси. Проте це не мало значення, бо годі було собі уявити, що вони коли-небудь зустрінуться десь у приміщенні або обмінюються листами.

Але сталося так, що вони ніколи не повернулися на галявину в лісі. У травні їм випала лише одна нагода покочатися. Це сталося ще в одній відомій Джулії криївці, у дзвіниці зруйнованої церкви в майже безлюдній місцевості, де тридцять років тому впала атомна бомба. То був дуже надійний сховок, якщо туди вже вдалося дістатися,

але дорога до нього було вкрай небезпечною. Решту часу вони могли зустрічатися лише на вулицях, щовечора в іншому місці, й ніколи не довше ніж на півгодини. Здебільшого на вулиці можна було трохи поговорити у доволі своєрідний спосіб. Вони йшли по переповнених людьми хідниках, не перебуваючи поруч і зовсім не дивлячись одне на одного, і провадили химерну уривчасту розмову, яка ковзала, наче промені маяка, і раптово уривалася при наближенні партійного комбінезона чи появи телеекрана, а потім за кілька хвилин знову продовжувалася просто посеред речення. Коли вони розлучалися в умовленому місці, розмова знову вривалася, а потім наступного дня провадилася без жодного вступу. Здавалося, Джулії було не звикати до такого спілкування, яке вона називала «відтермінована розмова». Вона також надзвичайно вправно розмовляла, не ворушачи губами. Лише один раз за увесь місяць вечірніх зустрічей вони змогли обмінятися поцілунком. Вони мовчки йшли бічним провулком (Джулія ніколи не розмовляла, коли вони звертали з головних вулиць), коли раптом пролунало оглушливе ревісько, застугоніла земля, повітря почорніло, і вкритий саднами та нажаханий Вінстон опинився долі. Мабуть, десь зовсім близько впала ракета. Несподівано за кілька сантиметрів від себе він побачив обличчя Джулії – смертельно бліде, біле як крейда. Навіть губи в неї були білі. Вона мертва! Він пригорнув її до себе і збагнув, що цілує живе, тепле обличчя. Але на губах був якийсь білий пил. Їхні обличчя були густо припорошені тиньком.

Бували вечори, коли вони приходили на місце зустрічі, але якраз з-за рогу вулиці вигулькував патруль, або угорі кружляв гелікоптер, і тоді їм доводилося мовчки розходитися. Та навіть попри небезпеки, у них іноді випадало викраяти час для зустрічі. Робочий тиждень Вінстона тривав шістдесят годин, у Джулії він був навіть довшим, а графік їхніх вихідних змінювався залежно від навантаження на роботі і не часто збігався. У будь-якому разі, Джулія рідко мала цілком вільний вечір. Дуже багато часу вона витратила на відвідування лекцій та участь у демонстраціях, на поширення літератури між членами

Молодіжної Антисексуальної Ліги, підготовку прапорів до Тижня Ненависті, збір усіляких добровільних внесків та інші подібні справи. Це допомагає добре замаскуватися, казала вона. Якщо ти дотримуєшся незначних правил, то можеш порушувати значні. Вона навіть умовила Вінстона присвятити один зі своїх вечорів праці у галузі озброєння, яку добровільно виконували самовіддані члени Партії. Тож один вечір на тиждень Вінстон протягом чотирьох годин пропадав із нудьги, скручуючи до купи невеличкі шматки металу, які, певно, були частинами бомбових запалів, у вистудженій протягами погано освітленій майстерні, де грюкіт молотків монотонно переплітався із музикою, що лунала з телеекранів.

Коли вони зустрілися у церковній дзвіниці, провали у їхній фрагментарній розмові вже були заповнені. То був яскравий сонячний полудень. Повітря у маленькому квадратному приміщенні над дзвонами було гаряче і застоєне, а ще нестерпно смерділо голуб'ячим послідом. Вони сиділи, годинами розмовляючи на запилуженій, засміченій хворостинками підлозі, і вряди-годи він або вона підходили до вузьких бійниць переконатися, чи ніхто, бува, не наближається.

Джулії було двадцять шість років. Вона жила в гуртожитку з тридцятьма іншими дівчатами («Завжди жіночий сморід! Як я ненавиджу жінок!» – зауважувала вона), а працювала Джулія, як він уже здогадався, з машинами, які писали романи у Департаменті Художньої Літератури. Вона любила свою роботу, яка переважно полягала у вмиканні й обслуговуванні потужного, але підступного електричного мотора. Вона не була надто кмітливою, але мала золоті руки і вміла вправлятися з механізмами. Вона могла описати увесь процес створення роману – від генеральної директиви, яку випускав Комітет Планування, до останніх правок, які робила Команда Переписувачів. Але вона зовсім не цікавилася кінцевим продуктом. «Мені не подобається читати, – казала вона. – Книжки – це лише товар, який виробляють, так само як джем або шнурки для черевиків».

Вона нічого не пам'ятала про те, що діялося на початку шістдесятих років, і єдиною знайомою їй людиною,

яка часто розповідала про дореволюційні часи, був дід, який зник, коли їй було вісім років. У школі вона була капітаном хокейної команди й два роки поспіль здобувала головний приз на змаганнях з гімнастики¹. Вона керувала загоном у Розвідниках і була секретарем відділення у Підлітковій Лізі, перш ніж вступила до Молодіжної Антисексуальної Ліги. Вона завжди славилася чудовим характером. Її навіть обрали (непомильна ознака незаплямованої репутації) працювати у Порносеці, підрозділі Департаменту Художньої Літератури, що виготовляв дешеву порнографію, яку розповсюджували серед чорноробів. Люди, які в ньому працювали, називали цей департамент Відділом Лайна. Там вона пробула рік, допомагаючи виготовляти брошурки у непрозорих пакетах із такими заголовками, як «Цікаві оповідання» або «Одна ніч у жіночій школі», які нишком купували пролівські юнаки, думаючи, що купують заборонену літературу.

– На що схожі ці книжки? – з цікавістю запитав Вінстон.

– О, це жахлива гидота. І страшенно занудні. Там існують лише шість сюжетів із незначними змінами. Звичайно, я працювала лише з калейдоскопами. Я ніколи не була у редакційній команді. У мене немає літературного хисту, любий, – мені його навіть для такого бракує.

Він із подивом довідався, що всі працівники Порносеку, окрім директора відділу, були дівчатами. Побутувала теорія, ніби чоловіків, чиї сексуальні інстинкти важче контролювалися, аніж жіночі, мали більше шансів розбеститися тією гиддю, яку вони виготовляли.

– Навіть заміжніх жінок не брали на ту роботу, – додала Джулія. – Дівчат завжди вважають чистими і невинними. Перед тобою одна, яка є винятком із цього правила.

¹ У школі вона була капітаном хокейної команди й два роки поспіль здобувала головний приз на змаганнях з гімнастики. Близька подруга Орвелла Бренда Солкелд, якій він пропонував одруження у 1930 році, була здібною гімнасткою й працювала вчителькою з гімнастики у школі для дівчат Сент-Фелікс.

Коли їй виповнилося шістнадцять років, вона пережила свою першу любовну пригоду із шістдесятилітнім членом Партії, який згодом, щоб уникнути арешту, наклав на себе руки. «І правильно зробив, – сказала Джулія, – інакше вони могли б під час допитів вичавити з нього моє ім'я». Після того першого вона мала й інших коханців. Вона дивилася дуже просто на життя. Ти хочеш жити цікаво, вони, тобто Партія, не хочуть, щоб ти так жила, тому ти, як тільки можеш, порушуєш правила. Схоже, те, що вони не дозволяють їй насолоджуватися життям, вона вважала настільки ж природним, як і те, що вона не хотіла, щоб її упіймали. Вона ненавиділа Партію і виражала свою ненависть у найбрутальніших словах, але загалом не критикувала її. Вона цікавилася доктриною Партії лише у тому випадку, коли це стосувалося її особистого життя. Він помітив, що вона ніколи не вдавалася до Новомови, крім тих слів, які стали загальноживаними. Вона ніколи не чула про Братство й не хотіла вірити в його існування. Їй здавалися безглуздими будь-які спроби організованого повстання проти Партії, оскільки вважала їх приреченими на поразку. Найрозумнішим було порушувати правила, але при цьому ухитритися залишатися живою. Він міркував, чи багато серед молодшого покоління таких, як вона, – людей, що росли у часи Революції, не знаючи нічого іншого, окрім Партії, і вважаючи її чимось незрушним, як небо, не протестуючи проти її влади, а просто ховаючись від неї, як кролик від собаки.

Вони не мріяли про одруження. Такий варіант був надто неймовірним, щоб про нього говорити. Жоден комітет, який вони могли собі уявити, ніколи не дав би дозволу на їхній шлюб, навіть якби Вінстоніві пощастило позбутися своєї дружини Катаріни. Це було безнадійно, цілковита фантастика.

– Якою вона була, твоя дружина? – запитала Джулія.

– Вона була... Ти знаєш слово з Новомови – *благодумна*? Тобто природно правовірна, нездатна на погані думки.

– Ні, я не знала цього слова, але я дуже добре знаю таких людей.

Він почав їй розповідати про своє подружнє життя, та, на подив, вона вже знала про все найголовніше. Вона описала йому це так, ніби сама бачила чи відчувала, як напружувалося тіло Катаріни, коли він його торкався, як вона, здавалося, відштовхує його щосили, навіть тоді, коли її руки міцно його обплітали. З Джулією йому було зовсім легко говорити про такі речі: у будь-якому разі, пам'ять про Катаріну вже давно відболіла – просто йому було гидко про неї згадувати.

– Я міг би все це витримати, якби не одне, – сказав він і розповів їй про той маленький холодний ритуал, який Катаріна змушувала його виконувати щотижня, в одну й ту саму ніч. – Вона його ненавиділа, але ніщо не могло її примусити відмовитися від нього. Вона це називала... – ти ніколи не здогадаєшся як.

– Наш обов'язок перед Партією, – відразу відповіла Джулія.

– Звідки ти знаєш?

– Я теж ходила до школи, любий. Там з дівчатами, яким уже виповнилося шістнадцять років, раз на місяць проводилися бесіди із сексуального виховання. У Молодїжному русі вони також проводилися. Вони роками вбивали це в голови. І мені здається, що у більшості випадків це спрацювало. Але, звичайно, я не зовсім у цьому впевнена. Люди такі лицемірні!

Джулія продовжила розвивати цю тему. Вона все пояснювала своєю власною сексуальністю. Щоразу, коли про це заходила мова, вона виявляла надзвичайну кмітливність. На відміну від Вінстона, вона зрозуміла приховане значення сексуального пуританства Партії. Річ була не лише в тому, що сексуальний інстинкт утворював світ, який опинявся поза контролем Партії, а отже, який, в міру можливості, слід зруйнувати. Ще важливішим було те, що сексуальне утримання спричиняє корисну істерію, яку вже можна перетворити на воєнну лихоманку та ідолопоклонство вождям. Джулія так це описувала:

– Коли ти кохаєшся, то витрачаєш багато енергії, а потім почувашся щасливим, і тобі на все наплювати. Вони не хочуть, щоб ти себе так почував. Вони хочуть, щоб у тобі

завжди нуртувала енергія. Всі ці марширування, крики та махання прапорами – це просто протухлий секс. Якщо ти внутрішньо щасливий, то навіщо тобі нависніти від закликів любити Старшого Брата, Трирічних Планів, П'ятихвилинок Ненависті і всієї їхньої паскудної ахінеї?

Усе це правда, думав він. Існує безпосередній і тісний зв'язок між цнотою та політичною правдивістю. Бо як інакше, якщо не придушенням якогось могутнього інстинкту і не використанням його як поступальної сили, можна довести до такої високої напруги увесь той страх, ненависть і божевільну віру, яких вимагає Партія від своїх членів? Сексуальний потяг небезпечний для Партії, і Партія поставила його собі на службу. Вони також і з інстинктом батьківства провернули те саме. Не можна скасувати родину, і тому вони навіть заохочують людей любити дітей майже так само, як і колись. Натомість дітей систематично налаштовують проти батьків і навчають шпигувати за ними й повідомляти про всі їхні порушення. Власне, родину як таку перетворили на відгалуження Поліції Думок. Таким чином, кожна людина вдень і вночі була оточена виказувачами, які до того ж її найкраще знали.

Несподівано він знову подумав про Катаріну. Якби Катаріна не була надто дурною, щоб зауважити у його поглядах неблагонадійність, вона, поза всяким сумнівом, донесла б на нього у Поліцію Думок. Але насправді сподади про неї йому навіяла саме задушлива полуднева спека, від якої у нього на лобі виступив піт. Йому захотілося розповісти Джулії про те, що трапалося, або радше, не змогло трапитися такого самого гарячого літнього полудня, одинадцять років тому.

Уже минуло три або чотири місяці, відколи вони одружилися. Під час колективної екскурсії десь у Кенті вони відстали від гурту. Затрималися лише на кілька хвилини, але потім пішли не в тому напрямку і незабаром опинилися на краю кар'єру, де видобували крейду. Перед ними виникла прямовисна стіна з великими каменюками на дні. Поблизу не було нікого, хто міг би підказати їм дорогу. Як тільки Катаріна зрозуміла, що вони заблукали, то дуже стривожилася. Для неї було величез-

ною помилкою навіть на кілька хвилин відділитися від галасливої юрби екскурсантів. Вона хотіла повернутися назад і звідти знову розпочати пошуки. Але цієї миті Вінстон помітив кілька кущиків верболозу, що росли у тріщинах скелі. Один кущ мав гілки двох різних кольорів – яскраво-червонястого і цеглянистого, що росли з одного кореня. Він ніколи раніше не бачив нічого подібного і покликав Катаріну, щоб вона підійшла й поглянула на його знахідку.

– Подивися, Катаріно! Подивися на ці квіти! На отой кущик унизу. Ти бачиш, що гілочки двох різних кольорів?

Вона вже була рушила назад, але швидко повернулася й підійшла до нього. Вона навіть перехилилася через край скелі, щоб подивитися, куди він показує. Він стояв трохи позаду й обіймав її за стан, щоб притримати її. Раптом йому несподівано спало на думку, що вони тут самі. Ніде не було жодної людини, не шелестів жоден листок, поблизу не пурхало жодної пташки. Було мало-ймовірно, що у такому місці десь схований мікрофон, та й навіть якби він тут був, то фіксував би лише звуки. Стояв спекотний полудень, коли страшенно хочеться спати. Згори припікало сонце, його обличчям струменів піт. І йому спало на думку...

– Чому ти її не штовхнув? – запитала Джулія. – Я б штовхнула.

– Так, люба, ти б її штовхнула. Я також штовхнув би, якби я був тоді таким як зараз. Мабуть, штовхнув би – я не зовсім певен.

– Тобі шкода, що ти її тоді не штовхнув?

– Так, загалом шкода.

Вони сиділи поруч на запилюженій підлозі. Він притягнув її ближче до себе. Її голова лежала у нього на плечі, і приємний запах її волосся перемагав сморід голуб'ячого посліду. Він подумав, що вона дуже молода, вона ще сподівається щось отримати від життя, не розуміючи, що коли ти штовхнеш когось, хто тобі заважає, зурвища, то це насправді нічого не змінить.

– Насправді це нічого не змінило б, – сказав він.

– Тоді чому шкодуєш, що не штовхнув?

– Бо я надаю перевагу позитивному результату над негативним. У цій грі, в яку ми граємо, ми не можемо перемогти. Якийсь варіант поразки є оптимальнішим, оце і все.

Він відчув, як, не погоджуючись, вона стонула плечима. Коли він казав щось подібне, Джулія ніколи з ним не погоджувалася. Вона не хотіла визнавати неминучим той факт, що індивідуальне неминуче зазнає поразки. Певним чином вона розуміла, що приречена, що рано чи пізно Поліція Думок її упіймає і знищить, але водночас вона вірила, що якимось чином можна побудувати таємний світ, у якому можна буде жити як заманеться. Потрібні лише талант, хитрощі й сміливість. Вона не розуміла, що не існує ніякого талану, що лише у далекому майбутньому можна сподіватися на перемогу, і то це буде дуже нескоро, вже після смерті, не розуміла, що з тієї самої миті, після оголошення війни Партії, найкраще вважати себе вже мертвою.

– Ми мерці¹, – мовив він.

– Ми ще не мертві, – прозаїчно відповіла йому Джулія.

– Фізично ні. Ще півроку, рік – можливо, п'ять років. Я боюся смерті. Ти молода, тож ти маєш боятися її ще більше, ніж я. Звичайно, ми докладемо всіх зусиль, щоб якнайдовше її відстрочити. Але майже немає різниці. Поки людина залишається людиною, життя і смерть – те саме.

¹ *Ми мерці*. Художня проза Орвелла містить у собі кілька нагадувань про те, що в романі «Не дай зів'язнути конваліям» автор називає «смертністю модерного життя». «Мої вірші мертві, бо я сам мертвий, – повчав Гордон Рейвлстона в одному епізоді. – Ти мертвий. Ми всі мертві. Мертві люди у мертвому світі». Потім Гордон говорить про те, що він бачить людей як «ходячих трупів». У «Пошуках свіжого повітря» є ще більш схожий епізод, коли Боулінг навідує свого друга Портеуса. У розмові, яка провіщає зауваження О'Браєна Вінстону, Портеус – викладач класики у школі, який пишається своєю відстороненістю від модерного світу – називає Гітлера «ефемерним» і неефективним. «Я думаю, ти не правий, – відповідає йому Боулінг, – дядечко Гітлер зовсім інший. Як і Джо Сталін. Вони не схожі на тих хлопців, які у давнину розпинали людей та відрубували їм голови лише задля розваги. Вони прагнуть чогось нового – чогось такого, про що ми ніколи не чули». Згодом Боулінга вразила «дивна думка... Він мрець. Він привид. Усі такі як він – мерці».

– Чорт! З ким би ти хотів спати – зі мною чи зі скелетом? Ти не радієш тому, що живий? Ти не відчуваєш, що ось моя рука, ось моя нога, я реальна, я пружна, я жива! Тобі це не подобається?

Вона обернулася й притиснулася до нього грудьми. Крізь одяг він міг відчути її перса, стиглі, але пружні. Її тіло, здавалося, вливало в нього частину своєї молодості і сили.

– Так, мені це подобається, – сказав він.

– Тоді припини говорити про смерть. А зараз послухай, любий, ми повинні домовитися про наступну зустріч. Ми можемо піти на своє місце в лісі. Нас давно там не було. Але цього разу тобі доведеться діставатися туди іншим шляхом. Я вже все для тебе спланувала. Ти сядеш на потяг – але дивися, я все тобі намалюю.

І в своїй діловитій манері вона обвела кружком невеличку запилюжену ділянку на підлозі й прутиком із голуб'ячого гнізда стала малювати на ній мапу.

Розділ 4

Вінстон оглянув убогу кімнатку над крамницею містера Чаррінгтона. Біля вікна стояло величезне застелене подертими ковдрами ліжко з непокритим підголівком. На полиці над каміном цокав старомодний годинник з дванадцятигодинним циферблатом. У кутку на розсувному столі в напівтемряві м'яким світлом мерехтіло скляне прес-пап'є, яке він придбав тут під час свого останнього візиту.

На камінній решітці стояли пошарпана жерстяна гасівка, каструля, блюдце та дві чашки, видані містером Чаррінгтоном. Вінстон запалив гасівку і поставив на вогонь каструлю з водою. Він приніс із собою пакет з кавою «Перемога» і кілька пігулок сахарину. Стрілки годинника показували двадцять по сьомій: отже, була дев'ятнадцята двадцять. Джулія мала прийти о дев'ятнадцятій тридцять.

Божевілля, божевілля, казало йому серце: свідоме, добровільне, самовбивче божевілля! З усіх злочинів, на які міг наважитися член Партії, цей було найважче приховати. Власне, спочатку ця ідея з'явилася в нього у вигляді видін-

ня скляного прес-пап'є, віддзеркаленого поверхнею розсунутого стола. Як він і передбачив, містер Чаррінгтон не став заперечувати, щоби здати в оренду кімнату. Вочевидь, він був не проти заробити ці кілька доларів. Він також не здивувався і анітрохи не образився, коли Вінстон повідомив, що кімната потрібна йому для зустрічей із жінкою. Натомість він поглянув кудись убік і заговорив про щось незначне з таким делікатним виглядом, ніби хотів створити враження, що він може бути майже невидимим. Можливість усамітнитися, сказав він, має величезне значення. Кожен хоче мати місце, де він іноді може почуватися самотнім. І коли у когось є таке місце, то звичайна ввічливість вимагає, аби хтось інший, кому про це відомо, тримав це знання при собі. Вдаючи, що його вже тут ніби й немає, він навіть додав, що у будинку є два виходи, і один з них веде на заднє подвір'я, звідкіля можна потрапити у провулок.

Під вікном хтось співав¹. Вінстон визирнув назовні, упевнений, що його приховує муслінова штора. Червнєве сонце було ще високо в небі, і внизу на залитому сонячним світлом подвір'ї, між пральними ночвами і мотузкою для білизни метушилася велетенська жінка, масивна, як норманська колона, із сильними руками бордового відтінку і підв'язаному на талії мішкуватому фартусі. Вона розвішувала квадратні клапті білої тканини, в яких Вінстон упізнав дитячі пелюшки. Коли вона виймала з рота прищіпки, то співала могутнім контральто:

*Минули безнадійні мрії,
Як дні короткі навесні.
Але вони все ще живі
У серці зраненім моім.*

Ця мелодія вже кілька тижнів звучала в Лондоні. Одна з незліченних пісень, що виробляв відповідний відділ

¹ Під вікном хтось співав. Деякі критики вважають, що опис співу жінки-прола має стосунок до досвіду роботи Орвелла на Бі-Бі-Сі. Тут він мав нагоду спостерігати, як прибиральниці, які чекали, коли журналісти опублікують свої вранішні матеріали, потім хапалися за віники і, співаючи, починали підмітати коридор.

Музичного Департаменту для розваги пролів. Слова пісень створювалися без участі людей на інструменті, що називався версифікатор. Але жінка співала так мелодійно, що перетворила цю дрімучу нісенітницю на щось майже приємне. Він чув спів жінки, звуки її човгання бруківкою, крики дітей на вулиці і слабкий гуркіт вуличного руху десь удалині, а проте, завдяки відсутності телеекрана, кімната здавалася напрочуд тихою.

Божевілля, божевілля, божевілля! – подумав він знову. Навряд, щоб протягом кількох тижнів вони могли сюди приходити і не потрапитися. Але надто великою виявилася для них обох спокуса мати свій власний сховок у будинку, який, до того ж, зовсім поруч. Після їхніх походів до церковної дзвіниці деякий час взагалі не виходило влаштувати жодного побачення. Напередодні Тижня Ненависті радикально збільшили кількість робочих годин. До нього залишався ще місяць, але всім накиннули понаднормову роботу для грандіозних і комплексних приготувань. Нарешті обоє в один і той самий день зуміли викроїти кілька вільних годин. Вони домовилися знову побачитися на галявині у лісі. Напередодні увечері вони ненадовго зустрілися на вулиці. Коли у натовпі вони наближалися одне до одного, Вінстон, як завжди, майже не дивився на Джулію, але ось він кинув у її бік короткий погляд, і вона здалася йому блідішою, ніж зазвичай.

– Нічого не вийде, – прошепотіла вона, коли можна було заговорити, не наражаючись на ризик. – Я маю на увазі завтра.

– Що?

– Завтра пополудні. Я не зможу прийти.

– Чому?

– Класична історія. Цього року раніше почалася підготовка.

На якусь мить він страшенно розгнівався. За місяць, протягом якого він її знав, його ставлення до неї змінювалося. Спочатку він мало що відчував до неї. Їхнє перше побачення було лише виявом волі. Але після другого разу все змінилося. Запах її волосся, смак її вуст, відчуття її шкіри, здавалося, проникли всередину нього, заповнили

собою повітря, яким він дихав. Вона стала для нього фізичною потребою, чимось таким, чого він не лише жадав, а й відчував, що має на це право. Коли вона сказала, що не зможе прийти, йому здалося, що вона його обманює. Але саме цієї миті натовп їх стиснув, і їхні руки випадково зустрілися. Вона швидко стиснула кінчики його пальців, ніби замість просто жадання намагаючись пробудити у ньому тонші почуття. Йому спало на думку, що коли хтось живе із жінкою, то таке розчарування має бути чимось нормальним і повторюваним, і його раптом охопила глибока ніжність до неї, якої він ще не відчував досі. Йому захотілося, щоб вони були подружжям, яке вже прожило разом десять років. Йому захотілося, щоб вони, як тепер, ходили вулицями, але відкрито і без страху, розмовляли про дрібниці й купували всілякі речі для дому. Але найбільше йому хотілося, щоб вони мали якесь місце, де могли б побути наодинці, не відчуваючи себе зобов'язаними кохатися при кожній зустрічі. Але ідея винайняти кімнату у містера Чаррінгтона саянула йому не тоді, а десь наступного дня. Коли він поділився нею із Джулією, та раптом з несподіваною готовністю погодилася. Обоє знали, що це божевілля. Ніби вони свідомо зробили крок до своїх могил. Сидячи на краю ліжка, він знову подумав про підземелля Міністерства Любові. Дивно, як цей передбачуваний жах то просочувався у свідомість, то знову відступав. Передуючи смерті, він чатує на нього десь у майбутньому, з такою певністю, як 99 відсотків передують 100 відсоткам. Його не можна уникнути, але є можливість відстрочити якнайдовше. Проте натомість він знову й знову свідомо скорочував проміжок часу, який відділяє його від жаху.

Цієї миті на сходах пролунали швидкі кроки. До кімнати забігла Джулія. Вона тримала в руках сумку для інструментів із грубого коричневого полотна, ту саму, яку він не раз бачив у неї в Міністерстві. Він підійшов до неї, намагаючись обійняти, але вона швидко випручалася, мабуть через те, що й досі тримала сумку в руці.

– Зажди, – сказала вона. – Подивися, що в мене є! Ти притарбанив трохи цієї смердючої кави «Перемога»? Я

так і думала, що ти її принесеш. Можеш забрати її назад, бо нам вона вже не потрібна. Дивись сюди!

Вона опустила навколішки, відкрила сумку й дістала звідти кілька гайкових ключів та викрутку, що лежали зверху. Нижче були складені кілька акуратних паперових пакетів. У першому пакеті, який вона передала Вінстону, було щось, дивно знайоме на дотик. У пакеті була якась важка, схожа на пісок речовина, яка вминаялася від дотику.

– Це, часом, не цукор? – запитав він.

– Справжній цукор. Не сахарин, а саме цукор. А ось кілька буханок хліба – справжнього білого хліба, а не нашої бридоти – і баночка джему. А ось молоко. Але ти поглянь! Ось цю штуку я мусила загорнути у тканину, бо...

Але вона могла й не казати йому, навіщо вона її загорнула. Її пахощі вже заповнили собою кімнату, густі гарячі пахощі, що здавалися еманациєю з його раннього дитинства, але іноді він навіть зараз відчував їх – звернувши у провулок, перед тим як там гримнули двері, або незбагненно уловлював їх на людній вулиці, коли ті пахощі, ледь полоскотавши йому ніздрі, відразу зникали.

– Це кава, – промурмотів він. – Справжня кава.

– Це кава Внутрішньої Партії. Тут її цілий кілограм, – сказала вона.

– Як тобі вдалося все це дістати?

– Це Внутрішньої Партії. У цих свиней є все, все! Але офіціанти, слуги та звичайні люди крадуть усе, що трапляється їм під руку, і глянь! Я роздобула також трохи чаю.

Вінстон присів навпочіпки поруч із нею. Він надірвав куточок пакетика.

– Це червоний чай – не смородинове листя.

– Нещодавно з'явилося багато чаю. Вони захопили Індію чи щось таке, – байдуже сказала вона. – Але послухай, любий. Я хочу, щоб ти на три хвилини відвернувся. Піди й сядь на тому боці ліжка. І не підходь близько до вікна. І не обертайся, поки я не скажу.

Вінстон неуважно дивився крізь муслінову штору. Унизу на подвір'ї жінка з червоними руками і досі снувала між ночвами з водою та мотузкою для білизни. Вона дістала з рота ще дві прищипки й з почуттям заспівала:

*Хай кажуть, все лікує час,
І душу зранену також лікує.
Але усмішки ці і сльози крізь роки,
У моїм серці все іще вирують.*

Схоже, вона знала напам'ять всю цю слиняву пісню. Її мелодійний наповнений щасливою меланхолією голос линув угору теплим літнім повітрям. Здавалося, вона була б страшенно щасливою, якби цей червневий вечір тривав вічно, і ніколи не закінчувався мокрий одяг, і щоб вона залишалася там тисячу років, діставала з рота прищипки і співала нісенітниці. Він з подивом подумав про те, що ніколи не чув, аби хтось із членів Партії співав на самоті. Це навіть могло б видатися чимось неблагоннадійним, небезпечним дивацтвом, як звичка розмовляти із самим собою. Може, людина отак от співає лише тоді, коли вона опиняється на межі голоду?

– Можеш повернутися, – сказала Джулія.

Він повернувся і якусь мить не міг її упізнати. Чесно кажучи, він думав, що вона буде голою. Але ті зміни, які з нею сталися, були набагато дивовижнішими. Вона нафарбувалася

Мабуть, вона зайшла до якоїсь крамниці у пролівських кварталах і скупила всю косметику й парфумерію. Її губи були густо нафарбовані червоною помадою, щоки палахкотіли, ніс був напудрений, вона навіть підвела очі, від чого вони засяяли ще яскравіше. Все це було зроблено не вельми вправно, але Вінстон не дуже розумівся на таких речах. Він ніколи не бачив і навіть не уявляв собі партійної жінки з косметикою на обличчі. Її вигляд вражав. Лише завдяки кільком кольоровим мазкам у потрібних місцях вона зробилася не лише привабливішою, а й набагато жіночнішою. А її коротко підстрижене волосся і хлоп'ячий комбінезон лише підсилювали цей ефект. Коли він її обійняв, йому в ніс вдарила хвиля синтетичних фіалкових пахощів. Він пригадав напівтемряву підвальної кухні і чорну порожнечу рота тієї жінки. Це був той самий запах, але йому було байдуже.

– Ще й парфуми! – сказав він.

– Так, любий, ще й парфуми. А знаєш, що я ще зроблю? Я десь дістану справжню жіночу сукню і вберу її замість цих паскудних штанів. Я одягну шовкові панчохи і взую туфлі на високих підборах! У цій кімнаті я хочу бути жінкою, а не членом Партії.

Вони роздяглися й лягли на велике ліжко з червоного дерева. Це вперше він повністю при ній роздягався. Досі він надто соромився свого блілого й виснаженого тіла з варикозними венами на литках і безбарвною плямою на щиколотці. Простирадел тут не було, але ковдра, на якій вони лежали, була потерта й гладенька, а розміри й пружність ліжка обох приємно здивували.

– Я думаю, тут повно клопів, та байдуже, – сказала Джулія.

Сьогодні вже ніде не можна було знайти подвійного ліжка, хіба що в оселях пролів. Колись, у дитинстві, Вінстон іноді спав на такому ліжку. Джулія ж, наскільки вона пам'ятала, ніколи не бачила такого ліжка.

Покохавшись, вони поринули у короткий сон. Коли Вінстон прокинувся, стрілки годинника показували майже дев'яту. Він не ворухнувся, бо Джулія спала, поклавши голову на його руку. Більша частина її помади та косметики перекочувала на його обличчя та підголівку ліжка, але легкий відтінок рум'ян усе ще підкреслював красу її вилиць. Між ніжками ліжка пробивався жовтавий промінь призахідного сонця й освітлював камін, на якому у каструлі кипіла вода. Внизу на подвір'ї жінка перестала співати, але з вулиці приглушено долинали крики дітей. Він знічев'я подумав, чи вважалось нормальним у скасованому минулому, коли роздягнені чоловік і жінка лежали поруч у ліжку прохолодного літнього вечора, кохаючись щоразу, коли їм цього хотілося, не маючи жодного бажання підводитися, а просто отак лежати і слухати заколисливі звуки вулиці. Він подумав, що навряд чи були часи, коли це здавалося б нормальним. Джулія прокинулася, протерла очі і сперлася на лікоть, щоб подивитися на гасовий каганець.

– Половина води википіла, – зауважила вона. – Я зараз встану й заварю трохи кави. У нашому розпорядженні ще година. Коли у ваших будинках відключають світло?

– О двадцять третій тридцять.

– У гуртожитку – о двадцять третій. Але, звичайно, треба повернутися раніше. Ой! Киш, гидота!

Вона несподівано крутнулася на ліжку, схопила з підлоги черевик і по-хлоп'ячому пожбурила ним у куток, достоту так, як уранці на Двохвилинці Ненависті вона жбурляла словником у Голдштайна.

– Що сталося? – здивувався він.

– Пацюк. Я бачила, як він вистромив свій поганий писок з-під панелі. У нього там нора. Але я добряче його налякала.

– Пацюки! – прошепотів Вінстон. – У цій кімнаті!

– Їх тут скрізь повно, – байдуже сказала Джулія, знову лягаючи. – У нас в гуртожитку вони навіть на кухні. У деяких районах Лондона вони просто кишать. Знаєш, вони нападають на дітей. Ага, нападають. На деяких із тих вулиць жінки не наважуються залишити немовля бодай на кілька хвилин. Здоровенні і бурі, вони крадуть дітей. А найстрашніше, що ці бандюгани завжди...

– *Припини!* – зажмурившись, вигукнув Вінстон.

– Любий! Ти зовсім зблід. Що сталося? Ти їх так боїшся?

– Я їх найбільше боюся! Пацюки!

Вона пригорнулася до нього й обвила його руками й ногами, ніби захищаючи його теплом свого тіла. Він поволі розплющив очі. Кілька секунд йому здавалося, ніби він знову провалився у жахіття, яке все життя час від часу йому снилося. Завжди повторювалося майже те саме. Він стояв перед стіною темряви й відчував, що з

¹ *Пацюки!* – промурмотів Вінстон. – У цій кімнаті! Жах, із яким Орвелл ставився до пацюків, добре відомий. Те, що один із його товаришів по Іспанській громадянській війні називав його «фобією», могло призвести до трагічних наслідків, бо іноді він вихоплював револьвер і стріляв у тварину, яка потрапляла до їхнього шанцю. Підсиленого тісним простором відлуння було достатньо, щоб спровокувати обидві сторони. У результаті одного з таких конфліктів кухня перетворилася на руїни і було знищено два автобуси з підкріпленням для фронту... У давнину китайці вигадали метод тортур, коли голодних пацюків випускали на зне-рухомлених жертв.

іншого боку причаїлося щось нестерпне, щось настільки жажливе, що він навіть не міг поглянути на нього. Уві сні його завжди опановувало відчуття, ніби він сам себе обманює, бо в глибині душі знає, що насправді було за тією стіною темряви. Здавалося, він навіть міг витягти звідтіля те щось, але це вимагало величезних зусиль, так ніби вивертати назовні свій мозок. Він щоразу прокидався, так і не дізнавшись, що то було: але він усвідомив, що воно якимось пов'язане з тим, про що говорила Джулія, коли він її урвав.

– Пробач, – сказав він. – Це пусте. Я просто не люблю пацюків, от і все.

– Не турбуйся, любий, ми не станемо тут терпіти цю мерзоту. Перед тим як іти звідси, я ганчіркою заткну їхню нору. А коли прийдемо сюди наступного разу – принесу цементу, і ми надійно забетонуємо їх у стіні.

Він уже встиг трохи оговтатися від нападу паніки. Трохи присоромлений, він сів в узголів'ї ліжка. Джулія підвелася, вдягла свій комбінезон і приготувала каву. Пахощі, що ширилися від каstrулі, були такими сильними і звабливими, що вони зачинили вікно, аби, почувши цей запах, ніхто ззовні не зацікавився ними. Але ще кращою за смак кави була та особлива шовковистість, що їй надавав цукор – за роки користування сахарином Вінстон майже забув про нього. Джулія блукала кімнатою, засунувши одну руку до кишені, а в іншій тримаючи шматок хліба з намазаним на нього джемом, її погляд байдуже ковзав полицею з книжками, вона показувала, як ліпше відремонтувати розсувний стіл, з розгону сідала у подерте крісло, щоб з'ясувати, чи зручно у ньому сидіти, і з поблажливим здивуванням роздивлялася безглуздий годинник з дванадцятигодинним циферблатом. Вона принесла до ліжка скляне прес-пап'є, щоб роздивитися його у кращому освітленні. Він узяв його в неї з рук, як завжди вражений м'якою, прозорою, наче вода, поверхнею скла.

– Як ти думаєш, для чого це? – запитала Джулія.

– Думаю, ні для чого, тобто я маю на увазі, що навряд чи його використовували для чогось конкретного. Цим воно мені й подобається. Це маленький уламок історії,

який вони забули змінити. Це послання з історичної давнини – якби ж знати, як його прочитати.

– А он та картина, – вона показала на гравюру на протилежній стіні, – їй також сто років?

– Більше. Думаю, їй не менш ніж двісті. Точно не вгадаєш. Сьогодні неможливо визначити, коли що було виготовлене.

Вона підійшла, щоб краще роздивитися гравюру.

– Ось тут та зараза вистромила голову, – сказала вона, стукнувши черевиком по панелі якраз під гравюрою. – Що це за місце? Я вже десь його бачила.

– Це церква, принаймні колись була церквою. Вона називалася Собором Святого Климента Данського. – Він згадав уривок віршика, якого навчив його містер Чаррінгтон, і напівносталягійно продекламував: – «Помаранчі і лимони, Сент-Климента кажуть дзвони!»

І, на його подив, вона продовжила:

*Віддавай три фартінги, кажуть дзвони Сент-Мартіна,
А Олд-Бейлі все бубнить, віддавай мені їх вмить!*

– Я не пригадую, як там далі. Але пам'ятаю, як закінчується: «Запалю я свічку – час тобі у ліжко. А візьму ножа – прощай твоя душа».

Це були наче дві частини пароля. Але мав бути ще один рядок після «А Олд-Бейлі все бубнить, віддавай мені їх вмить!» Можливо, якщо добряче напосісти на містера Чаррінгтона, він таки зможе його пригадати.

– Хто тебе цього навчив? – запитав він.

– Мій дід. Коли я була малою, він мені його розказував. Його розпорошили, коли мені було вісім – коротше кажучи, він зник. Цікаво, що таке лимон, – несподівано додала вона. – А от помаранчі я бачила. Такі круглі жовті фрукти з товстою шкіркою.

– Я пам'ятаю лимони, – пригадав Вінстон. – У шістдесятих їх було повно. Вони були такі кислі, що лише від самого їхнього запаху вже починалася оскома.

– Б'юся об заклад, що за картиною живуть клопи, – сказала Джулія. – Коли-небудь я зніму її зі стіни й добре

вичищу. Гадаю, нам час іти. Мені треба змити косметику. Як тоскно! А потім зітру з тебе помаду.

Вінстон ще кілька хвилин лежав на ліжку. Почало сутеніти. Він повернувся до світла й лежав, розглядаючи скляне прес-пап'є. Його більше цікавив навіть не сам уламок коралу, а внутрішній простір скла. У ньому була глибина, а проте воно було прозорим, наче повітря. Здавалося, поверхня скла – це наче веселка в небі, яка охоплює крихітний світ з власною атмосферою. Йому здавалося, ніби він навіть може проникнути в неї, і що насправді він уже перебуває там, усередині, разом з ліжком із червоного дерева та столом із розсувними ніжками, і годинником, і гравюрою, й самим прес-пап'є. Прес-пап'є – це кімната, в якій він перебуває, а корал – це їхні з Джулією життя, замкнені у вічності усередині кристалу.

Розділ 5

Зник Сайм. Уранці він не прийшов на роботу: кілька людей легковажно обговорювали його відсутність. Наступного дня про нього вже ніхто не згадав. На третій день Вінстон пішов до вестибюля Департаменту Записів поглянути на дошку оголошень. Там висів список Шахового Комітету, куди Сайм також входив. Він був майже таким, як і раніше, – ніхто не був викреслений, – але в ньому бракувало одного прізвища. Цього було досить. Сайм перестав існувати: його ніколи не існувало.

Стояла спека. У кімнатах у глибині лабіринтів Міністерства, що не мали вікон і в яких кондиціонувалося повітря, температура була більш-менш нормальна, але на вулиці бруківка аж обпікала ноги, і в години пік у метро стояв нестерпний сморід. Приготування до Тижня Ненависті були у повному розпалі, і службовці всіх Міністерств працювали понаднормово. Процесії, мітинги, військові паради, лекції, виставки воскових фігур, покази фільмів і телепрограм – усе це треба було організувати, треба було поставити стенди, розвісити портрети, вигадати гасла, написати пісні, поширити чутки, підробити фотографії. Підрозділ Джулії у

Департаменті Художньої Літератури звільнили від виробництва романів і перекинули на виготовлення серій памфлетів про жорстокість ворога. На додаток до своїх звичайних завдань, Вінстон щодня тривалий час переглядав статті «Таймсу» і змінював та поліпшував нові публікації, які мали цитуватися у промовах. Пізно вночі, коли на вулицях кишіли юрби галасливих пролів, місто немов починало лихоманити. Ракети падали частіше, ніж будь-коли, а іноді десь далеко лунали страхітливі вибухи, які ніхто не міг пояснити і про які ширилися дикі чутки.

Уже було створено нову мелодію для головної пісні Тижня Ненависті (її називали «Піснею ненависті»), і тепер вона безперервно лунала з телеекранів. Вона мала дикий, уривчастий ритм і була схожа не так на музику, як на барабанний бій. І коли під ритмічне тупотіння ніг у марші її горлали кількасот голосів, вона створювала досить гнітюче враження. Пролам вона сподобалася і стала конкурувати на нічних вулицях з досі популярною «Минули безнадійні мрії». О будь-якій годині дня і ночі Парсонсові діти виконували її з докучливою наполегливістю на гребінцях і туалетному папері. Вечорами у Вінстона було набагато більше клопотів, ніж раніше. Організовані Парсонсом добровольчі загони готували вулицю до Тижня Ненависті, вишиваючи прапори, малюючи плакати, встановлюючи на дахах держакі для прапорів і натягаючи поперек вулиці дроти для транспарантів. Парсонс хвалився, що лише один квартал будинків «Перемога» виставить чотириста метрів святкових декорацій. Парсонс поринув у свою стихію і сявав як нова копійка. Груба праця і спека слугували для нього нагодою надвечір перевдягатися у шорти та безрукавку. Він був скрізь одночасно – штовхав, тягнув, пиляв, грюкав молотком, вигадував, усіх веселив та по-дружньому підбадьорював, поширюючи, здавалося, невичерпний запас гострого смороду поту з кожної складки свого тіла.

Несподівано по всьому Лондону з'явився новий плакат. На ньому не було написів, а просто була зображена страхітлива постать євразійського солдата трьох чи чотирьох метрів заввишки. З непроникним монголоїдним обличчям,

у величезних чоботях, він крокував уперед, цілячись зі спертого на стегно ручного кулемета. Хоч під яким кутом дивитися на цей плакат, збільшене в перспективі дуло кулемета завжди цілилося тобі в обличчя. Плакат причепили на кожне вільне місце, на кожну стіну, їх було навіть більше, аніж зображень Старшого Брата. Пролів, зазвичай байдужих до війни, охопив один з їхніх періодичних загострень патріотизму. Ніби підхоплюючи загальну істерію, ракети вбивали ще більше людей, ніж зазвичай. Одна з них упала на переповнений людьми кінотеатр у Степні, поховавши під руїнами кількасот чоловік. Усе населення навколишніх кварталів вийшло на довгий нескінченний похорон, який за кілька годин перетворився на мітинг осуду й обурення. Ще одна ракета впала на пустир, де бавилися діти, і кілька десятків з них розірвало на шмаття. Це відразу викликало численні гнівні демонстрації, зі спаленням карикатурних образів Голдштайна, сотні плакатів з євразійським солдатом позривали й кинули у вогонь, а під час заворушень було пограбовано чимало крамниць. Потім поширилася чутка, що ракети спрямовували шпигуни за допомогою радіохвиль. Літне подружжя запідозрили у шпигунстві на користь ворогів і підпалили їхній будинок, в якому вони й задихнулися.

Джулія і Вінстон, коли їм щастило усамітнитися у кімнаті над крамницею містера Чаррінгтона, рятуючись від спеки, лежали голі на незастеленому ліжку біля відчиненого вікна. Пацюк так більше і не повертався, але, мабуть через спеку, катастрофічно розмножилися клопи. Вони не звертали на них уваги. Байдуже, брудно було в кімнаті чи ні, все одно вона здавалася їм раєм. Приходячи, вони все посипали купленим на чорному ринку перцем, зривали із себе одяг і мокрі від поту кохалися, потім засинали, а коли прокидалися, то бачили, що клопи оговтуються, перегруповуються і готуються до контратаки.

Чотири, п'ять, шість – у червні вони зустрічалися сім разів. Вінстон відмовився від своєї звички за будь-якої години пити джин серед дня. Здавалося, йому це просто стало непотрібним. Він поправився, його варикозна виразка загоїлася, залишивши по собі лише коричневу пляму

над щиколоткою, рано-вранці його вже не турбували напади кашлю. Життя перестало бути нестерпним, йому більше не хотілося корчити гримаси у бік телеекрана або на повний голос кричати прокляття. Тепер, коли вони мали надійний сховок, майже власний дім, їх навіть не дуже турбувало те, що вони нечасто зустрічалися, і то не більш ніж на одну-дві години. Для них мало значення лише те, що є ця кімната над крамницею старожитностей. Знати, що вона просто існує, було майже те саме, що й перебувати у ній. Ту кімнату вони вважали власним світом, уламком минулого, де могли гуляти вимерлі види. Містер Чаррінгтон, думав Вінстон, ще один вимерлий вид. Коли він підіймався нагору, то зазвичай на п'ять хвилин зупинявся поговорити з містером Чаррінгтоном. Здавалося, старий рідко або й взагалі ніколи не виходив з дому і майже не мав покупок. Його життя, що скидалося на життя привида, минало між маленькою темною крамницею і ще меншою кухонькою, де він готував собі щось поїсти і де поміж інших речей стояв неймовірно старий грамофон з дуже широким розтрубом. Схоже, він завжди був радий нагоді потеревенити. Блукаючи крамницею поміж усякого непотребу, довгоносий, в окулярах з товстими скельцями і зсутуленими плечима, поверх яких був накинутий оксамитовий жакет, він завжди мав вигляд радше колекціонера, аніж крамаря. Із млявим ентузіазмом він демонстрував ту чи ту дрібничку – корок від китайської пляшки, пофарбовану кришку від зламаної табакерки, фальшивий медальйон, у якому зберігалася пасмо давно померлої дитини – ніколи не пропонуючи, щоб Вінстон це купив, а просто давав нею помилуватися. Розмовляти з ним було те саме, що слухати дзеленчаня старої музичної скриньки. З куточків своєї пам'яті він видобув ще кілька фрагментів призабутих віршиків. В одному з них розповідалося про двадцятьох чотирьох шпаків, в іншому про корову з надламаним рогом, а ще в одному про смерть бідолашного дрозда.

– Я подумав, це може вас зацікавити, – казав він із вибачливим сміхом, коли пропонував щось нове.

Але з кожного віршика він ніколи не міг пригадати більше ніж кілька рядків.

Вони з Джулією знали, – завжди про це пам'ятали, – те, що є зараз, не може довго тривати. Бувало, факт невідворотної смерті здавався майже таким відчутним, як дотик ліжка, на якому вони лежали, і тоді вони розпачливо пригорталися одне до одного, як прокляті душі, що хапаються за останній шматочок щастя, коли до фатального удару годинника залишається всього п'ять хвилин. Але бувало також, коли їм здавалося, що вони не лише перебувають у безпеці, а й що це ще довго триватиме. Їм ніщо не загрожує доти, доки вони залишатимуться у цій кімнаті. Діставатися сюди важко й небезпечно, але кімната – їхнє святилище. Вінстон відчував щось подібне, коли зазірав усередину прес-пап'є, йому тоді здавалося, що туди можна проникнути й коли там опинитися, то можна зупинити час. Вони часто мріяли про можливість порятунку. Їхнє щастя триватиме нескінченно довго, і вони до останніх днів життя зможуть бути разом, так само як зараз. Або що Катаріна помре, і всілякими хитроцями Вінстон і Джулія зможуть отримати дозвіл на шлюб. Або що вони разом вкоротять собі віку. Або зникнуть, до невпізнання змінять зовнішність, навчатися говорити з пролівським акцентом, влаштуються працювати десь на фабрику і решту життя проживуть невпізнаними на одній із глухих вулиць. Усе це, звичайно, були нісенітниця, і вони це чудово розуміли. Насправді ж у них не було жодного шансу на порятунок. А єдиний реальний план – самогубство – вони також не поспішали втілювати в життя. День за днем, тиждень за тижнем вони проживали теперішнє без надії на майбутнє – це здавалося нездоланим інстинктом, таким, як вдихати повітря.

Іноді вони розмовляли про можливість активного спротиву Партії, але не мали жодного уявлення, з чого слід починати. Навіть якщо справді існує легендарне Братство, то як до нього дістатися? Він розповів їй про дивну близькість, яка існує, або йому здається, що існує, між ним і О'Браєном, і про той імпульс, який він іноді відчуває, коли проходить повз нього, імпульс, який підказував йому, що той є ворогом Партії і потребує його допомоги. Дивно, але їй це не здалося чимось неможли-

вим. Вона звикла оцінювати людей за їхніми обличчями, і їй здалося цілком природним, що Вінстон готовий довіритися О'Браєну, лише один раз зустрівшись із ним поглядом. Окрім того, вона вважала цілком природним, що всі або майже всі потай ненавидять Партію і готові порушити її правила, якщо будуть переконані, що це їм нічим не загрожує. Але вона відмовлялася повірити в існування організованої й численної опозиції. Легенди про Голдштайна та його підпільне військо вона вважала нісенітницею, яку вигадала Партія для власної користі, а всім потрібно було прикидатися, ніби вони у неї вірять. Скільки разів на партійних зборах та стихійних мітингах вона надиривала горло, вимагаючи стратити людей, чіх прізвищ вона ніколи досі не чула і ніколи не вірила у їхні надумані злочини. Коли відбувалися публічні процеси, вона була в загонах Молодіжної Ліги, які з ранку до ночі оточували суди, знову й знову вигукуючи: «Смерть зрадникам!» Протягом Двохвилинки Ненависті вона завжди гучніше за всіх крила Голдштайна прокляттями. Проте вона мала дуже посереднє уявлення, хто такий Голдштайн і яких він притримується поглядів. Вона виросла вже після Революції і була надто молодою, щоб пам'ятати про ідеологічні битви п'ятдесятих і шістдесятих років. Таке поняття, як незалежний політичний рух, був поза межами її уяви, та й у будь-якому разі Партію неможливо здолати. Вона буде завжди і завжди буде однаковою. Проти неї можна повставати лише через таємний непослух або, щонайбільше, через поодинокі насильницькі акти, на кшталт убивств чи вибухів.

У деяких питаннях вона була набагато кмітливіша за Вінстона і менше піддавалася партійній пропаганді. Одного разу, коли він згадав про війну з Євразією, вона приголомшила його, сказавши, що, на її думку, немає ніякої війни. Ракети, які щодня падають на Лондон, мабуть, запускає сам уряд Океанії, «щоб тримати людей у страху». Йому таке ніколи не спадало на думку. Також вона викликала у ньому щось подібне до задрощів, заявивши, що на Двохвилинках Ненависті їй найважче втриматися від сміху. Але вона засуджувала вчення Партії лише тоді, коли

воно якось зачіпало її особисте життя. Часто вона була готова прийняти офіційну міфологію лише тому, що їй здавалася неважливою різниця між правдою і брехнею. Наприклад, вона вірила, що Партія винайшла літаки, бо так її навчили у школі. (Вінстон пригадав, що у його шкільні роки, наприкінці п'ятдесятих, Партія претендувала лише на винайдення гелікоптера; через дванадцять років, коли до школи пішла Джулія, вона вже претендувала й на літаки; міне ще одне покоління, і дітей навчатимуть, що Партія винайшла паровий двигун.) А коли він їй сказав, що літаки існували задовго до його народження, цей факт видався їй абсолютно нецікавим. Зрештою, яке мало значення, хто винайшов літаки? Ще більше його вразило, коли з її випадкової репліки він довідався, що вона не пам'ятає, що лише чотири роки тому Океанія воювала з Остазією і не ворогувала з Євразією. Щоправда, вона вважала війну обманом. Але вочевидь, вона навіть не помітила, як змінилася назва їхнього ворога. «Я думала, ми завжди воювали з Євразією», – неуважно сказала вона. Це його дещо налякало. Літаки винайшли задовго до її народження, але ворог змінився лише чотири роки тому, коли вона вже давно була дорослою. Він з нею про це сперечався, мабуть, із чверть години. Кінець кінцем, йому вдалося змусити її пам'ять запрацювати, аж поки вона невиразно пригадала, що й справді, колись їхнім ворогом була саме Остазія, а не Євразія. Але і це їй здалося неважливим. «Яка різниця? – нетерпляче сказала вона. – Одна кривава війна приходить на зміну іншій, а ми знаємо тільки те, що нам про них розказують, – суцільна брехня».

Іноді він розповідав їй про Департамент Записів і про нахабні й безсоромні фальсифікації, якими він там займається. Його розповіді їй не жахали. І від думки про те, як брехня перетворюється на правду, у неї не виникало відчуття, ніби під ногами розверзається прірва. Він розповів їй історію про Джонса, Ааронсона та Рудзерфорда і той клаптик паперу, що якось несподівано опинився в його руках. Це теж не справило на неї великого враження. Правда, спочатку вона не зовсім зрозуміла, про що йдеться.

– Вони були твоїми друзями? – поцікавилася вона.

– Ні, я ніколи їх не знав. Вони були членами Внутрішньої Партії. Крім того вони були набагато старшими за мене. Вони були ще з колишніх дореволюційних часів. Я ледве знав їх в обличчя.

– Тоді чого ти переживаєш? Людей постійно вбивають, хіба ні?

Він спробував їй усе пояснити.

– Це був надзвичайний випадок. Річ не в тому, що когось убили. Ти розумієш, що, починаючи від учора, минуле скасоване? Якщо ж воно десь виживає, то лише у вигляді небагатьох матеріальних об'єктів без жодної словесної прив'язки до них, як оцей шматок скла. Ми вже майже нічого не знаємо про Революцію і дореволюційні роки. Кожен запис про ті часи знищено або сфальсифіковано, кожную книжку переписано, кожную картину перемальовано, кожную статую, кожную вулицю і кожную будівлю перейменовано, кожную дату змінено. І цей процес триває день за днем, хвилиною за хвилиною. Історія зупинилася. Не існує нічого, крім нескінченного теперішнього, в якому Партія завжди права. Звичайно, я *знаю*, що минуле сфальсифіковано, але я ніколи не зможу цього довести, навіть у тих випадках, коли я сам його сфальсифікував. Після того, як усе зроблено, не залишається жодних доказів. Єдині докази можуть існувати лише у моїй свідомості, і я не маю найменшої певності, що у якоїсь іншої людини спогади такі самі, як і в мене. Лише один-єдиний раз за все життя у мене в руках був конкретний доказ фальсифікації *після* самої події – коли вже після неї минули роки.

– І що з того?

– Нічого, бо через кілька хвилин я його викинув. Але якби щось таке сталося сьогодні, то я б його зберіг.

– А я – ні, – сказала Джулія. – Я завжди готова ризикувати, але тільки заради чогось вартісного, а не задля клаптика старої газети. Як би ти ним скористався, навіть якби зберіг?

– Мабуть, ніяк. Але то був доказ. Якби я наважився його комусь показати, він би міг викликати певні сумніви. Я не сподіваюся, що ми щось змінимо за нашого життя. Але можна уявити, як то тут, то там займаються

вогнища опору – як утворюються невеликі групи людей і залишають після себе якісь записи, так що наступне покоління зможе після нас продовжити нашу справу.

– Мене не цікавить наступне покоління, любий. Мене цікавимо *ми*.

– Ти бунтарка лише нижче пояса, – зауважив він.

Ця репліка здалася їй надзвичайно дотепною, і вона у захваті кинулася йому в обійми.

Її жодним чином не цікавила плутанина партійної доктрини. Щоразу, коли він починав говорити про принципи Ангсоцу, дводумство, про мінливість минулого, заперечення об'єктивної реальності і вживання Новомови, вона нудилася, плуталася і казала, що ніколи не відчувала найменшого інтересу до таких речей. Ти ж знаєш, що все це нісенітниця, то ж навіщо нею перейматися? Вона знає, коли їй веселитися, а коли сумувати, і більше їй нічого не треба. Коли він наполягав, продовжуючи обговорювати ці теми, вона взяла за звичку засинати. Джулія належала до тих людей, які можуть заснути будь-коли і в будь-якій позі. Розмовляючи з нею, він зрозумів, як легко здаватися благонадійним, не маючи найменшого уявлення про те, що таке благонадійність. У певному сенсі, Партії вдавалося найуспішніше прищеплювати свій світогляд якраз тим людям, які неспроможні були його зрозуміти. Їх можна було переконати прийняти найочевидніші порушення реальності, бо вони ніколи не зрозуміють суті того збочення, яке від них вимагають, так само як ніколи не цікавилися суспільними подіями, щоб бодай спробувати розібратися в тому, що ж навколо відбувається. Відсутність усвідомлення допомагає їм не з'їхати з глузду. Вони просто все це ковтають, і те, що вони проковтнули, не завдає їм жодної шкоди, бо нічого по собі не залишає – так само як крізь тіло пташки проходить неперетравлена зернина.

Розділ 6

Нарешті це сталося. Надійшло довгоочікуване послання. Здавалося, все своє життя він чекав на це.

Він ішов довгим коридором Міністерства й був майже біля того місця, де Джулія тицьнула йому в руку записку, коли усвідомив, що хтось іде слідом за ним, майже упритул, і цей хтось більший за нього. Той, хто за ним слідував, тихо кахикнув, ніби натякаючи на своє бажання поговорити. Вінстон різко зупинився й обернувся. То був О'Браєн.

І ось вони стояли лицем до лица, і Вінстону здалося, що єдине його бажання – утекти. Його серце гучно калатало. Він не міг говорити. Проте О'Браєн продовжував іти, на мить дружньо торкнувшись рукою Вінстонового плеча, так що тепер вони обидва йшли поруч. Він заговорив із тією особливою поважною чемністю, яка відрізняла його від більшості членів Внутрішньої Партії.

– Я сподівався, що мені випаде нагода з вами поговорити, – сказав він. – Нещодавно у «Таймсі» я прочитав одну з ваших статей про Новомову. Я правильно зрозумів, що ви маєте суто науковий інтерес до Новомови?

Вінстон встиг себе трохи опанувати.

– Навряд чи мій інтерес можна назвати науковим, – сказав він. – Я лише аматор. Це не моя тема. Я ніколи не був дотичним до справжнього мовотворення.

– Але ви дуже елегантно пишете, – сказав О'Браєн. – І це не лише моя думка. Я нещодавно розмовляв з одним вашим другом, який, безперечно, є експертом. У мене вилетіло з голови його прізвище.

Вінстонове серце знову боляче стислося. Не було жодного сумніву, що він мав на увазі Сайма. Але Сайм не просто помер, він скасований, він став *неособою*. І згадка про нього смертельно небезпечна. Поза сумнівом, репліка О'Браєна не могла бути нічим іншим, аніж сигналом чи паролем. Скоївши невеликий акт думкозлочину, він їх обох перетворив на спільників. Вони продовжували повільно рухатися коридором, аж ось О'Браєн зупинився. Він поправив окуляри отим своїм напрочуд харизматичним і водночас беззахисним жестом, а тоді продовжив:

– Я хотів зазначити, що у вашій статті ви застосовуєте два слова, які вже вийшли з ужитку. Але це сталося зовсім недавно. Ви бачили десяте видання Словника Новомови?

– Ні, – сказав Вінстон. – Я гадав, його ще немає. У Департаменті Записів ми досі користуємося дев'ятим.

– Думаю, публікація десятого видання затримається ще на кілька місяців. Але кілька перших примірників уже надруковані. У мене є один. Можливо, вам було б цікаво поглянути на нього?

– Звичайно, цікаво, – сказав Вінстон, відразу зрозумівши, куди хилить його співрозмовник.

– Деякі з нових ідей надзвичайно слушні. Скорочення кількості дієслів – гадаю, вам це сподобається. Дайте подумати – чи не послати мені до вас кур'єра зі словником? Але, боюся, як завжди, можу забути. Можливо, коли вам буде зручно, ви самі зайдете по нього до мене? Стривайте. Зараз я вам дам свою адресу.

Вони стояли перед самим телеекраном. О'Браєн неухважно понишпорив у своїх кишенях і дістав звідти записник у шкіряній оправі і позолочену чорнильну ручку. Під самим телеекраном, стоячи так, щоб кожен, хто спостерігав за ним на протилежному кінці лінії, міг прочитати, що він пише, О'Браєн нашкрябав свою адресу, вирвав сторінку й простягнув її Вінстону.

– Зазвичай вечорами я вдома, – сказав він. – Якщо ж мене не буде, тоді мій служник передасть вам словник.

Він пішов, залишивши Вінстона з клаптиком паперу у руках, який цього разу вже не треба було ховати. Проте він добре запам'ятав, що на ньому написано, й через кілька годин вкинув його у діру пам'яті разом з іншими використаними паперами.

Вони розмовляли щонайбільше дві хвилини. Це все могло означати лише одне. Все було задумано, щоб повідомити Вінстону адресу О'Браєна. Це було необхідно, бо довідатися, де хтось живе, можна було лише прямо про це запитавши. Не було жодних відповідних довідників. «Якщо ви коли-небудь захочете зі мною побачитися, то ось тут ви зможете мене знайти», – ось що повідомив йому О'Браєн. Можливо, навіть десь у словнику він

знайде заховане послання. Але у будь-якому разі одне було очевидним. Змова, про яку він стільки мріяв, існує, і він упритул наблизився до неї.

Вінстон знав, що рано чи пізно він прийме запрошення О'Брасна. Можливо, завтра, можливо, дещо пізніше – він ще не вирішив. Те, що з ним відбувалося, означало рух уперед, який розпочався кілька років тому. Першим його кроком була мимовільна потаємна думка, другим – записи у щоденнику. Він перейшов від думок до слів, а тепер мусить перейти від слів до дій. Останнім кроком стане те, що чекає на нього у Міністерстві Любові. Він приймає це. Початок уже містить у собі його кінець. Але йому було страшно, точніше, він ніби відчув присмак смерті, відчув себе дещо менш живим. Навіть коли розмовляв з О'Браєном, коли нічого прямо не говорилося, його тіло опанувало холодне тремтливое передчуття. Йому здавалося, він ступив у порожнечу могили, хоча у його світовідчутті це мало що змінило, адже він знав, що його могила вже викопана, і вона чекає на нього.

Розділ 7

Вінстон прокинувся зі сльозами на очах. Джулія спала, пригорнувшись до нього, і сонно промурмотіла:

– Що з тобою?

– Мені наснилося... – почав він і замовк.

Сон був надто заплутаний, щоб переказувати його словами. Але був ще пов'язаний зі сном спогад, що з'явився за кілька секунд, після того як він прокинувся.

Усе ще перебуваючи у напівсні, він знову ліг і заплющив очі. Це був безкрай, осяний світлом сон, у якому перед ним, здавалося, простерлося все його життя, наче видиво літнього вечора після дощу. Все відбувалося у скляному прес-пап'є, але поверхня скла була набосхилом, а під нею все сяяло чистим м'яким світлом, крізь яке можна було дивитися безкінечно далеко. Крім того, сон нагадав йому про жест материнської руки, повторений через тридцять років єврейкою, яку він бачив у кінохро-

ніці і яка намагалася затулити свого маленького сина від куль, перш ніж гелікоптер розірвав обох на шмаття.

– Знаєш, досі я думав, що вбив свою матір, – сказав він.

– А навіщо ти її вбив? – запитала напівсонна Джулія.

– Я її не вбивав. Фізично не вбивав.

Уві сні він пригадав, як востаннє бачив матір, а за мить після того як прокинувся, пригадав ще й багато інших подій, які тоді трапилися. Це були спогади, які протягом багатьох років він навмисне виштовхував зі своєї свідомості. Він не міг точно назвати дати, але коли все сталося, йому було не менше десяти, а може, й дванадцяти років.

Його батько зник трохи раніше – він не пам'ятав, коли саме. Зате він добре пам'ятав тяжкі й тривожні риси тодішньої доби: періодичну паніку перед повітряними нальотами і переховування на станціях метро, повсюди купи каміння, незрозумілі заклики, наліплені на розі вулиць, банди молодиків у сорочках однакового кольору, величезні черги перед пекарнями, короткі кулеметні черги удалині – але найкраще запам'яталося те, що в них ніколи не було удосталь їжі. Він пригадував, як тривалими полуднями вони з іншими хлопцями нищпорили у сміттєвих баках і в купках недоїдків, підбираючи там капустяне листя, картопляне лушпиння, іноді навіть засохлі й цвілі шкуринки хліба, з яких вони ретельно зчищали попіл; і як вони чекали вантажівок, які їхали по певній дорозі й коли підстрибували на вибоїнах, то з них іноді вивальювалися шматки макухи.

Коли зник батько, мати не надто дивувалася і не виказувала горя, але з нею відбулася якась несподівана зміна. Здавалося, вона втратила саме відчуття життя. Навіть для Вінстона було очевидно, що вона чекає на щось, що обов'язково має з нею трапитися. Вона робила все необхідне – готувала, прала й штопала білизну, застеляла ліжку, підмітала підлогу, витирала пил на полиці над каміном, – але завжди робила це дуже повільно, без жодного зайвого руху, схожа на живу маріонетку, яка рухається сама по собі. Іноді її ставне й струнке тіло несподівано, ніби саме по собі, завмирало. Цілими годинами вона

нерухомо сиділа на ліжку з молодшою сестрою на руках – крихітною, хворобливою й мовчазною дитиною двох-трьох років, з таким виснаженим личком, що чимось скидалася на мавпочку. Дуже рідко вона обіймала Вінстона і мовчки надовго пригортала його до себе. Попри свою юність і егоїзм, він розумів, що така її поведінка пов'язана з тим неминучим, що чекало на неї.

Він пам'ятав кімнату, в якій вони жили – темне затхле приміщення, половину якого займало накрите білим покривалом ліжко. Там була газова конфорка з решіткою і полиця, на якій тримали їстівні припаси, а на майданчику ззовні була коричнева керамічна раковина, одна на кілька квартир. Він пам'ятав, як схоже на статую тіло матері нахилилося над газовою плитою, коли вона там щось помішувала у каструлі. Та найбільше йому врізався в пам'ять постійний голод і неприємні жорстокі сварки під час їжі. Він знову й знову сердито запитував матір, чому немає більше їжі, він із люттю кричав на неї (навіть пам'ятав тон свого голосу, який почав передчасно ламатися й іноді гудів басом), а інколи, намагаючись випросити більше, ніж йому давали, він починав жалібно скиглити. Мати завжди з готовністю давала йому добавку. Вона вважала нормальним, що «хлопчику» потрібна більша порція; але хоч би скільки вона йому давала, він постійно просив ще. За кожним сніданком або обідом вона умовляла його не бути егоїстом і пам'ятати, що його маленька сестричка хворіє і також хоче їсти, але все було намарно. Він завжди люто кричав, коли вона закінчувала наливати йому суп, він намагався видерти з її рук каструлю та черпак, він хапав шматки з тарілки своєї сестрички. Він знав, що через нього мама і сестра недодають, але нічого не міг із собою вдіяти; йому навіть здавалося, що у нього є на це право. Його ніби виправдовував страшенний голод, що лютував у його животі. А між трапезами, якщо мати втрачала пильність, він крав їжу з їхніх убогих запасів на полиці.

Одного дня їм видали порцію шоколаду. Його не видавали вже багато тижнів чи навіть місяців. Він добре пам'ятав ту дорогоцінну маленьку плитку шоколаду.

Вона важила дві унції (тоді ще міряли унціями), і треба було розділити її на трьох. Було зрозуміло, що розділити потрібно на три рівні частини. Несподівано, так ніби замість нього говорив хтось інший, Вінстон почав голосно вимагати, щоб йому віддали всю плитку. Мати сказала, щоб він не був жадібним. Зчинилася довга й неприємна сварка, яка тяглася й тяглася, з криками, скиглінням, слізьми, благаннями, вимогами. Обнявши матір обома руками, його сестричка, схожа на дитинча мавпочки, сиділа, дивлячись на нього через материне плече великими сумними оченятами. Зрештою мати відламала три чверті від плитки і віддала Вінстону, залишивши чверть сестричці. Дівчинка взяла свою частину й тупо витріщилася на неї, можливо, не розуміючи, що це таке. Він стояв і якусь мить дивився на неї. Потім підскочив до сестри, вихопив з її ручки шоколад і кинувся до дверей.

– Вінстоне, Вінстоне! – закричала мати. – Повернися, віддай сестрі її шоколад!

Він зупинився, але назад не повернувся. Стривожений погляд матері прикипів до його обличчя. Навіть тепер, коли він згадував про це, то не розумів, що мати тоді думала про неминуче. Сестричка, зрозумівши, що в неї щось забрали, тихенько заскиглила. Мати обняла дитину й притиснула її личко до своїх грудей. Щось у цьому її жесті підказало йому, що сестричка помирає. Він обернувся й побіг униз сходами, а шоколад у його руці почав розм'якати.

Він ніколи більше не бачив матері. Ум'явши шоколад, Вінтон відчув сором, і він кілька годин блукав вулицями, аж поки голод не примусив його повернутися додому. Коли він прийшов, матері не було. Тоді це вже стало звичною справою. Окрім матері й сестри, у кімнаті все залишилося, як було. Вони не взяли нічого з одягу, навіть материного пальта. Аж до сьогоднішнього дня він не був на сто відсотків упевнений, що мати померла. Можливо, її лише відправили до табору примусової праці. А сестричку, як і самого Вінстона, могли віддати до однієї з колоній для безпритульних дітей (їх називали Виправними Центрами), які з'явилися після громадян-

ської війни, або ж її могли разом із матір'ю відправити до трудового табору чи просто викинути десь помирати.

Сон і досі стояв у нього перед очима, а надто той материн жест, коли вона, захищаючи, пригортала доньку – у цьому й містився увесь його зміст. Пригадався інший сон, який йому наснився два місяці тому. У сьогоднішньому мати сиділа на застеленому брудним білим покривалом ліжку, пригортаючи до себе дитину, а в тому сні вона була на потопуючому кораблі, що вже був далеко внизу, вона з кожною хвилиною занурювалася все глибше й глибше, але все ще дивилася на нього крізь товщу води, що ставала дедалі темнішою.

Він розповів Джулії про зникнення своєї матері. Не розплющуючи очей, вона перевернулася в ліжку на другий бік і вмостила зручніше.

– Схоже, в ті дні ти був великою свинею, – пробурмотіла вона крізь сон. – Усі діти – свині.

– Так. Але справжня суть цієї історії...

З її дихання було видно, що вона знову збирається заснути. Він хотів продовжити розмову про матір. З того, що Вінстон пам'ятав про неї, він не думав, що вона була якоюсь незвичайною чи дуже розумною; а проте вона не була позбавлена певної шляхетності, своєї чистоти, просто тому, що завжди дотримувалася своїх особистих правил. Її почуття були її власними почуттями, і ніхто не міг їх змінити. Їй би й на думку не спало, що вчинок, який не приведе до бажаного результату, не має сенсу. Якщо когось любиш – значить, любиш, і якщо не можеш йому більше нічого дати, ти просто даруєш свою любов. Втративши останній шматочок шоколаду, його мати пригорнула свою дитину. Від її обіймів не було жодної користі, вони нічого не вирішували, вони не могли дістати ще шоколаду, не могли відвернути смерть дитини чи її власну смерть, але вчинити так було природно для неї. Жінка-утікачка у човні також прикрила свого хлопчика рукою, яка захищала його від куль не ліпше за аркуш паперу. Партія зробила жадливу річ – вона переконала людей у тому, що прості пориви, звичайні почуття не мають жодного значення, і водночас вона позбавила

людей будь-якої спроможності впливати на матеріальний світ. Коли ти потрапляв у лабеті Партії, зникала будь-яка різниця між твоїм реальним вчинком, не скоєним вчинком, і вчинком, який ти відмовився коїти. Незалежно від того, що було насправді, ти зникаєш, і більше ніхто ніколи не почує ані про тебе, ані про твої вчинки. Тебе просто вичищали з плину історії. Проте людям, які жили ще кілька поколінь тому, це не здалося б настільки важливим, бо вони не намагалися змінити історію. Вони підкорялися приватним стосункам і не піддавали їх сумніву. Для них мали вагу особисті взаємини, і безпорадний жест, обійми, сльоза, слово, промовлене до вмираючої людини, – були самоцінними. Проли, несподівано подумав він, ось вони залишилися у цьому стані. Вони не були відданими Партії, країні чи ідеї, вони були відданими один одному. Вперше у своєму житті він не думав зверхньо про пролів, не сприймав їх в як інертну силу, яка врешті-решт повстане й відродить світ. Проли залишилися людьми. Вони не скам'яніли всередині. Вони зберегли в собі ті первинні емоції, які йому доводилося відновлювати свідомим зусиллям. І думаючи про це, він без видимого зв'язку пригадав, як кілька тижнів тому побачив на хіднику відірвану руку і носакон черевика скинув її у канаву, ніби то був качан капусти.

– Проли – люди, – сказав він уголос. – А ми – ні.

– Чому ми не люди? – знову прокинувшись, запитала Джулія.

Він трохи подумав.

– Ти ніколи не думала, – промовив він, – що найкраще для нас, доки не пізно, піти звідси і ніколи більше не зустрічатися?

– Атож, любий, я думала про це, і не раз. Але я все одно цього не зроблю.

– Нам поки щастило, – сказав він. – Але це не може довго тривати. Ти молода. Ти виглядаєш нормальною і невинною. Якщо триматимешся подалі від таких людей як я, зможеш прожити ще років п'ятдесят.

– Ні. Я все це обміркувала. Я робитиму те, що й ти. Не розкисай. Я досить живуча.

– Ми зможемо бути разом іще півроку-рік – цього ніхто точно не знає. Та врешті-решт нас розлучать. Ти уявляєш собі, якими ми тоді станемо самотніми? Коли вони нас схоплять, то ані ти, ані я – ми нічого, абсолютно нічого не зможемо зробити один для одного. Якщо я зізнаюся, вони тебе застрелять, якщо не зізнаюся, вони тебе все одно вб'ють. Ніщо з того, що я зроблю, скажу або не скажу, не відстрочить твою смерть більш ніж на п'ять хвилин. Ми навіть не знатимемо, чи живий кожен із нас. Ми будемо зовсім безсилі. Важливо лише те, щоб ми не зрадили одне одного, хоча це теж нічого не змінить.

– Якщо ти маєш на увазі зізнання, – сказала вона, – то ми зізнаємося, можеш не сумніватися. Сьогодні кожен зізнається. Ти нічого не зможеш вдіяти. Вони тебе катуватимуть.

– Я не мав на увазі зізнання. Зізнання – не зрада. Що ти скажеш або зробиш, не має значення. Мають значення лише почуття. Якщо вони примусять мене перестати кохати тебе – оце буде справжньою зрадою.

Вона замислилася.

– Вони не зможуть цього зробити, – заперечила вона нарешті. – Це єдине з того, чого вони не зможуть зробити. Вони можуть змусити тебе сказати все що завгодно, *все що завгодно*, – але вони не примусять тебе повірити у те, що ти сказав. Вони не зможуть проникнути всередину тебе.

– Так, – погодився він з надією в голосі. – Так, твоя правда. Вони не можуть влізти до тебе всередину. Якщо ти зможеш *відчуватити*, що варто залишатися людиною, навіть якщо від цього не має жодної користі, ти їх переміг.

Він подумав про телеекран з його постійно ввімкнутими підслуховуючими пристроями. Вони можуть шпигувати вдень і вночі, але якщо бути розважливим і обережним, їх можна перехитрити. При всіх своїх підступах, вони так і не навчилися нищпорити у думках інших людей. Можливо, якщо потрапити до них у лапи, то виявиться, що це й не зовсім так. Ніхто ж не знає, що коїться у Міністерстві Любові, але можна легко здогадатися: тортури, наркотики, хитромудрі інструменти, які реєструють нервові реакції, поступове виснаження безсон-

ням і самотністю, безперервний допит. У будь-якому разі, факти неможливо приховати. Їх можна розслідувати, їх можна вичавити тортурами. Але якщо мета не в тому, щоб залишатися живим, а в тому, щоб залишатися людиною, то яка різниця? Вони не можуть змінити твоїх почуттів: зрештою, ти й сам не можеш їх змінити, навіть якщо захочеш. Вони ладні з'ясувати до найменших подробиць усе, що ти робив, або сказав, чи думав. Але твоя душа, порухи якої загадкові навіть для тебе самого, залишається для них недоступною.

Розділ 8

Вони це зробили, нарешті вони це зробили!

Кімната, в якій вони перебували, була видовжена й освітлювалася м'яким світлом. Телеекран був стишений до ледь чутного мурмотіння. Розкішний синій килим здавався м'яким, наче оксамит. О'Браєн сидів за столом у дальньому кінці кімнати під лампою із зеленим абажуром, поруч нього лежали два стоси паперів. Коли служник привів Джулію і Вінстона до кімнати, той навіть не підвів голови.

Вінстонове серце так калатало, що він сумнівався, чи зможе говорити. Вони це зробили, нарешті вони це зробили – от і все, про що він міг думати. Прийшовши сюди, вони вчинили вкрай необачно, а те, що вони явилися удвох, було справжнім безумством. Хоча вони й добиралися сюди різними шляхами і зустрілися лише перед сходінками біля дверей О'Браєна. Але навіть прийти сюди коштувало неабияких нервів. Звичайним людям дуже рідко доводилося бувати в помешканнях членів Внутрішньої Партії чи навіть потрапити у квартал міста, де вони проживали. Уся атмосфера величезного кварталу, їхніх будинків, їхні розміри та розкіш, незвичні пахощі якісної їжі та доброго тютюну, безшумні та напрочуд швидкі ліфти, які ковзали вгору і вниз, метушня слуг у білих піджаках – усе тут приголомшувало й лякало. Хоча Вінстон і мав поважну причину для свого візиту сюди, з кожним кроком боявся, що зараз з-за рогу вулиці з'явиться охоронець у чорно-

му однострої, питає у нього документи й накаже йому забиратися геть. Проте служник О'Браєна без заперечень впустив їх обох. Це був схожий на китайця маленький темноволосий чоловік у білому піджаку, з гострим непроникним обличчям. Коридор, яким він їх вів, був застелений м'яким килимом, бездоганно чистий, оздоблений кремовими шпалерами і білими панелями. Це також вражало. Вінстон не міг пригадати коридору, де стіни не були б заяложені людськими тілами.

О'Браєн тримав у руках документ і, здавалося, уважно його вивчав. Його велике обличчя, повернене до них у профіль, здавалося грізним і розумним водночас. Секунд двадцять він сидів непорушно. Потім підсунув до себе мовопис і на гібридному міністерському жаргоні різким голосом начитав послання:

«Позиції перша кома друга кома сьома тоталсхвал крапка пропозиція по шостій позиції дваплюснісенітниця на межі думкозлочину – скасувати крапка до отримання плюсоцінки перевиробництва машин не продовжувати конструктпоширення крапка кінець послання».

Він повільно підвівся зі стільця й підійшов до них, нечутно ступаючи м'яким килимом. Припинивши говорити Новомовою, він частково позбувся офіціозу, але вираз його обличчя був похмурішим, ніж зазвичай, так ніби він сердився, що його відволікли. До жаху, який уже й так опанував Вінстона, долучилася звичайна розгубленість. Йому здалося, що він припустився прикрої помилки. Бо які у нього реальні докази, що О'Браєн є кимось на зразок політичного підпільника? Жодних, крім виразу очей та єдиної ухильної репліки, а ще його власної, підкріпленої сновидіннями, уяви. Він навіть не міг послатися на те, що просто прийшов позичити словник, бо як у такому разі було пояснити присутність Джулії? Коли О'Браєн проходив повз телеекран, йому, здається, сяйнула якась думка. Він зупинився, обернувся й натиснув на якусь кнопку у стіні. Телеекран клацнув, і голос, що лунав з нього, замовк.

Від здивування Джулія тонко скрикнула. Навіть охоплений панікою Вінстон настільки здивувався, що не зміг змовчати:

– Ви можете його вимкнути! – вигукнув він.

– Так, – підтвердив О'Браєн, – нам дозволено вимикати телеекран. У нас є цей привілей.

Він упритул наблизився до них. Його велике тіло нависло над ними, а вираз обличчя й досі залишався незрозумілим. Із суворим виразом він чекав, поки Вінстон заговорить, але що казати? Навіть зараз цілком можна було припустити, що він просто заклопотаний справами чоловік, який дратується через те, що його відірвали від роботи. Всі мовчали. Після вимкнення телеекрана в кімнаті запала глибока тиша. Повільно спливали секунди. Вінстону коштувало чималих зусиль не відводити погляду від О'Браєна. Несподівано його похмуре обличчя повітліло, ніби він збирався усміхнутися. О'Браєн своїм характерним жестом поправив на носі окуляри.

– Сказати мені, чи ви самі скажете? – запитав він.

– Я скажу, – швидко відповів Вінстон. – Ота штука справді вимкнена?

– Так, усе вимкнено. Ми тут одні.

– Ми прийшли сюди тому...

Він замовк, уперше усвідомивши невиразність своїх намірів. Оскільки він насправді не знав, якої саме допомоги чекає від О'Браєна, то йому було складно висловити, навіщо він сюди прийшов. Усвідомлюючи, що все сказане ним звучить дивно і непереконаливо, він, однак, продовжив.

– Нам здається, що існує якась змова, якась таємна організація, спрямована проти Партії, і що ви до неї причетні. Ми хочемо приєднатися до неї й працювати на неї. Ми вороги Партії. Ми не віримо в принципи Ангсоцу. Ми думкозлочинці. А ще ми розпусники. Я вам усе це розповідаю, бо ми покладаємося на вас і віримо, що ви нас не викажете. Якщо ви захочете доручити нам ще якісь злочини, ми готові.

Відчувши, ніби відчинилися двері, він замовк й озирнувся через плече. І справді, не постукавши, до кімнати увійшов маленький жовтолиций служник. Вінстон побачив, що він тримає в руках тацю з графіном і келихами.

– Мартін – один із нас, – незворушно промовив О’Брасн. – Принеси напої сюди, Мартіне. Постав їх на круглий стіл. У нас вистачить стільців? Тоді ми можемо зручно сісти і поговорити. Принеси і для себе стілець, Мартіне. Ми поговоримо про справи. На наступні десять хвилин – ти не служник.

Чоловічок сів і розслабився, проте зробив це з виглядом служника, служника, що користується привілеями. Вінстон поглядав на нього краєм ока. Його вразило, що цей чоловік усе своє життя грав роль і розумів, як небезпечно, бодай на мить, перестати прикидатися. О’Брасн узяв графин і наповнив келихи темно-червоною рідиною. Це пробудило у Вінстона спогад про щось, що він бачив дуже давно на стіні чи на паркані – велику, осяяну електричним світлом пляшку, що рухалася вгору та вниз, переливаючи свій вміст у келих. Якщо дивитися згори, то рідина здавалася майже чорною, але в графині вона сяяла, мов рубін. Вона була кисло-солодкою на смак. Він побачив, як Джулія взяла келих і з цікавістю його понюхала.

– Це називається вино, – сказав О’Брасн з легкою усмішкою. – Безперечно, ви читали про нього в книжках. Боюся, небагато його потрапляє до членів Зовнішньої Партії. – Його обличчя знову набуло урочистого вигляду, й він підняв келих. – Думаю, нам спочатку варто випити за здоров’я. За нашого вождя – Імануїла Голдштайна.

Заінтригований, Вінстон підняв свій келих. Він не раз читав про вино і мріяв про нього. Як і скляне прес-пап’є чи напівзабуті віршики містера Чаррінгтона, воно належало до зниклого романтичного минулого, золотого часу, як він потай називав його у думках. Він чомусь завжди вважав, що вино – це щось надзвичайно солодке, схоже на варення з чорної смородини, яке відразу ж п’янило. Та ковтнувши, він відчув розчарування. Насправді ж, багато років п’ючи джин, він не зміг оцінити смаку вина. Вінстон поставив на стіл порожній келих.

– Отже, існує така людина, Голдштайн? – запитав він.

– Атож, така людина існує, і він живий. Де він перебуває, я не знаю.

– А змова, таємна організація? Вони існують? Це не просто вигадка Поліції Думок?

– Вони існують. Ми називаємо це Братством¹. Про Братство неможливо дізнатися більше, окрім того, що воно існує і що ви належите до нього. Я скоро повернуся до цього. – Він подивився на свій наручний годинник. – Навіть членам Внутрішньої Партії нерозумно вимикати телеекран довше ніж на півгодини. Вам не варто приходити сюди разом, назад підете окремо. Ви, товаришу, – він схилив голову до Джулії, – підете першою. У нас десь двадцять хвилин. Ви повинні розуміти, що перед тим, як я почну, мушу поставити вам кілька запитань. Що ви, загалом, готові робити?

– Усе, що зможемо, – відповів Вінстон.

О’Брасн напівобернувся на своєму стільці, щоб краще бачити Вінстона. Він майже не зважав на Джулію, либонь, вважаючи, що Вінстон говорить за них обох. На мить він прикрив очі. І тихим безвизирним голосом почав ставити свої запитання, так ніби це була рутинна, щось подібне до катехизи, і ніби більшість відповідей були йому вже відомі наперед.

– Ви готові пожертвувати своїми життями?

– Так.

– Ви готові скоїти вбивство?

– Так.

– Чинити акти саботажу, які можуть призвести до смерті сотень невинних людей?

– Так.

– Зрадити свою країну на користь чужоземних держав?

¹ Вони існують. Ми називаємо це Братством. В. Дж. Вест пояснює появу таємної організації, яку нібито представляє О’Брасн, тим, що Орвелл свого часу прочитав «Братство Миру», воєнний памфлет літературного критика Дж. Мідлтона Маррі, опублікований пацифістською групою Союз Миру. Їхнє висловлювання, що «братство пацифістів має бути готовим працювати в умовах справжнього тоталітаризму, поки життя знову стане людським», перегукується з деякими зауваженнями О’Брасна (West, *The Lesser Evils*, pp. 36–37).

– Так.

– Ви готові обманювати, фальсифікувати, шантажувати, задурювати голови дітям, розповсюджувати наркотики, підтримувати проституцію, поширювати венеричні захворювання – робити все, що може деморалізувати й ослабити владу Партії?

– Так.

– Якщо, наприклад, наші інтереси вимагатимуть облисти кислотою обличчя дитини – ви готові це зробити?

– Так.

– Ви готові повністю змінити свою особистість і прожити решту життя офіціантом або докером?

– Так.

– Ви готові вчинити самогубство, коли чи якщо ми вам накажемо?

– Так.

– Чи готові, ви двоє, розлучитися й ніколи більше не бачити одне одного?

– Ні! – втрутилася Джулія.

Вінстоніві здалося, що минуло немало часу, перш ніж він відповів. На якусь мить у нього ніби відібрало мову. Він беззвучно ворухив язиком, намагаючись вимовити то одне, то інше слово, і так знову і знову. Він навіть сам не знав, що це за слово, аж поки не вимовив його.

– Ні, – нарешті вичавив він.

– Ви правильно вчинили, сказавши мені правду, – зауважив О'Браєн. – Ми повинні знати все.

Він обернувся до Джулії і додав уже не так відсторонено:

– Ви розумієте, що навіть якщо він виживе, він може перетворитися на зовсім іншу людину? Можливо, потрібно буде зробити з нього зовсім нову особистість. Його обличчя, рухи, форма рук, колір волосся – навіть його голос – стануть іншими. А можливо, вам також доведеться стати іншою. Наші хірурги вміють до невпізнання змінювати людей. Іноді це необхідно. Іноді ми навіть ампутуємо руку або ногу.

Вінстон не втримався і ще раз скося поглянув на монголоїдне обличчя Мартіна. Шрамів не було помітно. Джулія

трохи зблідла, і її ластовиння стало помітнішим, але вона продовжувала з викликом дивитися на О'Браєна. Вона промурмотіла щось, що швидше за все мало означати згоду.

– Гаразд. Тоді між нами все домовлено.

На столі лежала срібна табакерка із сигаретами. О'Браєн неувважно штовхнув її до них, узяв сам одну сигарету, потім підвівся й почав ходити туди-сюди, так ніби йому ліпше думалося, коли він був на ногах. Сигарети були дуже добрими, товсті й щедро набиті тютюном, із незвично шовковистим папером. О'Браєн знову поглянув на свого наручного годинника.

– Тобі ліпше повернутися до буфетної, Мартіне, – сказав він. – За чверть години я увімкну телеекран. Перш ніж підеш, добре придивися до облич товаришів. Ти ще з ними побачишся, а я вже, може, й ні.

Як і до цього, коли вони заходили у парадні двері, їхніми обличчями ковзнули чорні очі чоловічка. В його вигляді не було жодної ознаки приязні. Він запам'ятовував їхню зовнішність, але не відчував до них жодного інтересу, або ж вдавав, ніби не відчуває. Вінстоніві спало на думку, що, мабуть, він не може змінювати виразу через штучне обличчя. Не промовивши жодного слова й жодним жестом не попрощавшись, Мартін мовчки вийшов і зачинив за собою двері. О'Браєн креслив кімнату з кінця в кінець, засунувши одну руку в кишеню свого чорного комбінезона, а в другій тримаючи сигарету.

– Ви усвідомлюєте, – сказав він, – що вам доведеться боротися у темряві? Ви завжди перебуватимете у темряві. Ви отримуватимете накази і їх виконуватимете, не розуміючи їхнього сенсу. Згодом я надішлю вам книжку, з якої ви довідаєтеся про справжню природу суспільства, в якому ми живемо, і про стратегію, завдяки якій ми його зруйнуємо. Коли ви прочитаєте цю книжку, то станете повноправними членами Братства. Але ви нічого не знатимете, крім загальної мети, за яку ми боремося, й безпосередніх поточних завдань. Я вам кажу, що Братство існує, але я не можу сказати, скільки в ньому перебуває людей – сотня чи десять мільйонів. Особисто ви ніколи не зможете переконатися, що їх є хоча б з десяток. У вас буде три чи

чотири контакти, які інколи поновлюватимуться, коли хтось зникатиме. Оскільки це був ваш перший контакт, то він зберігатиметься й надалі. Накази отримуватимете від мене. Коли нам треба буде з вами зв'язатися, ми робитимемо це через Мартіна. Коли вас врешті-решт упіймають, ви в усьому зізнаєтесь. Це неминуче. Але ви мало в чому зізнаєтесь, окрім власних дій. Ви зможете виказати лише кількох неважливих людей. Імовірно, ви навіть мене не зможете виказати. На той час я вже буду або мертвий, або стану іншою людиною з іншим обличчям.

Він усе ходив і ходив м'яким килимом. Попри масивність, у його рухах прозирала дивовижна грація. Вона виявлялася навіть у жесті, коли він клав руку до кишені чи тримав сигарету. Але ще більше за силу він випромінював упевненість і своєрідну всезнаючу іронію. Але, незалежно від того, наскільки правдивим було враження, яке він справляв, у ньому не було нічого від притаманної фанатикам обмеженості. Він майже жартівливо говорив про вбивства, самогубства, венеричні захворювання, ампутовані руки, ноги та змінені обличчя. «Це неминуче, – здавалося, звучало в його тоні, – це те, що ми повинні робити твердо й рішуче. Але ми припинимо цим займатися, коли життя знову стане вартим того, щоб жити». Він викликав у Вінстона майже побожний захват. Він навіть на мить забув про примарну постать Голдштайна. Дивлячись на могутні плечі О'Браєна, на суворі риси його грубого, а проте такого інтелігентного обличчя, годі було повірити, що він може зазнати поразки. Не було такої стратегії, яку він не зміг би освоїти, не було такої небезпеки, яку він би не передбачив. Навіть Джулія була вражена. Вона так заслухалася, що сигарета в її руках встигла зотліти. Тим часом О'Браєн провадив:

– Ви чули про існування Братства. Немає сумніву, ви склали своє уявлення про нього. Ви собі, мабуть, уявляли величезний підпільний світ конспіраторів, які таємно зустрічаються десь під землею, пишуть послання на стінах, упізнають один одного за допомогою паролів чи спеціальних знаків. Насправді нічого такого. Члени Братства не знають, як їм упізнати одне одного, і кожен член знає

лише кількох інших. Сам Голдштайн, якби він потрапив до рук Поліції Думок, не зміг би дати їм ані повного списку підпорядкованих йому людей, ані інформації, що допомогла б їм скласти такий список. Такого списку просто не існує. Братство не можна знищити, бо воно не є організацією у звичайному розумінні. Ніщо не утримує його разом, крім незнищенної ідеї. Ніхто й ніщо не підтримує тебе, окрім ідеї. Ти не матимеш ані товаришів, ані людей, які підбадьорювали б тебе. Коли тебе нарешті схоплять, тобі ніхто не допоможе. Ми не допомагаємо своїм членам. Щонайбільше, коли дуже треба допомогти комусь замовкнути, нам іноді щастить передати у камеру лезо для гоління. Ви повинні звикнути жити без здобутків і без надії. Ви трохи попрацюєте, вас упіймають, ви в усьому зізнаєтесь, а потім помрете. Це єдині здобутки, яких ви коли-небудь досягнете. Немає жодної можливості, щоб за нашого життя щось помітно змінилось. Ми мерці. Наше справжнє життя у майбутньому. Ми існуватимемо в ньому як жменьки пороху й купки кісток. Але ми не знаємо, наскільки віддалене це майбутнє. Воно може перебувати за тисячу років від нас. Зараз можливо лише одне – потроху розширювати зону, в якій панує здоровий глузд. Ми не можемо діяти колективно. Ми можемо лише передавати своє знання від індивіда до індивіда, від покоління до покоління. Поки існує Поліція Думок, у нас немає іншого шляху.

Він замовк і втретє поглянув на ручний годинник.

– Вам уже майже час іти, товаришу, – звернувся він до Джулії. – Стривайте. Лишається ще півграфіна вина.

Він налив вина і підняв свій келих, тримаючи його за ніжку.

– За що ми тепер вип'ємо? – як і раніше, з легкою іронією запитав він. — За поразку Поліції Думок? За смерть Старшого Брата? За людство? За майбутнє?

– За минуле, – сказав Вінстон.

– Минуле справді важливіше, – серйозно погодився О'Браєн.

Вони спорожнили свої келихи, і за мить Джулія підвелася, щоб іти. О'Браєн узяв невелику коробку, що стояла

на шафі, й дав їй пласку білу пігулку, сказавши, щоб вона поклала її собі на язик. Коли виходиш, сказав він, важливо не пахнути вином: ліфтери дуже спостережливі. Як тільки двері за Джулією зачинилися, він, здавалося, забув про її існування. О'Браєн ще раз пройшовся кімнатою і зупинився.

– Потрібно домовитися про деякі деталі, – сказав він. – Я так розумію, у вас є якийсь сховок?

Вінстон розповів йому про кімнату над крамницею містера Чаррінгтона.

– Поки що цього вистачить. Згодом ми влаштуємо для вас щось інше. Важливо якнайчастіше міняти сховок. А тим часом я надішлю вам примірник *книжки*¹. – Вінстон зауважив, що навіть О'Браєн, здавалося, особливо підкреслив це слово. – Як ви, мабуть, здогадалися, я маю на увазі книжку Голдштайна – я якнайшвидше вам її передам. Мені може знадобитися кілька днів, щоб її дістати. Ви маєте розуміти, що їх не так багато в обігу. На них полює Поліція Думок і знищує майже так само швидко, як ми їх друкуємо. Але це не має великого значення. Ця книжка незнищенна. Навіть якби знищили останній примірник, ми змогли б відтворити її від першого до останнього слова. Ви на роботу ходите з портфелем? – запитав він.

– Зазвичай, так.

– Як він виглядає?

¹ А тим часом я надішлю вам примірник *книжки*. Похмурий роман Константина Марєя *Ночі Свастики* (1937) описує суспільство, яке перебувало під нацистським правлінням протягом 700 років, і світ, поділений між Німецькою та Японською імперіями, які постійно воюють за свої колоніальні надбання. Дещо передуючи появі роману «1984», його сюжет передбачає один із варіантів «правдивої» історії світу, відкриваючи, що Гітлер не був богом і що в минулому існували такі поняття, як «пам'ять» і «соціалізм». Константин був псевдонімом плідної письменниці 1930-х років Кетрін Бердекін. Оскільки цей роман був опублікований видавцем Орвелла Віктором Коланчом і потім перевиданий Клубом Лівої Книги, який спонсорував *Дорогу до Віген Пірса* (1937), то він, безперечно, знав про існування того роману і, мабуть, читав його.

– Чорний, дуже обшарпаний. З двома ремінцями.

– Чорний, з двома ремінцями, дуже обшарпаний – гаразд. Якогось дня, найближчим часом – точну дату я вам зараз не скажу – в одному з повідомлень серед ваших ранкових завдань буде неправильно надруковане слово, і ви повинні будете попросити, щоб його замінили. Наступного дня ви підете на роботу без портфеля. Протягом дня до вас на вулиці підійде чоловік, доторкнеться до вашого плеча й скаже: «Здається, у вас із рук випав портфель». Ви його піднімете, і в ньому буде примірник книжки Голдштайна. Через два тижні ви її повернете.

Вони хвилину помовчали.

– За дві хвилини вам треба йти, – сказав О'Браєн. – Ми зустрінемося знову – якщо зустрінемося...

Вінстон подивився на нього.

– У місці, де не буде темряви? – невпевнено запитав він.

Не здивувавшись, О'Браєн кивнув головою.

– У місці, де не буде темряви, – погодився він, ніби зрозумівши натяк. – А зараз, перш ніж піти, хочете щось додати? Щось мені передати? Щось запитати?

Вінстон замислився. Йому нічого було запитувати, ще менше хотілося говорити якісь пишномовні банальності. Замість чогось безпосередньо пов'язаного з О'Браєном чи Братством у його свідомості виникла картина темної спальні, в якій його мати прожила свої останні дні, і кімнати над крамницею містера Чаррінгтона зі скляним прес-пап'є та залізною гравюрою в рамі з червоного дерева. Майже мимохіть він запитав:

– Ви коли-небудь чули старий віршик, що починається так: «Помаранчі і лимони, Сент-Климентя кажуть дзвони»?

І О'Браєн знову кивнув головою. І з поважною серйозністю він продовжив:

*«Помаранчі і лимони, Сент-Климентя кажуть дзвони,
Віддавай три фартинги, гудуть дзвони Сент-Мартіна,
А Олд-Бейлі все бубнить, віддавай мені їх вмить!
І Шордіч дзвенить десь там: «Будуть гроші, то віддам!»*

– Ви знаєте останній рядок? – здивувався Вінстон.

– Так, я знаю останній рядок. А зараз, боюся, вам час іти. Але стривайте. Давайте я вам також дам пігулку.

Коли Вінстон підвівся, О'Браєн подав йому руку. Його могутній потиск мало не розтросив кістки Вінстонової долоні. У дверях Вінстон озирнувся, але, схоже, О'Браєн вже забув про нього. Він чекав, поклавши руку на вимикач телеекрана. За його спиною виднівся письмовий стіл з лампою під зеленим абажуром, мовописом і плетеними дротяними кошиками, наповненими паперами. Справу завершено. За півхвилини, подумав Вінстон, О'Браєн знову повернеться до своєї важливої роботи на користь Партії, яку йому довелося на короткий час перервати.

Розділ 9

Від перевтоми Вінстон почувався наче желатиновим. «Желатиновий» було влучне слово. Воно несподівано спало йому на думку. Його тіло було не лише розм'яклим, як желе, а й напівпрозорим. У нього було таке відчуття, що коли він підніме догори руку, то на світлі вона просвічуватиметься. Постійна наднормова праця висмоктала з нього всю кров і лімфу, залишивши тільки крихку субстанцію нервів, кісток і шкіри. Усі відчуття страшенно загострилися. Комбінезон натирив йому плечі, хідник лоскотав ноги, навіть стискання пальців у кулак вимагало таких зусиль, що в нього аж тріщали суглоби.

За п'ять днів він пропрацював понад дев'яносто годин. Всі у Міністерстві працювали так само. Тепер усе закінчилося, і йому не було чого робити, він не мав ніякої роботи по партійній лінії аж до завтрашнього ранку. Він міг провести шість годин у своїй схованці і ще дев'ять у власному ліжку. У променях лагідного полудневого сонця він повільно простував брудною вулицею у напрямку крамниці містера Чаррінгтона, поглядаючи краєм ока, чи немає десь поблизу патрулів, але інтуїція йому підказувала, що цього полудня він у безпеці і йому немає чого боятися. В руці він тримав важкий портфель, який з кожним кроком, чіпляючи

ногу, бився об коліно. У портфелі лежала книжка, яка тепер на шість днів була в його розпорядженні і яку він ще й досі не розгортав, і навіть не дивився на неї.

На шостий день Тижня Ненависті, після процесій, промов, криків, співу, прапорів, плакатів, фільмів, воскових фігур, гуркоту барабанів і завивання сурем, тупотіння ніг на марші, скреготу танкових гусениць, реву численних літаків, вибухів снарядів – після шістьох днів, протягом яких усе це тривало, коли могутнє божевілля досягло свого апогею і загальна ненависть до Євразії перетворилася на таку маячню, що якби юрбі до рук потрапили ті дві тисячі євразійських військових злочинців, які в останній день святкувань мали бути публічно повішені, вона, поза всяким сумнівом, роздерла б їх на шмаття, – саме цієї хвилини було оголошено, що Океанія не воює з Євразією. Океанія воює з Остазією. Євразія ж є союзником.

Звичайно, ніхто не уточнював, що відбулася якась зміна. Просто раптово й водночас повсюди стало відомо, що ворогом є Остазія, а не Євразія. Тоді, коли це сталося, Вінстон саме брав участь у демонстрації на одній із центральних площ Лондона. Була вже ніч, і бліді обличчя та червоні прапори яскраво підсвічувалися мертвотним світлом прожекторів. На площі було кілька тисяч людей, включаючи тисячу школярів в одностроях Розвідників. З обтягнутої кумачевою тканиною трибуни з промовою виступав оратор з Внутрішньої Партії – маленький худий чоловічок із непропорційно довгими руками та великим лисим черепом, на якому ще збереглося кілька жмутиків прилизаного волосся. Перекошений від ненависті, цей коротун однією рукою вчепився у мікрофон, а іншою, увінчаною непропорційно великою долонею на кістлявому зап'ястку, погрозово вимахував у повітрі. Його багаторазово підсилений голос металічно гудів, зачитуючи нескінченний перелік жорстокостей, убивств, депортацій, грабунків, згвалтувань, знущань над в'язнями, бомбардувань мирних жителів, шаленої пропаганди, несправедливих агресій, порушених договорів. Його було неможливо слухати без того, щоб спочатку не перейнятися почутим, а потім не збожеволіти від люті. Через

кожні кілька секунд люті натовпу сягала апогею, й голос промовця тонує у дикому ревищі, який безконтрольно вихоплювався з тисячі горлянок. Найнесамовитіші зойки лунали від школярів. Промова тривала вже десь хвилин двадцять, коли на платформу вистрибнув посланець і тицьнув оратору папірець. Той, не припиняючи говорити, розгорнув його і прочитав. Нічого не змінилося ані в його голосі, ані в поведінці, ані в його прокламаціях, але назви раптом стали іншими. Натовпом без зайвих слів прокотилася хвиля розуміння. Океанія воює з Остазією! Наступної миті зчинилася несамовита метушня. Всі прапори і транспаранти, якими був прикрашений майдан, – усі вони хибні! На половині з них зображені не ті обличчя. Це саботаж! Це справа рук голдштайнівських агентів! Запанувала галаслива інтерлюдія, зі стін зривалися плакати, шматувалися на клапті і розтоптувалися ногами прапори. Розвідники, вилазячи на дахи й зриваючи з димарів транспаранти, демонстрували дива спритності. Але за кілька хвилин уже все завершилося. Оратор, усе ще вчепившись у мікрофон і подавшись уперед, вимахував у повітрі рукою і продовжував свою промову. Минула ще хвилинка, і з горлянок натовпу знову вихопилися несамовиті крики люті. Ненависть тривала, як і до цього, змінився лише її об'єкт.

Найбільше Вінстона вразило те, що промовець змінив спрямування промови фактично посеред речення, не лише не зробивши паузи, а й навіть не порушивши синтаксису. Але тієї миті у нього був інший клопіт. Саме у мить найбільшого безладу, коли повсюди зривали афіші й транспаранти, чоловік, обличчя якого він не запам'ятав, поплескав його по плечу й сказав: «Вибачте, здається, у вас випав портфель». Не промовивши й слова, Вінстон неуважно підняв портфель. Він знав, що мине кілька днів, перш ніж у нього з'явиться нагода зазирнути до нього. Хоча вже була двадцять третя година, після демонстрації він подався прямісінько до Міністерства Правди. Всі інші працівники Міністерства вчинили так само. З телеекранів лунали накази всім зайняти свої робочі місця, але вони, вочевидь, уже були зайвими.

Океанія воює з Остазією: Океанія завжди воювала з Остазією. Переважна частина політичної літератури за попередні п'ять років тепер враз і цілком застаріла. Різноманітні репортажі й повідомлення, газети, книжки, памфлети, фільми, магнітофонні записи, фотографії – усе мало бути виправлено з блискавичною швидкістю. Хоча ще не було видано жодної директиви, всі знали, що керівники Департаменту мали намір протягом тижня знищити будь-яку згадку про війну з Євразією чи про союз з Остазією. Передбачалася грандіозна робота, тим більше, що процеси, які вона в себе включала, не можна було називати їхніми правдивими назвами. Кожен у Департаменті Записів працював по вісімнадцять годин на добу, вриваючи по дві-три години на короткий сон. З підвалів повитягали матраци і розклали їх просто у коридорах. Снідали, обідали й вечеряли сандвічами, запиваючи їх кавою «Перемога» – офіціанти з ідальні розвозили їх на таях. Щоразу, коли Вінстон виривався зі свого уривчастого сну, він намагався очистити свій письмовий стіл від завдань, і щоразу, коли приповзав назад з утомленими очима й болем у всьому тілі, він знову бачив купи паперових циліндриків, що, немов сніжні кучугури, громадилися на його столі, поховавши під собою мовопис і обвалюючись на підлогу, тож його найпершим завданням завжди було скласти їх у більш-менш акуратний стосик, щоб звільнити собі робочий простір. Найгіршим було те, що робота аж ніяк не була суто механічною. Іноді було досить просто замінити одну назву іншою, але будь-який детальний звіт про події вимагав ретельності та уваги. Переносючи війну з однієї частини світу до іншої, потрібно хоча б добре орієнтуватися у географії, не кажучи вже про все інше.

На третій день у нього нестерпно боліли очі, а окуляри доводилося протирати що кілька хвилин. Це було так, ніби займатися надзвичайно тяжкою фізичною працею, яку нібито й можна облишити, але водночас невротично прагнеш довести її до кінця. У ті хвилини, коли у нього з'являвся час про щось подумати, його анітрохи не турбував той факт, що кожне слово, яке він бурмотів у мовопис, кожен рядок, написаний його чорнильним олівцем, були

свідомою брехнею. Його, як і кожного в Департаменті, хвилювало лише те, щоб підробка була досконалою. На ранок шостого дня навала циліндрів почала вщухати. За більш ніж півгодини з труби нічого не вилетіло, потім ще один циліндр – і знову нічого. Потік завдань почав стихати скрізь і майже одночасно. Департаментом немовби пронеслося глибоке тамоване зітхання. Нарешті було закінчено те грандіозне звершення, про яке ніколи не буде згадано. Тепер ніхто не зможе довести існування нещодавньої війни з Євразією. Рівно о дванадцятій годині несподівано повідомили, що до завтрашнього ранку всі працівники Міністерства вільні. Увесь цей час Вінстон тримав при собі теку з *книжкою* – працюючи, він затискав її між ногами, а коли спав, то клав собі під голову. Прийшовши додому, він поголився і, незважаючи на ледь теплу воду, трохи не заснув у ванні.

Під акомпанемент потріскування суглобів він піднявся сходами у кімнату над крамницею містера Чаррінгтона. Попри втому спати вже не хотілося. Він відчинив вікно, запалив маленьку брудну гасівку й поставив у каструлі воду на каву. Скоро прийде Джулія: а тим часом можна зайнятися *книжкою*. Він сів у зашмульгане крісло й відкрив застібки портфеля.

Це була важка чорна книжка у саморобній палітурці без назви. Друк також був доволі неякісним. Обтріпані по краях сторінки легко перегорталися – певно, книжка пройшла через багато рук. На титульній сторінці було написано:

Імануїл Голдштайн

Теорія та практика олігархічного колективізму

Вінстон почав читати:

Розділ 1

Неуцтво – це сила

Протягом усієї зафіксованої історії і, мабуть, уже з кінця неолітичної доби у світі існували три різновиди людей: Вищі, Середні й Нижчі. Вони ділилися за різними

ознаками, мали багато різних назв, їхня відносна кількість змінювалася від епохи до епохи, так само як і їхнє ставлення одне до одного: але принципова структура суспільства ніколи не змінювалася. Навіть після величезних заворушень і, на перший погляд, безповоротних перемін завжди відновлювалася та сама структура, немов гіроскоп, який увесь час повертається до рівноваги незалежно від того, наскільки сильно його відхилити убік.

Ці три групи мають абсолютно несумісні цілі...

Вінстон урвав читання, щоб зайвий раз переконатися, що він читає у комфорті і безпеці. Він був один: жодного телеекрана, жодного вуха біля замкової шпарини, жодного нервового пориву озирнутися через плече чи прикрити долонею сторінку. Його обличчя легенько овівало запашне літнє повітря. Звідкись здалеку ледь чутно долинали крики дітей, і лише цокання годинника порушувало тишу кімнати. Він зручніше вмовстився у кріслі й поклав ноги на камінну решітку. Це було блаженство, і хотілося, щоб так тривало вічність. Несподівано, як це буває, коли заздалегідь відомо, що буде прочитане й перечитане кожне слово з цієї книжки, він відкрив її навмання на першій-ліпшій сторінці і натрапив на третій розділ. Став читати далі:

Розділ 3

Війна – це мир

Не важко було передбачити поділ світу на три великі наддержави, і це передбачення з'явилося ще у першій половині двадцятого сторіччя. Коли Росія поглинула Європу, а Сполучені Штати – Британську імперію, вже фактично утворилися дві з трьох нині існуючих держав, Євразія та Океанія. Третя наддержава, Остазія, виникла як окреме утворення після ще одного десятиліття безладних воєнних конфліктів. Кордони між трьома наддержавами мають досить умовний характер і змінюються залежно від їхніх військових успіхів, але загалом відповідають природним географічним розмежуванням. Євразія включає в себе всю північну частину європейського й

азійського материків – від Португалії до Берингової протоки. Океанія складається з обох Америк, островів Атлантики, включаючи Британські острови, Австралазії і південної частини Африки. Остазія, менша за дві інші наддержави, маючи не так чітко окреслений західний кордон, включає в себе Китай і країни на південь від нього, Японські острови і значну, але позбавлену чітких кордонів частину Маньчжурії, Монголії і Тибету.

У тій чи тій комбінації ці три наддержави постійно воюють між собою і перебувають у такому стані протягом останніх двадцяти п'яти років. Проте війна вже не є тією запеклою, нищівною боротьбою, якою вона була в перші десятиліття двадцятого сторіччя. Це доволі локальні воєнні зіткнення між державами, які неспроможні знищити одна одну, не мають матеріальної бази для військових дій і які не розділені принциповими ідеологічними відмінностями. Це не означає, що ведення війни чи ставлення до неї стало менш жорстоким чи кривавим. Навпаки, у всіх країнах воєнна істерія носить перманентний й універсальний характер, а такі вчинки як звалтування, грабунки, вбивство дітей, перетворення на рабів цілих народів, знущання з полонених, коли їх кидають в окріп або закопують живцем у землю, сприймаються за норму, і навіть позитивно сприймаються, якщо вони, звичайно, здійснюються власною стороною конфлікту. Але фізично у війні задіяно дуже мало людей, це здебільшого професіонали, і вона не призводить до великих втрат. Якщо й ведуться бої, то вони відбуваються на спірних кордонах, про місцезнаходження яких пересічна людина може лише здогадуватися, або навколо Плавучих Форти, які охороняють стратегічні кордони на морі. У цивілізаційних центрах війна означає лише постійне скорочення споживчих продуктів і непередбачувані падіння ракет, які можуть спричинити десятки смертей. Фактично війна змінила свій характер. Або, якщо говорити точніше, змінилися пріоритети причин ведення війни. Ті мотиви, які також спостерігалися у великих війнах початку двадцятого сторіччя, але при цьому відігравали лише незначну роль, тепер вийшли на передній

план і свідомо визнаються та стають головними причинами розв'язування війни.

Щоб зрозуміти природу нинішньої війни – бо попри зміни військових союзів, що відбуваються кожні кілька років, це завжди та сама війна, – потрібно насамперед зрозуміти, що вона не може бути вирішальною. Жодна з трьох наддержав не може бути остаточно завойована навіть об'єднаними зусиллями двох інших. Їхні сили занадто рівні, і в кожній надто потужний природний захисний потенціал. Євразія захищена своїми неозорими просторами, Океанія – безмежними обширами Атлантичного й Тихого океанів, Остазія – родючістю своїх земель і працелюбністю жителів. По-друге, у матеріальному аспекті більше немає за що воювати. Після запровадження самодостатніх економік, в яких виробництво та споживання узгоджені між собою, припинилася боротьба за ринки – головна причина попередніх війн, а боротьба за сировинні ресурси перестала бути справою виживання. Хай там як, а кожна з трьох наддержав має настільки великі території, що може добути всі потрібні їй матеріали в межах власних кордонів. Якщо говорити про безпосередні економічні цілі сучасної війни, то це війна за робочу силу. Між кордонами наддержав лежить грубо окреслений чотирикутний, на кутах якого розташовані міста Танжер, Браззавіль, Дарвін і Гонконг, які ніколи надовго не належали жодній зі сторін і де проживає близько п'ятої частини світового населення. Саме за володіння цими густо населеними регіонами та північним полюсом постійно воюють три наддержави. Практично жодна з них ніколи не контролює повністю всієї спірної території цього регіону. Його частини постійно переходять з рук у руки, і саме шанс захопити той чи той регіон завдяки несподіваній зраді диктує нескінченні зміни союзників.

На всіх спірних територіях є поклади цінних мінералів, а деякі постачають рослину сировину, наприклад каучук, який відносно дорого синтезувати у країнах із холодним кліматом. Але насамперед цей регіон є необмеженим резервом дешевої робочої сили. Хоч би яка з держав контролювала екваторіальну Африку, країни

Близького Сходу, Південну Індію чи Індонезійський архіпелаг, вона має у своєму розпорядженні сотні мільйонів убогих людей, тяжка праця яких дешево обходиться. Населення цих територій більш чи менш відкрито прирівнюється до рабів і використовується як вугілля або нафта, з метою виробляти ще більше зброї, захоплювати ще більше територій, і так до нескінченності. Слід зазначити, що воєнні дії завжди відбуваються лише на кордонах спірних територій. Кордони Євразії пересуваються вгору і вниз між басейном річки Конго та північним узбережжям Середземного моря; острови Індійського й Тихого океанів постійно захоплюються і втрачаються Океанією або Остазією; у Монголії розмежувальна лінія між Євразією й Остазією залишається сталою; у районі Північного полюса всі три наддержави претендують на величезні території – переважно не заселені і не досліджені, але загальний баланс сил наддержав залишається приблизно однаковим, а територія, що лежить в основі кожної з них, – незмінною. Крім того, робоча сила експлуатованого населення, яке населяє район екватора, не є конче необхідною для світової економіки. Вони нічого не додають до світового надбання, оскільки все, що вони виробляють, використовується для потреб війни, а кожна війна спричиняє наступну війну. Поневолене населення своєю працею сприяє розвитку ситуації, що провокує розв'язування війни. Але навіть якби його не існувало, то істотно не змінилися б ані структура світового суспільства, ані процеси, що її підтримують.

Головною метою сучасної війни (згідно з принципами *дводумства* керівництвом Внутрішньої Партії ця мета визнається й не визнається водночас) є збільшити машинне виробництво, одночасно залишаючи загальний стандарт життя на попередньому рівні. З кінця дев'ятнадцятого сторіччя в індустріальному суспільстві неявно постала проблема: що робити із залишками споживчих товарів? Сьогодні, коли нормально харчується лише невелика група людей, ця проблема, вочевидь, перестала бути актуальною, і це стало можливим завдяки штучним процесам руйнування. Порівняно зі світом до 1914 року сьогодніш-

ній світ – убогий, голодний і напівзруйнований, не кажучи вже про порівняння з майбутнім, як його тоді собі уявляли. На початку двадцятого сторіччя майже кожна освічена людина уявляла собі майбутнє суспільство наймовірніо багатим, щасливим, упорядкованим та ефективним – блискучим, бездоганно чистим світом зі скла, сталі й білосніжного бетону. Наука і технологія розвивалися з нечуваною швидкістю, і цілком природно було припустити, що вони розвиватимуться й надалі. Цього не сталося – почасти через зубожіння, спричинене низкою тривалих війн та революцій, а почасти тому, що науковий і технічний поступ залежав від емпіричної спрямованості думки, яка не змогла вижити у жорстко регламентованому суспільстві. Загалом сучасний світ набагато примітивніший, аніж п'ятдесят років тому. Звичайно, деякі відсталі галузі розвинулися, також вдосконалилися технології, передусім пов'язані з війною та з поліційним стеженням, але водночас переважно припинилися наукові відкриття і винаходи, а руїна, спричинена атомною війною у п'ятдесятих роках, так і не була повністю подолана. Разом з тим нікуди не поділися небезпеки, пов'язані з розвитком машин. Відтоді, коли вперше з'явилася машина, для всіх розумних людей стало очевидним, що зникла потреба у грубій праці людей, а отже, певною мірою зникала й причина їхньої нерівності. Якби машини використовувалися лише для цього, то вже через кілька поколінь можна було позбутися голоду, непосильної праці, бруду, неграмотности та хвороб. Але завдяки машинам, навіть якщо вони й не використовувалися виключно з такою метою, а просто виробляли блага, які іноді неможливо було розподілити, у кінці дев'ятнадцятого – на початку двадцятого сторіч, за приблизно п'ятдесят років значно зріс рівень життя пересічної людини.

Але також очевидно, що загальне підвищення рівня матеріального добробуту загрожувало зруйнуванням – і почасти воно таки відбулося – ієрархічного суспільства. У світі, де кожен працював би лише кілька годин на добу, мав достатньо їжі, жив у будинку з ванною та холодильником і мав автомобіль чи навіть літак, зникла б найоче-

видніша і, мабуть, найважливіша форма нерівності. Якби це сталося, заможність уже не змогла б спричинитися до нерівності між людьми. Звичайно, можна уявити суспільство, в якому *багатство*, в розумінні персональних володінь і персональної розкоші, розподілялося б порівну, тоді як влада залишалася б у руках невеличкої привілейованої касты. Але на практиці таке суспільство не могло б тривалий час залишатися стабільним. Бо якби всі, хто хотів, мали вдосталь вільного часу і, водночас, почувалися у безпеці, безліч людей, за нормальних умов придушених убогістю, здобули б освіту і навчилися самостійно мислити, а коли б вони це зробили, то раніше або пізніше зрозуміли б, що привілейована меншість не має жодних переваг, і змели б її геть. Лише спираючись на бідність та невігластво, ієрархічне суспільство здатне існувати тривалий час. Повернення до сільськогосподарського минулого, як закликали деякі мислителі на початку двадцятого сторіччя, також практично не розв'язувало проблеми. Це б спричинило конфлікт із потягом до механізації, який у всьому світі заледве не став інстинктивним, а кожна країна, яка залишилася б індустріально відсталою, була б безпорадною у військовому сенсі і приречена на пряму чи опосередковану рабську залежність від своїх розвиненіших сусідів.

Також не вирішував проблеми й інший шлях, як то обмеження виробництва товарів і навмисне утримування людських мас в убогості. Значною мірою це відбувалося протягом останньої фази капіталізму, приблизно між 1920 і 1940 роками. Економіку багатьох країн було піддано стагнації, припинили обробляти землі, обладнання не оновлювали, значну частину населення позбавили можливості працювати і за допомогою соціальних подачок тримали їх у напівголодному стані. Але такі кроки занадто послаблювали військовий потенціал, і, враховуючи, що спричинена такими заходами бідність не була конче необхідною, це призвело до неминучого утворення опозиції. Проблема полягала у тому, щоб, розкручуючи маховик виробництва, водночас не збільшувати у світі кількості реальних благ. Потрібно виробляти товари, але не потріб-

но їх розподіляти. Досягти цього на практиці можна було лише за допомогою ведення безперервної війни.

Сутнісним виявом війни є руйнування – не лише людських життів, а й продуктів людської праці. Війна – це спосіб трощити, розпорошувати у стратосфері або топити в океанських глибинах ті матеріали, які інакше можна було б використати для поліпшення життя людей, які, врешті-решт, могли б стати занадто розумними. Навіть без знищення зброї, її виробництво залишається зручним способом утримувати робочу силу від виготовлення споживчих товарів. Наприклад, будівництво плавучої фортеці потребує робочих ресурсів, які могли б бути використані для створення сотні вантажних кораблів. Урешті-решт, її здають на брухт, хоча вона не принесла нікому жодної матеріальної вигоди, і зусиллями безлічі робітників будують нову плавучу фортецю. Загалом, військові витрати завжди плануються так, щоб вони поглинали будь-який надлишок робочої сили, яка може утворитися після того, як будуть задоволені найнагальніші потреби населення. На практиці потреби населення завжди недооцінюються, внаслідок чого виникає хронічна нестача предметів першої необхідності, але такий стан речей вважається перевагою. Утримування на межі бідності навіть привілейованих верств суспільства є свідомою політикою, бо загальна бідність збільшує важливість невеличких привілеїв, а отже, й посилює різницю між соціальними групами. За стандартами початку двадцятого сторіччя, навіть члени Внутрішньої Партії ведуть аскетичне й важке життя. Проте ті дозволені їм незначні привілеї – просторе, добре сплановане помешкання, краще пошитий одяг, вища якість їжі, напоїв і тютюну, двоє або троє служників, приватний автомобіль чи вертоліт – поміщають їх в інший світ, відмежований від світу членів Зовнішньої Партії, а члени Зовнішньої Партії мають схожу перевагу супроти найнижчих прошарків, яких ми називаємо «пролами». Створюється соціальна атмосфера міста в облозі, де володіння шматком конини утворює різницю між заможністю і бідністю. І водночас завдяки усвідомленню існування в умовах війни, а отже, усвідомлення небезпеки, передача

всієї повноти влади невеличкій касті видається необхідною умовою виживання.

Стає зрозуміло, що війна не лише забезпечує необхідне руйнування, а й, водночас, підтримує потрібний психологічний клімат. Загалом, було б дуже просто витрачати світову додаткову робочу силу на будівництво храмів і пірамід, на копання ям і закидання їх землею, або навіть на виробництво купи товарів, які потім можна просто спалити. Але для ієрархічного суспільства це забезпечить лише економічну основу, без її емоційної складової. Тут вже йдеться не про мораль народних мас, якою можна нехтувати, допоки вони зайняті працею, а про мораль самої Партії. Навіть від найскромнішого члена Партії чекають, що він буде компетентним, працелюбним і у певному сенсі розумним, але також необхідно, щоб він був довірливим і тупим фанатиком, головними емоціями якого будуть страх, ненависть, підлабузництво і несамолюбство захоплення. Інакше кажучи, необхідно, щоб його душевний стан відповідав стану війни. І не має значення, чи відбувається насправді війна, а оскільки остаточна перемога неможлива, то також байдуже, чого в ній більше – перемог чи поразок. Усе, що потрібно – це існування самої війни. Інформаторство, якого вимагає Партія від своїх членів і яке легше досягається в атмосфері війни, тепер стало майже всеохопним, але воно найпомітніше серед найвисокопоставлених осіб. Воєнна істерія і ненависть до ворога найсильніше виявляються саме у Внутрішній Партії. Перебуваючи на керівній посаді, член Внутрішньої Партії нерідко повинен знати, що повідомлення про ті чи ті воєнні дії неправдиві, а іноді йому відомо, що вся війна – це обман, яка або взагалі не відбувається, або має на меті зовсім інші завдання, аніж проголошені: але таке знання легко нейтралізується методом *дводумства*. Тим часом жоден член Внутрішньої Партії ані на мить не вагається у своїй містичній вірі у те, що війна реальна, що вона неодмінно закінчиться перемогою й Океанія стане незаперечним володарем світу.

Усі члени Внутрішньої Партії беззастережно вірять у цю майбутню перемогу. Її можна досягти або поступовим

приєднанням усе більших і більших територій, таким чином збільшивши перевагу у силі, або створивши нову непереможну зброю. Пошуки нової зброї тривають безперервно і залишаються одним із небагатьох видів діяльності, в яких може знайти застосування допитливий і схильний до винахідництва розум. Сьогодні в Океанії наука, у колишньому розумінні, майже припинила своє існування. У Новомові немає слова «наука». Емпіричні методи мислення, на яких ґрунтувалися всі наукові досягнення минулого, суперечать найфундаментальнішим засадам Анґсоцу. І технологічний поступ тепер можливий лише у тих випадках, коли його результати можуть якось чином використовуватися для обмеження людської свободи. У всіх корисних ремеслах світ або стоїть на місці, або відкочується назад. Поля обробляються кінями, тоді як книжки пишуться машинами. Але у справах великої життєвої необхідності – мається на увазі війна чи поліційний шпіонаж – емпіричний підхід і досі заохочується або принаймні не засуджується. Дві великі цілі Партії полягають у тому, щоб завоювати всю поверхню Землі і щоб раз і назавжди знищити можливість незалежної думки. Тому перед нею стоять дві великі проблеми, які вона сповнена рішучості розв'язати. Одна – це вивідати думки людини всупереч її волі, а інша – з'ясувати, як за кілька секунд несподівано убити кількості мільйонів людей. Оскільки наукові дослідження все ще проводяться, ці питання і є предметом їхніх пошуків. Сьогоднішній учений – це або гібрид психолога й інквізитора, який із надзвичайною доскіпливістю аналізує значення виразів обличчя, жестів та тонів голосу і з'ясовує, як, застосовуючи наркотики, шокотерапію, гіпноз і фізичні тортури, домогтися правди від допитуваного; або це хімік, фізик чи біолог, що вивчає лише такі галузі свого специфічного предмета, які мають стосунок до нищення людей. У просторах лабораторій Міністерства Миру та на захованих у бразильських лісах, австралійській пустелі чи на далеких островах Антарктики експериментальних станціях невтомно трудяться команди експертів. Одні з них лише планують логістику майбутніх війн, другі винахо-

дять усе більші й більші ракети, все потужнішу вибухівку й найнепроникніші для куль обладунки, треті придумують все новіші й смертельніші гази або розчинні отрути, які можна виробити у таких кількостях, що дозволять знищити рослинність на цілих континентах, або виводять хвороботворні бактерії, що мають імунний захист від усіх можливих антитіл, четверті намагаються винайти всюдихід, який зможе пересуватися під землею, як субмарина під водою, або літак, що, як корабель у морі, не буде конче залежний від аеродромів, п'яті досліджують навіть такі віддалені перспективи, як фокусування сонячних променів за допомогою підвішених у космічному просторі на відстані тисяч кілометрів лінз або вплив на ядро землі для викликання землетрусів.

Але поки що всі ці проекти далекі від реалізації, і жодна із супердержав не здобула над своїми супротивниками відчутної переваги. Особливо слід відзначити, що всі три супердержави вже мають атомні бомби, набагато могутнішу зброю, ніж можуть запропонувати їхні сучасні дослідження. Попри те, що винайдення атомної зброї Партія, як завжди, приписує собі, насправді атомні бомби з'явилися ще в сорокових роках і були повномасштабно застосовані десь через десять років потому. Тоді сотні бомб було скинуто на промислові міста, передусім у європейській частині Росії, Західній Європі та Північній Америці. В результаті правлячі групи усіх країн зрозуміли, що ще кілька атомних бомб означатимуть кінець організованого суспільства, а отже, і їхньої влади. Тому атомні бомби більше не застосовували, хоча про це й не було укладено жодної формальної угоди. Всі три наддержави продовжують їх виробляти і накопичувати, чекаючи вирішальної нагоди, яка, на їхню думку, має рано чи пізно настати. А тим часом принципи ведення війни залишаються незмінними останні тридцять-сорок років. Тепер частіше, ніж колись, застосовують гелікоптери, бойові ракети майже витіснили бомбардувальники, а досить вразливі кораблі поступилися місцем плавучим фортецям, потопити які практично неможливо; але окрім цього військова техніка майже не розвивалася. І досі про-

довжують застосовуватися танки, підводні човни, торпеди, кулемети і навіть рушниця та ручні гранати. І попри безкінечні повідомлення у газетах і на телеекранах про масові вбивства, грандіозні й нещадні битви минулих воєн більше не повторювалися, коли за кілька тижнів гинули сотні тисяч чи навіть мільйонів людей.

Жодна з трьох наддержав не наважується на маневр, який би загрожував їй серйозною поразкою. Як правило, велика операція означає раптовий напад на союзника. Саме такою і є стратегія всіх трьох наддержав, або ж вони вдають, що вона є такою, і що, зрештою, є тим самим. Завдяки поєднанню військових дій, домовленостей і вчасної зради, кожна з них прагне побудувати кільце баз, що повністю оточили б ту чи ту ворожу державу, а тоді з цією державою підписати пакт про дружбу і, аби приспати підозру, жити з нею у мирі стільки років, скільки знадобиться. За цей час в усіх стратегічно важливих пунктах можна підготувати ракети з атомними зарядами; зрештою, вони всі будуть одночасно запущені і спричинять такий нищівний ефект, який би унеможливив удар у відповідь. Якраз тоді настане час підписати договір про дружбу з іншою супердержавою й готуватися до нового удару. Зайве казати, що на цю схему марно сподіватися, і її неможливо реалізувати. Крім того, всі битви відбуваються лише на спірних територіях, поблизу екватора чи Північного полюса – на територію ворога не було ніколи жодного вторгнення. Це пояснюється тим, що у деяких місцях кордони між наддержавами мають досить умовний характер. Наприклад, Євразія могла б легко завоювати Британські острови, які географічно є частиною Європи, а з іншого боку, Океанія могла б розширити свої кордони до Райну і навіть до Вісли. Але це порушило б принцип культурної цілісності, якого дотримуються всі сторони, попри те, що він так і не був ніколи сформульований. Якби Океанія завоювала території, колись відомі як Франція і Німеччина, то виникла б необхідність або знищити всіх їхніх жителів – завдання, яке фізично надзвичайно важко виконати, – або асимілювати населення у сотню мільйонів людей, які за своїм технічним

розвитком перебувають приблизно на рівні Океанії. Ця проблема стоїть перед усіма наддержавами. Для їхньої структури конче необхідно, щоб їхнє населення не контактувало з чужоземцями, окрім, хіба що, військовополонених та кольорових рабів. Навіть на нинішнього офіційного союзника завжди дивляться з прихованою підозрою. Крім військовополонених, пересічний громадянин Океанії ніколи не бачить ані громадян Євразії, ані Остазії, і йому заборонено знати іноземні мови. Якби йому дозволили контактувати з чужоземцями, він би дізнався, що як люди вони мало відрізняються від нього самого і більшість того, що йому про них розповідали, – брехня. Його наглухо запечатаний світ може рухнути, а страх, ненависть та переконаність у своїй перевазі, на яких базується його мораль, – пощезнути. Тому всі сходяться на тому, що хоч би як часто Персія, Єгипет, Ява, або Цейлон переходили з рук у руки, лише бомби можуть перетинати головні кордони сусідніх держав.

В основі цього лежить факт, який ніколи не озвучують, але який потай усвідомлюють і діють відповідно до нього: а саме, що в усіх трьох наддержавах умови життя приблизно однакові. В Океанії панівна філософія має назву Ангсоц, у Євразії вона називається Необільшовизм, а в Остазії її називають китайським словом, що зазвичай перекладається як «Культ смерті», але можливо, це значення краще описується як «Самозабуття». Громадянинові Океанії не заборонено щось знати про хитросплетіння двох інших філософій, але його навчають ненавидіти їх як варварську наругу над мораллю та здоровим глуздом. Насправді, ці три філософські концепції майже не різняться між собою, а соціальні системи, які вони підтримують, узагалі однакові. У всіх трьох наддержавах існує пірамідальна структура, таке саме поклоніння напівбожественному вождю і така сама економіка, що функціонує задля безперервної війни. З цього випливає, що три наддержави не тільки неспроможні підкорити одна одну, але й, намагаючись це зробити, не зможуть досягти жодної переваги. Навпаки, доти, доки вони перебувають у конфлікті, вони, як три снопи пшениці, підтримують одна одну. І як завжди, правлячі групи всіх

трьох наддержав розуміють і водночас не розуміють того, що вони роблять. Їхні життя присвячені завоюванню світу, але вони також знають, що їм треба, аби війна, не приносячи перемоги, тривала нескінченно. Водночас факт відсутності небезпеки завоювання уможливорює заперечення реальності, що є специфічною характеристикою Ангсоцу та конкурентних йому доктрин. Тут необхідно повторити те, що вже було сказано: ставши безперервною, війна радикально змінила свій характер.

У минулі століття війна, за визначенням, була чимось, що раніше або пізніше, але все ж мало закінчитися безсумнівною перемогою або поразкою. У минулому війна була також одним із головних інструментів, завдяки яким людські суспільства перебували у контакті з фізичною реальністю. Усі правителі в усі віки намагалися накинути своїм підлеглим хибний погляд на світ, але вони не дозволяли собі підтримувати ілюзії, які могли зашкодити військовій ефективності. Доки поразка призводила до втрати незалежності чи до будь-якого іншого небажаного результату, залишалися вагомими заходи щодо недопущення поразки. Не можна нехтувати фізичними фактами. У філософії, релігії, етиці чи в політиці два плюс два могло означати п'ять, та коли ви проектували гармату або літак, результат мав бути рівний чотирьом. Неефективні народи рано чи пізно опинялися під владою завойовників, а ефективність не могла досягатися за допомогою ілюзій. Крім того, щоб бути ефективним, потрібно добре засвоювати уроки минулого, а для цього треба мати більш-менш достовірне уявлення про те, що ж насправді у минулому відбувалося. Звичайно, газети й історичні книжки ніколи не були точними і до кінця правдивими, але ніколи раніше не був можливий сьогодинішній рівень фальсифікацій. Війна стояла на сторожі здорового глузду, а стосовно панівних класів вона, безперечно, була найважливішим з усіх охоронців. Коли у війнах можна було здобути перемогу чи зазнати поразки, жоден панівний клас не міг прайти з цілковитою безвідповідальністю.

Та коли війна стає практично безперервною, вона перестає бути небезпечною. Коли війна не припиняється, то

зникає таке поняття, як воєнна необхідність. Технічний прогрес може зупинитися, а багато очевидних фактів можна заперечувати або ними нехтувати. Як ми вже бачили, те, що можна назвати науковими дослідженнями, і надалі ведеться на вимогу війни, але вони стали схожими на пустопорожні марення, і зовсім не важливо те, що вони не приносять жодних результатів. Більше немає потреби в ефективності, навіть якщо мова йде про воєнну ефективність. Крім Поліції Думок, в Океанії немає нічого ефективного. Оскільки неможливо перемогти жодну з трьох наддержав, кожна з них є, по суті, окремим всесвітом, в якому практикується майже будь-яке спотворення думки. Реальність впливає лише на потреби повсякденного життя – на необхідність їсти і пити, мати прихисток та одяг, не вживати отрути, не вистрибувати з горішніх вікон і таке інше. Все ще зберігається різниця між життям і смертю, між фізичною втіхою та фізичним болем, але не більше цього. Громадянин Океанії, відірваний від контактів із зовнішнім світом та позбавлений минулого, схожий на людину в міжзоряному просторі, що не знає, де верх, а де низ. Правителі такої держави мають абсолютну владу, якої не було ані у фараонів, ані у цезарів. Вони лише мають пильнувати, щоб занадто багато їхніх підлеглих не вмирало від голоду, і ще стежити, щоб розвиток воєнної техніки залишався на такому ж низькому рівні, що й у супротивника, а, отримавши ці необхідні здобутки, вже можуть спотворювати реальність як завгодно.

Таким чином, війна, якщо її оцінювати за стандартами минулих війн, – це просто обман. Вона схожа на битви між деякими жуйними тваринами, чиї роги загнуті під таким кутом, що вони неспроможні поранити одне одного. Але якщо війна й нереальна, то це не означає, що вона не має сенсу. Вона поглинає надмір товарів споживання, і вона допомагає зберігати ту особливу психологічну атмосферу, якої потребує ієрархічне суспільство. Як ми переконалися, тепер війна є суто внутрішньою справою. Раніше панівні групи всіх країн усвідомлювали свій спільний інтерес і тому, воюючи одне проти одного, обмежували руйнування внаслідок воєнних дій, а тоді переможець завжди грабував

переможеного. У наші дні вони не воюють одне проти одного. Кожна з панівних груп воює проти власних підлеглих, і мета війни полягає не у тому, щоб завоювати територію або перешкодити її завоюванню, а у тому, щоб зберегти існуючу структуру суспільства. Саме слово «війна» теж уводить в оману. Мабуть, краще сказати, що, ставши безперервною, війна як така зникла. Той особливий тиск, який вона чинила на людей у період між добою неоліту й початком двадцятого сторіччя, пощез і перетворився на щось геть інше. Якби три наддержави, замість воювати одна з одною, погодилися б жити у вічному, непорушному всередині своїх кордонів мирі, результат був би тим самим. Бо й у цьому разі кожна з них залишилася б замкненим всесвітом, назавжди позбавленим впливу зовнішньої небезпеки, яка мала здатність приводити до тям. По-справжньому перманентний мир нічим би не відрізнявся від перманентної війни. Саме це – хоча переважна більшість членів Партії сприймають його в значно вужчому розумінні – і є внутрішнім сенсом партійного гасла: *війна – це мир*.

Вінстон на мить припинив читати. Десь далеко вибухнула ракета. Його не полишало блаженне відчуття від перебування на самоті із забороненою книжкою у кімнаті без телеекрана. Він майже фізично відчував самотність і безпеку, що якимось дивно змішалися з утомию його тіла, м'якістю крісла, слабкими подувами вітерцю, що налітав з вікна і лоскотав йому щок. Книжка зачарувала його, або, точніше, додала йому впевненості. Загалом, нічого нового він не дізнався, але якраз у тому й полягала частина її привабливості. У ній йшлося саме про те, що він би також висловив, якби зумів привести до ладу свої переплутані думки. Це був витвір розуму, схожого на його власний, але набагато могутнішого, систематичнішого, менш залаяканого. Він зауважив, що найкращими книжками є такі, які розповідають про те, що тобі вже й так відомо. Він шойно повернувся до першого розділу, коли почув на сходах кроки Джулії, і щоб зустріти її, підхопився з крісла. Вона поставила на підлогу свою корич-

неву сумку з інструментами й кинулася йому в обійми. Минуло більше тижня, відколи вони востаннє бачилися.

– У мене є книжка, – сказав він, коли вони розімкнули обійми.

– Справді? Добре, – сказала вона без особливого зацікавлення і майже відразу ж опустилася навколішки біля гасівки, щоб зварити каву.

Вони повернулися до цієї теми лише після того, як з півгодини повилежувалися у ліжку. Вечір був прохолодний, і вони грілися під стьобаним покривалом. Знизу долинали знайомі звуки співу та човгання ніг по бруківці. Дебела жінка з червоними руками, яку Вінстон побачив там під час свого першого візиту, знову була на подвір'ї. Здавалося, не було такої години дня, коли б вона не снувала там між ночвами й натягнутою мотузкою, знову й знову затикаючи собі рота прищипками і дзвінко співаючи, коли їх виймала. Джулія перевернулася на бік і, здавалося, вже засинала. Він підняв книжку, що лежала на підлозі, й сів в узголів'ї ліжка.

– Ми мусимо її почитати, – сказав він. – Ти теж. Усі члени Братства повинні її прочитати.

– Ти читай, – сказала вона із заплученими очима. – Читай уголос, так буде найкраще. Заодно будеш мені пояснювати.

Стрілки годинника показали шосту, що означало вісімнадцяту годину. У них було ще три-чотири години. Він поклав книжку собі на коліна й почав читати:

Розділ 1

Неуцтво – це сила

Протягом усієї зафіксованої історії і, мабуть, уже з кінця неолітичної доби у світі існували три різновиди людей: Вищі, Середні й Нижчі. Вони ділилися за різними ознаками, мали багато різних назв, їхня відносна кількість змінювалася від епохи до епохи, так само як і їхнє ставлення одне до одного: але принципова структура суспільства ніколи не змінювалася. Навіть після величезних заворушень і, на перший погляд, безповоротних перемін

завжди відновлювалася та сама структура, немов гіроскоп, який увесь час повертається до рівноваги незалежно від того, наскільки сильно його відхилити убік.

– Джуліє, ти не спиш? – запитав Вінстон.

– Ні, любий. Я слухаю. Читай далі. Це дуже цікаво.

Він продовжив читання:

Ці три групи мають абсолютно несумісні цілі. Мета Вищих – залишатися там, де вони є. Мета Середніх – помінятися місцями з Вищими. Метою Нижчих, якщо у них є мета – бо Нижчі незмінно характеризуються тим, що вони надто розчавлені вбогістю й лише зрідка усвідомлюють щось поза межами їхнього повсякденного життя, – є усунути всі відмінності і створити суспільство, в якому всі люди були б рівними. Таким чином, упродовж історії знову й знову поновлюється боротьба, яка у головних своїх рисах залишається незмінною. Протягом тривалих періодів Вищі міцно тримаються при владі, але раніше чи пізніше завжди настає мить, коли вони втрачають віру у себе, чи свою спроможність ефективно керувати державою, або те і те одночасно. Тоді їх повалюють Середні, які переманюють Нижчих на свій бік, вдаючи, ніби борються за свободу й справедливість. Як тільки вони досягають своєї мети, Середні відкидають Нижчих назад до їхньої колишньої рабської залежності і самі стають Вищими. Незабаром утворюється нова група Середніх, почасти відколюючись від однієї або іншої групи, або одночасно від обох, і знову починається боротьба. З трьох описаних груп лише Нижчі ніколи, бодай тимчасово, не досягають своїх цілей. Не можна сказати, що за всю історію не було жодного поступу у матеріальному плані. Навіть сьогодні, в період занепаду, у фізичному сенсі пересічна людина живе краще, аніж кілька сторіч тому. Але жодні досягнення у добробуті, жодне пом'якшення звичаїв, жодна реформа чи революція бодай на міліметр не наближали людську рівність. З погляду Нижчих, жодна історична зміна ніколи нічого їм не приносила, окрім зміни імен їхніх гнобителів.

Наприкінці дев'ятнадцятого сторіччя для багатьох спостерігачів повторюваність цієї системи стала надто очевидною. Саме тоді виникли школи мислителів, що тлумачили історію як циклічний процес і намагалися довести, що нерівність – незмінний закон людського життя. Звичайно, ця доктрина завжди мала своїх прихильників, але сьогоднішній спосіб її подачі істотно відрізняється. У минулому потреба в ієрархічній формі суспільства була доктриною насамперед Вищих. Її проповідували королі й аристократи, священнослужителі, адвокати і подібні до них, одне слово, ті, котрі провадили паразитичний спосіб життя, і ця доктрина зазвичай пом'якшувалася обіцянками про компенсацію в уявному світі після смерті. Змагаючись за владу, Середні завжди послуговувалися такими термінами як свобода, справедливість і братерство. Проте тепер концепцію людського братерства стали заперечувати люди, які поки що не були при владі, але сподівалися невдовзі до неї пробитися. У минулому Середні влаштовували революції під прапором рівності і відразу після повалення старої влади запроваджували нову тиранію. Тепер же нові групи Середніх наперед проголошували свою тиранію. Соціалізм – теорія, яка виникла на початку дев'ятнадцятого сторіччя і була останньою ланкою у ланцюжку концепцій, що простягався ще в античні часи повстань рабів – був усе ще глибоко просякнутий утопіями минулих віків. Але в кожному різновиді соціалізму, що був реалізований, десь після 1900 року все відвертіше відкидалася мета запровадження свободи й рівності. Нові доктрини, які виникли в середині двадцятого сторіччя, Ангсоц в Океанії, Необільшовизм в Євразії, Культ смерті, як його зазвичай називають, в Остазії, ставили перед собою свідому мету зберегти несвободу й нерівність. Звичайно, ці нові рухи виникали на основі попередніх і намагалися зберігати їхні назви та на словах підтримували їхні ідеології. Але їхня мета полягала в тому, щоб зупинити поступ і на певному етапі заморозити історію. Маятник мав ще раз хитнутися і зупинитися назавжди. За звичним ходом речей Середні мали повалити Вищих, щоб згодом перетворити-

ся на Вищих; а потім, завдяки обміркованій стратегії, вони мали намір назавжди зберегти свою позицію.

Нові доктрини виникли почасти завдяки накопиченню історичних знань і зростанню історичного розуміння, яке навряд чи існувало до дев'ятнадцятого сторіччя. Тепер циклічний рух історії був зрозумілим чи принаймні здавався таким. А якщо він зрозумілий, то, отже, його можна змінити. Але головна принципова передумова полягала в тому, що вже на початку двадцятого сторіччя стало технічно можливим досягнення рівності людей. Власне, як і раніше, люди не були рівними у своїх природжених талантах, і їхні обов'язки мали розподілятися таким чином, щоб одні індивіди одержували перевагу над іншими; але вже не було реальної потреби у класових відмінностях або у великій майновій нерівності. У давніші часи класові відмінності були не лише неминучими, а й бажаними. За цивілізацію платили нерівністю. Проте з розвитком машинобудування все змінилося. Навіть якщо досі було необхідно, щоб люди виконували різну роботу, їм уже не обов'язково було жити на різних соціальних чи економічних рівнях. Тому з погляду нових груп, які ось-ось мали прийти до влади, рівність людей з бажаного ідеалу перетворювалася на небезпеку, якої слід уникати. У примітивніші віки, коли було фактично неможливим справедливе і мирне суспільство, вірити в нього було досить легко. Протягом тисяч років людську уяву хвилювала думка про земний рай, в якому всі житимуть у братерстві, без законів і без тяжкої грубої праці. І це видіння мало вплив навіть на ті групи, які за кожної історичної зміни виходили на передній план. Нашадки Французької, Англійської та Американської революцій почасти вірили у свої власні фрази про права людини, свободу слова, рівність перед законом і тому подібне й їхні дії навіть інколи деякою мірою відповідали цьому. Але у сорокових роках двадцятого сторіччя всі головні політичні течії вже стали авторитарними. Саме тієї миті, коли ідея земного раю стала здійсненою, вона втратила свою популярність. Кожна нова політична теорія, хай як вона себе називала, вела назад до ієрархії та регламентації суспільства. За умов, коли загальний світогляд ставав жорсткішим, а поча-

лося це приблизно 1930 року, практики, від яких людство давно відмовилося (у деяких випадках мова йшла про сотні років) – ув'язнення без слідства, використання військово-полонених як рабів, публічні езекуції, тортури з метою примусити допитуваного зізнатися, використання заручників і депортація цілих народів – не лише повернулися, а й віталися і навіть захищалися людьми, які вважали себе освіченими й прогресивними.

Лише за десятиліття міжнародних і громадянських війн, революцій і контрреволюцій у всіх частинах світу Ангсоц та його суперники постали як повністю опрацьовані політичні теорії. Але вони мали попередників у вигляді різних систем, які загалом називалися тоталітарними і які виникли раніше у цьому сторіччі, і тоді стало зрозуміло, який саме світ мав постати з розбурханого хаосу. Як стало очевидним і те, хто саме цей світ контролюватиме. Нова аристократія утворилася переважно з бюрократів, учених, інженерів, організаторів профспілкового руху, публіцистів, соціологів, учителів, журналістів і професійних політиків. Ці люди, які походили із службовців середнього класу й вищих прошарків робітничого класу, були сформовані та об'єднані стерильним світом монопольної індустрії та централізованого уряду. Порівняно з попередниками, що були при владі у минулих століттях, вони не були такими жадібними, менше тяжіли до розкошів і більше до влади, а головне, краще усвідомлювали те, що вони роблять, і ще сильніше прагнули знищення опозиції. Ця остання відмінність є кардинальною. Супроти сучасної системи всі тиранії минулого видаються слабкими і неефективними. Панівні групи завжди були до певної міри заражені ліберальними ідеями, вони часто не звертали уваги на важливі аспекти, їх цікавили лише вчинки своїх підлеглих, і їм було байдуже, що ті думають. Навіть католицька церква середніх віків, якщо її оцінювати за сучасними стандартами, була толерантною. Причина цього почасти була в тому, що раніше жоден уряд не мав можливостей утримувати своїх громадян під постійним наглядом. Проте винайдення друкарства полегшило маніпулювання гро-

мадською думкою, а кіно і радіо сприяли подальшому розвиткові цього процесу. З винайденням телебачення і запровадженням технічних удосконалень, які зробили можливими одержувати й передавати інформацію за допомогою одного апарата, закінчилося приватне життя. Кожен громадянин або, принаймні, кожен достатньо важливий громадянин, аби за ним стежили, міг по двадцять чотири години на добу перебувати під наглядом поліції і шквалом офіційної пропаганди, водночас позбавлений будь-яких інших альтернативних комунікаційних каналів. Уперше виникла можливість домогтися не лише цілковитої покори перед державою, а й цілковитої єдності у будь-яких питаннях.

Після революційного періоду п'ятдесятих і шістдесятих років, як і завжди, суспільство перегрупувалося у Вищих, Середніх і Нижчих. Але, на відміну від усіх своїх попередників, нова група Вищих діяла не інстинктивно, а точно знаючи, що саме треба робити для того, аби зберегти свої позиції. Було вже давно з'ясовано, що єдиною надійною основою для олігархії є колективізм. Найлегше захищати багатство й привілеї, коли ними володіють спільно. Так зване «скасання приватної власності», здійснене в середині сторіччя, насправді означало концентрацію власності в значно меншій кількості рук, аніж раніше, але з тією відмінністю, що нові власники утворювали організовану групу, а не стихійну масу індивідів. Сам по собі жоден член Партії нічим не володіє, окрім суто приватних речей. Колективно ж в Океанії Партія володіє всім, бо вона все контролює і розподіляє блага, як їй заманеться. У роки після Революції їй вдалося майже без опору захопити владу, бо весь процес був представлений як акт колективізації. Усі вважали, що коли знищити клас капіталістів, на зміну йому прийде соціалізм. І капіталізм справді був знищений. Фабрики, шахти, земля, будинки, транспорт – усе було експропрійоване. А що всі ці речі перестали бути приватною власністю, то з цього випливало, що вони мають стати власністю громадською. Ангсоц, який утворився з попереднього соціалістичного руху й успадкував його риторику, проголосив новий напрям у соціалістичній програмі;

з передбаченим і бажаним результатом, за якого економічна нерівність закріплювалася назавжди.

Але проблема існування ієрархічного суспільства сягає набагато глибше. Існує лише чотири способи, якими панівна група може бути усунута від влади. Вона або має зазнати зовнішньої поразки, або внаслідок її нефективного керування збунтуються народні маси, або вона дозволить прийти до влади сильній і невдоволеній Середній групі, або ж вона втратить упевненість у своїх силах і бажання владарювати. Всі ці причини ніколи не впливають поодиноці і зазвичай поєднуються у той чи той спосіб. Панівний клас, який зможе протистояти усім цим причинам, увесь час залишатиметься при владі. Отже, визначальним фактором є психологічний стан самого панівного класу.

У другій половині нинішнього сторіччя зникла перша небезпека. Кожна з трьох наддержав, між якими розділений сучасний світ, є фактично непереможною, і також не може зазнати поразки через повільні демографічні зміни, яким може легко запобігти уряд із міцною владою. Друга небезпека також є суто теоретичною. Народні маси ніколи не повстануть з власної ініціативи, і вони ніколи не повстануть лише тому, що їх пригнічують. І справді, поки у них немає з чим порівнювати, вони навіть не усвідомлюють свого пригнічення. Повторювані економічні кризи минулого були цілком непотрібними, і тепер їх більше не допускають, але трапляються інші, такі самі, а то й більші кризи, які, втім, не призводять до політичних змін, оскільки масам не залишають можливості виразити своє невдоволення. Що ж до проблеми перевиробництва, ризику якої з'явилися разом із розвитком машинної техніки, то вона розв'язується винайденням постійної війни (див. розділ III), яка також допомагає підігрівати потрібні настрої у народних масах. Отже, з погляду наших сьогоднішніх керівників, єдиними небезпеками залишаються утворення з частково незайнятих, жадібних до влади людей нової успішної групи і зростання лібералізму та скептицизму в їхніх власних рядах. Ідеться, так би мовити, про проблему суто освітнього характеру, тобто про-

блему безперервного формування свідомості як у панівної верхівки, так і у великих груп тих виконавців, що перебувають безпосередньо під нею. На свідомість мас достатньо чинити лише негативний вплив.

З огляду на це можна зробити висновок про загальну структуру суспільства Океанії, якщо, звичайно, ця інформація для когось виявиться новою. На вершині піраміди перебуває Старший Брат. Старший Брат непохитний і наділений усією повнотою влади. Кожен успіх, кожне досягнення, кожна перемога, кожне наукове відкриття, усе знання, уся мудрість, усе щастя, уся добродішність безпосередньо завдячують його лідерству і його натхненню. Ніхто ніколи не бачив Старшого Брата. Він – це обличчя на плакатах, голос, що лунає з телеекранів. Ми маємо всі підстави вважати, що він ніколи не помре, і ніхто не може з певністю сказати, коли він народився. Старший Брат – це маска, в якій Партія постає перед світом. Його функція – бути точкою фокусування для любові, страху й пошани, які легше відчувати до індивіда, аніж до організації. Старшому Братові підпорядковується Внутрішня Партія, кількість членів якої обмежується шістьма мільйонами, або трохи менше ніж двома відсотками усього населення Океанії. Внутрішній Партії підлягає Зовнішня Партія, і якщо Внутрішню Партію називають мозком держави, то Зовнішню Партію можна порівняти з її руками. Ще нижче перебуває безмовна й обмежена маса, яку ми звикли називати «пролами» і яка становить приблизно вісімдесят п'ять відсотків усього населення. За нашою попередньою класифікацією, проли залишаються в юридичному полі, на відміну від рабського населення екваторіальних земель, яке постійно переходить від завойовника до завойовника і не є сталою чи необхідною частиною структури.

Загалом, членство у цих трьох групах не є спадковим. Теоретично, якщо батьки належать до Внутрішньої Партії, то це не означає, що їхня дитина також у Внутрішній Партії. Щоб бути прийнятим у те або те відгалуження Партії, треба скласти іспити у віці шістнадцятих років. Також немає расової дискримінації або очевидної перева-

ги однієї області над іншою. У найвищих ешелонах Партії можна зустріти і євреїв, і негрів, і чистокровних індіанців з Південної Америки, а адміністраторів будь-якого регіону завжди призначають з-поміж його жителів. У жодній частині Океанії у населення не виникає відчуття, ніби вони колоніальне населення, яким керують із далекої столиці. В Океанії немає столиці, і ніхто не знає, де перебуває її лідер. Хоча англійська мова і вважається її головною розмовною мовою, а Новомова – офіційною, вона анітрохи не централізована. Її керівники об'єднані не кривими узами, а сповіданням спільної доктрини. Насправді ж наше суспільство дуже чітко розшароване, як здається на перший погляд, саме за спадковими ознаками. Між різними групами населення спостерігається значно менше перемішування, ніж це було за часів капіталізму або навіть у доіндустріальні часи. Між двома гілками Партії відбувається певний рух, але лише у тих масштабах, які дозволяють усунути з лав Внутрішньої Партії відвертих слабаків і, водночас, уникнути загрози від амбітних членів Зовнішньої Партії, дозволивши їм піднятися нагору. Пролетарям, як правило, не дозволяють проникати у Партію. Найобдарованіші з них, які можуть стати лідерами невдоволених, просто потрапляють під нагляд Поліції Думок і врешті-решт знищуються. Але такий стан речей не обов'язково носить перманентний характер і не є принциповим. У колишньому розумінні Партія не є соціальним класом. Вона не прагне передавати владу лише своїм власним дітям, і якщо не буде іншого способу висувати на вершину найздібніших людей, вона цілком готова набрати нову генерацію з рядів пролетаріату. Саме те, що Партія не є спадковою групою людей, допомагало їй у важкі роки нейтралізувати опозицію. Колишні соціалісти, звиклі боротися проти так званих «класових привілеїв», вважали, що влада, яка не спирається на спадкову єдність, не може бути перманентною. Вони не розуміли, що безперервність олігархії не є фізичною, так само як не замислювалися над тим, що існування спадкових аристократій завжди було коротким, тоді як організації, які ззовні поповнювали свої ряди, такі як католицька церква, іноді існували протягом

сотень і тисяч років. Сутність олігархічного правління не у спадковій передачі влади від батька до сина, а в монолітності світогляду і певного способу життя, який мертві нав'язують живим. Панівна верхівка залишається панівною доти, доки вона спроможна обирати своїх наступників. Партія зацікавлена не в тому, щоб увіковічнити свою кров, а щоб увіковічнити саму себе. Не має значення, хто саме перебуває на вершині влади, за умови, що ієрархічна структура залишається незмінною.

Усі притаманні нашому часові вірування, звички, смаки, емоції, психологія насправді покликані лише підтримувати містичний ореол Партії і приховувати справжню природу сьогоденного суспільства. Нині неможливе фізичне повстання або якісь спроби протесту. Пролів можна не боятися. Полишені на самих себе, вони з покоління у покоління, зі століття у століття працюватимуть, народжуватимуть дітей і вмиратимуть не лише без жодного бажання повстати, а й навіть нездатні зрозуміти, що світ може бути інакшим, аніж він є. Вони могли б становити загрозу лише у тому разі, якби розвиток технічної індустріалізації спонукав їх до необхідності отримання кращої освіти. Та оскільки військова і комерційна конкуренція сьогодні не має значення, то рівень народної освіти тільки знижується. Сьогодні байдуже, що думають народні маси. Їм можна надати інтелектуальну свободу, оскільки у них немає інтелекту. Коли ж ідеться про членів Партії, то не допускається навіть найменшого відхилення поглядів щодо найменшої дрібниці.

Член Партії від свого народження до смерті живе під пильним оком Поліції Думок. Навіть перебуваючи на самоті, він не може бути певен, що він і справді на самоті. Не залежно від того, спить він чи не спить, працює чи відпочиває, миється у ванні чи лежить у ліжку, за ним можуть таємно стежити, і він не знатиме, що перебуває під наглядом. Жоден з його вчинків не залишається поза увагою. Його взаємини з друзями, його відпочинок, його ставлення до дружини та дітей, вираз його обличчя, коли він перебуває наодинці із собою, слова, які він бурмоче уві сні, навіть характерні рухи його тіла – все це перебу-

ває під пильним наглядом. Неодмінно фіксується не лише хибна поведінка, а й будь-яка, навіть найнезначущіша, дивакуватість, зміна звичок, знервованість, яка може свідчити про внутрішнє занепокоєння. Він ні в чому не має свободи вибору. Проте його дії не регулюються ані законом, ані будь-яким іншим чітко сформульованим кодексом поведінки. В Океанії не існує закону. Думки та вчинки, які, в разі їх фіксування, призводять до смерті, формально не заборонені, і нескінченні чистки, арешти, тортури, ув'язнення й розпорошування людей здійснюються не як покарання за вже скоєні злочини, а просто слугують усуненню осіб, які колись у майбутньому, можливо, могли б скоїти злочин. Член Партії повинен мати не лише правильні думки, а й правильні інстинкти. Чимало вірувань і вчинків, які від нього вимагаються, ніколи точно не формулюються, та й не можуть бути сформульовані, бо тоді на поверхню впливли б притаманні Ангсоцу суперечності. Якщо хтось від природи мислить правдиво (Новомовою «добродум»), він не замислюючись і за будь-яких обставин знатиме, яким має бути справжнє переконання і потрібні почуття. Але у будь-якому разі, ретельне тренування розуму, яким він займається у дитинстві, орієнтуючись на такі слова Новомови, як *стопзлоч*, *чорнобіл* і *дводумство*, робить його взагалі нездатним надто глибоко обмірковувати будь-яку тему.

Від члена Партії очікують, що він не матиме особистих емоцій і буде постійно сповнений ентузіазму. Він має ненавидіти чужоземних ворогів і внутрішніх зрадників, відчувати тріумф від перемог і віддано захоплюватися силою та мудрістю Партії. Невдоволення, яке виникає через нудне й незадовільне життя, зумисне спрямовують на інші об'єкти і розвіюють такими заходами, як Двохвилинка Ненависті, а шкідливі роздуми, які могли б призвести до бунтівної поведінки, відразу ж знищуються його раніше набутою власною внутрішньою дисципліною. Найперший і найпростіший крок у цій дисципліні, якому можна навчити навіть малих дітей, Новомовою називається *стопзлоч*. *Стопзлоч* означає раптову, немов інстинктивну, зупинку на порозі небезпечної думки. Він

включає в себе спроможність не шукати аналогій, ігнорувати логічні помилки, не сприймати найпростіших аргументів, якщо вони ворожі Ангсоцу, і відчувати нудьгу або огиду до будь-яких думок, що ведуть в неблагонадійному напрямі. Одне слово, *стопзлоч* означає рятівну дурість. Але дурості недостатньо. Навпаки, правдивість у своєму широкому розумінні вимагає не меншого контролю над своїми психічними процесами, аніж контроль акробата над своїм тілом. У кінцевому підсумку суспільство Океанії базується на вірі, що Старший Брат усемогутній і що Партія не помиляється. Та оскільки насправді Старший Брат не всемогутній, а Партія помиляється, то від кожного члена Партії вимагається невтомна й постійна гнучкість у витлумаченні фактів. Тут ключове слово *чорнобіл*. Як багато слів Новомови, воно має два протилежні суперечливі значення. Коли йдеться про опонента, то воно означає звичку усупереч очевидним фактам безсоромно стверджувати, що чорне – це біле. Стосовно ж члена Партії воно означає лояльне бажання сказати, що чорне – це біле, в разі якщо цього вимагає партійна дисципліна. Але воно також означає спроможність *повірити*, що чорне є білим, і навіть знати, що чорне є білим, і забути про те, що ти раніше вірив у протилежне. Це вимагає постійної зміни минулого, яку робить можливою загальний метод мислення, відомий у Новомові як *дводумство*.

Є дві причини для зміни минулого, одна з яких другорядна і, так би мовити, превентивна. Другорядна причина полягає в тому, що член Партії, як і прол, терпить сьогоднішні умови життя ще й через те, що він не має стандартів для порівнювання. Він повинен бути відірваним від минулого і так само відірваним від чужоземних країн, бо йому необхідно вірити, що він живе краще, ніж його предки, і що середній рівень матеріального достатку постійно зростає. Але найважливішою причиною зміни минулого є потреба у збереженні непогіршеності Партії. Тут йдеться не лише про потребу демонструвати, що прогнози Партії були завжди правильними, і, відповідно, повсякчас узгоджувати із сьогоднішнім промови, статистику та різні пись-

мові матеріали. Крім того, треба довести, що доктрина чи політична лінія Партії ніколи не змінювалися. Бо змінити свої погляди або навіть політику означало б виявити слабкість. Якщо, наприклад, Євразія або Остазія (байдуже котра з них) сьогодні є ворогом, то необхідно, щоб ця країна завжди була ворогом. І якщо факти свідчать про протилежне, то факти потрібно змінити. Таким чином, історія постійно переписується. Така щоденна фальсифікація минулого, здійснювана Міністерством Правди, так само необхідна для стабільності режиму, як і забезпечувані Міністерством Любові репресії та шпіонаж.

Змінюваний характер минулого є головною доктриною Ангсоцу. Вона стверджує, що минулих подій об'єктивно не існує, що вони зберігаються лише у записах і людській пам'яті. Минуле – це те, з чим узгоджуються записи і пам'ять. А оскільки Партія повністю контролює всі записи і так само повністю контролює думки своїх членів, то з цього випливає, що минуле є таким, яким його робить Партія. З цього також випливає, що хоча минуле й мінливе, воно ніколи не змінювалося в жодному з конкретних випадків. Бо якщо воно було створене у тій формі, яку вимагає сьогодення, то ця нова версія і є справжнім минулим, і ніколи не існувало жодного іншого минулого. Таке твердження залишається справедливим навіть тоді, коли, як це часто трапляється, протягом року кілька разів доводиться до невпізнання змінювати ту саму подію. Абсолютна істина завжди в руках Партії, а абсолютне не може бути інакшим, ніж тепер. Неважко переконатися, що контроль за минулим передусім залежить від тренування пам'яті. Узгодити всі записи відповідно з потребами моменту є суто механічним актом. Але слід також *пам'ятати*, що події відбувалися саме так, як потрібно. І якщо необхідно підправити пам'ять або узгодити її із записами, тоді треба *забути*, що ти це зробив. Цей трюк можна освоїти, як і будь-який інший вид розумової роботи. Цьому навчаються більшість членів Партії, але насамперед ті, хто окрім правдивості ще й має голову на плечах. У Старомові це відверто називають «контролем за реальністю». У Новомові воно називається

дводумство, хоча значення слова *дводумство* не обмежується лише цим.

Дводумство означає спроможність одного розуму при-тримуватися водночас двох протилежних переконань і однаково приймати обидва з них. Партійний інтелектуал знає, в якому напрямі потрібно змінити свою пам'ять, а отже, знає й те, що він маніпулює реальністю; але звертаючись до *дводумства*, він також переконує себе в тому, що він не порушував реальності. Цей процес має бути усвідомленим, бо інакше його неможливо здійснити з достатньою точністю, але він також має бути й підсвідомим, бо інакше виникне відчуття фальші, а отже, й провини. *Дводумство* є серцем Ангсоцу, оскільки сутність діяльності Партії полягає у тому, щоб вдаватися до свідомого обману, водночас зберігаючи вірність меті, яка проголошується з усією повнотою правди. Говорити очевидну брехню й щиро вірити у неї, забути кожен незручний факт, а потім, коли він знову стає потрібним, витягти його із забуття на певний період, заперечувати існування об'єктивної реальності, а проте увесь час посилатися на реальність, яка, водночас, заперечується, – без усього цього годі обійтися. Навіть послуговуючись словом *дводумство*, потрібно використовувати *дводумство*. Бо застосовуючи це слово, ти усвідомлюєш, що маніпулюєш реальністю, це усвідомлення знищується новим застосуванням *дводумства*, і так до нескінченності, коли брехня завжди на крок випереджає правду. Врешті-решт саме завдяки *дводумству* Партія змогла – і, наскільки нам відомо, зможе ще протягом тисяч років – зупинити плин історії.

Усі колишні олігархії втрачали владу через власний консерватизм або через власну слабкість. Або ж вони через обмеженість і самовпевненість не могли пристосуватися до мінливих обставин, через що були повалені, чи ставали ліберальними й боягузливими і йшли на поступки тоді, коли мали б застосувати силу, через що знову ж таки були повалені. Тобто вони зазнавали поразки через надмірну свідомість думки або ж через цілковиту відсутність усвідомлення взагалі. Заслуга Партії полягає в тому, що вона створила систему мислення, в якій можуть

одночасно існувати обидва стани. Бо на жодному іншому інтелектуальному підґрунті влада Партії не змогла б перманентно утримуватися. Для владарювання, і то тривалого владарювання, потрібно вміти викривляти відчуття реальності. Бо таємниця міцної влади полягає у тому, щоб поєднати віру у власну непогрішність зі спроможністю навчатися на колишніх помилках.

Зайве казати, що найкраще користуватися *дводумством* уміють ті, хто винайшов *дводумство* і знають, що це комплексна система розумового обману. У нашому суспільстві ті, хто найкраще знає, що саме відбувається, водночас перебувають якнайдалі від реального бачення світу. Загалом, що більше розуміння, то сильніша омана, що більше розуму, то сильніше безумство. Яскравою ілюстрацією цього твердження є той факт, що чим вище хтось перебуває на суспільному щаблі, тим вищий у нього градус воєнної істерії. Найраціональніше ставлення до війни демонструють підкорені народи спірних територій. Для них війна – це просто безперервне лихо, яке, немов морська хвиля, прокочується їхніми життями. Їм абсолютно байдуже, хто перемагає. Для них зміна влади означає лише те, що їм доведеться виконувати ту саму роботу, що й раніше, але для нових володарів, які ставитимуться до них так само, як і попередні. Робітники, яких ми називаємо «пролами» і які перебувають у трохи кращому становищі, в різний час ставляться по-різному до війни. У разі потреби вони дозволяють довести себе до божевільного страху й ненависті, та коли їх полишають на самих себе, вони можуть на тривалий час забувати про війну. Лише в рядах Партії, а передусім у Внутрішній Партії, існує справжній воєнний ентузіазм. Найбільше у завоювання світу вірять ті, хто напевне знає, що це неможливо. Це дивне поєднання протилежностей – знання з невіглаством, цинізму з фанатизмом – є однією з головних характеристик суспільства Океанії. Офіційна ідеологія багата на суперечності навіть там, де в них немає практичної потреби. Таким чином, Партія відкидає й паплюжить кожен принцип, якого спочатку дотримувався соціалістичний рух, і вона робить це в ім'я

соціалізму. Вона проповідує безпрецедентну в минулі століття зневагу до робітничого класу й одягає своїх членів в однострій, який колись носили робітники, тому що він був зручний для фізичної праці. Вона систематично руйнує цілісність родини, але називає свого вождя ім'ям, яке безпосередньо пов'язане з родинними почуттями. Навіть назви чотирьох керівних Міністерств вражають своєю безсоромністю в зумисному перекрученні фактів. Міністерство Миру займається війною, Міністерство Правди – брехнею, Міністерство Любові – тортурами, а Міністерство Достатку морить голодом. Ці суперечності не випадкові й не є результатом звичайного лицемірства: вони ілюструють принцип *дводумства*. Бо лише примиривши суперечності, можна нескінченно довго утримувати владу. Інакше неможливо зруйнувати одвічний цикл. Якщо, як ми їх називаємо, Вищі хочуть назавжди утриматися при владі, і для цього потрібно назавжди відмовитися від рівності людей, тоді головною духовною ознакою людства має стати контрольоване божевілля.

Але є ще один аспект, який ми досі майже оминали увагою. *Чому* треба позбутися рівності людей? Якщо ми правильно описали механіку процесу, яким є мотив цього потужного, точно спланованого зусилля заморозити історію в одному конкретному часовому відтинку?

Тут ми наблизилися до головної таємниці. Як ми вже встигли переконатися, містицизм Партії, й передусім Внутрішньої Партії, ґрунтується на *дводумстві*. Але значно глибше лежить первісний мотив, той незаперечний інстинкт, який спочатку дозволив певним людям захопити владу, а пізніше призвів до утворення *дводумства*, Поліції Думок, безперервної війни й усіх інших подібних атрибутів. Насправді цей мотив полягає...

Вінстон почув тишу, як чують новий звук. Йому здалося, що останнім часом Джулія не ворушилася. Напівоголена, вона лежала, повернувшись на бік і підперши долонею щоку. Одне темне пасмо спадало їй на очі. Від дихання її груди здіймалися повільно і розмірено.

– Джуліє!

Відповіді не було.

– Джуліє, ти спиш?

Вона не відповідала. Либонь, заснула. Він закрив книжку, обережно поклав її на підлогу, ліг і накрив обох ковдрою.

Він подумав, що й досі не розгадав головної таємниці. Він зрозумів *як*, але не зрозумів *чому*. Розділ перший, як і розділ третій, не розповів йому нічого такого, чого б він не знав раніше – лише систематизував знання, якими він уже володів. Але після прочитаного Вінстон переконався, що він не божевільний. Перебування у меншості, хай навіть ця меншість складається з тебе одного, не робить тебе божевільним. На світі існують правда й брехня, і якщо ти борониш правду навіть проти всього світу, ти не божевільний. Золотистий промінь вечірнього сонця проник через вікно і впав на подушку. Він заплющив очі. Сонце на його обличчі і гладеньке дівоче тіло, що торкалося його тіла, наповнили його спокійним і сонним почуттям упевненості. Він у безпеці, з ним усе гаразд. Він заснув, прошепотівши: «Здоровий глузд непідвладний статистиці», і йому здалося, що у цих словах криється глибока мудрість.

Розділ 10

Коли він прокинувся, йому здалося, що він дуже довго спав, але поглянувши на старовинний годинник, побачив, що зараз лише двадцять тридцять. Він ще трохи подрімав, не провалюючись у сон, а потім з подвір'я внизу до нього долетів звичний спів глибоким грудним голосом:

*Минули безнадійні мрії,
Як дні короткі навесні.
Але вони все ще живі
У серці зраненім моім.*

Дурнувата пісенька, схоже, не втратила своєї популярності. Її досі повсюди чути. Вона пережила Пісню

Ненависті. Від її звуку прокинулася Джулія, солодко потяглася й підвелася з ліжка.

– Я хочу їсти, – сказала вона. – Приготуймо ще кави. Чорт! Гасівка погасла, і вода холодна. – Вона підняла гасівку й потрусила її. – У ній немає гасу.

– Давай позичимо трохи у старого Чаррінгтона.

– Дивно, я думала, вона повна. Я вдягнуся, – сказала вона. – Схоже, похолодало.

Вінстон також підвівся й одягся. Невтомний голос продовжував співати:

*Хай кажуть, все лікує час,
І душу зранену також лікує.
Але усмішки ці і сльози крізь роки
У моїм серці все іще вирують.*

Затягнувши пасок на своєму комбінезоні, він підійшов до вікна. Сонце сховалося за будинки, воно вже не освітлювало подвір'я. Плитка була мокра, ніби щойно вимита, і йому здавалося, ніби небо також помили, такою свіжою і чистою виглядала блакить між димарями будинків. Невтомна жінка на подвір'ї снувала туди-сюди, затискаючи в роті і виймаючи звідти прищіпки, перериваючи спів і вивішуючи на мотузку все більше й більше рушників та дитячих пелюшок. Він подумав, чи вона заробляє пранням собі на життя, чи, як рабиня, працює на двадцятьох або тридцятьох онуків. Джулія підійшла до нього, і вони разом дивилися вниз на дебелу жіночу постать. Коли він дивився на жінку в її характерній позі, на її повні руки, що тяглися до мотузки, на її могутні опуклі сідниці, схожі на сідниці кобили, йому вперше сяйнуло, що вона вродлива. Йому ніколи раніше не спадало на думку, що тіло п'ятдесятирічної жінки, роздуте до страхітливих розмірів від народження дітей, а потім затверділе й закругле від праці, наче перестигла ріпа, могло бути гарним. Йому подумалося, що воно й справді гарне – хіба ні? Гладке, кремезне, наче гранітна брила, тіло з пошкарублюю червоною шкірою так само відрізнялося від дівочого, як трояндове стебло від троянди. Але хіба плід гірший за квітку?

– Вона гарна, – промурмотів він.
– У неї сідниці не менше метра завширшки, – заперечила Джулія.

– Це своєрідна краса, – зауважив Вінстон.

Він легко обхопив однією рукою стан Джулії. Їхні тіла притискалися одне до одного. Тіла, які ніколи не народять жодної дитини. Вони ніколи цього не зроблять. Вони передадуть лише слова – від розуму до розуму, зможуть передати далі свою таємницю. Жінка на подвір'ї внизу не була розумною, вона мала лише дужі руки, гаряче серце й плодюче лоно. Він замислився про те, скількох дітей вона народила. Мабуть, п'ятнадцятьох, не менше. У неї був короткочасний розквіт, можливо, рік, коли вона була гарною, мов дика троянда, а потім несподівано роздулася, як фрукт після запліднення суцвіття, і стала твердою, з червоною шерехатою шкірою, і її життя перетворилося на прання, тертя, церування, готування їжі, підмітання, протирання, лагодження – спочатку для дітей, а потім для онуків протягом тридцятьох безперервних років. Але вона й досі співала. Містичне благоговіння, яке він відчував до неї, було якимось чином пов'язане з видом чистого, безхмарного неба, що безкрайо простягалось за димарями будинків. Було дивно усвідомлювати, що для кожного в Євразії або Остазії небо таке саме, як і тут. І люди під цим небом були майже однаковими – скрізь, у всьому світі, сотні тисяч, сотні мільйонів таких самих людей, людей, що не знають про існування одне одного, розділених стінами ненависті й брехні, а проте майже однакових, які ніколи не навчалися думати, але накопичували у своїх серцях, лонах і м'язах силу, яка одного дня переверне світ. Якщо існує надія, то вона у пролах! Не дочитавши до кінця *книжки*, він знав, що саме таким і має бути заключне послання Голдштайна. Майбутнє належить пролам. А чи міг він бути певен, що коли настане їхній час, світ, який вони побудують, не буде для нього, Вінстона Сміта, таким самим чужим, як і світ Партії? Так, бо принаймні це буде світ здорового глузду. Там, де існує рівність, там може існувати і здоровий глузд. Рано чи пізно це станеться, сила перетвориться на свідомість.

Проли безсмертні! Хіба можна сумніватися у цьому, дивлячись на цю мужню постать на подвір'ї. Зрештою, вони пробудяться. А поки цього не сталося, хоча й статися це може не раніш як за тисячу років, вони будуть жити, попри всі випробування, як птахи, передаючи від тіла до тіла життєздатність, яка непідвладна Партії і яку вона не в змозі знищити.

– Ти пам'ятаєш, – запитав Вінстон, – дрозда, який співав для нас того першого дня, на узліссі?

– Він співав не для нас, – сказала Джулія. – Він співав собі на втіху. Навіть не так. Він просто співав.

Пташки співають, проли співають, Партія не співає. У всьому світі – у Лондоні й Нью-Йорку, в Африці, Бразилії та на таємничих заборонених територіях за кордоном, на вулицях Парижа й Берліна, у селах неозорих російських рівнин, на базарах Китаю і Японії – всюди стоїть дебела, непереможна постать, спотворена працею і народженням дітей, вона, трудячись від народження до смерті, продовжує співати. Одного дня з-поміж її могутніх стегон постане раса свідомих істот. Ти мрець, а за ними – майбутнє. Але, якщо збережеш живим свій розум, як вони зберегли живими свої тіла, ти можеш прилучитися до цього майбутнього й передати їм таємне знання, що два плюс два буде чотири.

– Ми мерці, – сказав він.

– Ми мерці, – слухняно повторила Джулія.

– Ви мерці, – пролунав залізний голос позаду.

Вони відсахнулися одне від одного. Всередині Вінстона все похололо. Він побачив, як сплотніло обличчя Джулії. Воно стало молочно-жовтим. Рум'яна на вилицях стали яскравішими, ніби відокремилися від шкіри.

– Ви мерці, – повторив залізний голос.

– Це за картиною, – видихнула Джулія.

– Це за картиною, – погодився голос. – Залишайтеся там, де стоїте. Не рухайтесь, поки не отримаєте наказу.

Почалося, нарешті почалося! Вони не могли нічого зробити, окрім як стояти й дивитися одне одному у вічі. Рятуватися, втікати, доки не пізно, вибігти з дому – їм і

на думку таке не спало. Залізному голосові зі стіни неможливо було опиратися. Щось клацнуло, ніби повернули вимикач, і пролунав тріск розбитого скла. Картина впала на підлогу, відкривши телеекран за нею.

– Тепер вони нас бачать, – сказала Джулія.

– Тепер ми вас бачимо, – повторив голос. – Станьте посеред кімнати. Станьте спиною до спини. Тримайте руки за головою. Не торкайтеся одне одного.

Вони не торкалися одне одного, але Вінстону здавалося, що він відчуває, як тремтить тіло Джулії. Хоча, можливо, це тремтів він сам. Він зміг угамувати стукіт зубів, але нічого не міг зробити з колінами. Знизу пролунало гупання ніг – всередині будинку й на вулиці. Схоже, на подвір'ї було багато чоловіків. Вони щось тягли по кам'яних плитах. Спів жінки раптово урвався. Щось брязнуло, так ніби через двір пожбурили ночви, потім пролунали сердиті крики, а за ними болісний зойк.

– Будинок оточено, – сказав Вінстон.

– Будинок оточено, – повторив голос.

Він почув, як клацнули зуби Джулії.

– Думаю, нам час попроситися, – сказала вона.

– Думаю, вам час попроситися, – повторив голос. А потім утрутився інший, не схожий на перший – тонкий інтелігентний голос, який Вінстон, здається, вже чув раніше: – І, між іншим, поки ви ще тут, запалю я свічку – час тобі у ліжко. А візьму ножа – прощай твоя душа.

За спиною Вінстона над ліжком щось затріщало. Вибивши скло, у вікно просунувся кінець драбини. Хтось через вікно ліз до кімнати. Почулося тупотіння ніг, що піднімалися сходами вгору. Кімната наповнилася кремезними чоловіками у чорних одностроях, підбитих залізом черевиках і з кийками у руках.

Вінстон уже не тремтів. Він навіть майже не водив очима. Важливо було лише одне: не рухатися, не рухатися і не давати їм приводу бити. Вимахуючи кием, якого тримав між великим і вказівним пальцями, навпроти нього задумливо зупинився чоловік із масивною боксерською щелепою. Їхні погляди зустрілися. Відчуття голизни було майже нестерпним – руки були за головою, а

обличчя й тіло повністю відкриті. Чоловік висунув кінчик білого язика, облизав те місце, де мали бути губи, й пішов далі. Пролунав ще один брязкіт. Хтось взяв зі столу скляне прес-пап'є і, жбурнувши об кам'яне дно каміна, розтросив його на друзки.

Килимком покотився фрагмент корала, тонка рожева смужка, схожа на карамель із торта. Яким маленьким, подумав Вінстон, яким маленьким завжди був цей корал! Позаду нього почулося важке дихання і глухий звук удару. Його копнули по щиколотці, й він мало не втратив рівноваги. Один із чоловіків зацідив кулаком Джулії під дих, і вона зігнулася, наче складана лінійка. Потім, задихаючись, упала на підлогу. Вінстон не наважувався повернути голову бодай на міліметр, але іноді в поле його зору потрапляло її мертвотно-бліде обличчя із судомно перекошеним ротом. Навіть опанований жахом, він відчував своїм тілом її біль, смертельний біль, який, втім, був не такий страшний, як її намагання вдихнути. Він знав, що це таке: жахливий біль, від якого корчилося все її тіло, але вона ще не вповні відчула його, бо насамперед їй треба було знову почати дихати і набрати в груди бодай трохи повітря. Потім двоє чоловіків підхопили її за коліна й плечі і як мішок винесли з кімнати. Вінстон на мить побачив її обличчя, повернуте вниз, жовте й спотворене, із заплющеними очима і червоними плямами на щоках. Це обличчя було останнім, що він побачив перед тим, як вона повністю зникла з його поля зору.

Він стояв нерухомо. Поки що його ніхто не бив. У голові мимоволі закрутилися якісь зайві непотрібні думки. Він подумав, чи схопили вони містера Чаррінгтона? Що вони зробили з жінкою на подвір'ї? Він відчув, що йому страшенно хочеться в туалет, і здивувався, бо лише дві чи три години тому він уже був у вбиральні. Він зауважив, що стрілки годинника над каміном показували дев'яту, тобто двадцять першу годину. Але ще було досить світло. Хіба у серпневий вечір о двадцять першій годині вже не починає сутеніти? Він подумав, чи не переплутали вони із Джулією час – проспали повний оберт годинника, і їм здалося, що вони прокинулися о двадця-

тій тридцять, тоді як насправді уже була восьма тридцять наступного ранку. Але він не став розвивати цієї думки. Йому було це нецікаво.

На сходах пролунали ще одні, легші кроки. До кімнати увійшов Містер Чаррінгтон. Чоловіки у чорних одностроях несподівано притихли. У вигляді містера Чаррінгтона також щось змінилося. Його погляд упав на розтрощене скляне прес-пап'є.

– Підберіть ці скалки! – наказав він суворим тоном.

Один із чоловіків заходився виконувати наказ. Вимова кокні зникла. Вінстон раптом зрозумів, чий голос він нещодавно почув з телеекрана. Містер Чаррінгтон і досі був у своєму старому оксамитовому піджаку, але його майже сиве волосся тепер перетворилося на чорне. На ньому також не було окулярів. Він зиркнув на Вінстона гострим поглядом, ніби хотів переконатися, що це й справді він, і перестав звертати на нього увагу. Його ще можна було впізнати, але це вже була геть інша людина. Він випростався і, здавалося, став вищим на зріст. Його обличчя не надто змінилося, але все ж це було обличчя іншої людини. Чорні брови зробилися не такими густими, зморшки зникли, всі риси здавалися іншими. Навіть ніс ніби став коротшим. Тепер це було насторожене, холодне обличчя чоловіка років тридцяти п'яти. Вінстону спало на думку, що вперше у своєму житті він побачив працівника Поліції Думок.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Розділ 1

Вінстон не знав, де він. Мабуть, його доправили до Міністерства Любові. Але у нього не було жодної можливості упевнитися в цьому.

Він був у камері з високою стелею, без вікон, зі стінами, обкладеними блискучим білим кахлем. Приховані лампи заливали її холодним світлом, і щось безперервно гуділо – йому здавалося, це було пов'язано з вентиляцією. Вздовж стін тяглася лава чи полиця, ширина якої дозволяла тільки сидіти, вона уривалася лише дверима, а навпроти дверей – унітазом без сидіння. У камері було чотири телеекрани, по одному на кожній стіні.

Живіт нив тупим болем. Біль мучив його відтоді, як вони запхали його в буду машини й повезли геть. Але йому також дуже хотілося їсти, і то був нездоровий болючий голод. Відколи він востаннє їв, уже могло минути двадцять чотири години, а могло й тридцять шість. Він не знав і, либонь, ніколи не знатиме, коли його заарештували – вранці чи ввечері. Відтоді, як його заарештували, йому не давали їсти.

Він наскільки міг тихо сяк-так примостився на вузькій лаві, схрестивши руки на коліні. Він уже привчився сидіти тихо. Якщо робив різкі рухи, на нього кричали з телеекрана. Але його дедалі дужче діяв голод. Чого він хотів найбільше – то це з'їсти шматок хліба. Йому почало здаватися, що в кишені комбінезона він може знайти якісь крихти хліба. Можливо, думав він, в той час як вряди-годи щось лоскотало йому ногу, там навіть знайдеться цілий шматок. Зрештою, спокуса перевірити це припущення переважила страх, і він засунув руку до кишені.

– Сміт! – загорлав голос із телеекрана. – Шістдесят сімдесят дев'ять, Сміт В! Руки з кишень!

І він знову сидів тихо, поклавши руки на коліно. Перш ніж сюди потрапити, його привели до іншого місця, яке, мабуть, було звичайною тюремною камерою або місцем попереднього ув'язнення, яким користувалися патрулі. Він не знав, скільки часу пробув там, принаймні не менше кількох годин – нелегко визначити час без годинника і без денного світла. То було смердюче гамірне місце. Вони привели його в камеру, схожу на теперішню, але брудну й загиджену, в яку іноді напихали по десять, а то й п'ятнадцять чоловік. Більшість були звичайними кримінальними злочинцями, але серед них було й кілька політичних в'язнів. Він мовчки сидів під стіною, стиснутий брудними тілами, надто потерпаючи від страху й болю у животі, щоб надто цікавитися своїм оточенням, але все ж таки звернув увагу на дивовижну різницю між поведінкою партійних і не партійних в'язнів. Партійні завжди були мовчазні й нажахані, а звичайні злочинці, здавалося, мало хвилювалися за себе та інших. Вони обзивали охоронців, шалено опиралися, коли конфісковували їхні речі, писали на підлозі матючка, їли пронесену до в'язниці їжу, добуту з потаємних схованок у своєму одязі, й навіть огризалися на телеекран за спроби навести лад. З іншого боку, дехто з них, схоже, перебував у непоганих стосунках з охоронцями, називав їх кличками і крізь прорізані у дверях щілини для стеження намагався видурити у них сигарети. Охоронці також ставилися до звичайних кримінальних злочинців із певним терпінням навіть тоді, коли їм доводилося їх брутально карати. Тут точилося чимало розмов про табори примусової праці, до яких сподівалися потрапити більшість в'язнів. Якщо мати налагоджені контакти і знати, як там усе влаштовано, то у таборах «було добре». Там процвітали хабарі, фаворитизм, здирництво всіх різновидів, гомосексуалізм і проституція, там навіть гнали самогон з картоплі. Охоронці довіряли лише кримінальним злочинцям, а надто розбійникам і вбивцям, які становили своєрідну аристократію. Усією брудною роботою займалися політичні.

Через камеру проходили найрізноманітніші в'язні: наркоторговці, злодії, бандити, спекулянти, п'яниці й повії. Деякі з п'яниць так бешкетували, що іншим доводилося об'єднуватися, аби їх вгамувати. Четверо охоронців, тримаючи за руки й ноги, втягли до камери здоровенну бабу років шістдесят з величезними обвислими цицьками, вона люто пручалася й кричала, а її сиве волосся волочилося за нею розпатланими пасмами. Охоронці зірвали з неї черевики, якими вона намагалася їх копнути, і жбурнули її Вінстону на коліна, мало не переламавши йому кістки. Жінка випросталася й крикнула їм навздогін: «Грьобані ушльопки!» Потім, помітивши, що сидить на чомусь нерівному, переповзла з Вінстонових колін на лаву.

– Ізвіняюся, мілейший, – сказала вона. – Я тут нечаянно шльопнулася на тебе, мене сюди кинули ті педіки. Не знають, як нада поводитися із леді. – Вона зробила паузу, поляпала себе по цицьках і ригнула. – Ізвіняюся, – продовжила вона. – Троха сильно накачалася.

Вона нахилилася й почала блювати на підлогу.

– О, тепер лучче, – видихнула вона, відхилиючись назад із заплющеними очима. – Я так скажу: нікада не держи це внутрі. Виригай всьо, пока воно ше у животі свіже.

Вона збадьорилася і ще раз поглянула на Вінстона: схоже, він їй сподобався. Обняла його за плечі своєю дебілою рукою і притягла до себе, дихаючи йому в обличчя пивом і блювотиною.

¹ *Через камеру проходили найрізноманітніші в'язні.* Розповідь про ув'язнення Вінстона в Міністерстві Любові дуже скидається на неопублікований ескіз «Дзвін», написаний у серпні 1932 року. Там є епізод, в якому Орвелл, розпачливо прагнучи створити журналістський «шедевр», протягом цілого полудня випивав в одному з пабів північного Лондона, а потім п'яний як чіп вийшов на вулицю, щоб його заарештували. Орвелла затримали на сорок вісім годин і тримали в Бертнелському поліцейному відділку за звинуваченням у пияцтві, оштрафувавши на шість шилінгів (30 пенсів). Як і в Міністерстві Любові, поліція не дотримувалася належних санітарних умов. «Кілька людей користувалися унітазом, який немилосердно смердів у такому малому приміщенні, тим більше, що його кришка була зламана й не закривалася».

– Як тебе звать, красавчик? – запитала вона.

– Сміт, – відповів Вінстон.

– Сміт? – перепитала жінка. – Чудеса! Мене тоже звать Сміт. Це ж нада, – додала вона сентиментальним голосом. – Я ж можу бути твоєю мамкою!

Справді, подумав Вінстон, вона б могла бути моєю матір'ю. У неї підхожий вік і тілобудова, хоча за двадцять років у таборах люди, напевно, змінюються.

До нього більше ніхто не намагався заговорити. Дивно, але кримінальні злочинці не звертали уваги на партійних ув'язнених. «Політичні» – називали вони їх із відвертою байдужою зневагою. Налякані партійні в'язні уникали розмов між собою. Лише одного разу, коли двох членів Партії, жінок, притисли на лаві одна до одної, у гаморі голосів він почув кілька пошепки промовлених слів – вони згадували якусь «сто першу» кімнату, але він не зрозумів, про що саме йшлося.

Відтоді як вони перевели його до нової камери, минуло дві чи три години. Його ніяк не відпускав тупий біль у животі, хоча іноді він слабшав, а іноді знову посилювався, і в унісон з ним його думки також то розросталися вшир, то знову зіщулювалися. Коли біль посилювався, він думав лише про нього і про свій голод. Коли ж відпускало – його охоплювала паніка. Були хвилини, коли він настільки чітко бачив своє майбутнє, що його серце починало шалено калатати, аж забивало подих. На своїх ліктях він відчував удари кийків, а на голішках – копняки підбитих залізом черевиків, бачив, як качається по підлозі, благаючи пощади крізь вибиті зуби. Він майже не думав про Джулію. Він не міг зосередити на ній своїх думок. Він кохає її, і він її не зрадить, але це був лише відомий йому факт, такий самий, як арифметичні правила. Зараз він не відчував до неї любові і майже не думав про те, що з нею тепер відбувається. Частіше його думки з надією ковзали у бік О'Брасна. О'Брасн мусить знати, що його заарештували. Він сказав, що Братство ніколи не намагається врятувати своїх членів. Але ж існує лезо для гоління, якщо зможуть, вони передадуть йому лезо. Тоді, перш ніж охоронці вдеруться до камери, він матиме бодай п'ять

секунд. Обпалюючи холодом, лезо увійде в нього, і навіть пальці, що триматимуть його, будуть розтяті до кістки. Він усе це відчував своїм хворим тілом, яке тремтіло й стискалося від найменшого болю. Він не був певен, що скористається лезом для гоління, навіть якщо йому його передадуть. Природнішим було існувати від секунди до секунди, домігшись ще десятих хвилин життя, навіть напевне знаючи, що наприкінці на нього чекають тортури.

Іноді він намагався порахувати кількість кахлів на стінах камери. Це мало бути легко, але в якомусь місці він знову й знову збивався з ліку. Частіше він думав про те, де зараз перебуває і котра тепер година дня чи ночі. Інколи він був переконаний, що за стінами в'язниці світить сонце, а вже наступної миті був упевнений, що там панує непроникна темрява. Він інтуїтивно відчував, що тут ніколи не вимикають світла. Це було місце, де немає п'їтьми: тепер він знав, чому О'Брасн так легко зрозумів його натяк. У Міністерстві Любові не було вікон. Його камера розміщувалася в самому центрі будівлі або ж біля зовнішньої стіни. Вона могла бути на десять поверхів під землею або на тридцять поверхів над нею. Подумки він блукав від місця до місця і намагався за власними відчуттями визначити, чи він високо у повітрі, чи навпаки – глибоко під землею.

Зовні почулося тупотіння черевиків. Залізні двері з брязкотом відчинилися. У двері елегантно увійшов молодий офіцер, струнка постать у чорному однострої, що, здавалося, весь виблискував гладенькою шкірою, а його бліде обличчя з правильними рисами нагадувало воскову маску. Він махнув рукою, наказавши охоронцям позад себе увести в'язня. До камери прошкутильгав поет Емплфорт. Двері знову з брязкотом захряснулися.

Емплфорт кілька разів невпевнено смикнувся в один, а потім в інший бік, так ніби йому здалося, що десь тут були ще одні двері, крізь які звідси можна вийти, а тоді став безцільно блукати камерою. Він поки що не встиг помітити Вінстона. Його занепокоєний погляд ковзав стіною десь на метр вище над головою Вінстона. Він був без черевиків, великі брудні пальці стирчали крізь дірки

у шарпетках. Він був зарослий кількаденною щетиною. Вона аж до вилиць вкривала його обличчя, надаючи йому якогось хуліганського виразу, що дивно контрастувало з його великою немічною постаттю і нервовими рухами.

Вінстон намагався виборсатися зі своєї летаргії. Він мусить заговорити до Емплфорта, попри ризик, що з телеекрана на нього голосно загорляють. Можливо, Емплфорт навіть приніс йому лезо.

– Емплфорт, – сказав він.

З телеекрана ніхто не кричав. Трохи наляканий, Емплфорт завмер. Його погляд повільно сфокусувався на Вінстоні.

– А, Сміт! – сказав він. – Ви теж тут?

– За що вас посадили?

– Правду кажучи, – він незграбно опустився на лаву навпроти Вінстона, – існує лише одне правопорушення, хіба ні?

– І ви його вчинили?

– Мабуть, що так.

Він підніс руку до лоба і якийсь час тер пальцями скроні, ніби силкуючись щось пригадати.

– Так буває, – невиразно проказав він. – Я намагаюся пригадати один випадок – можливо, він і є причиною того, що я тут. Мабуть, я вчинив необачно. Ми готували останнє видання віршів Кіплінга. Я допустив, щоб у кінці рядка залишилося слово «Божий». Я нічого не міг удіяти, – майже обурено додав він, піднявши голос і поглянувши на Вінстона. – Я не міг змінити рядка. Слово «Божий» римувалося з «ворожий». Вам, мабуть, відомо, що рим до «ворожий» практично немає? Я кілька днів викручував собі мізки. Але іншої рими так і не знайшов.

Вираз його обличчя змінився. З нього зникло роздратування, і якусь мить він здавався навіть задоволеним. Пробившись крізь бруд і жорстку щетину, на його обличчі засяяло щось подібне до інтелектуальної втіхи, радість педанта, який знайшов якийсь непотрібний факт.

– Вам коли-небудь спадало на думку, – запитав він, – що вся історія англійської поезії визначалася тим фактом, що англійська мова дуже бідна на рими?

Ні, Вінстон ніколи про це не думав. Особливо зважаючи на ті обставини, в яких він тепер опинився, вона не здалася йому ані важливою, ані цікавою.

– Ви не знаєте, котра зараз година і який день? – запитав він.

Емплфорт знову здивувався.

– Я зовсім про це не думав. Вони заарештували мене десь два дні тому – а може, й три. Він окинув поглядом стіни, так ніби сподівався побачити десь вікно. – У цьому місці немає різниці між днем і ніччю. Не уявляю, як тут можна визначити час.

Вони ще кілька хвилин говорили про те й про се, аж раптом несподіваний крик із телеекрана примусив їх замовкнути. Вінстон сидів спокійно, схрестивши руки. Емплфорт, надто великий, щоб зручно вмотитися на вузькій лаві, неспокійно совався, обхоплюючи своїми худими руками то одне, то інше коліно. Телеекран верескнув, щоб він сидів спокійно. Минав час. Двадцять хвилин, година – неможливо було точно визначити. Знову почулося тупотіння важких черевиків. Нутрощі Вінстона стислися. Скоро, дуже скоро, можливо, через п'ять хвилин, можливо – тепер, гупання черевиків означатиме, що настала і його черга.

Відчинилися двері. До камери увійшов молодий офіцер із холодним обличчям. Коротким порухом руки він показав на Емплфорта.

– До сто першої кімнати, – сказав він.

Затиснутий між двома охоронцями, Емплфорт незграбно вийшов із камери. На його обличчі був вираз легкої стурбованості, хоча він і нічого не зрозумів.

Здавалося, вже минуло чимало часу. Знову посилювався біль у животі. Його думки котилися в одному напрямку, немов кульки, що застрягали в тих самих ямках. У нього було лише сім думок: біль у животі, шматок хліба, кров і крики, О'Браєн, Джулія, лезо для гоління. Його скрутив новий спазм у нутрощах, наближалися кроки важких черевиків. Коли відчинилися двері, вийшло гострим смородом холодного поту. До камери увійшов Парсонс. На ньому були шорти кольору хакі і спортивна майка.

Цього разу Вінстон настільки здивувався, що аж вигукнув:

– *Ти* тут!

Парсонс кинув на Вінстона погляд, в якому не було ні цікавості, ні подиву, а лише біль і розпач. Він почав труситися і ходити взад-перед – мабуть, ніяк не міг заспокоїтися і спокійно сісти. Було помітно, як тремтять його пухлі коліна. В його широко розплющених очах застиг подив, і, здавалося, ніби він ніяк не може відірвати погляду від чогось у далечині.

– А тебе за що? – запитав Вінстон.

– Думкозлочин! – мало не плачучи, відповів Парсонс. У його голосі звучало цілковите визнання своєї провини і жах від того, що йому могли висунути подібне звинувачення. Він зупинився навпроти Вінстона й заговорив благальним тоном:

– Ти ж не думаєш, старий, що вони мене розстріляють, правда ж? Хіба вони розстрілюють людей, які нічого не зробили – лише думки, яких ти не можеш втримати. Я знаю, вони нас підслуховують, і це правильно! О, я їм вірю! Їм же відомі мої заслуги, хіба не так? *Ти* ж знаєш, якою я був людиною! Я ж по-своєму непогана людина. Звичайно, не найрозумніший, але з поняттям. Я ж намагався янайкраще служити Партії, хіба ні? Як думаєш, мені дадуть років п'ять? Ну, нехай десять. Такий як я може дуже пригодиться у трудовому таборі. Невже вони мене розстріляють за те, що я лише раз напартачив?

– Так ти винний? – запитав Вінстон.

– Звичайно ж, я винний! – вигукнув Парсонс, підлабузницьки зиркнувши на телеекран. – Невже ти думаєш, що Партія може арештувати невинного? – Його жаб'яче обличчя стало спокійнішим, і на ньому навіть з'явився самовдоволений вираз. – Думкозлочин – це, старий, жаклива штука, – повчально провадив він. – Він підступний. Він може так тебе обплести, що ти й не знатимеш про це. Ти знаєш, як воно опосіло мене? Уві сні! Так, це факт. Я собі працював, намагався приносити користь – і ніколи б навіть не здогадався, що в моїй голові завелось таке паскудство. І тоді я почав говорити уві сні. Знаєш, що вони від мене почули?

Він стишив голос, як той, хто з медичних міркувань змушений брудно вилаяється.

– «Геть Старшого Брата!» Так, я це сказав! І схоже, сказав не один раз. Між нами, старий, я радий, що вони взяли мене, перш ніж я пішов далі. Ти знаєш, що я їм скажу, коли мене поставлять перед трибуналом? «Дякую вам, – скажу я, – дякую, що врятували мене, перш ніж я зайшов надто далеко».

– А хто тебе виказав? – запитав Вінстон.

– Моя мала, – відповів Парсонс з виразом болісної гордості. – Вона підслуховувала крізь замкову шпарину. Почула, що я сказав, і уже наступного дня про все розповіла патрулям. Дуже похвально для семирічної малявки, хіба ні? Я зовсім за це на неї не ображений. Навпаки, я пишаюся нею. Її вчинок означає, що я її правильно виховав.

Він знову кілька разів смикнувся, тужливо позираючи на унітаз. А потім несподівано стягнув із себе шорти.

– Пробач, старий, – сказав він. – Нічого не можу вдіяти. Надто довго терпів.

Він гепнувся своїм широким задом на унітаз. Вінстон обома долонями затулив обличчя.

– Сміт! – гаркнув телеекран. – Шістдесят-сімдесят дев'ять Сміт В! Відкрийте обличчя! У камері заборонено затуляти обличчя!

Вінстон відкрив обличчя. Парсонс потужно й гучно справлявся на унітазі. Пізніше з'ясувалося, що кришка зламана, і в камері ще кілька годин немилосердно смерділо.

Парсонса забрали. Інші в'язні з'являлися і зникали не менш загадково. Одну з них, жінку, повели до сто першої кімнати, і Вінстон зауважив, як, почувши ці слова, вона затремтіла і зблідла. Час минав, і якщо його привели сюди вранці, то вже настав полудень, а якщо привели пополудні, то вже була північ. У камері було шість в'язнів – чоловіків і жінок. Усі сиділи дуже тихо. Навпроти Вінстона примостився чоловік без підборіддя, з випнутими уперед зубами, схожий на великого нешкідливого гризуна. Товсті плямисті щоки були внизу дуже роздутими, так що здавалося, ніби він напхав туди якоїсь їжі. Його

світло-сірі очі боязко ковзали обличчями і коли з кимось зустрічалися поглядом, то швидко ховалися.

Відчинилися двері, і до камери завели наступного в'язня, поглянувши на якого Вінстон увесь похолов. Це був звичайний, жалюгідний на вигляд чоловік, який міг бути інженером або якимось технічним працівником. Але вражало його виснажене обличчя. Схоже на обтягнутий шкірою череп, воно було настільки схудлим, що рот і очі здавалися непропорційно великими, а очі, крім усього, світилися вбивчою, непримиренною ненавистю.

Чоловік сів на лаву неподалік від Вінстона. Вінстон більше не дивився на нього, але змучене, схоже на череп обличчя й досі стояло перед очима. Несподівано він зрозумів, у чому річ. Чоловік помирав від голоду. Ця сама думка, певно, виникла водночас у всіх, хто сидів у камері, і вони неспокійно заворушилися на лаві. Очі в'язня без підборіддя втупилися у чоловіка з обтягненим шкірою черепом, потім винувато ковзнули вбік, потім знову подивилися на нього, не в змозі побороти цікавість. Незабаром він став соватися на своєму місці. Нарешті підвівся, незграбно прошкандибав через камеру, встроїв руку в кишеню комбінезона, зі збентеженим виглядом дістав звідти чорний шматок хліба і дав його чоловікові з обтягненим шкірою черепом.

З телеекрана пролунало оглушливе розлючене ревіння. Той, що без підборіддя, злякано відстрибнув назад. А чоловік з обтягненим шкірою черепом засунув руки за спину, ніби показуючи всьому світові, що він відмовляється від подарунка.

– Бамстед! – проревів голос. – Двадцять сім тринадцять, Бамстед Дж.! Викинь хліб!

Чоловік без підборіддя кинув свій хліб на підлогу.

¹ *Бамстед!* – проревів голос. – *Двадцять сім тринадцять, Бамстед Дж.!* Згадка про перебування Орвелла в Саутволді в 1930-х роках. Джек Бамстед був сином місцевого бакалійника, чия крамниця стояла навпроти дому Орвеллових батьків, і з її горішнього вікна члени Бамстедової родини літніми вечорами чули клацання друкарської машинки Орвелла.

– Стояти на місці! – гаркнув голос. – Дивитись на двері. Не ворушитись.

Чоловік без підборіддя скорився. Його надуті щоки мимоволі тремтіли. Двері з брязкотом відчинилися. Увійшов молодий офіцер і відразу ж відступив убік. За ним з'явився низькорослий, кремезний охоронець із могутніми руками й масивними плечима. Він зупинився перед чоловіком без підборіддя, а потім, за сигналом офіцера, завдав страшного удару прямо по зубах, підкріпивши його вагою всього свого тіла. Здавалося, сила удару відірвала того від підлоги. Його тіло пролетіло камерою і врізалось в унітаз. Якийсь час він лежав, мов непритомний, і з його рота й носа струменіла чорна кров. Він ніби мимоволі застогнав і тонко заскиглив. Потім перевернувся і, хитаючись, зіп'явся на руки й коліна. Разом із цівкою крові й слини у нього з рота випали дві половинки зламаного зубного протеза.

В'язні сиділи дуже тихо, схрестивши руки на колінах. Чоловік без підборіддя поповз до свого місця. Один бік його обличчя геть почорнів, а рот перетворився на безформну масу кольору стиглої вишні з чорним отвором посередині. Краплі крові знову й знову точилися йому на груди. Сірі очі досі бігали від обличчя до обличчя з іще винуватішим виразом, ніж раніше, так ніби він намагався розібратися, наскільки інші зневажають його за це приниження.

Двері відчинилися. Офіцер недбало показав на чоловіка з обтягненим шкірою черепом.

– У сто першу, – сказав він.

Біля Вінстона почулося глибоке зітхання і зчинилася метушня. Чоловік упав навколішки, тримаючи складені руки за спиною.

– Товаришу! Офіцере! – закричав він. – Не треба мене туди забирати! Хіба я не все сказав? Що ще ви хочете знати? Я ж у всьому зізнався, у всьому! Лише скажіть мені, що вам треба, і я відразу признаюся! Я все підпишу. Тільки не ведіть мене у сто першу!

– У сто першу, – повторив офіцер.

Уже й без того бліде обличчя чоловіка-черепа набуло небаченого кольору, який Вінстон узагалі вважав неможливим. Воно стало заленавим.

– Робіть зі мною, що хочете! – заволав він. – Ви тижнями морили мене голодом. Закругляйтеся і дайте мені померти. Розстріляйте мене. Повісьте. Посадіть на двадцять п'ять років. Може, потрібно ще когось виказати? Лише назвіть мені його, і я скажу вам усе, що ви хочете. Мені байдуже, хто це і що ви з ним зробите. У мене дружина і троє дітей. Найстаршому з них лише шість років. Ви можете привести їх усіх сюди і перерізати їм горлянки просто у мене на очах, і я мовчки стоятиму і дивитимуся. Але тільки не сто перша кімната!

– У сто першу, – знову сказав офіцер.

Чоловік окинув божевільним поглядом інших в'язнів, наче йому сяйнула думка, що він може запропонувати замість себе когось іншого. Його очі зупинилися на розтовченому обличчі чоловіка без підборіддя. Він показав на нього своєю худою рукою.

– Ось кого треба забрати, а не мене! – крикнув він. – Ви не чули, що він сказав, коли ви розбивали йому обличчя. Дайте мені шанс, і я вам повторю кожне його слово. Це він проти Партії, а не я. – Охоронці ступили вперед. Бідолашний заверещав. – Ви його не чули! – ще раз крикнув він. – Щось сталося з телеекраном. Це він вам потрібен. Забирайте його, а не мене!

Два кременні охоронці зупинилися, щоб узяти його під руки. Але цієї миті той упав на підлогу, ухопився за залізну ніжку лави і почав по-звірячому вити. Охоронці схопили його, намагаючись відірвати від лави, але той з дивовижною силою чіплявся за неї. Вони секунд двадцять тягли й смикали його. В'язні сиділи тихо, схрестивши руки на колінах, і дивилися прямо перед собою. Виття стихло – у нещасного забракло дихання, він вклав свої останні сили в те, щоб утриматися за ніжку лави. Потім пролунав зовсім інший крик. Черевик охоронця зламав йому пальці однієї руки. Нарешті вони звели його на ноги.

– У сто першу, – наказав офіцер.

Чоловіка вивели. Втративши бажання чинити опір, він ішов, похитуючись, опустивши голову і підтримуючи свою покалічену руку.

Минуло багато часу. Якщо чоловіка з обтягнутим шкірою черепом вивели опівночі, то вже настав ранок, якщо ж його забрали вранці, то вже був полудень. Вінстон залишився один і вже багато годин сидів на самоті. Від сидіння на вузькій лаві з'явився такий нестерпний біль, що іноді він підводився й ходив по камері. Голос із телеекрана за це не дорікав. Шматок хліба й досі лежав на тому місці, куди його викинув чоловік без підборіддя. Спочатку йому було дуже важко стримуватися, щоб не дивитися на нього, але тепер голод поступився місцем спразі. У роті стало бридко і сухо. Гудіння і яскраве біле світло його страшенно втомили, у голові було порожньо. Він підводився на ноги, бо біль у кістках ставав нестерпним, а потім знову сідав, бо починала йти обертом голова і він боявся, що впаде. А коли йому щастило трохи себе опанувати – знову повертався жах. Іноді з дедалі слабшою надією він думав про О'Браєна і про лезо для гоління. Можливо, йому передадуть лезо з їжею, якщо йому, звичайно, колись дадуть поїсти. Про Джулію він майже не згадував. Вона також десь страждала, можливо, навіть більше, ніж він. Можливо, цієї миті вона стогне від болю. Він подумав: «Чи погодився б я терпіти удвічі більші муки заради порятунку Джулії? Так, погодився б». Але це рішення було всього лише у нього в думках, ухвалене тому, що він мусив так вирішити. Він його не відчував по-справжньому. Тут ти не можеш відчути нічого. Окрім болю та передчуття болю, тут неможливо нічого по-справжньому відчувати. З іншого боку, чи можна, страждаючи, з якоїсь причини свідомо бажати посилення цих страждань? Але на це запитання він не мав відповіді.

Знову наблизилися кроки. Відчинилися двері. Увійшов О'Браєн.

Вінстон схопився на ноги. Побачене його настільки вразило, що він утратив будь-яку обережність. Уперше за багато років він забув про телеекран.

– Ви теж з ними! – вигукнув він.

– Я вже давно з ними, – сказав О'Браєн із лагідною, майже жалісливою іронією.

Він відступив убік. З-за його спини вигулькнув широ-
коплечий охоронець із довгим чорним кийком у руці.

– Ви це знали, Вінстоне, – сказав О’Браєн. – Не обма-
нуйте себе. Ви знали – ви завжди знали.

Так, він знав, тепер Вінстон це зрозумів. Але у нього
не було часу думати про це. Уся його увага була прикута
до кийка в руці охоронця. Він міг уперіщити його будь-
куди: по голові, вуху, руці, чи лікті...

Лікоть! Майже паралізований, він упав навколішки,
схопившись іншою рукою за вдарений лікоть. Усе навко-
ло вибухнуло жовтим світлом. Неймовірно, просто ней-
мовірно, щоб один удар міг завдати такого болю! Світло
розсіялося, і він побачив, як ті двоє згори вниз дивляться
на нього. Охоронець посміхався, спостерігаючи за його
корчами. Принаймні, він отримав відповідь на одне запи-
тання. Ніколи, нізачо на світі не можна погодитися на
посилення болю. Думаючи про біль, можна хотіти лише
одного: щоб він припинився. У світі немає нічого гіршо-
го за фізичний біль. Перед лицем болю немає героїв,
знову й знову думав він, скорчившись на підлозі, марно
хапаючись за свою скалічену ліву руку.

Розділ 2

Він лежав на чомусь схожому на розкладне ліжко,
настільки скутий, що навіть не міг поворухнутися. Йому
в обличчя било світло, яке здавалося ще яскравішим, ніж
зазвичай. Поруч стояв О’Браєн і пильно на нього дивив-
ся. З іншого боку стояв чоловік у білому халаті зі шпри-
цом у руці.

Навіть розплющивши очі, він не міг одразу зрозуміти,
де перебуває. Йому здавалося, ніби він випірнув у цій
кімнаті з якогось геть іншого світу, немов піднявся сюди
з глибини. Він не знав, скільки саме перебував там,
унизу. Відтоді як вони його заарештували, він не бачив
ані темряви, ані денного світла. Крім того, його спогади
не були безперервними. Траплялося, що ланцюжок його
свідомості, навіть такої, яка буває уві сні, вривався і

виникав знову лише після якогось провалу. Але він не
знав, як довго тривали ті провали – дні, тижні чи всього
лише секунди.

Жахіття почалося з першим ударом по лікті. Згодом
він зрозумів: усе, що тоді сталося, було лише вступом,
рутинним допитом, якому піддавали майже всіх в’язнів.
Була ціла низка злочинів – шпіонаж, саботаж і подібне, –
в яких кожен мусив неодмінно зізнатися. Це була фор-
мальність, хоча тортури були цілком реальними. Він не
міг пригадати, скільки разів його били і скільки саме три-
вало кожне побиття. Щоразу він бачив п’ятьох-шістьох
чоловіків у чорних комбінезонах. Його били кулаками,
іноді кийками, бувало – сталевими прутами чи ногами.
Траплялося, що він бездумно, як тварина, звиваючись
усім тілом, качався підлогою у нескінченних і безнадій-
них спробах уникнути копняків, проте він отримував їх
усе більше й більше, важкі черевики били його по реб-
рах, по животу, ліктях, гомілках, у пах, куприк. Були хви-
лини, коли здавалося, що муки тривали нескінченно, і
найжорстокішим, найнепрощеннішим йому здавалося не
те, що його продовжують бити, а те, що він ніяк не може
знепритомніти. Бувало, у нього здавали нерви і він ще до
побиття починав кричати, благаючи пощади, коли лише
один вигляд піднятого для удару кулака примушував
його зізнаватися у справжніх і вигаданих злочинах.
Також траплялося, що він сповнювався рішучості ні в
чому не зізнаватися, коли кожне слово витискали з нього
між нападами лютого болю, які не давали йому продох-
нути, а бували хвилини, коли він малодушно намагався
вигадати компроміс, кажучи собі: «Я зізнаюся, але не
зразу. Я мушу триматися доти, доки зможу терпіти біль.
Ще кілька копняків, ще два копняки, й тоді я скажу їм
усе, що вони хочуть». Іноді його били доти, доки він уже
не міг триматися на ногах і, як мішок із картоплею, падав
на кам’яну підлогу камери, і його на кілька годин зали-
шали у спокої, щоб він очунав, а потім підводили й знову
били. Були також періоди, коли він дуже довго не міг
прийти до тями. Він пам’ятав їх зовсім невиразно, бо
вони минали для нього здебільшого уві сні або коли він

був без свідомості. Він пригадував камеру з ліжком із дощок – щось подібне до полиці, яка стриміла зі стіни, металевий умивальник, пригадував, як йому давали поїсти гарячого супу, давали хліб, а іноді й каву. Він пам'ятав брутального перукаря, який приходив його поголити й підстригти волосся, і заклопотаних неприємних чоловіків у білих халатах, які мацали у нього пульс, стукали по його тілу, перевіряючи рефлекси, піднімали йому повіки, обмацували його грубими пальцями, шукаючи зламані кістки, і робили уколи, щоб він заснув.

Його стали рідше бити, а потім лише погрожували, викликаючи у пам'яті жах, з яким він будь-якої миті знову муситиме зустрітися, якщо їм не сподобаються його відповіді. Тепер його допитували не грубі головорізи в чорних комбінезонах, а партійні розумники, невеличкі круглі чоловічки в блискучих окулярах зі швидкими рухами, які працювали з ним періодами, що тривали, як йому здавалося, по десять-дванадцять годин поспіль. Ці інші допитувачі стежили за тим, щоб він постійно перебував у стані легкого болю, але покладалися вони головним чином не на біль. Вони ляскали його по обличчю, крутили йому вуха, смикали за волосся, примушували стояти на одній нозі, не відпускали до вбиральні, світили яскравим світлом йому в очі, аж поки з них не котилися сльози. Але їхньою метою було просто принизити його і знищити його спроможність думати й опиратися. Їхньою головною зброєю було нещадний допит, який тривав і тривав, година за годиною. Вони ловили його на словах, влаштовували пастки, перекручували все, що він казав, знову й знову звинувачуючи його у брехні та суперечностях, аж поки він починав плакати від сорому і нервової перевтоми. Іноді на одному допиті він плакав по десять разів. Здебільшого вони його ображали і щоразу, коли він вагався, погрожували знову передати охоронцям, але іноді вони несподівано змінювали тон, називали його товаришем, апелювали до Анґсоу і Старшого Брата й сумно запитували, невже він і досі не відчув, скільки шкоди завдав Партії, і чи не хоче він спокутувати заподіяне зло. Коли після багатогодинних допитів у

нього не витримували нерви, то навіть це запитання доводило його до бурхливих сліз. Зрештою, ці докірливі лагідні голоси виявилися ефективнішими, аніж черевики та кулаки охоронців. Він перетворився на рот, що відповідав, і на руку, що підписувала геть усе, що від нього вимагали. Він переймався лише тим, щоб угадувати, в чому саме він має зізнатися, а потім відразу швиденько зізнавався, поки знову не розпочалося залякування. Він зізнавався в убивствах видатних членів Партії, у розповсюдженні бунтівних памфлетів, розбазарюванні громадських фондів, продажу військових таємниць, у всіх різновидах саботажу. Він зізнався, що був шпигуном на ставці Остазійського уряду ще з 1968 року. Він зізнався, що вірить у Бога, обожнює капіталізм і є сексуальним збоченцем. Він зізнався, що вбив власну дружину, хоча й усвідомлював, що його допитувачі не могли не знати, що вона й досі жива. Він зізнався, що роками підтримував постійний зв'язок із Голдштайном і був членом підпільної організації, куди входили майже всі ті люди, яких він будь-коли знав. Найлегше було відразу в усьому зізнаватися і всіх втягувати у це коло зізнань. Крім того, у певному сенсі, він говорив правду. Він і справді був ворогом Партії, а в розумінні Партії між думкою і дією не було жодної різниці.

Були ще й інші спогади. Вони не були пов'язані між собою і нагадували розрізнені зображення посеред п'їтьми.

Він перебував у камері, яка могла бути як темною, так і світлою, бо він нічого не бачив, окрім двох очей. Біля його руки повільно й ритмічно цокав якийсь прилад. Очі стали більшими й променистішими. Несподівано він підвівся зі свого місця, пірнув у ті очі, і вони його поглинули.

Він сидів під сліпучим світлом, прив'язаний до стільця й оточений циферблатами. Чоловік у білому халаті дивився на циферблати. Зовні пролунало гупання важких черевиків. Двері відчинилися. Увійшов офіцер із восковим обличчям у супроводі двох охоронців.

– У сто першу¹, – сказав офіцер.

¹ У будівлі Бі-Бі-Сі на Оксфорд-стріт, 200 була кімната 101.

Чоловік у білому халаті не обернувся. Продовжуючи стежити за циферблатами, він навіть не поглянув у Вінстонів бік.

Його котили величезним, завширшки з кілометр, коридором, залитим яскравим золотавим світлом, а він дзвінко сміявся і гучно навсібіч сипав зізнаннями. Він зізнався в усьому, навіть у тому, в чому не зізнався під тортурами. Він розповідав історію всього свого життя перед уже добре знайомою публікою. Поруч були охоронці, інші допитувачі, люди у білих халатах, О'Браєн, Джулія, містер Чаррінгтон – усі вони поруч котилися коридором, кричали й сміялися. Їм якось вдалося уникнути чогось жахливого, чогось, що мало з ними трапитися, але не трапилося. Усе було гаразд, більше не буде болю, кожна подробиця його життя була розкрита, зрозуміла, прощена.

Він почав підводитися з лежача, бо йому здалося, що він почув голос О'Браєна. На всіх допитах його не полишало відчуття, що десь тут, зовсім поруч був О'Браєн, хоча насправді він його там ніколи не бачив. Так, тут усім верховодив О'Браєн. Це він нацьковував охоронців на Вінстона і стежив, щоб вони його не вбили. Він вирішував, коли Вінстон має кричати від болю, а коли йому слід перепочити, коли його треба нагодувати, а коли йому потрібно поспати і коли йому в руку треба ввести наркотики. Це він ставив запитання і пропонував відповіді. Він був мучителем, він був охоронцем, він був його інквізитором, він був його другом. А одного разу – Вінстон не пам'ятав, чи це було у наркотичному маренні, чи просто уві сні, чи навіть коли він не спав – чийсь голос прошепотів йому на вухо: «Не турбуйся, Вінстоне, я наглядаю за тобою. Я спостерігав за тобою сім років. А тепер настала поворотна мить. Я врятую тебе, я зроблю тебе досконалим». Він не знав, чи належав цей голос О'Браєнові, але це був той самий голос, який сім років тому в іншому сні сказав йому: «Ми зустрінемося там, де не буде темряви».

Він взагалі не пам'ятав, коли припинилися допити. Спочатку був період непроникної темряви, а потім навколо нього потроху матеріалізувалася камера чи кімната, в якій він тепер перебував. Він лежав майже горизонталь-

но на спині і не міг ворухнутися. Його тіло було майже повністю прикуте до лежача. Вони навіть якось зафіксували його потилицю. О'Браєн дивився на нього згори вниз серйозним і дещо сумним поглядом. З такого ракурсу його обличчя здавалося грубим і виснаженим, з мішками під очима і складками втоми, що тяглися від носа до підборіддя. Він був старший, аніж раніше вважав Вінстон – йому було не менше сорока восьми-п'ятдесяти років. Його рука лежала на важелі, під яким був розмічений поділками циферблат.

– Я казав вам, – промовив О'Браєн, – що коли ми знову зустрінемося, то це буде тут.

– Так, – погодився Вінстон.

Без будь-якого попередження, окрім хіба що легкого поруху О'Браєнної руки, на нього накопилася хвиля болю. Це був жахливий біль і, оскільки він не бачив, що з ним відбувається, йому здалося, що його якось смертельно поранили. Він не знав, чи з ним і справді щось таке зробили, чи це був якийсь ефект від електричного струму, але його тіло поступово викручувалось, потроху виверталося суглоби. Незважаючи на жахливий біль, від якого його кинуло у піт, найбільше його dokonував страх, що у нього зламається хребет. Він зціпив зуби й важко дихав носом, намагаючись мовчати, скільки зможе.

– Ви боїтеся, – сказав О'Браєн, вдивляючись в його обличчя, – що за мить у вашому тілі щось зламається. А особливо ви боїтеся, що у вас зламається хребет. У вас перед очима стоїть яскрава картина, як ваші хребці розламаються і з них витікає спинний мозок. Саме про це ви думаєте, чи не так, Вінстоне?

Вінстон не відповів. О'Браєн повернув назад важіль на циферблаті. Хвиля болю відкотилася так само швидко, як і з'явилася.

– Це було сорок, – сказав О'Браєн. – Ви бачите, що числа на циферблаті зростають до ста. Будь ласка, під час нашої розмови пам'ятайте, що я будь-якої миті можу завдати вам такого болю, який вважатиму за потрібне. Якщо ви мені збрешете або якось спробуєте ухилитися від відповіді чи просто демонструватимете нижчі за ваші реаль-

ні розумові здібності, ви негайно закричите від болю. Ви мене зрозуміли?

– Так, – відповів Вінстон.

О'Браєн полагіднішав. Він замислено поправив свої окуляри й пройшовся кімнатою. Коли він заговорив, його голос був лагідним і терплячим. Він мав вигляд лікаря чи навіть священика¹, налаштованого не карати, а радше пояснювати і переконувати.

– Я панькаюся з вами, Вінстоне, – сказав він, – бо ви того варті. Вам чудово відомо, що з вами. Відомо вже багато років, хоча ви й намагалися про це не думати. У вас проблеми із психікою. Ви страждаєте від поганої пам'яті. Ви не можете пригадати справжніх подій і переконуєте себе, що пам'ятаєте інші, ті, що ніколи не відбувалися. На щастя, це лікується. Але ви ніколи не лікувалися, бо не мали такого бажання. Тут вистачило б не-

¹ Він мав вигляд лікаря чи навіть священика... У кількох місцях «1984» Орвелл натякає, що взаємини між О'Браєном і Вінстоном – це, по суті, взаємини між учителем і учнем. Тому не один критик відзначав зв'язок між есеєм Орвелла «Такою, такою була радість», який був єдиний раз опублікований у *Partisan Review* 1952 року і який у Великобританії більше не друкували, розцінюючи його як наклепницький. Тут, обговорюючи свою ранню освіту у престижній підготовчій школі Святого Кипріяна, поблизу Ісберна, в Сасексі, Орвелл порівнював порядки у тому закладі з поліційною державою, в якій брудну роботу виконували шпигуни директора. Про директора, містера Вілкса, він написав: «Самбо мав необмежену владу: природно, що скрізь були його агенти».

Достоту невідомо, коли був написаний есей «Такою, такою була радість»: жінка, яка в середині 40-х років виконувала обов'язки Орвеллової секретарки, пам'ятає, як вона переписувала рукопис на чистовик. Але ймовірно, що значну частину цього твору Орвелл створив, коли він або обмірковував, або вже активно писав «1984». Проте було б помилкою сприймати опис Орвеллом тоталітарної свідомості, як всього-на-всього проекцію його негативного дитячого досвіду на доросле життя, або ж навпаки – вважати, що дорослі погляди Орвелла на авторитарний уклад життя заохотили його до спогадів про своє дитинство. З іншого боку, зв'язок між есеєм і романом підтверджує, що Орвелл обдумував їх приблизно в той самий час.

личкого зусилля волі, але ви не готові його докласти. Навіть тепер я більш ніж упевнений, ви чіпляєтеся за свою хворобу, вважаючи її чесною. Зараз я наведу приклад. З якою державою зараз воює Океанія?

– Коли мене заарештували, Океанія воювала з Остазією.

– З Остазією. Добре. Але ж Океанія завжди воювала з Остазією, чи не так?

Вінстон глибоко вдихнув. Він розкрив рота, щоб заговорити, але промовчав. Він не міг відірвати погляду від циферблата.

– Скажіть правду, Вінстоне. *Вашу* правду, будь ласка. Скажіть мені, що ви пам'ятаєте.

– Я пам'ятаю, що лише за тиждень до того, як мене заарештували, ми ще не воювали з Остазією. Ми були з нею в союзі. А воювали ми з Євразією. Та війна тривала чотири роки. А раніше...

О'Браєн зупинив його порухом руки.

– Ще один приклад, – сказав він. – Кілька років тому ви пережили дуже серйозну галюцинацію. Ви уявили собі, що троє людей, троє колишніх членів Партії на ім'я Джонс, Ааронсон і Рудзерфорд – людей, страчених за зраду й саботаж, після того як вони в усьому повністю зізналися – не коїли тих злочинів, у яких їх звинуватили. Вам здалося, що ви бачили правдиве документальне свідчення, яке доводило, що їхні зізнання були фальшивими. Ви побачили фотографію, через яку у вас і виникла галюцинація. Вам здалося, що ви й справді тримали її в руках. То була ось така фотографія.

У руках О'Браєна з'явилася довга газетна вирізка. У Вінстона було кілька секунд, щоб її роздивитися. Щодо цієї фотографії не було жодних сумнівів. Це була *та сама* фотографія. Це був ще один примірник фотографії Джонса, Ааронсона та Рудзерфорда на партійній зустрічі у Нью-Йорку, тієї самої, яка одинадцять років тому потрапила йому на очі і яку він відразу знищив. О'Браєн тримав її перед його очима лише якусь мить і відразу ж прибрав. Але він бачив її, він, безперечно, її бачив! Вінстон здійснив відчайдушну, болісну спробу поворо-

шити верхньою частиною свого тіла. Проте він не міг зрушитися бодай на сантиметр. На мить він навіть забув про циферблат. Йому лише хотілося знову потримати ту світлину у своїх руках або принаймні ще раз побачити її.

– Вона існує! – вигукнув він.

– Ні, – сказав О'Браєн.

Він зупинився посеред кімнати. У стіні напроти була діра пам'яті. О'Браєн підняв решітку. Невидимий потік теплого повітря підхопив тонкий клапот паперу, і він зник у спалаху полум'я. О'Браєн відвернувся від стіни.

– Попіл, – сказав він. – Навіть не попіл – порох. Її немає. Її ніколи не було.

– Але ж вона була! Була! Вона існує у моїй пам'яті. Я пам'ятаю її! Ви пам'ятаєте її!

– Я її не пам'ятаю, – заперечив О'Браєн.

У Вінстона стислося серце. Це було дводумство. Його опанувало відчуття повної безпорадності. Це було б не так важливо, якби він був певен, що О'Браєн бреше. Але скидалося на те, що О'Браєн і справді забув про фотографію. А якщо так, то, можливо, він уже встиг забути й про свої заперечення, що він її пам'ятає, і забув про сам факт свого забування? Чи можна це вважати простим обманом? Можливо, й справді у свідомості можуть відбуватися такі божевільні маніпулювання? Ця думка остаточно збила його з пантелику.

О'Браєн замислено дивився на нього. Зараз він більше, аніж будь-коли, нагадував учителя, що мордується з відсталим, але здібним учнем.

– Існує партійне гасло, в якому йдеться про контроль над минулим, – сказав він. – Повторіть його, будь ласка.

– «Хто контролює минуле, той контролює майбутнє: хто контролює сучасне, той контролює минуле», – слухняно промовив Вінстон.

– «Хто контролює сучасне, той контролює минуле», – повторив О'Браєн, з легким схваленням киваючи головою.

– Але ви, Вінстоне, вважаєте, що минуле справді існує?

Вінстона знову опанувало почуття безпорадності. Його погляд ковзнув на циферблат. Він не те що не знав, яка саме відповідь – «так» чи «ні» – порятує його від

болю, він навіть не міг з упевненістю сказати, яку з них він сам вважає правильною.

О'Браєн ледь посміхнувся.

– Ви далекі від метафізики, Вінстоне, – сказав він. – Досі ви ніколи не замислювалися над тим, що таке існування. Я спробую уточнити своє запитання. Чи існує минуле буквально, у просторі? Чи є десь реальність, наповнена реальними об'єктами, де й досі відбувається минуле?

– Ні.

– Тоді, якщо ви вважаєте, що минуле існує, де саме воно існує?

– У записах. У документальних свідченнях.

– У записах. І... ?

– У свідомості. У людській пам'яті.

– У пам'яті. Дуже добре. Ми, Партія, контролюємо всі записи і ми контролюємо всі спогади. Отже, ми контролюємо минуле, ви згодні?

– Але як ви можете перешкодити людям пам'ятати ті чи ті події? – вигукнув Вінстон, знову на мить забувши про циферблат. – Це мимовільний процес. Це від нас не залежить. Як ви можете контролювати пам'ять? Мою ви не контролювали!

О'Браєн знову посуворішав. Він поклав руку на важіль.

– Навпаки, – сказав він. – Це *ви* її не контролювали. Саме тому ви сюди й потрапили. Ви опинилися тут, бо вам забракло смирення, не вистачило самодисципліни. Ви не захотіли підкоритися і поплатилися за це власною психікою. Ви воліли залишитися божевільним, меншістю у кількості однієї людини. Лише дисциплінований розум спроможний побачити реальність, Вінстоне. Ви вважаєте, що реальність – це щось об'єктивне, щось, що існує саме по собі. Ви також вважаєте, що природа реальності самоочевидна. Коли ви обманюєте себе, думаючи, що ви щось бачите, ви вважаєте, що кожен бачить те саме, що й ви. Але я запевняю вас, Вінстоне, що реальність не є зовнішнішньою категорією. Реальність існує лише у людській свідомості, й більш ніде. І то не в індивідуальній свідомості, яка може поми-

лятися і в будь-якому разі швидко помирає, а лише у колективній і безсмертній свідомості Партії. Те, що Партія вважає істиною, і є істиною. Побачити реальність можливо лише очима Партії. Ви повинні це усвідомити, Вінстоне. Це вимагає у певному сенсі акту саморуйнування, зусилля волі. Перш ніж ви повернете собі здоровий глузд, ви повинні скоритися.

Він кілька хвилин помовчав, немовби даючи час на усвідомлення того, що він щойно казав.

– Ви пам'ятаєте, – провадив О'Браєн, – як записали у своєму щоденнику: «Свобода – це можливість сказати, що два плюс два буде чотири?»

– Так, – відповів Вінстон.

О'Браєн підніс свою ліву руку до Вінстона, заховавши великого пальця і виставивши чотири інші.

– Скільки пальців я вам показую, Вінстоне?

– Чотири.

– А коли Партія скаже, що їх не чотири, а п'ять – скільки тоді їх буде?

– Чотири.

Вимовивши це, він зойкнув від болю. Стрілка циферблата скочила на п'ятдесят п'ять. По всьому Вінстоновому тілу виступив піт. Він судомно хапнув повітря, а його видих супроводжувався важким стогоном, якого він не міг стримати, навіть зціпивши зуби. О'Браєн дивився на нього, все ще показуючи чотири пальці. Він знову торкнувся важеля. Цього разу біль був лише трохи слабшим.

– Скільки пальців ви бачите, Вінстоне?

– Чотири.

Стрілка досягла шістдесяти.

– Скільки я показую вам пальців, Вінстоне?

– Чотири! Чотири! Що я ще можу сказати? Чотири!

Мабуть, стрілка сягнула ще далі, але він уже не дивився на неї. Він бачив лише важке суворе обличчя й чотири пальці. Пальці стриміли перед його очима – величезні, наче стовпи, нечіткі, але, беззаперечно, їх було чотири.

– Скільки пальців ви бачите, Вінстоне?

– Чотири! Припиніть, благаю вас, припиніть! Навіщо ви плутаєте мене? Чотири! Чотири!

– Скільки я показую вам пальців, Вінстоне?

– П'ять! П'ять! П'ять!

– Ні, Вінстоне, так у нас нічого не вийде. Ви брешете. Ви досі думаєте, що їх чотири. Скільки перед вами пальців? Будь ласка, відповідайте.

– Чотири! П'ять! Чотири! Стільки, скільки ви хочете! Лише припиніть це, не мучте мене!

Несподівано він відчув, що сидить, а рука О'Браєна обхопила його за плечі. Мабуть, він на кілька секунд знепритомнів. Пута, що сковували його тіло, ослабли. Йому було дуже холодно, він тремтів і цокотів зубами, його щоками котилися сльози. На мить він, немов дитина, пригорнувся до О'Браєна. Важка рука, що обіймала його за плечі, давала відчуття дивного затишку. Йому почало здаватися, що О'Браєн його оборонець, що біль приходить звідкись іззовні, з якогось іншого джерела, і що це О'Браєн врятує його від нього.

– Ви дуже повільно вчитеся, Вінстоне, – лагідно сказав О'Браєн.

– Що я маю робити? – пробурмотів він. – Як я можу не бачити того, що в мене перед очима? Два плюс два буде чотири.

– Лише іноді, Вінстоне. А іноді буде п'ять. Іноді – три. Іноді – одразу і те, і те. Ви маєте більше старатися. Нелегко знову стати нормальним.

Він поклав Вінстона на ліжку. Пута на його руках і ногах знову натяглися, але йому вже було майже не боляче і його перестало трусити, хоча й залишалися слабкість і холод. О'Браєн кивнув головою чоловікові у білому халаті, який стояв нерухомо протягом усієї процедури. Той нахилився й уважно заглянув у вічі Вінстону, помацав його пульс, притулив вухо до його грудей, десь поплескав долонею. Потім кивнув О'Браєнові.

– Повторімо, – сказав О'Браєн.

Тіло Вінстона пронизав біль. Мабуть, стрілка показувала сімдесят-сімдесят п'ять. Цього разу він заплющив очі. Він знав, що пальці досі у нього перед очима, і їх так само чотири. Головне для нього зараз було якось протриматися, доки його відпустить спазм. Він перестав помі-

чати, кричить він чи ні, плаче чи не плаче. Вінстон розплющив очі. О'Браєн повернув важіль назад.

– Скільки ви бачите пальців, Вінстоне?

– Чотири. Думаю, їх чотири. Як би я міг, то побачив би п'ять. Я намагаюся побачити п'ять.

– Чого ви хочете: переконати мене, що ви бачите п'ять, чи справді побачити їх?

– Справді побачити їх.

– Повторімо, – сказав О'Браєн.

Мабуть, стрілка досягла вісімдесяти-дев'яноста. Вінстон точно не пам'ятав, звідки у нього цей біль. Перед його закоченими очима витанцьовував цілий ліс пальців – вони спліталися і розпліталися, ховаючись один за одним і знову вигулькуючи. Він намагався їх порухувати, але не міг пригадати навіщо. Він лише знав, що їх неможливо порухувати і що це якимось пов'язано з таємничою тотожністю між п'ятьма й чотирма. Біль знову відступив. Коли він розплющив очі, то з'ясувалося, що він усе ще бачить те саме. Перед ним повсюди все ще ворухилися незліченні пальці, вони нагадували рухливі гілки дерев, які постійно перехрещувалися і розходилися врізнобіч. Він знову заплющив очі.

– Скільки пальців я показую, Вінстоне?

– Я не знаю. Не знаю. Ви мене вб'єте, якщо їх ще раз покажете. Чотири, п'ять, шість – чесно кажучи, я не знаю, скільки їх там.

– Це вже краще, – зауважив О'Браєн.

У Вінстону руку встромилася голка. Майже відразу ж його тілом розлилося приємне, блаженне тепло. Біль швидко забувався. Він розплющив очі й подивився вдячним поглядом на О'Браєна. Коли він побачив це важке покряєне зморшками обличчя, таке грубе й таке інтелігентне, його серце, здавалося, стрепенулося. Якби він міг ворухнутися, він би простяг руку і поклав її на руку О'Браєна. Він ніколи так глибоко не любив його, як цієї хвилини, і не лише тому, що той зупинив біль. До нього повернулося давнє відчуття, що зовсім не важливо, друг йому О'Браєн чи ворог. О'Браєн був людиною, з якою можна поговорити. Можливо, найголовніше – це не

любов, а розуміння. О'Браєн катував його до божевілья, і він був переконаний, що скоро той замордує його до смерті. Але йому байдуже. У якомусь розумінні це глибше, ніж просто дружба, вони найближчі потаємні друзі: так чи інакше, хай навіть між ними не пролунає жодного слова, десть все ж таки існує те місце, де вони зможуть зустрітися і поговорити. О'Браєн дивився на нього з таким виразом, що здавалося, ніби він теж думав про те саме. Коли він заговорив, його голос звучав легко і невимушено:

– Ви знаєте, де ви, Вінстоне? – запитав він.

– Не знаю. Проте можу здогадатися. У Міністерстві Любові.

– А ви знаєте, скільки часу ви вже тут?

– Не знаю. Тижні, місяці. Думаю, я тут уже кілька місяців.

– А як ви думаєте, чому ми забираємо сюди людей?

– Щоб вони зізналися.

– Ні, причина не в цьому. Подумайте.

– Щоб покарати їх.

– Ні! – вигукнув О'Браєн. Його голос дивним чином змінився, а обличчя несподівано зробилося суворим і збудженим. – Ні! Річ не в тому, щоб вичавити з вас зізнання, і не в тому, щоб вас покарати. Розказати вам, чому ви тут опинилися? Щоб вилікуватися! Щоб повернути вам здоров'я! Чи зможете ви зрозуміти, Вінстоне, що ніхто із тих, хто сюди потрапляє, не виходить звідси не вилікуванням? Нас не цікавлять ті безглузді вчинені вами злочини. Партію не цікавить кінцевий акт у вигляді дії, все, що нас цікавить – це думка. Ми не просто знищуємо своїх ворогів, ми їх перевиховуємо. Ви розумієте, що я хочу сказати?

Він схилився над Вінстонам. Наблизившись, його обличчя зробилося величезним, а через те, що Вінстон дивився на нього знизу – бридким і потворним. Крім того, воно було сповнене захватом і божевільним збудженням. У Вінстона знову стислося серце. Якби він тільки міг, він би ще глибше втиснувся у свій лежак. Він був упевнений, що О'Браєн просто так, заради примхи, знову потягне важіль. Але О'Браєн відвернувся. Він пройшовся камерою. Потім провадив уже з меншим запалом:

– Насамперед ви повинні зрозуміти, що тут немає мучеників. Ви читали про релігійні гоніння у минулому. У середні віки існувала Інквізиція. Вона зазнала невдачі. Вона поставила собі за мету викоринити ересь, а насправді лише сприяла її поширенню. Бо на місце кожного єретика, якого вона спалювала біля стовпа, приходили тисячі інших. Чому так було? Тому що Інквізиція вбивала своїх ворогів відкрито, і вбивала їх нерозкаяними: фактично їх вбивали тому, що вони не розкаювалися. Люди помирили, бо не хотіли зректися своєї віри, своєї правди. І немає нічого дивного, що вся слава належала жертві, а вся ганьба інквізитору, який її спалював. Згодом, у двадцятому сторіччі, з'явилися прихильники так званого тоталітаризму. Це були німецькі нацисти і російські комуністи. Росіяни переслідували неблагонадійність ще нещадніше, ніж це робила Інквізиція. І вони вважали, що помилки минулого чомусь їх навчили, принаймні вони знали, що не слід з людей робити мучеників. Перш ніж вони судили свої жертви на публічних судах, вони робили все можливе, щоб знищити їхню гідність. Вони виснажували їх тортурами та самотністю, аж поки ті перетворювалися на нікчемних, догідливих бідолах, які зізнавалися в усьому, що вкладали їм в уста, поливали себе брудом, звалювали провину один на одного, скиглили, благаючи пощади. А проте лише через кілька років знову повторилося те саме. Мерці стали мучениками, і їхне падіння забулося. І знову ж таки, чому так сталося? Насамперед тому, що їхні зізнання були нещирими, через те, що вичавлювалися з них тортурами. Ми не робимо таких помилок. Усі зізнання, які тут у нас лунають – щирі. Ми робимо їх щирими. І головне, ми не дозволяємо мерцям повставати проти нас. Ви, Вінстоне, мусите відмовитися від думки, що нащадки за вас помстяться. Нащадки ніколи про вас не почують. Вас викинуть з плину історії так, що ви не залишите по собі жодного сліду. Ми вас розпорошимо і випустимо у стратосферу. Ніщо не нагадуватиме про вас: ані запис у реєстраційній книзі, ані чиясь жива пам'ять. Вас розпорошать не лише у минулому, а й у майбутньому. Вас ніколи не було.

«Навіщо ж тоді ви завдаєте собі клопоту, катуючи мене?» – вмить гірко подумав Вінстон. О'Браєн зрозумів його, так ніби той подумав уголос. Його велике відразливе обличчя наблизилося, очі трохи звузилися.

– Ви подумали, – сказав він, – що оскільки ми маємо намір цілковито вас знищити, і нічого з того, що ви сказали або зробили, не матиме жодного значення, – у такому разі навіщо ми завдаємо собі мороки, допитуючи вас? Саме це ви подумали, чи не так?

– Так, – погодився Вінстон.

О'Браєн іронічно посміхнувся:

– Ви дірка у структурі, Вінстоне. Ви пляма, яку треба стерти. Хіба я вам щойно не пояснював, чим ми відрізняємося від колишніх палачів? Ми не задовольняємося негативною покірливістю чи навіть найдогідливішою слухняністю. Коли нарешті ви нам підкоритеся, то зробите це із власної волі. Ми не знищуємо єретика саме тому, що він нам опирається: доти, доки він опирається, ми його не знищуємо. Ми його навертаємо, ми проникаємо в його свідомість, ми перетворюємо його. Ми випаляємо з нього все зло й усі ілюзії, ми схиляємо його на наш бік не лише поверхнево, а й глибоко внутрішньо, душею і серцем. Перш ніж убиваємо, ми робимо його одним із нас. Ми не потерпимо існування будь-де у світі хибної думки, незалежно від того, наскільки, вона прихована й безсильна. Ми не допускаємо жодного відхилення навіть у випадку смерті. У давні часи єретик ішов до стовпа, все ще залишаючись єретиком, проголошуючи свою ересь, хизуючись нею. Навіть жертва російських чисток, йдучи коридором і чекаючи кулі в потилицю, могла приховувати у своєму черепі бунтівні думки. Але ми, перш ніж пустити кулю, робимо мозок ідеально чистим. Гаслом давніх деспотій було: «Ти не повинен». Гаслом тоталітаризму – «Ти повинен». Наше гасло – «Ти є». Ніхто з тих, кого ми сюди забираємо, не виступає проти нас. Ми всіх очищаємо. Ми врешті-решт зламали навіть тих трьох жалюгідних зрадників, у чью невинуватість ви колись повірили – Джонса, Ааронсона й Рудзерфорда. Я бачив, як вони поступово капітулювали,

скиглячи, підлабузнюючись, плачучи – і насамкінець вони вже скиглили не від болю чи страху, а від каяття. Коли ми з ними покінчили, вони були лише оболонками людей. У них не залишилося нічого, окрім каяття в тому, що вони накоїли, та любові до Старшого Брата. Це було зворушливо – їхня любов до нього. Вони просили, щоб їх якнайшвидше пристрелили, щоб вони могли померти, поки їхній розум залишається чистим.

Його голос зробився майже замріяним. Обличчя й досі було збуджене і сповнене божевільного захвату. Він не прикидається, подумав Вінстон, він не лицемірить, він вірить у кожне своє слово. Найбільше його гнітило усвідомлення власної інтелектуальної нікчемності. Він дивився, як важке, але граційне тіло курсує туди-сюди, з'являючись у полі його зору, то зникаючи. У всіх сенсах О'Браєн був вищий і сильніший за нього. Не існувало нічого, про що він думав або лише міг подумати і що, водночас, уже не було давно відоме О'Браєнові – обдурмане ним і відкинуте. Його свідомість *вмищувала* свідомість Вінстона. Але чи можна в такому разі вважати О'Браєна божевільним? Тоді це він, Вінстон, має бути божевільним. О'Браєн зупинився і поглянув на нього. Його голос знову посуворішав.

– Не уявляйте собі, що ви врятуєтеся, Вінстоне, навіть якщо повністю здастеся. Досі ми не щадили жодного, хто збивався зі шляху. Але навіть якби ми дозволили вам померти своєю смертю, ви б ніколи не змогли від нас утекти. Те, що з вами тут відбувається, – це назавжди. Затямте на майбутнє. Ми зруйнуємо вас настільки, що для вас уже не буде дороги назад. Тут із вами відбудеться те, від чого ви ніколи не оклигаєтеся, навіть якби вам пощастило прожити тисячу років. Ви втратите спроможність переживати звичайні людські почуття. Всередині вас усе відімре. Ви ніколи більше не спізнаєте любов, дружбу, чи радість життя, ніколи не зможете сміятися, чимось цікавитися, бути мужнім або сумлінним. Ви станете порожнім. Ми з вас усе вичавимо, а порожнечу заповнимо нами.

Він замовк і зробив знак чоловікові у білому халаті. Вінстон відчув, що у нього за головою встановили яки-

йсь важкий апарат. О'Браєн сів поруч із ліжком так, що його обличчя опинилося майже на одному рівні з Вінстоновим обличчям.

– Три тисячі, – сказав О'Браєн, звертаючись над головою Вінстона до чоловіка в білому халаті.

До скронь Вінстона притулили дві м'які ледь вологі подушечки. Він злякався. Наближався біль, якийсь новий біль. О'Браєн заспокоїливо, майже по-дружньому поклав свою руку на його.

– Цього разу не болітиме, – сказав він. – Дивіться мені у вічі.

У цю мить пролунав оглушливий вибух, чи принаймні Вінстонові здалося, що це вибух, бо він не був певен, що лунав якийсь звук. Але що був сліпучий спалах світла – це вже напевне. Вінстон не відчував болю – лише простачію. Хоча, коли це сталося, він уже й так лежав на спині, але у нього було дивне відчуття, що його сюди жбурнули. Жахливий безболісний удар розпростер його тіло. Водночас щось відбулося в його голові. Коли він знову сфокусував зір, то згадав, хто він і де перебуває, а також упізнав обличчя, яке на нього дивилося, але десь всередині нього утворилася велика зона порожнечі, так ніби з його мозку взяли й витягли якийсь шмат.

– Це не триватиме довго, – сказав О'Браєн. – Подивіться мені у вічі. З якою країною воює Океанія?

Вінстон подумав. Він знав, що означає Океанія, знав, що він громадянин Океанії. Він також пам'ятав про існування Євразії та Остазії. Але він не міг пригадати, хто з ким воював. Власне, він взагалі не був упевнений у тому, що йде війна.

– Я не пам'ятаю.

– Океанія воює з Остазією. Пригадали?

– Так.

– Океанія завжди воювала з Остазією. Від самого початку вашого життя, від початку заснування Партії, від початку історії безперервно йшла війна, завжди та сама війна. Ви пам'ятаєте про це?

– Так.

– Одинадцять років тому ви створили легенду про трьох чоловіків, яких засудили на смерть за зраду. Ви

переконали себе, що бачили клопоть паперу, який доводив їхню невинуватість. Такого паперу ніколи не було. Ви вигадали його і потім стали вірити в його існування. Ви пам'ятаєте ту мить, коли вперше його вигадали?

– Так.

– Кілька хвилин тому я показував вам пальці своєї руки. Ви побачили п'ять пальців. Пригадуєте?

– Так.

О'Браєн, заховавши великий палець, простяг уперед пальці лівої руки.

– Тут п'ять пальців? Ви бачите п'ять пальців?

– Так.

І перш ніж у його мозку змінилася картинка, він і справді на коротку мить їх побачив. Він чітко бачив п'ять пальців. Потім усе знову стало як раніше, і в його свідомість знову заповзли колишній страх, ненависть і розгубленість. Але була мить – він не знав, скільки вона тривала – можливо, тридцять секунд – осяйної певності, коли кожне нове твердження О'Браєна заповнювало зону порожнечі і ставало абсолютною істиною, і тоді за потреби два плюс два у сумі так само легко дорівнювало трьом, як і п'яти. Все пощезло ще до того, як О'Браєн встиг опустити руку, але, хоча Вінстон і не міг цього знову відчутти, у нього все ж залишилася пам'ять про це відчуття, як залишається пам'ять про якесь давнє враження з колишнього періоду життя, коли людина була, по суті, іншою особистістю.

– Тепер ви бачите, – сказав О'Браєн, – що це принаймні можливо.

– Так, – сказав Вінстон.

О'Браєн із задоволеним виглядом підвівся. Вінстон побачив, як ліворуч чоловік у білому халаті зламав кінчик ампули і став набирати шприц. О'Браєн, усміхаючись, обернувся до Вінстона. Він, майже як колись, поправив окуляри на носі.

– Пам'ятаєте, як ви записали у своєму щоденнику, – сказав він, – що не має значення, друг я вам чи ворог, оскільки я принаймні та людина, яка може вас зрозуміти і з якою можна поговорити? Ви праві. Мені дуже приєм-

но розмовляти з вами. Мені подобається ваш розум. Він схожий на мій, от лише шкода, що ви божевільний. Перш ніж ми закінчимо нашу корисну розмову, якщо хочете, можете поставити мені кілька запитань.

– Будь-яке запитання, яке я захочу?

– Будь-яке. – О'Браєн зауважив, що Вінстон прикипів очима до циферблата. – Він вимкнений. Яким буде ваше перше запитання?

– Що ви зробили з Джулією? – запитав Вінстон.

О'Браєн знову усміхнувся.

– Вона зрадила вас, Вінстоне. Відразу і відкрито. Я ще ніколи не бачив, аби хтось так швидко йшов нам назустріч. Ви б її не впізнали, якби знову з нею зустрілися. Всю її непокору, брехливість, її божевілля, її розбещеність – ми все це з неї витравили. Це було досконале хрестоматійне навернення.

– Ви її катували?

О'Браєн не відповів.

– Наступне запитання, – сказав він.

– Старший Брат існує?

– Звичайно, існує. Партія існує. Старший Брат – втілення Партії.

– Він існує в тому сенсі, що і я?

– Вас не існує, – заперечив О'Браєн.

Його знову опанувало почуття безпорадності. Він знав чи, принаймні, міг уявити аргументи, якими можна довести те, що його не існує, але це була нісенітниця, просто словесна гра. Хіба саме твердження: «Вас не існує» вже не є абсурдним з погляду логіки? Навіщо він так сказав? Його свідомість зіщулилася, коли він подумав про незаперечні, божевільні аргументи, якими О'Браєн спростовуватиме його твердження.

– Я думаю, що я існую, – сказав він стомлено. – Я усвідомлюю свою ідентичність. Я народився, і я помру. Я маю руки й ноги. Я займаю певне місце у просторі. Жоден матеріальний об'єкт не зможе перебувати у тій самій точці, в якій перебуваю я. Чи існує Старший Брат у цьому сенсі?

– Це не має значення. Він існує.

– Чи Старший Брат коли-небудь помере?
– Звичайно, ні. Як він може померти? Наступне запитання.

– Чи існує Братство?

– Про це, Вінстоне, ви ніколи не довідаєтеся. Навіть якщо ми, після того як закінчимо з вами, вирішимо випустити вас, і навіть якщо ви доживете до дев'яноста років, ви все одно ніколи не дізнаєтеся відповіді на це запитання: так чи ні. Доти, доки ви житимете, це залишатиметься для вас загадкою.

Вінстон лежав мовчки. Його дихання трохи пришвидшилося. Він досі не запитав того, про що насамперед подумав. Він повинен про це запитати, а проте йому здавалося, що в нього не повернеться язик про це спитати. На обличчі О'Браєна блукав вираз іронічного очікування. Навіть його окуляри насмішливо виблискували. Він знає, раптом здогадався Вінстон, він знає, що я хочу запитати! Подумавши про це, він випалив:

– Що відбувається у сто першій кімнаті?

Вираз О'Браєнового обличчя не змінився. Він сухо відповів:

– Ви знаєте, що відбувається у сто першій кімнаті.

Він підняв палець, показавши на чоловіка в білому халаті. Очевидно, розмова закінчилася. Голка шприца встромилася в руку Вінстона. І майже відразу він провалився у глибокий сон.

Розділ 3

– Ваше перевиховання складається із трьох етапів, – сказав О'Браєн. – Вивчення, розуміння і прийняття. Вам уже час перейти до другого етапу.

Вінстон, як завжди, лежав випростаний на спині. Але віднедавна кріплення сковували його не так міцно. Вони все ще фіксували його до лежачка, але він міг трохи рухати коліньми, міг повертати голову і від ліктя рухати руками. Циферблат також перестав його надто жахати. Якщо він швидко думав, то міг уникати цього болю: О'Браєн

брався за важіль лише тоді, коли він був недостатньо кмітливим. Іноді за увесь сеанс до нього не вдавалися жодного разу. Він не пам'ятав, скільки сеансів він уже відбув. Здавалося, що увесь процес розтягнувся на тривалий і невизначений час – мабуть, на багато тижнів, а перерви між сеансами, бувало, тривали по кілька днів, а іноді лише годину або дві.

– Лежачи тут, – сказав О'Браєн, – ви часто дивувалися і навіть запитували мене – чому Міністерство Любові витрачає на вас стільки часу і так морочиться з вами. А коли ви були на волі, вас, по суті, теж цікавило те саме питання. Ви осягли механіку суспільства, в якому жили, але не змогли зрозуміти мотивів, які лежать у його основі. Пам'ятаєте, як ви записали у своєму щоденнику: «Я розумію *як*, але я не розумію *навіщо*?» Саме тоді, коли ви думали «навіщо», ви сумнівалися у своєму психічному здоров'ї. Ви прочитали *книжку*, книжку Голдштайна, або принаймні її частину. Ви дізналися про щось таке, чого раніше не знали?

– А ви читали її? – запитав Вінстон.

– Я її написав. Тобто брав участь у її створенні. Як вам відомо, жодну книжку не пишуть індивідуально.

– У ній написано правду?

– Описово так. Але запропонована нею програма – нісенітниця. Таємне накопичення знань, поступове поширення просвіти, у кінцевому підсумку – повстання пролетарів і повалення влади Партії. Як ви здогадалися, вона закликає саме до цього. Все це нісенітниця. Пролетарі ніколи не повстануть, навіть через тисячу, навіть через мільйон років. Вони не можуть. Я не пояснюватиму вам причину, ви самі її знаєте. Якщо у вас колись виникали сподівання на бурхливе повстання, то можете про це забути. Партію неможливо повалити. Правління Партії – вічне. Зробіть цю істину початковою точкою вашого мислення.

Він підійшов до ліжка.

– Вічне! – повторив він. – А зараз повернімося до питання «як» і «навіщо». Ви добре розумієте, як Партія утримує свою владу. А тепер скажіть мені, *навіщо* ми так

тримаємося за владу? Який наш мотив? Чому ми хочемо бути при владі? Ну ж бо, говоріть, – додав він, бачачи, що Вінстон мовчить.

Проте Вінстон мовчав ще кілька хвилин. Його охопило відчуття перевтоми. На обличчя О'Браєна знову повернувся тьмянний проблиск божевільного захвату. Вінстон знав наперед, що йому скаже О'Браєн. Що Партія прагне до влади не заради влади, а лише задля добра більшості людей. Що вона тримається за владу, бо люди у своїй масі є боягузливими створіннями, неспроможними витримати свободу й дивитися правді у вічі, а тому правити ними й систематично їх обманювати мусять ті, хто набагато сильніший за них. Що вибір людства лежить між свободою і щастям, і більшість віддають перевагу щастю. Що Партія є вічним охоронцем слабких, сектою, яка, жертвуючи своїм щастям задля щастя інших, коїть лихо заради добра. Найстрашніше, думав Вінстон, найстрашніше полягає у тому, що коли О'Браєн це каже, він сам вірить у свої слова. Це видно з його обличчя. О'Браєн знає все. Він знає у тисячу разів краще за Вінстона, чим насправді є світ, в якій злиденності живе величезна кількість людей і ціною якої брехні та варварства Партія утримує їх у такому стані. Він усе це зрозумів, зважив, а проте це аніскільки не вплинуло на його поведінку: мета виправдовувала засоби. Що можна зробити, думав Вінстон, проти божевільного, який розумніший за тебе, який уважно вислуховує твої аргументи, але продовжує плекати своє божевілья?

– Ви правите нами задля нашого ж таки добра, – сказав він слабким голосом. – Ви вважаєте, що люди неспроможні керувати собою, а тому...

Він заговорив і відразу майже скрикнув від пронизливого болю. О'Браєн повернув важіль до тридцяти п'яти.

– Це дурниця, Вінстоне, дурниця! – прокоментував він. – Ви могли б подумати й не верзти такої нісенітниці.

Він повернув важіль назад і провадив:

– А тепер я скажу вам відповідь на моє запитання. А відповідь така. Партія прагне до влади лише переслідуючи свої власні інтереси. Нас не цікавить добробут інших,

нас цікавить лише влада. Нам не потрібне ні багатство, ні розкіш, ні довге життя чи щастя: нам потрібна лише влада, абсолютна влада. Що означає абсолютна влада, ви скоро зрозумієте. Ми відрізняємося від усіх олігархій минулого, бо знаємо, що робимо. Всі інші, навіть схожі на нас, були боягузами й лицемірами. Німецькі нацисти і російські комуністи у своїх методах майже впритул наблизилися до нас, але вони ніколи не мали мужності розібратися у своїх мотивах. Вони вдавали, можливо, навіть вірили, що вони захопили владу ненадовго, на обмежений час і що десь відразу за поворотом на всіх чекає рай, де люди будуть вільними й рівними. Ми не такі. Ми знаємо, що ніхто не захоплює владу, щоб потім відмовитися від неї. Влада – не засіб, а кінцева мета. Диктатуру запроваджують не для того, щоб стати на сторожі революції, це революцію здійснюють для того, щоб запровадити диктатуру. Метою переслідування є переслідування. Метою тортур – тортури. Метою влади – влада. Тепер ви починаєте мене розуміти?

Вінстон був приголомшений, як раніше його приголомшив стомлений вираз на обличчі О'Браєна. Воно було сильне, м'ясисте й грубе, сповнене розуму й контрольованої пристрасті, перед якою він почував себе безпорадним, але воно було стомленим. У нього були капшуки під очима, провислі щоки. О'Браєн схилився над ним, навмисне наблизивши до нього своє втомлене обличчя.

– Ви думаєте, – сказав він, – що моє обличчя старе й стомлене. Ви думаєте, я говорю про владу, хоча сам неспроможний запобігти старінню власного тіла. Невже ви не розумієте, Вінстоне, що індивід – це лише клітина? А втома клітини – енергія організма. Хіба ви помираєте, коли обрізаєте нігті у себе на пальцях?

Він повернувся і знову почав ходити туди-сюди, тримаючи одну руку у кишені.

– Ми священнослужителі влади, – сказав він. – Влада – це бог. Але для вас влада – це поки що лише слово. Настав час, щоб ви склали собі деяке уявлення про те, що насправді означає влада. Насамперед ви повинні зрозуміти, що влада є колективною. Індивід здобуває владу лише

тоді, коли перестає бути індивідом. Ви знаєте гасло Партії: «Свобода – це рабство». Ви коли-небудь замислювалися, що це гасло можна перевернути? Рабство – це свобода. Одна, хай навіть вільна, людина завжди зазнає поразки. Так воно й має бути, бо кожна людина приречена померти, що і є найбільшим її недоліком. Але якщо вона зможе цілком і повністю підкоритися, зможе зректися своєї індивідуальності, якщо вона зможе розчинитися у Партії, тобто стане Партією, тоді вона стає всемогутньою і безсмертною. По-друге, ви повинні зрозуміти, що влада – це влада над людьми. Влада над їхніми тілами, але насамперед – над свідомістю. Влада над матерією – над зовнішньою реальністю, як ви її називаєте, – не важлива. Ми вже повністю контролюємо матерію.

На мить Вінстон забув про циферблат. Він зробив надлюдське зусилля, намагаючись сісти у ліжку. Але лише болісно скорчився.

– Але як ви можете контролювати матерію? – вибухнув він. – Ви нездатні навіть контролювати клімат чи закон земного тяжіння. А крім того, у світі лютують хвороби, біль, смерть...

О'Браєн урвав його порухом руки.

– Ми контролюємо матерію тому, що ми контролюємо свідомість. Реальність перебуває всередині мозку. Ви це поступово усвідомите, Вінстоне. Немає нічого такого, чого ми не могли б зробити. Невидимість, невагомість – геть усе. Якби я захотів, то міг би літати над цією підлогою, наче мильна бульбашка. Я цього не хочу, бо цього не хоче Партія. Ви повинні позбутися уявлень дев'ятнадцятого сторіччя про закони природи. Закони природи творимо ми.

– Але ж це не так. Ви навіть не стали володарями планети. А як щодо Євразії чи Остазії? Ви ще їх не завоювали.

– Байдуже. Ми їх завоюємо, коли захочемо. А якщо ми їх не підкорили їх, то яка різниця? Ми можемо стерти їх з реальності. Океанія – це світ.

– Але світ – це лише дрібка пилу. А людина крихітна й безпорадна! Скільки минуло часу, відколи вона існує? Мільйони років земля була незаселена.

– Дурниці. Земля така сама давня, як і ми, вона не старша за нас. Як вона може бути давнішою? Ніщо не існує поза межами людської свідомості.

– Але ж у скелях зберігається безліч кісток вимерлих тварин – мамонтів, мастодонтів і величезних плазунів, які жили задовго до того, як з'явилася людина.

– Ви коли-небудь бачили ці кістки, Вінстоне? Звичайно, ні. Їх вигадали біологи дев'ятнадцятого сторіччя. До появи людини не було нічого. Після людини, якщо вона зникне, теж не буде нічого. Немає нічого окрім людини.

– Але ж крім нас існує увесь космос. Погляньте на зірки! Деякі перебувають від нас на відстані мільйонів світлових років. Ми ніколи їх не досягнемо.

– А що таке зірки? – байдуже промовив О'Браєн. – Спалахи вогню за кілька кілометрів від нас. Якщо захочемо, ми можемо до них дістатися. Або можемо їх погасити. Земля міститься у центрі Всесвіту. Сонце й зірки обертаються навколо неї.

Вінстон знову смикнувся. Але цього разу він промовчав. О'Браєн провадив, так ніби почув його заперечення:

– Звичайно, коли мова йде про вирішення певних завдань, це не зовсім так. Коли ми пливемо в океані або передбачаємо затемнення сонця, ми часто для зручності припускаємо, що Земля обертається навколо Сонця, а зірки перебувають від нас за мільйони кілометрів. Ну то й що? Ви думаєте, ми не можемо створити подвійної астрономічної системи? Зірки можуть бути близько або далеко залежно від того, що нам потрібно. Ви гадаєте, наші математики на це неспроможні? Ви забули про дводумство?

Вінстон зіщулювся на своєму ліжку. Хоч би що він сказав, його одразу приголомшувала швидка, як удар дрючка, відповідь. А проте він знає, він *знає*, що правда на його боці. Віра у те, що поза нашою свідомістю нічого не існує – безперечно, хибна. Хіба це не довели ще дуже давно? Для цього навіть є окрема назва, яку він давно забув. Коли О'Браєн поглянув на нього згори вниз, бліда усмішка торкнула кутики його рота.

– Я вже казав вам, Вінстоне, – мовив він, – що метафізика – це не найбільший ваш талант. Соліпсизм¹ – ось те слово, якого ви не можете пригадати. Але ви помиляєтеся. Це не соліпсизм. Або, якщо хочете, це – колективний соліпсизм. А це вже інша річ: фактично – протилежна. Так би мовити, відхилення, – додав він іншим тоном. – Реальна влада, влада, за яку ми повинні боротися удень і вночі, це влада не над речами, а над людьми. – Він зробив паузу й знову став схожий на шкільного вчителя, який опитує здібного учня. – Вінстоне, яким чином людиною здійснює свою владу над іншою людиною?

Вінстон замислився:

– Примушуючи її страждати.

– Саме так. Примушуючи її страждати. Покірливості недостатньо. Якщо людина не страждає, то як ви можете бути певні, що вона підкоряється саме вашій волі, а не своїй власній? Влада виявляє себе, завдаючи людині болю і принижуючи її. Влада шматує людський розум на клепті і на власний розсуд знову складає його у нову конфігурацію. Тепер ви вже починаєте бачити, який світ ми творимо? Він зовсім протилежний тим недолугим гедоністичним утопіям, які собі уявляли давні реформатори. Світ страху, зрадництва і катувань, світ, де ти чавиш людей і де чавлять тебе, світ, який стане не менш, а ще БІЛЬШ нещадним – таким ми бачимо шлях його вдосконалення. Поступ у нашому світі означатиме поступ до ще більшого болю. Давні цивілізації заявляли, що вони засновані на любові й справедливості. Наша цивілізація заснована на ненависті. У нашому світі не буде інших емоцій, окрім страху, люті, тріумфу та самоприниження. Все інше ми зруйнуємо – геть усе. Ми вже почали руйнувати звичне мислення, що залишилося з дореволюційних часів. Ми розірвали зв'язки між дітьми і батьками, між людиною і людиною, між чоловіком і жінкою. Ніхто тепер не наважується довіряти дружині, дитині або другові. Але у май-

¹ Соліпсизм (*лат. solus ipse* — тільки сам) – філософсько-світотглядна концепція, за якою зовнішній світ і всі його прояви розглядаються виключно як породження свідомості (*прим. ред.*).

бутньому не буде ані дружин, ані друзів. У матерів забирають дітей відразу після їхнього народження, як від курки забирають яйця. Сексуальний інстинкт буде викоринений. Розмноження стане формальністю, як оновлення річної картки на пайок. Ми скасуємо оргазм. Зараз наші неврологи над цим працюють. Ми усунемо вірність, існуватиме лише вірність Партії. Не існуватиме любові – любитимуть лише Старшого Брата. Не існуватиме сміху – існуватиме лише сміх тріумфу над розгромленим ворогом. Не існуватиме ні мистецтва, ні літератури, ні науки. Коли ми станемо всесильними, нам більше не потрібна буде наука. Не буде різниці між красою й потворністю. Не буде цікавості, життя не приноситиме задоволення. Ми знищимо всі задоволення. Але завжди – не забувайте про це, Вінстоне, – завжди існуватиме сп'яніння від влади, яке повсякчас зростатиме й постійно ставатиме ще ненаситнішим. Завжди, будь-якої миті, існуватиме сп'яніння від перемоги, радість чавити безпорадного ворога. Якщо ви хочете уявити собі майбутнє, уявіть підошву черевика, що чавить людське обличчя – чавить вічно.

Він зробив паузу, ніби чекаючи, що Вінстон заговорить. Але Вінстон лише відкинувся назад і повторив спробу ще сильніше втиснутися у лежак. Він нічого не міг сказати. Здавалося, у нього скам'яніло серце. О'Браен провадив:

– І пам'ятайте, що це назавжди. Обличчя завжди буде під черевиком. Єретик, ворог суспільства завжди перебуватиме у цьому становищі, так щоб його можна було перемогти і принизити. Усе, що ви пережили, відколи ви в наших руках – усе це триватиме і ставатиме ще гіршим. Ніколи не припиняйтесь шпигунство, зради, арешти, тортури, екзекуції, зникнення людей. Це буде світ терору і водночас – світ тріумфу. Що могутнішою ставатиме Партія, то менш толерантною вона буде. Що слабшою буде опозиція, то нещаднішим ставатиме деспотизм. Голдштайн і його відступництво житимуть вічно. Щодня, щомиті вони зазнаватимуть поразки, втрачатимуть довіру, щодня з них глузуватимуть і плюватимуть на них – а проте вони залишатимуться живими. Вистава, яку я

розігрував з вами сім років, відбуватиметься знову й знову, покоління за поколінням, щоразу ще витонченіше. У нас тут завжди буде відступник і буде місце милосердя, і він скиглитиме від болю, зламаний, зневажений і врешті-решт – щиро розкаяний, врятований від самого себе, він з власної волі плазуватиме у нас під ногами. Ось такий світ ми створюємо, Вінстоне. Світ, де за перемогою настає нова перемога, а за тріумфом – іще один тріумф: постійне подразнювання владного нерва. Я бачу, ви починаєте розуміти, яким буде цей світ. Але зрештою ви не просто його зрозумієте. Ви приймете його, привітаєте його, станете його частиною.

Вінстон отямився і спромігся заговорити:

– Ви не зможете! – заперечив він слабким голосом.

– Що ви маєте на увазі, Вінстоне?

– Ви не зможете створити світ, який ви щойно описали. Це марення. Він неможливий.

– Чому?

– Бо цивілізацію неможливо заснувати на страху, ненависті і жорстокості.

– Чому ні?

– Вона не буде життєздатною. Вона розпадеться. Вона самознищиться.

– Нісенітниця. Ви вважаєте, що ненависть виснажливіша, ніж любов. Чому ви так вирішили? А якщо й справді так, то яка різниця? Уявімо, що ми вирішили себе швидше виснажувати. Уявімо, що ми прискоримо темп людського життя, й люди вже у тридцять років ставатимуть старими. Ну то й що? Невже ви досі не зрозуміли, що смерть індивіда – це не смерть. Партія – безсмертна.

Як зазвичай, його голос наповнив Вінстона почуттям безпорадності. Крім того, він боявся, що якщо і далі не погоджуватиметься з О'Браєном, той знову крутне важіль. А проте він не міг мовчати. Немічним голосом, не маючи контраргументів, позбавлений підтримки, окрім почуття невиразного жаху перед тим, що сказав О'Браєн, він знову пішов в атаку.

– Я не знаю, та мені й байдуже. Але ви зазнаєте поразки. Щось вас переможе. Вас переможе саме життя.

– Ми контролюємо життя, Вінстоне, у всіх його проявах. Ви уявляєте собі, буцімто існує так звана людська природа, і що ми своїми діями порушимо її закони, через що вона проти нас збунтується. Але людську природу створюємо ми. Люди нескінченно піддатливі. Чи, може, ви повернулися до своїх колишніх уявлень про те, що нас повалять повсталі пролетарі чи раби? Викиньте це з голови. Вони безпорадні, як тварини. Людство – це Партія. Всі інші перебувають поза межами людства – ними можна знехтувати.

– Мені байдуже, де вони перебувають. Але зрештою вони вас переможуть. Раніше чи пізніше вони зрозуміють, хто ви такі, й розірвуть вас на шмаття.

– У вас є якісь підтвердження того, що саме так і станеться? Може, існує якась причина?

– Ні. Але я в це вірю. Я *знаю*, що ви зазнаєте поразки. Є щось у всесвіті, – я не знаю достоту, що саме – якийсь дух, якийсь принцип, якого ви ніколи не здолаєте.

– Ви вірите в Бога, Вінстоне?

– Ні.

– Тоді що то за принцип, який нас переможе?

– Не знаю. Дух Людини.

– А ви вважаєте себе людиною?

– Так.

– Якщо ви людина, Вінстоне, то ви остання людина¹. Ваш вид вимер – ми спадкоємці. Ви розумієте, що ви залишилися в *однині*? Ви вже поза історією. Вас не існує. – Його настрій знову змінився, і він грубо запитав: – І ви вважаєте, що ви морально вищі за нас, із нашою брехнею і нашою жорстокістю?

– Так, я вважаю себе морально вищим.

О'Браєн мовчав. Натомість почулися два інші голоси. За мить в одному з них Вінстон упізнав свій власний голос. Це був магнітофонний запис розмови з О'Браєном того вечора, коли він захотів вступити до Братства. Вінстон почув, як він пообіцяв брехати, красти, фальси-

¹ Якщо ви людина, Вінстоне, то ви остання людина. Однею із перших робочих назв «1984» була «Остання Людина в Європі».

фікувати, вбивати, сприяти наркоманії та проституції, поширювати венеричні захворювання, бризкати кислотою дітям в обличчя. О'Браєн нетерпляче махнув рукою, даючи зрозуміти, що навряд чи варто це далі слухати. Потім клацнув вимикачем, і голоси замовкли.

– Підводьтєся з ліжка, – сказав він.

Фіксатори ослабли. Вінстон спустив ноги на підлогу і хитаючись підвівся.

– Ви остання людина, – сказав О'Браєн. – Ви хранитель людського духу. Ви повинні побачити себе, який ви насправді. Роздягнітьсє.

Вінстон розв'язав мотузку, якою був підперезаний його комбінезон. Замок-блискавку давно з нього видерли. Він не міг пригадати, чи роздягався він хоч раз догола з дня свого арешту. Під комбінезоном його тіло обгортали брудні жовті ганчірки – рештки колишньої білизни. Коли він скинув їх на підлогу, то побачив трельяж у протилежному кінці кімнати. Він наблизився до нього й рвучко зупинився. У нього вихопився мимовільний крик.

– Ну ж бо, – сказав О'Браєн. – Станьтє між стулками дзеркала. Там ви зможтє побачити себе збоку.

Вінстон заляк від жаху. Йому назустріч рухалося згорблене, сіре, схоже на скелет створіння. Навіть попри те, що він упізнав самого себе, постать у дзеркалі виглядала відразливо. Він підійшов ще ближче. Здавалося, що через згорблену поставу обличчя бридкого створіння випирало вперед. Жалюгідне обличчя арештанта з покритим гулями лобом, який переходив у безволосий череп, кривий ніс і розтрощені вилиці, над якими хворобливо і зацьковано блищали очі. Щоки були покряяні шрамами, рот немов провалився. Безперечно, це було його обличчя, але йому здалося, воно змінилося ще більше, аніж його внутрішнє єство. Воно виражало зовсім інші емоції, аніж ті, які він відчував насправді. Він частково облісів. Першої миті, через сіруватий колір шкіри на голові, йому здалося, що він до того ж ще й посивів. Окрім рук та обличчя, його тіло, в яке в'ївся давній бруд, також набуло сірого кольору. У деяких місцях під брудом виднілися рожеві шрами, а біля щиколотки луцилася запалена варикозна виразка. Але най-

більше його вжахнуло виснажене тіло. Шкіра обтягнула ребра, як у скелета. Ноги настільки всохли, що коліна стали товщими за стегна. Тепер він розумів, що мав на увазі О'Браєн, порадивши йому поглянути на себе збоку. Його хребет був жакливо викривлений. Тонкі плечі – зведені вперед, утворюючи западину на місці грудної клітки, худа шия ламалася під вагою голови. Можна було припустити, що це тіло належить шістдесятилітньому чоловікові, який страждає від якоїсь тяжкої недуги.

– Іноді ви думали, – заговорив О'Браєн, – що мое обличчя – обличчя члена Внутрішньої Партії – виглядає старим і втомленим. А що ви тепер думаєтє про ваше власне обличчя?

Він схопив Вінстона за плечі й повернув його до себе.

– Погляньтє, в якому ви стані! – сказав він. – Подивітьсє на коросту броду, яка вкриває все ваше тіло. Погляньтє на бруд між вашими пальцями. Погляньтє на бридку виразку на вашій нозі. Ви знаєтє, що ви смердите, як цап? Мабуть, ви перестали це помічати. А погляньтє, як ви схудли. Хіба ви не бачитє? Я можу двома пальцями обхопити ваш біцепс. Я міг би зламати вашу шию, як морквину. Ви знаєтє, що відтоді як ви до нас потрапили, ви втратили двадцять п'ять кілограмів? Навіть ваше волосся вже не тримаєтьсє на голові. Дивітьсє! – Він смикнув Вінстона за волосся й видер цілий жмут. – Розкрийте рот. У вас залишилося дев'ять, десять, одинадцять зубів. Скільки їх було, коли ви тут опинилися? І ті кілька, які поки що залишилися, також випадають. Погляньтє!

Він схопив своїми сильними пальцями один із кількох передніх зубів, які все ще залишилися у Вінстона. Щелепу Вінстона пронизав гострий біль. О'Браєн висмикнув зуб із коренем. Він кинув його у куток камери.

– Ви догниваєтє, – сказав він. – Ви розпадаєтєся на шматки. Хто ви зараз? Лантух нечистот. А зараз обернітьсє і знову погляньтє у дзеркало. Ви бачитє те, що на вас дивитьсє? Це остання людина. Якщо ви людина, то отже, перед вами людство. А тепер одягайтєся.

Повільно й незграбно, Вінстон почав одягатися. Здавалося, він досі не помічав, яким слабким і немічним

він став. У його голові крутилася лише одна думка: мабуть, він тут був набагато довше, аніж уявляв собі. Потім, коли він дивився на жалюгідні лахи, що теліпалися на ньому, його раптом охопило почуття жалю до свого зруйнованого тіла. Перш ніж до нього дійшло, що він робить, він упав на стільчик, який стояв біля ліжка, і залився слізьми. Він усвідомлював свою потворність, свою нікчемність, усвідомлював, що перетворився на купу кісток, що сидить на стільчику й плаче, але не міг зупинитися. О'Браєн майже доброзичливо поклав руку йому на плече.

— Це не триватиме вічно, — сказав він. — Ви можете припинити це, коли захочете. Все залежить від вас.

— Це ви зробили! — схлипнув Вінстон. — Ви довели мене до цього.

— Ні, Вінстоне, це ви самі себе до цього довели. Ви ступили на цей шлях, коли збунтувалися проти Партії. Усе було зумовлено вашим першим вчинком. Не сталося нічого такого, про що б ви не знали наперед.

Він помовчав, а тоді продовжив:

— Ми вас знищили, Вінстоне. Ми вас зламали. Ви бачили, на що схоже ваше тіло. Ваш розум перебуває в тому самому стані. Я не думаю, що у вас залишилося багато гордості. Вас кóпали, били й ображали, ви стогнали від болю, ви качалися підлогою у своїй крові та блювотинні. Ви благали пощади, ви зрадили всіх і вся. Чи можете ви пригадати бодай одне приниження, якого б ви не зазнали?

Вінстон перестав плакати, хоч слюзи й досі котилися з його очей. Він подивився на О'Браєна.

— Я не зрадив Джулію, — сказав він.

О'Браєн подивився на нього замисленим поглядом.

— Так, — сказав він. — Так. Це справді так. Ви не зрадили Джулію.

Серце Вінстона знову виповнила дивовижна повага до О'Браєна, яку, здавалося, ніщо не могло зруйнувати. Який же він розумний, подумав він, який інтелігентний! О'Браєн завжди розумів усе, що він йому казав. Будь-хто інший на земній кулі негайно відповів би, що це неправда, що насправді він зрадив Джулію. Бо хіба існувало хоч

щось, чого б вони не вирвали з нього тортурами? Він розповів їм усе, що знав про неї, про її звички, характер, минуле життя. Він з усіма найдрібнішими подробицями розповів про те, що відбувалося під час їхніх зустрічей, про все, що він їй сказав або що вона сказала йому, про їжу, яку вони купували на чорному ринку, про їхні зради, про їхні недолугі змови проти Партії — геть усе. А проте, у тому сенсі, який він вкладав у це слово, він її не зрадив. Він не перестав її кохати, його почуття до неї залишилися тими самими. О'Браєн без зайвих пояснень зрозумів, що саме він має на увазі.

— Скажіть, — запитав він, — коли мене розстріляють?

— Мабуть, не скоро, — відповів О'Браєн. — Ви — тяжкий випадок. Але не втрачайте надії. Кожен рано чи пізно виліковується. Коли ви одужаєте, ми вас розстріляємо.

Розділ 4

Вінстон почував себе набагато краще. З кожним днем, — якщо ще був сенс вести лік часу в таких вимірах, — він поправлявся і міцнів.

Біле світло й гудіння залишалися, але камера тепер була трохи зручнішою, аніж ті, в яких він перебував раніше. На дощаному ліжку були матрац і подушка, у камері стояв стілець, на якому можна сидіти. Вони його вимили й часто дозволяли самому митися у цинкових ночвах. Навіть приносили йому для миття теплу воду. Йому видали чисту білизну й новий комбінезон. Його варикозну виразку намастили якоюсь лікувальною маззю, що тамувала біль. Вони висмикнули рештки його зубів і поставили протези.

Минуло вже кілька тижнів, а може, й місяців. Тепер, якби захотів, він міг вести лік часу, бо, здавалося, його годували через рівні інтервали. Він вважав, що протягом двадцяти чотирьох годин його тричі годують, іноді без особливого інтересу він намагався вгадати, коли саме йому дають їсти — удень чи вночі. Їжа була напрочуд доброю, кожен третій раз — м'ясо. Якось йому навіть

видали пачку сигарет. Сірників у нього не було, але мовчазний охоронець, що приносив їсти, давав йому припалити. Коли він перший раз спробував палити, його занудило, але він витерпів і надовго розтягнув пачку, викурюючи по півсигарети після кожної трапези.

Йому видали грифельну дошку з прив'язаним огризком олівця. Спочатку він ним не користувався. Навіть коли не спав, він почувався загальмованим. Часто, майже не ворушачись, він пролежував від одного прийому їжі до наступного, іноді засинаючи, а іноді впадаючи у стан п'ятого марення, перебуваючи в якому було так важко розплющувати очі. Він давно звик спати під яскравим світлом. Воно йому анітрохи не заважало – навпаки, через це його сновидіння ставали виразнішими й зрозумілішими. Він багато спав, і йому завжди снилися щасливі сні. Він перебував у Золотій Країні або сидів серед величних, осяяних сонцем руїн зі своєю матір'ю, Джулією, О'Браєном – нічого не роблячи, просто сидячи на сонці, розмовляючи про щось приємне. Коли він не спав, то зазвичай його думки оберталися довкола сновидінь. Здавалося, тепер, коли зник біль, він утратив здатність докладати якихось інтелектуальних зусиль. Він не нудився, але не мав бажання ані розмовляти, ані думати. Йому цілком вистачало того, що його залишили у спокої, що він був чистий, його не били й не допитували і давали вдосталь їжі.

Поступово він витрачав усе менше часу на сон, але все ще над силу підводився з ліжка. Усе, що йому було потрібно – це спокійно лежати і відчувати, як зміцнюється його тіло. Він не раз обмацував себе, намагаючись переконатися, що це не ілюзія і його м'язи справді округлюються, а шкіра стає пружною. Зрештою він перестав сумніватися у тому, що й справді погладшав: безперечно, зараз його стегна були товщими, ніж коліна. Після цього, спочатку неохоче, він почав регулярно робити фізичні вправи. Невдовзі, ходячи камерою, він уже міг долати три кілометри, і його зсутулені плечі поступово розпрямлялися. Він спробував робити складніші вправи й був неприємно здивований, з'ясувавши, що далеко не все йому до снаги. Він міг пересуватися лише кроком, не міг

утримати стілець у витягнутій руці, не міг встояти на одній нозі, бо відразу падав на підлогу. Присівши навпочіпки, з'ясував, що може звестися на ноги, лише долаючи гострий біль у стегнах і литках. Ліг на живіт і спробував відтиснутися на руках. Це виявилось безнадійним, він не зміг відірватися від підлоги бодай на сантиметр. Але через кілька днів і кілька прийомів їжі він здійснив і цей подвиг. Настав день, коли він зміг відтиснутися від підлоги шість разів. Він почав пишатися своїм тілом і водночас плекати надію, що його обличчя також повертається до нормального стану. І лише коли він випадково поклав долоню на свій голомозий череп, то пригадав покраєне зморшками, жалюгідне обличчя, що дивилося на нього з дзеркала.

Його розум також відновлювався. Вінстон примощувався на ліжку, спирався спиною на стіну, клав собі на коліна грифельну дошку і неквапно займався самоосвітою.

Він капітулює, це було вирішено. Тепер стало очевидним, що насправді він був готовий здатися ще задовго до того, як свідомо це вирішив. З тієї самої миті, коли він потрапив до Міністерства Любові, – і навіть протягом тих хвилин, коли вони стояли разом із Джулією, безпорадно слухаючи, як грізний голос із телеекрана наказував їм, що їм робити, – він зрозумів легковажність і несерйозність своєї спроби виступити проти влади Партії. Тепер він знав, що всі сім років за ним стежила Поліція Думок, як спостерігають за жуком крізь збільшувальне скло. Він не здійснив жодного вчинку, не промовив уголос жодного слова, яких би вони не побачили й не почули, в його голові не промайнуло жодної думки, якої б вони не розгадали. Вони навіть акуратно клали на місце білу порохинку на обкладинці його щоденника. Вони ставили йому магнітофонні записи, показували світлини. На деяких з них вони були разом із Джулією. Атож, навіть так... Він більше не може боротися з Партією. Бо Партія права. Усе логічно: як може помилятися безсмертний колективний мозок? Здоровий глузд – статистичний. Треба тільки навчитися думати, як думають вони. Лише так!

Йому було важко втримати олівець у пальцях, він здався йому товстим і незручним. Він почав записувати свої думки. Спочатку написав великими незграбними літерами:

СВОБОДА - ЦЕ РАБСТВО.

Потім майже без паузи написав під цим рядком:

ДВА ПЛЮС ДВА БУДЕ П'ЯТЬ.

Але потім замислився. Його розум, ніби відсахнувшись від чогось, здавалося, не міг зосередитися. Він знав, що напише далі, але якийсь час не міг пригадати, про що йдеться. А коли нарешті зміг пригадати, то спромігся цього досягти лише шляхом логічних міркувань: це не були безпосередньо його думки. Він написав:

БОГ - ЦЕ ВЛАДА.

Він з усім змирився. Минуле можна змінювати. Минуле ніколи не змінювалося. Океанія воює з Остазією. Океанія завжди воювала з Остазією. Джонс, Ааронсон і Рудзерфорд винні у тих злочинах, за які їх судили. Він ніколи не бачив світлини, що спростовувала їхню провинну. Її ніколи не існувало, він її вигадав. Він пам'ятає протилежне, але це фальшива пам'ять, продукт самоомани. Як це, виявляється, легко. Досить лише капітулювати, і все інше також вдається. Це було немов плисти проти течії, яка, попри всі зусилля, все одно відносить назад, а потім раптом обернутися і, замість чинити їй опір, скоритися і поплисти за нею. Ніщо не змінне, окрім твого власного ставлення: те, що має статися, стається у будь-якому разі. Йому тепер важко було зрозуміти, чому він так бунтував. Усе так легко, крім...

Правдою може бути все що завгодно. Так звані закони природи – нісенітниця. Закон земного тяжіння – нісенітниця. «Якби я захотів, – казав О'Браєн, – я міг би злетіти над цією підлогою, як мильна бульбашка». Вінстон обміркував

його слова. «Якщо він *думає*, що він літає над підлогою, а я водночас *думаю*, що бачу, як він літає, тоді все це й справді відбувається». Несподівано, як на поверхню моря зринає уламок затонулого корабля, у нього виникла думка: «Це не відбувається насправді. Ми це уявляємо. Це галюцинація». Він негайно відкинув цю думку. Його помилка очевидна. З неї випливає, що десь поза ним існує «реальний» світ, де відбуваються «реальні» речі. Але як такий світ може існувати? Хіба ми не отримуємо знання про все, лише пропустивши його крізь власну свідомість? Усе, що відбувається – відбувається у нашій свідомості. Те, що відбувається в усіх свідомостях, відбувається насправді.

Він легко виявив хибність міркування, уник небезпеки нової помилки. Проте він усвідомлював, що така думка взагалі ніколи не повинна була у нього виникати. Як тільки виникала загроза небезпечної думки, в його свідомості мала відразу з'являтися сліпа зона. Цей процес мав відбуватися автоматично, інстинктивно. У Новомові вони це називають *злочстоп*.

Він заходився вправлятися у *злочстопі*. Він розглянув такі твердження, як «Партія вважає, що земля пласка» і «Партія заявляє, що крига важча за воду» – і став переконувати себе, що він не бачить або не розуміє аргументів, які суперечать цим твердженням. Це було нелегко. Це вимагало від нього значного рівня підготовки та імпровізації. Арифметичні задачі, наприклад «два плюс два буде п'ять», перебували поза межами його розуміння. Такі вправи вимагали також певної інтелектуальної тренуваності і вміння певної миті обережно застосовувати логіку, а наступної миті вже не помічати найгрубіших логічних помилок. Неуцтво було не менш необхідним, аніж освіченість, і настільки ж важким для оволодіння ним.

Водночас він намагався вгадати, коли вони його розстріляють. «Усе залежить від вас», – сказав йому О'Браєн, але він знав, що не існує такого усвідомленого вчинку, яким він міг би наблизити мить своєї смерті. Це могло статися за десять хвилин, а могло й через десять років. Вони могли багато років тримати його ув'язненим

на самоті із собою, могли відправити його в табір примусової праці, могли, як інколи це робили, на деякий час звільнити. Цілком можливо, що перш ніж його розстріляють, спочатку знову буде розіграна уся драма його арешту та допитів. Він міг бути певним лише в тому, що смерть не прийде саме тоді, коли він чекатиме на неї. Неоголошена традиція – звідкілясь про неї всі знали, хоча це й ніколи не озвучувалося – вимагала, щоб його застрелили ззаду, завжди у потилицю, без попередження, під час переходу коридором від камери до камери.

Одного дня – хоча вираз «одного дня» був неточним, цілком можливо, що це відбулося посеред ночі, – одного разу він провалився у дивне й блаженне сновидіння. Він ішов коридором, чекаючи кулі в потилицю. Він знав, що за мить її отримає. Усе було розв'язано, уточнено, примирено. Не залишилося більше ані сумнівів, ані аргументів, ані болю, ані страху. Його тіло було здоровим і сильним. Він легко йшов, насолоджуючись рухом, і йому здавалося, ніби він іде у сяйві сонячних променів. Це вже не був один з вузьких білих коридорів Міністерства Любові – він перебував у величезному освітленому сонцем проході, завширшки з кілометр, яким він ішов у наркотичному маренні. Він був у Золотій Країні, ішов стежкою, протоптаною через давнє, вкрите кролячими норами пасовище. Він відчував під ногами пружну траву, а на обличчі лагідне сонячне світло. На краю пасовиська, ледь ворущачи вітамі, стояли в'язи, а десь за ними дзюркотів струмок, у зелених заводях якого під вербами ліниво ворушила плавниками срібляста риба.

Несподівано, опанований жахом, він підхопився на ноги. Спиная змокріла від поту. Він почув, як голосно кричить:

– Джулія! Джулія! Кохана! Джулія!

На мить його охопила яскрава галюцинація її присутності. Йому здалося, що вона не лише з ним, але й у ньому. Враження було таке, ніби вона проникла йому під шкіру. Цієї миті він кохав її набагато сильніше, ніж тоді, коли вони були вільні і разом. Також він якось знав, що вона ще жива і потребує його допомоги.

Він знову ліг на ліжку і спробував опанувати себе. Що він зробив? Скільки років свого поневолення він накинув цією хвилиною слабкості?

За мить ззовні долинуло гупання черевиків. Таке вони не залишать без покарання. Тепер, якщо вони досі цього не знали, то довідаються, що він порушив укладену між ними угоду. Він підкорився Партії, але він і досі ненавидить Партію. Колись він ховав неправовірні думки під маскою послуху. Тепер він відступив ще назад: його свідомість скорилася, але він сподівався зберегти недоторканим своє ество. Він знав, що це помилка, але він прагнув цього. Вони це зрозуміють – О'Браєн це зрозуміє. Все пропало через один ідіотський вигук.

Він муситиме все пройти спочатку. На це можуть піти роки. Він провів рукою по обличчю, вивчаючи його нову форму. На щоках були глибокі зморшки, вилиці загострилися, ніс приплюснувся. Крім того, відколи він востаннє бачив себе у дзеркалі, йому вставили всі нові зуби. Нелегко зберігати непроникний вираз обличчя, коли ти не знаєш, як воно зараз виглядає. У будь-якому разі, тут недостатньо просто контролювати його вираз. Уперше він зрозумів, що коли потрібно зберегти таємницю, то мушиш ховати її навіть від себе. Ти повсякчас маєш знати, що вона тут, але поки вона не знадобиться, ти не повинен дозволяти їй виникати у твоїй свідомості в будь-якій конкретній формі. Відтепер він муситиме не тільки правильно думати – він муситиме правильно відчувати, правильно мріяти. І повсякчас муситиме тримати свою ненависть захищеною глибоко всередині себе, ніби якусь фізичне утворення, яке є його частиною, але воночас і не пов'язане з рештою його самого, щось на зразок кісти.

Одного дня вони вирішать його розстріляти. Йому не скажуть, коли це має статися, але за кілька секунд до того можна буде здогадатися. Вони завжди стріляють у потилицю, коли ти йдеш коридором. Вистачить десяти секунд. За цей час його внутрішній світ може перевернутися з ніг на голову. І потім раптом, не кажучи жодного слова, не міняючи ритму ходи, не міняючись в обличчі, – несподівано спаде маска – і бах! Вмить розрядяться батареї його нена-

висті. Ненависть виповнить його, як величезне бурхливе полум'я. І майже тієї ж миті – бабах! – вилетить куля, надто пізно чи надто рано. Вони рознесуть його мозок на шматки, перш ніж зможуть вторгнутися в нього. Неправовірна думка залишиться непокараною, нерозкаяною, недосяжною для них назавжди. Вони продірявлять свою власну досконалість. Померти з ненавистю до них – це і є свобода.

Він заплющив очі. Це набагато важче, аніж дотримуватися інтелектуальної дисципліни. Це питання самоприпущення, самокалічення. Він повинен зануритися в найсмердючіше багно. А що для нього найжахливіше, найнудотніше? Він подумав про Старшого Брата. У його свідомість, здавалося, самовільно вповзло величезне обличчя (постійно бачачи його на плакатах, він уявляв його собі з метр завширшки), з густими чорними вусами, з очима, які скрізь стежили за ним. Що він насправді відчуває до Старшого Брата?

У коридорі загупали важкі кроки. Сталеві двері з брязкотом відчинилися. До камери увійшов О'Браєн. За ним стояв офіцер із восковим обличчям й охоронці у чорних одностроях.

– Підведіться, – наказав О'Браєн. – Підійдіть сюди.

Вінстон став перед ним. О'Браєн своїми дужими руками узяв його за плечі й пильно на нього подивився.

– Ви думали, що зможете мене обманути, – сказав він. – Це було по-дурному. Станьте прямо! Дивіться мені в очі.

Він помовчав і провадив трохи м'якшим тоном.

– Ви стали кращим. В інтелектуальному плані з вами майже все гаразд. Але в емоційній сфері ви майже не змінилися. Скажіть мені, Вінстоне, – і пам'ятайте, жодної брехні, вам відомо, що я завжди відчуваю брехню – скажіть, що ви почувасте до Старшого Брата?

– Я ненавиджу його.

– Гаразд. Тоді настав час зробити вам останній крок. Ви повинні полюбити Старшого Брата. Коритися йому недостатньо: ви повинні його полюбити.

Він відпустив Вінстона й легенько підштовхнув його до охоронців.

– Кімната сто один, – сказав він.

На кожному з етапів свого ув'язнення він знав, чи йому так здавалося, в якій саме частині будівлі без вікон він перебуває. Можливо, він помічав ледь помітну зміну тиску повітря. Ті камери, в яких охоронці його били, були нижче рівня землі. Кімната, в якій його допитував О'Браєн, була високо вгорі, майже під самим дахом. Камера, до якої його привели тепер, була глибоко внизу, мабуть, найглибше від усіх.

Вона була більшою, аніж переважна частина камер, де йому довелося побувати. Але він не розглядався. Він лише звернув увагу на два столики, які стояли перед ним, кожен накритий зеленим сукном. Один був за метр чи два від нього, а другий трохи далі, біля дверей. Він був так міцно прив'язаний до стільця, що не міг поворухнути навіть головою. Ззаду його голову підпирало щось подібне до тугої подушечки, змушуючи його дивитися прямо перед собою.

Якийсь час він був один, потім двері відчинилися й увійшов О'Браєн.

– Одного разу ви запитали мене, – сказав О'Браєн, – що відбувається у сто першій кімнаті. Я вам відповів, що ви вже знаєте. Усі це знають. Те, що відбувається у сто першій кімнаті – це те, що найгірше у світі.

Двері знову відчинилися. Зайшов охоронець, несучи щось із дроту, схоже на коробку чи кошик. Він поставив це на дальній стіл. Через О'Браєна, який затуляв йому огляд, Вінстон ніяк не міг розгледіти, що то таке.

– Найгірше у світі, – заговорив О'Браєн, – варіюється залежно від індивіда. Це може бути поховання живцем, смерть від вогню, води, на палі або сотня інших смертей. Але в окремих випадках це може бути чимось дуже звичайним і навіть не фатальним.

Він трохи відступив убік, щоб Вінстон зміг роздивитися те, що лежало на столі. То була видовжена дротяна клітка з ручкою вгорі для зручності перенесення. До її передньої частини було прикріплене щось схоже на вивернуту назовні фехтувальну маску. Хоча клітка була

за три чи чотири метри від нього, він зауважив, що вона розділена поздовжньою стінкою на два відділи, у кожному з яких ворушилося щось живе. То були пацюки.

– У вашому випадку, – сказав О'Браєн, – найгірша у світі річ – це пацюки.

Коли Вінстон уперше поглянув на клітку, він несамохить затремтів і його охопив неояснений страх. Але цієї миті до нього несподівано дійшло значення схожого на фехтувальну маску приладу. Його нутроші, здавалося, перетворилися на кисіль.

– Ви цього не зробіть! – закричав він високим надтріснутим голосом. – Не зробіть, не зробіть!

– Пам'ятаєте, – запитав О'Браєн, – паніку, яка опанувала вас у ваших сновидіннях? Ви бачили перед собою чорну стіну, а у ваших вухах лунав якийсь звук. Потойбіч стіни було щось жахливе. Ви знали, що там, але не наважувалися відкрити для себе це знання. То були пацюки, які шаруділи й пищали за стіною.

– О'Браєне, – сказав Вінстон, намагаючись контролювати свій голос. – Ви знаєте, що в цьому немає необхідності. Чого ви від мене хочете?

О'Браєн не відповів йому прямо. Натомість він заговорив тоном шкільного вчителя, яким іноді любив послуговуватися. Він замислено вдивлявся у далечинь, ніби звертався до публіки, яка була десь за спиною у Вінстона.

– Самого по собі, – сказав він, – болю може бути недостатньо. Іноді трапляються випадки, коли людина витримує біль, навіть якщо він смертельний. Але для кожного є щось таке, чого він не може знести, – щось абсолютно немислиме. Тут не йдеться ані про хоробрість, ані про боягузтво. Якщо ти падаєш із висоти, то, вхопившись за мотузку, ти не будеш боягузом. Якщо ти випірнув із глибини, то вдихнути на повні легені nebude виявом боягузтва. Це просто інстинкт, якому неможливо не підкоритися. Те саме й з пацюками. Вони вас жахають. Вони – форма тиску, якого ви не зможете витримати, навіть якби й хотіли. Ви зробіть все, чого від вас вимагають.

– Але що це таке? Що це? Як я можу зробити щось, коли не знаю, чого ви від мене хочете?

О'Браєн узяв клітку й переніс її на ближній стіл. Він обережно поставив її на зелене сукно. Вінстон чув, як йому у вухах стугонить кров. Йому здавалося, ніби він сидить зовсім самотній. Він сидів посеред великої голої рівнини, посеред пустелі, залитої сонячним світлом, і звуки доходили до нього з величезної відстані. Але клітка з пацюками стояла лише за два метри від нього. Пацюки були величезні. Вони досягли того віку, коли пацюча морда стає тупою й лютою, а шерсть замість сірої – бурою.

– Пацюк, – продовжував О'Браєн, і досі звертаючись до своєї невидимої публіки, – хоча й гризун, але також їсть м'ясо. Вам це відомо. Ви чули про те, що трапляється у бідняцьких кварталах нашого міста. На деяких вулицях жінки навіть на п'ять хвилин не наважуються залишати вдома своїх немовлят. Пацюки там завжди чатують. Дуже швидко вони обгризують дитину до кісток. Також вони нападають на хворих або на тих, хто помирає. Знаючи, коли людина безпорадна, вони демонструють неабиякі розумові здібності.

У клітці здійснювся писк. Здавалося, цей звук дуже далеко долетів до Вінстона. Пацюки билися. Вони намагалися дістати один одного крізь перегородку. Також він почув глибокий розпачливий стогін, що теж долинув звідкілясь іззовні.

О'Браєн узяв клітку і, підіймаючи її, щось у ній натиснув. Пролунало різке клацання. Вінстон зробив відчайдушне зусилля випручатися зі стільця. Однак марно: він не міг поворушити жодною частиною тіла, навіть головою. О'Браєн підніс клітку ближче. Вона вже була менш як за метр від обличчя Вінстона.

– Я натиснув на перший важіль, – сказав О'Браєн. – Вам зрозуміла конструкція цієї клітки. Маска одягається на вашу голову, не залишаючи пацюкам іншого виходу. Коли я натисну на другий важіль, дверцята клітки відчиняться. Ці зголоднілі звірі вилетять звідти, наче кулі. Ви коли-небудь бачили, як пацюк летить у повітрі? Вони стрибнуть вам на обличчя й відразу стануть у нього вгризатися. Іноді вони починають з очей. Буває, прогризають щокі і жеруть язик.

Клітка була все ближче, вона насувалася на його обличчя. Вінстон чув пронизливе пищання, яке, здавалося, лунало у нього над головою. Але він щосили стримував паніку. Думати, думати – навіть протягом тих секунд, які в нього залишалися, – це була його єдина надія. Раптом йому в ніздрі ударив гідкий, нудотний сморід розлучених тварюк. Його різко й нестерпно занудило, і він майже неспритомнів. Усе почорніло. На мить він перетворився на збожеволілу тварину, яка верещала не своїм голосом. А проте, вхопившись за рятівну думку, він виринув із п'їтьми. Він побачив один-єдиний шанс урятуватися. Він мусить прикритися від пацюків іншою людиною, тілом іншої людини.

Маска вже була так близько від нього, що закрила собою все навколо. Дротяні дверцята наблизилися до його обличчя на відстань двох долонь. Тепер пацюки зрозуміли, що відбувається. Один із них стрибав угору й униз, а другий, старий пошарпаний патріарх стічних канав, став на задні лапки, а рожеві передні просунув крізь щілини у дроті й люто нюшив повітря. Вінстон бачив його вуса та жовті зуби. Його знову опанувала чорна паніка. Він був сліпий, безпорадний, збожеволілий.

– Це було звичайне покарання в імперському Китаї, – прорік О'Браєн тим самим повчальним тоном.

Маска лягла йому на обличчя. Дріт дряпнув щоки. І тоді – ні, то не була полегкість, а лише надія, крихітна часточка надії. Надто пізно, мабуть, надто пізно. Але він раптом зрозумів, що в усьому світі є лише одна людина, на яку він може перекласти своє покарання – *одне* тіло, яке він може покласти між собою й пацюками. І він заволав божевільним голосом, знову й знову:

– Зробіть це з Джулією! Зробіть це з Джулією! Не зі мною! Із Джулією! Мені байдуже, що ви з нею зробите. Здеріть шкіру з її обличчя, обгризайте її до кісток. Не мене! Джулію! Не мене!

Він провалився назад, у бездонну глибину, якнайдалі від пацюків. Він і досі був прикутий до стільця, але впав крізь підлогу, крізь стіни будівлі, крізь землю, крізь океан, крізь атмосферу, у космос, у провалля між зірками – і

летів усе далі, далі й далі від пацюків. Він був уже за багато світлових років звідси, але О'Браєн і досі стояв поруч нього. Він досі відчував холодний доторк дроту до своєї щоки. Але крізь темряву, що огортала його, почув ще одне металеве клацання, і знав, що то клацнули дверцята клітки, які зачинилися, замість того щоб відчинитися.

Розділ 6

У кафе «Під каштаном» людей майже не було. Крізь вікно на запорошені столи навскоси падало золотаве сонячне світло. Була п'ятнадцята – безлюдна пора.

Вінстон сидів у своєму звичному кутку, втупившись у порожню склянку. Його погляд знову й знову падав на широке обличчя, яке дивилося на нього з протилежної стіни. Під обличчям великими літерами було написано: **СТАРШИЙ БРАТ ПИЛЬНУЄ ЗА ТОБОЮ**. Хоча його й ніхто не кликав, підійшов офіціант і наповнив його склянку джином «Перемога», додавши кілька крапель з іншої пляшки, увінчаної корком з трубочкою. Це був сахарин, настояний на гвоздиці – фірмова родзинка закладу.

Вінстон слухав телеекран. Поки що з нього лунала лише музика, але будь-якої миті могли зачитати інформаційне зведення Міністерства Миру. Новини з африканського фронту були вкрай тривожними. Він думав про це з ранку до вечора. Євразійська армія (Океанія воювала з Євразією. Океанія завжди воювала з Євразією) із загрозливою швидкістю наступала у південному напрямку. У полудневому зведенні не називали жодної конкретної території, та можливо, бої точаться вже у гирлі Конго. Браззавіль і Леопольдвіль опинилися під загрозою. Не треба було мати перед очима мапи, аби зрозуміти, що це означає. Це була загроза не лише втрати Центральної Африки: уперше за всю історію війни в небезпеці опинилася територія самої Океанії.

У ньому спалахнули бурхливі емоції, власне, не страх, а щось подібне до незрозумілого збудження, і майже відразу згасли. Він перестав думати про війну. Цими днями йому не вдавалося зосередитися на чомусь одному більш

ніж на кілька секунд. Він підняв свою склянку і вдавив її одним ковтком. Як завжди, його затрусило від джину, і він навіть слабо гикнув. Ця штука була жакливою. Гвоздика й сахарин, бридкі самі по собі, не могли перебити нудотного і маслянистого запаху джину. Але найгіршим було те, що сморід джину, який не вивітрювався ні вдень ні вночі, нерозривно асоціювався у його уяві із запахами тих...

Він ніколи, навіть подумки, не називав їх і, наскільки це можливо, намагався їх не уявляти. Вони були чимось таким, що він не зовсім усвідомлював, але вони повсякчас бовваніли перед його обличчям, а їхній запах лоскотав його ніздрі. Коли джин почав здійматися в ньому, він червоногубо відригнув. Відколи його звільнили, він розповнів, а його обличчя повернуло свій колишній колір – навіть аж занадто. Його риси зробилися грубшими, шкіра на носі й на вилицях побуряковіла, навіть лисина стала рожевою. Офіціант, якого і цього разу ніхто не гукав, приніс шахову дошку й останній номер «Таймсу», розгорнутий на сторінці із шаховою задачею. Потім, побачивши, що Вінстонова склянка порожня, приніс пляшку з джином і наповнив її. Не було сенсу тут щось замовляти. Вони знали його звички. На нього завжди чекала шахова дошка, його стіл у кутку завжди був зарезервований. Навіть коли кафе було забите, для Вінстона залишали стіл, оскільки ніхто не хотів сидіти поруч з ним. Він ніколи навіть не завадав собі клопоту рахувати випиті склянки з джином. Час від часу вони приносили йому брудний клапоть паперу, який вважався рахунком, але йому здавалося, що вони зменшували суму. Та йому було б байдуже якби вони робили навпаки. Тепер у нього завжди було чимало грошей. У нього навіть була робота – умовна посада, за яку платили більше, ніж на його колишній роботі.

Музика з телеекрана урвалася, і на зміну їй залунав голос. Вінстон підвів голову і став слухати. Проте він так і не почув зведень із фронту. Це було лише коротке повідомлення від Міністерства Достатку. Виявляється, у попередньому кварталі Десятий Трирічний План з випуску шнурівок для черевиків був перевиконаний на дев'яносто вісім відсотків.

Він вивчив шахову задачу і розставив фігури. Це було хитре закінчення партії за участі двох коней. «Білі починають і дають мат у два ходи». Вінстон поглянув на портрет Старшого Брата. Білі завжди ставлять мат, подумав він із відтінком невиразного містицизму. Завжди, без винятків, так влаштована гра. Від початку світу у жодній із шахових задач чорні ніколи не вигравали. Хіба це не символізує вічний і незмінний триумф Добра над Злом? Величезне, сповнене спокійної сили, обличчя відповіло йому поглядом. Білі завжди ставлять мат.

Голос із телеекрана зробив паузу й додав іншим, багатого серйознішим тоном:

– Попереджаємо, о п'ятнадцятій тридцять залишайтеся біля телеекрана, щоб прослухати важливе повідомлення. О п'ятнадцятій тридцять! Це надзвичайно важлива новина. Не прогавте її. О п'ятнадцятій тридцять! – Знову заgrimіла бравурна музика.

У Вінстона стислося серце. Це мала бути звістка із фронту, інтуїція підказувала йому, що цього разу надійдуть погані новини. Увесь день, супроводжуючись короткими спалахами збудження, його не полишали думки про нищівну поразку в Африці. Він бачив майже наяву, як євразійське військо перетинає ніколи не порушуваний кордон і, як колонія мурах, розповзається територією Африки. Чому не можна їх якось атакувати з флангу? В його свідомості яскраво окреслилися обриси західноафриканського узбережжя. Він узяв білого коня й переставив його на інший край шахівниці. Він має стояти ось *тут*! Хоча він і бачив, як чорні орди сунуть на південь, проте він бачив й іншу силу, що потай гуртувалася, виходила їм у тил, перетинала їхні комунікації на суходолі й на морі. Йому здавалося, що своїм бажанням він робив цю силу реальною. Але діяти треба швидко. Якщо вони здобудуть контроль над усією Африкою, якщо вони розташують аеродроми та бази субмарин на мисі Доброї Надії, це розітне Океанію навпіл. Це може означати геть усе: поразку, крах, переділ світу, загибель Партії! Він глибоко вдихнув. У ньому нуртувала дивовижна суміш почуттів, навіть не суміш, а послідовне їх нашарування, і годі було визначити, яке з почуттів лежить в основі всього.

Спазм минувся. Він поставив білого коня на його місце, але якусь мить не міг зосередитися на розв'язанні шахової задачі. Його думки знову розбіглися. Майже неспішно він вивів пальцем у пилюці на столі:

$$2 + 2 = 5$$

«Вони не можуть проникнути всередину тебе», – сказала вона. Але вони змогли проникнути в нього. «Те, що тут з вами відбувається – це *назавжди*», – казав О'Браєн. Він сказав правду. Є такі речі, власні вчинки, від яких ніколи не одужаєш. В його грудях, всередині, щось випалили, витравили.

Він зустрічався з нею, навіть розмовляв. Це було безпечно. Інтуїція підказувала йому: тепер вони майже не цікавляться тим, що він робить. Він міг би і вдруге зустрітися з нею, якби хтось із них захотів. Насправді вони випадково зустрілися. Це було у парку, в один із паскудних і холодних днів березня, коли земля була тверда мов залізо, а вся трава здавалася мертвою, й ніде не було жодного паростка, крім кількох крокусів, які виткнулися із землі, щоб їх відразу ж покалічив вітер. Він якраз поспішав, у нього мерзли руки і сльозилися очі, коли за десять метрів побачив її. Його відразу приголомшило те, як вона змінилася, стала зовсім не схожою на себе. Вони майже розминулися, навіть не поглянувши одне на одного, а потім він розвернувся і неохоче пішов за нею. Він знав, що небезпеки немає, що ніхто ними не зацікавиться. Вона мовчала. Звернула вбік і пішла навпростець по траві, ніби хотіла від нього відірватися, але потім, схоже, змирилася з тим, що він іде поруч. Незабаром вони увійшли в негусті зарості безлистої чагарника, який ані ховав, ані захищав від вітру. Вони зупинилися. Було страшенно холодно. Вітер свистів у гілках і тріпав поодинокі бруднуваті крокуси. Він обняв її рукою за стан.

Поблизу не було телеекрана, але десь мали бути сховані мікрофони, крім того, їх могли побачити. Але це не мало значення, нічого не мало значення. Вони могли б лягти на землю й зробити *це*, якби у них було таке

бажання. Подумавши про це, він похолов від жаху. Вона ніяк не реагувала на руку, що її обіймала, – вона навіть не спробувала випручатися або скинути її із себе. Тепер він зрозумів, що в ній змінилося. Її обличчя стало жовтаво-землистим, лоб і скроню перетинав довгий, частково схований під волоссям шрам, але не це було головним. Вона розповніла і від цього якось несподівано огрубіла. Він пригадав, як одного разу після вибуху ракети допомагав витягти труп із якихось руїн і був здивований не лише його неймовірною вагою, а й тим, яким закляклим він виявився і як незручно було його тримати, від чого те тіло робилося більше схожим на камінь, аніж на людську плоть. Тепер її тіло здавалося йому таким самим. Він подумав, що її шкіра зараз також зовсім інакша, ніж колись.

Він не намагався її поцілувати, і вони не розмовляли. Коли йшли по траві назад, вона вперше на нього подивилася. То був короткий погляд, сповнений зневаги і неприязні. Він розмірковував, чи ця неприязнь була через колишнє, а чи через його одутле обличчя й очі, які сльозилися на вітрі. Вони розташувалися на залізних стільцях, поруч, але не занадто близько одне до одного. Він зрозумів, що вона хоче щось сказати. Вона на кілька сантиметрів посунула свій грубий черевик і зумисне зламала суху галузку. Він помітив, що її ступні наче стали ширшими.

– Я тебе зрадила, – відверто зізналася вона.

– І я тебе зрадив, – сказав він.

Вона ще раз з неприязню глипнула на нього.

– Іноді, – заговорила вона, – вони погрожують тобі чимось таким, чого ти не можеш витримати, не можеш навіть думати про це. І тоді ти кричиш: «Не робіть цього зі мною, зробіть це із кимось іншим, зробіть це із тим-то й тим-то». І, можливо, після всього ти вдаєш, що це був лише обман, і ти так сказав, щоб вони перестали тебе катувати, але насправді ти цього не хотів. Але це неправда. Тієї миті, коли ти це промовляєш, ти цього справді хочеш. Ти вважаєш, що іншого шляху до порятунку немає, і ти ладен врятуватися у такий спосіб. Ти хочеш,

щоб це сталося з кимось іншим. Тобі байдуже, що цей хтось страждатиме. Ти думаєш лише про себе.

– Ти думаєш лише про себе, – озвався він луною.

– І після цього ти більше не відчуваш до тієї людини того, що відчував раніше.

– Так, – погодився він. – Не відчуваєш.

Більше їм не було чого сказати одне одному. Вітер обліплював їхні тіла тонкими комбінезонами. Майже відразу їм стало ніяково мовчки сидіти там: крім того, було надто холодно, щоб сидіти нерухомо. Вона сказала, що їй ще треба встигнути на метро, і підвелася.

– Нам треба знову зустрітися, – сказав він.

– Так, – погодилася вона. – Нам треба знову зустрітися.

Якийсь час він повільно й нерішуче йшов за нею. Вони продовжували мовчати. Вона не намагалася позбутися його, але йшла так швидко, щоб він не міг іти поруч з нею. Він уже було вирішив провести її до станції метро, але несподівано оце ходіння на холоді здалося йому безглуздим і нестерпним. Його охопило бажання не стільки покинути Джулію, скільки повернутися до кафе «Під каштаном», яке ніколи досі не здавалося йому таким привабливим, як зараз. В його уяві постало ностальгійне видіння свого столика в кутку, з газетою, шахівницею і склянкою джину, яка ніколи не вичерпувалася. Крім того, там тепло. Наступної миті він навмисне дозволив людям їх розділити. Спочатку вдав, ніби хоче її наздогнати, потім уповільнив ходу, розвернувся і подався у протилежному напрямку. За півсотні метрів озирнувся. Людей на вулиці було небагато, але він уже не зміг її розгледіти. Нею могла бути кожна із десятків квапливих постатей. А можливо, він не зміг упізнати її зі спини через огрядне загрубіле тіло.

«Коли це відбувається, – сказала йому вона, – ти справді хочеш, щоб так сталося». Він справді хотів, щоб так сталося. Він не просто це сказав, він цього хотів. Він хотів, щоб пацюкам віддали не його, а її...

У музиці, що деренчала з телеекрана, щось змінилося. З нього вилетіла надтріснута й глумлива нота, жовта нота. А тоді – можливо, цього й не було, можливо, це його пам'ять відгукнулася на такий звук – голос заспівав:

*Під каштаном, під розлогим
Продавали ми себе,
Я – тебе, а ти – мене.*

На його очах виступили сльози. Офіціант, який проходив повз нього, побачив, що його склянка порожня, й повернувся із пляшкою джину.

Він узяв свою склянку й понюхав її. З кожною випитою порцією смак пійла не пом'якшувався, а робився ще гідкішим. Але воно стало частиною його. Це було його життя, його смерть і його воскресіння. Це був джин, який щовечора відбирав у нього тямку й щоранку допомагав йому ожити. Коли він прокидався, – а це зазвичай відбувалося не раніше одинадцятої години, – з обважнілими повіками, вогнем у роті і залякливою спиною, він би навіть не підводився з ліжка, якби не потрібно було дотягтися до пляшки і чайної кружки, які він ставив уночі на столик біля ліжка. Удень він сидів, слухаючи телеекран, із скам'янілим обличчям і пляшкою напихваті. З п'ятнадцятої і аж до закриття закладу він стовбичив у кафе «Під каштаном». Нікого більше не цікавило, чим він займається, його не будив жоден свист, жоден телеекран не горлав на нього. Іноді, десь двічі на тиждень, він ходив до запилюженого, занедбаного офісу у Міністерстві Правди й виконував невелику роботу, якщо то можна було назвати роботою. Його призначили у підкомітет підкомітету, який був підрозділом одного з незліченних департаментів, що займалися дрібними проблемами, які виникали під час підготовки Одинадцятого видання Словника Новомови. Вони займалися підготовкою чогось, що називалося Проміжним Звітом, але він ніколи не міг достоту зрозуміти, про що саме вони звітували. Здається, йшлося про те, де треба ставити коми – всередині дужок чи зовні. До комітету входили ще четверо людей, усі вони були схожими на нього. Були дні, коли вони збиралися, але потім швидко розходилися, відверто зізнаючись один одному, що їм немає чого робити. Але бувало, коли всі вони майже із запалом бралися до праці, хизуючись своєю працездатністю і складаючи довгі

меморандуми, яких, утім, ніколи не закінчували, виникали тривалі суперечки стосовно того, про що їм треба сперечатися, суперечки заплутані й складні, в ході яких також починали сперечатися через термінологію, таким чином часто відхиляючись далеко убік від першопричини суперечки, потім виникали сварки й навіть звучали погрози звернутися до вищого керівництва. А тоді несподівано з них ніби витікало життя, і вони сиділи за столом, дивлячись один на одного згаслими очима, наче привиди, які щезають після вранішнього крику півнів.

Телеекран на мить замовк. Вінстон знову підвів голову. Повідомлення! Але ні, просто змінилася музика. У нього перед очима стояла мапа Африки. Пересування армій там було у вигляді діаграми: чорна стріла була спрямована вертикально вгору, а біла стріла – горизонтально на схід, перетинаючи хвіст першої. Ніби для певності, він поглянув на незворушне обличчя на портреті. Хіба таке може бути, щоб не існувало другої стріли?

Його цікавість знову згасла. Він ковтнув трохи джину, підняв білого коня і зробив пробний хід. Шах. Але, очевидно, це неправильний хід, бо...

Несподівано мимоволі зринув спогад. Він побачив освітлену свічкою кімнату з ліжком, накритим білим покривалом, і себе, хлопця дев'яти чи десяти років, який сидить на підлозі, трясє гральні кості й збуджено сміється. Його мати сидить навпроти нього і також сміється.

Мабуть, це було за місяць до того, як вона зникла. То була хвилина злагоди, коли він забув про свій лютий голод і тимчасово ожила його колишня любов до неї. Він добре запам'ятав той день, похмурий сльотавий день, коли шибками вікон струменіла вода, а світло у кімнаті було надто тьмяне, щоб читати. Нудьга двох дітей у темній, тісній кімнаті ставала нестерпною. Вінстон скиглив і приндився, робив марні спроби попросити їсти, гасав кімнатою, перекидаючи всі речі і копаючи нижні панелі стін, аж поки сусіди почали стукати в стіну, а мала знову й знову пхінькала. Врешті-решт мати сказала: «Поводься чемно, і я куплю тобі іграшку. Гарну іграшку – тобі сподобається». Вона вийшла під дощ до ближньої крамнички, де прода-

валосся геть усе, і повернулася з картонною коробкою, в якій була гра «Змії і драбини». Він досі пам'ятав запах мокрого картону. Гра була нікудишньою. Дошка розстрікалася, а маленькі дерев'яні фігурки були так грубо вирізані, що не могли стояти й перекидалися. Вінстон байдуже і похмуро дивився на гру. Але потім мати запалила недогарок свічки, вони сіли на підлогу й почали грати. Незабаром Вінстона охопив азарт, і він вибухав сміхом, а фігурки дерлися драбинами до перемоги, а потім ковзали по зміях униз майже до самого початку. Вони зіграли вісім разів – кожен виграв по чотири гри. Надто мала, аби зрозуміти суть гри, сестричка сиділа, спершись на подушку, і сміялася разом з ними. До самого вечора їм усім було добре разом, як у його ранньому дитинстві.

Він витіснив це видиво зі своєї свідомості. Фальшивий спогад. Йому іноді докучали фальшиві спогади. Пусте, якщо знати, що насправді все це нічого не значить. Деякі події траплялися, деякі – ні. Він повернувся до шахівниці й знову підняв білого коня. Майже тієї самої миті кінч вислизнув у нього з пальців і зі стукотом упав на дошку. Він стрепенувся, наче його штрикнули голкою.

Повітря пронизав гучний звук сурми. Коли перед новинами звучав звук сурми, це завжди означало перемогу. Закладом неначе пробіг електричний розряд. Навіть офіціанти стрепенулися й нашорошили вуха.

Звук сурми спричинив оглушливий гамір. Уже про щось повідомляв збуджений голос з телеекрана, та він майже потонув у радісному ревиську, що долидало знадвору. Немов за помахом чарівної палички, новини враз вихлюпнулися на вулицю. Того, що він почув, було досить, аби зрозуміти, що все сталося, як він і передбачив: зібралася величезна морська армада й завдала несподіваного удару в тил ворога, біла стріла перетнула хвіст чорної. Крізь гамір пробивалися уривки тріумфальних фраз: «Широкий стратегічний маневр – досконала взаємодія – безладна втеча – півмільйона полонених – цілковита деморалізація – контроль над усією Африкою – війна дуже близька до свого завершення – перемоги – найбільшої перемоги в історії людства – перемоги, перемоги, перемоги!»

Додаток

Принципи Новомови

Новомову, офіційну мову Океанії, було створено для ідеологічних потреб Анґсоцу, або Анґлійського Соціалізму. У 1984 році ще не було жодної людини, яка б усно чи письмово послуговувалася Новомовою як єдиним засобом комунікації. Передовиці в *Таймсі* писалися Новомовою, але то було *справжнє сподвижництво*, до снаги лише фахівцю. Сподівалися, що Новомова остаточно витіснить Старомову (або, як ми її називаємо, стандартну анґлійську мову) приблизно до 2050 року. А тим часом вона поступово зміцнювала позиції, члени партії у своєму повсякденному спілкуванні все частіше й частіше намагалися вживати слова з Новомови та притаманні їй граматичні конструкції. Версія, якою послуговувалися 1984 року і яка була втілена у Дев'ятому та Десятому виданнях словника Новомови, була тимчасовою і включала багато слів та архаїчних конструкцій, які згодом мали бути вилучені. Ми ж вестимемо мову про вдосконалену версію, втілену в Одинадцятому виданні словника.

Мета Новомови полягає не тільки в тому, щоб бути засобом вираження світогляду й мислення, які властиві прихильникам Анґсоцу, а й щоб унеможливити всі інші форми думки. Існує припущення, що коли остаточно запровадять Новомову і Старомова буде забута, неправовірну думку – тобто таку думку, яка відхиляється від принципів Анґсоцу – неможливо буде виразити, оскільки мислення передовсім базується на словах. Її словник буде створений таким чином, що слова точно і дуже тонко виражатимуть саме те значення, яке захоче сформулювати член Партії, водночас виключаючи всі інші значення, а також саму можливість їх отримати хай навіть обхідними шляхами. Частково це було

Вінстонові ноги конвульсивно засмикалися під столом. Він не підводився зі стільця, але подумки біг, дуже швидко біг разом із вуличним натовпом і оглушливо горлав. Він знову поглянув угору на портрет Старшого Брата. Колос, що височіє, здійнявшись над світом! Скеля, об яку марно б'ються азіатські орди! Він пригадав, що лише десять хвилин тому, так, лише десять хвилин, він сумнівався, коли гадав, якою буде звістка з фронту – про перемогу чи про поразку? О, це було щось набагато більше, аніж загибель євразійської армії! З першого дня, проведеного в Міністерстві Любові, в ньому багато що змінилося, але останнє, неоціненне зцілення сталося лише тепер.

Голос із телеекрана лунав і досі, розповідаючи про полонених, трофеї і різанину, проте крики зовні трохи стихли. Офіціанти поверталися до роботи. Один з них підійшов із пляшкою джину. Перебуваючи у блаженному маренні, Вінстон не звернув уваги на те, що йому знову наповнили склянку. Він уже не біг вулицями і не горлав. Він повернувся у Міністерство Любові, і тепер, отримавши остаточне прощення, його душа була чистою, мов перший сніг. Він сидів на лаві підсудних, у всьому зізнавався і всіх здавав. Він ішов вистеленим білими плитами коридором, і йому здавалося, що він іде під променями сонця, а за спину у нього – озброєний охоронець. Довгоочікувана куля входила в його мозок.

Він звів погляд на величезне обличчя. Йому знадобилося цілих сорок років, аби зрозуміти, яка усмішка ховається під чорними вусами. О жорстоке, безглузде непорозуміння! О впертий, норавливий утікач від люблячої турботливості! Його щоками скотилися дві розбавлені джином сльози. Але все гаразд, тепер усе гаразд, боротьба завершилася. Він здобув над собою перемогу. Він полюбив Старшого Брата.

1949

втілено за допомогою творення нових слів. Але головним чином це завдання вирішувалося через вилучення небажаних слів, а також очищення слів від їхніх залишкових неправовірних значень і, наскільки це було можливо, очищення слів від будь-яких другорядних значень узагалі. Розгляньмо простий приклад. У Новомові все ще існує слово «вільний», але воно може бути застосоване лише в таких твердженнях як: «Цей собака вільний від бліх» або «Це поле вільне від бур'янів». Воно не може вживатися в його давньому значенні «політично вільний» або «інтелектуально вільний», оскільки більше не існує політичної й інтелектуальної свободи навіть у вигляді понять, а тому немає сенсу їх означувати. Окрім вилучення явно еретичних слів, окремим завданням також було скорочення обсягу словника, з якого усувалися всі слова, без яких можна було обійтися. Новомова створювалася не для розширення, а для *звуження* обширу мислення, і, звівши вибір слів до мінімуму, цієї мети було опосередковано досягнуто.

Новомову було створено на основі відомої нам англійської мови, хоча багато речень Новомови – навіть ті, які не містять у собі новостворених слів – навряд чи будуть зрозумілі носієві сучасної англійської мови. Слова Новомови поділені на три окремі класи, відомі як словник А, словник В (який також називають Словником складених слів) і словник С. Простіше розглядати кожен клас окремо, але оскільки для всіх трьох категорій діють однакові правила, то в розділі, присвяченому словникові А, ми також обговоримо і граматичні особливості мови.

Словник А. Словник А складається зі слів, необхідних для повсякденного вжитку, таких як: їсти, пити, працювати, одягатися, підійматися сходами вгору і спускатися вниз, їздити на машині, займатися садівництвом, готувати їжу і таке інше. Він був утворений майже виключно з тих слів, які нам уже відомі – таких як *бити, бігти, собака, дерево, цукор, будинок, поле*, але порівняно зі словником сучасної англійської мови їх надзвичайно мало, а їхні значення набагато вужчі. Вони були позбавлені усіх багатозначностей і різних відтінків значень. З досягненням цього слово Новомови з

цього класу претворилося на уривчасту послідовність звуків, виражаючи лише *одне* чітко визначене поняття. Словник А зовсім непридатний для використання у літературній сфері або для ведення політичної чи філософської дискусії. Він покликаний означувати лише прості, прикладні думки, які зазвичай виражають конкретні об'єкти чи фізичні дії.

Грамматика Новомови має дві визначальні особливості. Першою з них є майже повна взаємозамінність між різними частинами мови. Будь-яке слово (загалом це стосується навіть таких дуже абстрактних слів як *якщо* або *коли*) може використовуватися як дієслово, іменник, прикметник або прислівник. Між формами дієслова та іменника, якщо вони походять від одного кореня, немає жодної різниці – це правило включає в себе зруйнування багатьох архаїчних форм. Наприклад, у Новомові не існує слова *thought* (*думка*). Його місце зайняло *think* (*думати*), яке виконує функції як іменника, так і дієслова. Тут не має жодного етимологічного принципу: у деяких випадках за основу брався іменник, а в деяких – дієслово. Навіть там, де іменник і дієслово спорідненого значення не були етимологічно пов'язані, одне з двох слів часто вилучалося з Новомови. Наприклад, у ній немає такого слова як *sit* (*пизати*), його значення цілком покривається іменником-дієсловом *knife* (*ніж*). Прикметники були утворені додаванням суфікса *-ful* до іменника-дієслова, а прислівники – додаванням *-wise*. Так, *speedful* означає «швидкий», а *speedwise* – «швидко». Деякі з наших сьогоденішніх прикметників, такі як *good* (*добрий*), *strong* (*дужий*), *big* (*великий*), *black* (*чорний*), *soft* (*м'який*), були збережені, але їх залишилося дуже мало. В них немає особливої потреби, позаяк майже кожне прикметникове значення може виражатися додаванням *-ful* до іменника-дієслова. Не збереглося жодного із сьогоденішніх прислівників, крім тих, які вже мали закінчення на *-wise*. Наприклад, слово *well* (*добре*), було замінено на *goodwise*.

Крім того, кожне слово – це загалом стосується будь-якого слова в мові – можна наділяти негативним значенням за допомогою додавання префікса *un-* (*не-*), або можна підсилити префіксом *plus* (*плюс-*), чи ще більше підсилити префіксом *doubleplus-* (*дваплюс-*). Так, наприклад, *uncold* (*нехолодно*) означає *warm* (*тепло*), тоді як *pluscold* (*плюсхолодно*)

й *doublepluscold* (дваплюсхолодно) означають відповідно *very cold* (дуже холодно) й *superlatively cold* (надзвичайно холодно). Як і в сучасній англійській мові, Новомова дозволяє модифікувати значення майже кожного слова такими прийменниковими префіксами, як *ante-* (до-), *post-* (після-), *up-* (вище-), *down-* (нижче-) та ін. Застосовуючи такі методи, з'явилася можливість радикально зменшити обсяг словника. Наприклад, якщо є слово *good* (хороший), то тоді зникає потреба у такому слові як *bad* (поганий), бо те саме значення так само добре – навіть краще – передається словом *ungood* (нехороший). А в тому випадку, коли два слова утворювали природну пару протилежностей, залишалося лише вирішити, яке з них вилучити. Наприклад, за бажанням *dark* (темний) можна було замінити на *unlight* (несвітлий) або *light* (світлий) – на *undark* (нетемний).

Другою визначальною особливістю граматики Новомови є її регулярність. За кількома винятками, про які буде згадано нижче, усі флексії регулюються одним правилом. Так, усі дієслова утворюють минулий час, а також дієприкметники минулого часу лише за допомогою закінчення *-ed*. *Steal* у минулому часі буде *stealed* (а не *stole*), а *think* – *thinked* (а не *thought*), і це загалом стосується всього обсягу мови. Неправильні форми минулого часу, такі як *swam* (плавав), *gave* (давав), *brought* (приносив), *spoke* (говорив), не вживаються. Усі форми множини утворюються додаванням *-s* або *-es* залежно від фонетики слів. Множина таких слів як *man*, *ox*, *life* буде *mans*, *oxes*, *lives*, а не *men*, *oxen*, *lives*. Порівняльний ступінь прикметників завжди утворюється додаванням суфіксів, а нерегулярні форми та утворення з *more* (більш), *most* (найбільш) не застосовуються.

Єдині класи слів, які можуть утворювати нерегулярні форми, – це займенники та допоміжні дієслова. Усі вони застосовуються в Новомові, як і в сучасній англійській, окрім лише *whom* (кому), яке було вилучене як непотрібне, а граматичні часи, що утворювалися за допомогою *shall*, *should* – зникли, оскільки всі їхні значення покриваються формами з *will* і *would*. Також в утворенні слів існували певні винятки, які були пов'язані з необхідністю швидкої й легкої вимови. Слово, яке було важко вимовити або мало

високі шанси бути неправильно почутим, вважалося *ipso facto* – поганим словом. Тому іноді для милозвучності до слова додавалися зайві літери або зберігалася його архаїчна форма. Але здебільшого ця потреба стосувалася слів, які належать до словника В. Далі у цьому есеї буде пояснено, чому полегшенню вимови надавалася така вага.

Словник В. Словник В головним чином складається зі слів, спеціально утворених для політичних цілей: вони не лише застосовуються у виключно політичному значенні, а й створені з наміром людини, яка їх використовує, накинути певне ставлення до явища/предмета. Ці слова важко правильно вживати без повного розуміння принципів Ангосоу. У деяких випадках їх можна перекласти на Старомову або навіть виразити словами зі словника А, але зазвичай це потребує розлогого описового перекладу і завжди призводить до втрати певних семантичних відтінків. Слова зі словника В є певним різновидом вербальної стенографії, часто стискаючи цілий спектр понять до кількох складів, і водночас, на відміну від звичайної мови, їм властива набагато більша переконливість і точність.

В усіх випадках слова зі словника В є складеними словами¹. Вони складаються з двох або більшої кількості поєднаних слів у формі, яка легко вимовляється. Отримане поєднання – це завжди іменник-дієслово з флексіями, що відповідають звичайним правилам. Ось простий приклад: слово *goodthink* (добромислення), яке приблизно означає «правовірність» або, якщо дивитися на нього як на дієслово, «думати в правовірній манері». Воно має такі флексії: іменник-дієслово, *goodthink*; минулий час і дієприкметник минулого часу, *goodthinked*; дієприкметник теперішнього часу, *goodthinking*; прикметник, *goodthinkful*; прислівник, *goodthinkwise*; дієслівний іменник, *goodthinker*.

Слова словника В не створювалися на етимологічній основі. Слова, з яких їх утворювали, могли належати до

¹ Складені слова, такі як мовопис, трапляються й у словнику А, але там вони є лише зручними скороченнями і позбавлені ідеологічного забарвлення.

будь-яких частин мови, розташовуватися у будь-якому порядку і як завгодно спотворюватися – задля полегшення вимови і водночас щоб було зрозуміле їхнє походження. У слові *crimethink* (думкозлочин), наприклад, слово *think* поставлене на друге місце, тоді як у *thinkpol* (поліція думок) воно стоїть на першому, а друге слово *police* втратило свій другий склад. Оскільки складені слова важче вимовляти, неправильні утворення у словнику В трапляються набагато частіше, ніж у словнику А. Наприклад, прикметникові форми *Minitrue* (Мініправ), *Minipax* (Мінімур) і *Miniluv* (Мінілюб) були відповідно словами *Minitruthful* (Мініправа), *Minipeaceful* (Мінімур) *Minilovely* (Мінілюбов), які виникли через те, що *-trueful*, *-paxful*, *-lovely* не досить зручно вимовляти. Але загалом усі слова словника В можуть утворювати флексії і утворюють їх, як і всі інші.

Деяким словам зі словника В притаманні настільки тонкі відтінки значень, що вони майже не зрозумілі тому, хто не опанував мови загалом. Розгляньмо, наприклад, таке типове речення з *Таймсу*, як *Oldthinkers unbellyfeel Ingsoc*. Найкоротшим перекладом цього речення Старомовою буде: «Ті, чії ідеї сформувався до Революції, неспроможні емоційно опанувати принципи Англійського Соціалізму». Але це не зовсім точний переклад. По-перше, щоб зрозуміти повне значення процитованого вище речення, читач повинен мати чітке уявлення про те, що означає *Ангсоц*. А крім того, лише людина, глибоко обізнана в *Ангсоці*, може збагнути повну силу слова *bellyfeel* (відчуття нутрощами), що означає сповнену сліпим ентузіазмом згоду, яку сьогодні годі уявити; або слово *oldthink* (стародумання), що нерозривно пов'язане з ідеєю підлості і декадансу. Але спеціальною функцією певних слів Новомови, до яких належало й *oldthink*, було не виражати значення, а руйнувати їх. Таких слів було не багато, але вони наділялися дуже широким спектром значень, що включали у себе цілі низки слів, які можна було вилучити і забути, оскільки вони тепер входили у єдине всеохопне поняття. Найбільшим викликом, з яким зіткнулися укладачі словника Новомови, було не винайти нові слова, а, винайшовши їх, точно з'ясувати, що вони означають: тобто з'ясувати, які серії слів вони собою замість.

Як ми раніше бачили на прикладі слова *free* (вільний), слова, які колись мали еретичне значення, іноді зберігалися з причини зручності, але при цьому очищалися від небажаних значень. Незліченна кількість інших слів, таких як *honour* (честь), *justice* (справедливість), *morality* (мораль), *internationalism* (інтернаціоналізм), *democracy* (демократія), *science* (наука), *religion* (релігія), просто перестали існувати. Ці значення увібрали в себе кілька новостворених слів, але водночас колишні слова були вилучені з ужитку. Усі слова, які стосувалися концептів свободи й рівності, були, наприклад, об'єднані в одному слові *crimethink* (думкозлочин), тоді як усі слова, що означали різні аспекти об'єктивності й раціоналізму, вмістилися в одному слові *oldthink* (стародум). Вищий рівень конкретизації міг виявитися небезпечним. Від члена Партії вимагався світогляд, схожий на світогляд давнього іудея, який знав лише, що всі, крім його народу, поклоняються «фальшивим богам», і не хотів знати нічого іншого. Йому не треба було знати, що ті боги носили імена Ваала, Озиріса, Молоха, Аштарота та інші: мабуть, що менше він про них знав, то ліпше було для його правовірності. Він знав Єгови й заповіді Єгови: тому він знав, що всі боги з іншими іменами та іншими характеристиками – фальшиві. Приблизно так само член Партії знає, якою має бути правильна поведінка, так само як знає – нехай узагальнено і дуже приблизно – чим є відхилення від неї. Наприклад, його сексуальне життя регулюється двома словами Новомови: *sexcrime* (сексозлочин - сексуальна аморальність) і *goodsex* (добросекс - цнотливість). *Sexcrime* описує всі сексуальні злочини. Воно включає в себе розпусту, перелюб, гомосексуалізм та інші збочення, а також звичайні статеві зносини, призначені лише для втіхи. Немає сенсу їх окремо перераховувати, бо всі вони однаково вважаються злочинними й, загалом, караються смертю. У словнику С, який складається з наукових слів і технічних термінів може виникнути потреба надати спеціалізовані назви певним сексуальним відхиленням, але пересічний громадянин не мусить їх знати. Він знає, що означає *goodsex* – тобто нормальні статеві зносини між чоловіком і дружиною, спрямовані на те, щоб народжувати дітей, і за яких дружина не повинна відчувати задоволення –

усе інше є *sexcrime*. Обмірковуючи еретичну думку за допомогою Новомови, нечасто можна просунути у розмірковуваннях далі за усвідомлення, що вона еретична. Інших слів, необхідних для уточнення, не існує.

У словнику В немає жодного ідеологічно нейтрального слова. Велику частину слів становлять евфемізми. Такі слова, наприклад, як *joyscamp* (табір примусової праці, буквально «радо табір») або *Minipax* (Міністерство Миру, тобто Міністерство Війни), на практиці мають протилежне значення тому, що вони мали б означати за значенням і формою своїх складових слів. З іншого боку, деякі слова демонструють правдиве й зневажливе розуміння справжньої природи суспільства Океанії. Наприклад, слово *prolefeed* (пролоїж – їжа для пролів), що означає нікчемні розваги та брехливі новини, які Партія згодує масам. Є також амбівалентні слова, які, застосовуючись щодо Партії, набувають позитивного значення, а якщо вживаються стосовно її ворогів, то воно змінюється на негативне. Але на довершення всього є ще багато слів, які, на перший погляд, здаються простими абrevіатурами і які набули свого ідеологічного забарвлення не через своє значення, а завдяки своїй структурі.

Наскільки це було можливо, все, наділене політичним змістом, включили до словника В. Назва кожної організації, групи людей, доктрини, країни, інституції, державної будівлі незмінно формувалася за однаковими лекалами: тобто як легко для вимови слово з найменшою кількістю складів, які б вказували на первісне походження. У Міністерстві Правди, наприклад, Департамент Записів (Records Department), де працював Вінстон Сміт, називався Дeпзап (Recdep), Департамент Художньої Літератури (Fiction Department) – Худліт (Ficdep), Департамент Телепрограм (the Teleprogrammes Department) мав назву Теледеп (Teledep) і так далі. Це робилося не лише для економії часу. Навіть у перші десятиліття двадцятого сторіччя телескопічні слова та фрази були однією з головних характеристик політичної мови; і було відзначено, що тенденція застосовувати подібні абrevіатури найбільше розвинена в тоталітарних країнах та тоталітарних організаціях. За приклади можуть правити такі слова як *наці*, *гестапо*, *комін-*

терн, *агітпроп*. На початку така практика розвивалася суто інстинктивно, але в Новомові вона застосовується цілком свідомо. За спостереженнями, такі абrevіатурні назви звучують і дещо змінюють значення відповідних слів, відкидаючи більшість притаманних їм асоціативних рядів, які в іншому випадку можуть з ними пов'язуватися. Наприклад, слова *Комуністичний Інтернаціонал* викликають в уяві складну картину універсального людського братерства, червоні прапори, барикади, Карла Маркса й Паризьку Комуну. Натомість слово *Комінтерн* позначає лише міцно спаяну організацію й чітко визначену доктрину. Воно вказує на щось легко впізнаване і водночас обмежене у використанні, як стілець або стіл. *Комінтерн* – це слово, яке можна вимовити навіть не задумуючись, тоді як *Комуністичний Інтернаціонал* – це фраза, яка майже відразу змушує над нею замислитися. Так само значно менше асоціацій, пов'язаних зі словом *Мініправд*, і їх набагато легше контролювати, аніж ті, які викликає словосполучення *Міністерство Правди*. Це пояснює не лише звичку скрізь, де можливо, створювати абrevіатури, а й ту надмірну увагу, яка приділяється намаганням формувати їх таким чином, щоб вони легко вимовлялися.

У Новомові милозвуччя домінує над будь-якими іншими аспектами, окрім точності значення. І за необхідності, у жертву йому приносяться навіть граматичні правила. Оскільки для всіх політичних цілей передовсім потрібні короткі обрубані слова вузького значення, які можна швидко й легко вимовити і які у голові мовця породжують мінімум семантичних відтінків. Унаслідок того, що майже всі слова зі словника В дуже схожі, вони навіть отримують певну перевагу. Майже завжди ці слова, такі як *goodthink* (добромислення), *Minipax* (Мінімир), *prolefeed* (пролоїж), *sexcrime* (сексозлоч), *joyscamp* (радо табір), *Ingsoc* (Ангсоц), *bellyfeel* (нутрочуй), *thinkpol* (думкопол) і сотні інших – мають два або три склади, з наголосом, який рівномірно розподіляється між першим складом і рештою слова. Їхнє вживання породжує нечітку вимову і, водночас, робить мовлення уривчастим та монотонним. Саме цього й намагалися досягти. Завдання полягало у тому, щоб зробити мову, а надто мову будь-якого

ідеологічно заангажованого суб'єкта, максимально незалежною від свідомості. Безперечно, у повсякденному житті, перш ніж щось сказати, іноді треба подумати, але член Партії, який висловлює політичне або етичне судження, мусить висловлювати правильні погляди так само автоматично і не задумуючись, як стріляючий кулемет. Це досягається завдяки його спеціальній підготовці, мова озброює його надійним інструментом, а структура слів з їхнім різким звучанням і зумисною спотвореністю, що відповідає духу Ангсоцу, ще більше сприяє цьому процесові.

Також сприятливим фактом є обмежений вибір слів. Порівняно із сучасною мовою словник Новомови зовсім невеликий, і постійно відшукуються усе нові способи його скорочення. Новомова відрізняється від майже всіх інших мов тим, що її словник, замість розширюватися, з кожним роком звужується. Кожне скорочення було певним успіхом, оскільки кожне зменшення альтернативи вибору зменшувало спокусу думати. У кінцевому підсумку сподіваються, що артикульована мова утворюватиметься безпосередньо у гортані, зовсім не зачіпаючи найвищих мозкових центрів. Ця мета відверто визнається у такому слові Новомови як *duckspeak* (крякомов), що означає «говорити як качка». Як і багато інших слів у словнику В, *duckspeak* має двоїсте значення. За умови, якщо прокрякана думка є правдивою, воно не містить в собі нічого іншого, окрім схвалення, і коли *Таймс* назвала одного з ораторів Партії *doubleplusgood duckspeaker* (дваплюсдобрим крякомовцем), це був значний і палкий комплімент.

Словник С. Порівняно з іншими словниками словник С вважається допоміжним і складається цілком з наукових і технічних термінів. Вони нагадують наукові терміни, які ми застосовуємо сьогодні, і утворюються з тих самих коренів, але було також проведено роботу для надання їм точного визначення і очищення від небажаних значень. До них застосовуються ті самі граматичні правила, що й до слів з інших словників. Дуже мало слів зі словника С застосовуються у повсякденному і політичному мовленні. Кожен учений або технічний працівник можуть знайти всі потрібні їм слова у

списку, присвяченому його фаху, але вони рідко послуговуються словами з інших списків. Лише дуже мала кількість слів належить до всіх списків, і немає словника, який би виражав функцію Науки як загальну методу мислення незалежно від її конкретних галузей. Власне, не існує навіть слова «наука», бо всі значення, які воно могло б виражати, цілком перебрало на себе слово *Ангсоц*.

З попередніх роз'яснень випливає, що, за поодинокими винятками, неможливо висловлювати Новомовою неправовірні думки. Звичайно, нею можна промовити якусь дуже брутальну ересь. Можна, наприклад, сказати *Big Brother is ungood* (*Старший Брат поганий*). Але це твердження, яке для ортодоксального вуха є очевидним абсурдом, не можна довести за допомогою раціональних аргументів через відсутність необхідних для цього слів. Ворожі Ангсоцу ідеї можуть бути представлені лише в нечіткій безсловесній формі і можуть бути означеними лише у дуже загальних термінах, які узагальнюють і засуджують одразу велику групу неправовірних переконань, водночас не конкретизуючи їх. Загалом, використати Новомову з неправовірною метою можна, лише незаконно перекинувши деякі слова назад на Старомову. Наприклад, у Новомові можливе речення *Всі люди рівні*, але лише у сенсі, яким у Старомові було б наділене висловлювання *Всі люди мають руде волосся*. Воно не містить у собі граматичної помилки, але висловлює очевидну неправду – те саме, що сказати: усі люди одного зросту, однакової ваги і наділені однаковою силою. Більше не існує концепту політичної рівності, і зі слова *рівний* було вичищене це побічне значення. У 1984 році, коли Старомова ще залишалася загальноприйнятим засобом спілкування, теоретично існувала небезпека, що застосовуючи слова Новомови, можна було пригадати їхні первісні значення. На практиці ж кожен, хто добре володів *дводумством*, міг легко уникнути цієї небезпеки, але за два покоління зникла навіть сама можливість таких помилок. Людина, яка від народження послуговувалася Новомовою, вже не знала, що слово *рівний* мало колись і другорядне значення – «політично рівний», або що слово *вільний* колись

могло означати «інтелектуально вільний», як людина, яка ніколи не чула про шахи, не може знати про другорядні значення, притаманні словам *ферзь* або *пішак*. Існує багато злочинів і помилок, які така людина просто неспроможна вчинити, оскільки вони не мають назви, а тому їх годі уявити. Передбачається, що з часом визначальні характеристики Новомови ставатимуть усе промовистішими – зменшуватиметься кількість її слів, дедалі вужчими ставатимуть їхні значення і так само зменшуватимуться шанси їхнього неправильного застосування.

Коли Старомова буде остаточно витіснена, порветься останній зв'язок, що поєднує людей з їхнім минулим. До того моменту історія вже буде переписана, але подекуди збережуться не до кінця цензуровані фрагменти з давньої літератури, і, якщо поновити знання Старомови, їх можна буде прочитати. У майбутньому такі фрагменти, навіть якби їм пощастило зберегтися, стануть незрозумілими і непридатними для перекладу. Перекласти якийсь уривок зі Старомови на Новомову можна буде тільки у тому разі, коли йтиметься про якийсь технічний процес, просту повсякденну дію, або якщо він за своєю суттю буде правдивим (*добродумним* – як сказали б Новомовою). На практиці це означає, що жодна книжка, написана приблизно до 1964 року, не може бути цілком перекладена. Дореволюційну літературу можна піддати лише ідеологічному перекладу – тобто змінивши не лише її мову, а й зміст. Візьмемо, наприклад, добре знаний уривок із Декларації Незалежності:

Ми вважаємо за очевидну істину, що всі люди створені рівними, що Творець наділив їх певними незаперечними Правами, до яких належать також Життя, Свобода й прагнення Щастя. Щоб забезпечити ці права, люди обирають собі уряд, який отримує владу зі згоди тих, ким він керує. І якщо будь-яка форма врядування починає руйнувати ці незаперечні права, то люди мають право замінити або повалити цю владу і вповноважити нову...

Дотримуючись змісту оригіналу, Новомовою неможливо перекласти цей уривок. Найточніший його переклад стис-

нув би цей уривок в одне слово *думкозлочин*. Повний переклад можливий лише у вигляді ідеологічного перекладу, у якому слова Джефферсона замінили б на панегірик абсолютній владі.

Насправді таким чином уже було трансформовано велику частину літератури минулого. З міркувань престижу бажано було зберегти пам'ять про певні історичні постаті, водночас привівши їхні досягнення у відповідність до філософії Анґсоу. Перекладаються різні письменники, такі як Шекпір, Мільтон, Свіфт, Байрон, Дікенс та деякі інші: коли це завдання буде виконане, їхні оригінальні твори з усією тією літературою минулого, якій пощастило зберегтися, будуть остаточно знищені. Ці переклади вимагають повільної і копіткої праці, і навряд чи можна сподіватися, щоб їх було закінчено раніше першого або другого десятиліття двадцять першого сторіччя. Існує також велика кількість суто утилітарної літератури – безцінні технічні посібники тощо, які зазнають тієї ж долі. Саме для того, аби на переклад цих творів було достатньо часу, останнє ухвалення Новомови відкладено щонайменше на 2050 рік.

«1984» – один з найголовніших і вже точно найважливіший роман минулого сторіччя. Важко пригадати якийсь інший літературний твір, який би без зайвої манірності, настільки ж чітко, правдиво і жорстко поставив перед загалом таку ж важливу проблематику. А саме: що таке влада? Яка її природа? Куди прямує сучасне суспільство? Що таке *справжня* смерть, і яка саме смерть є *справжньою* – фізична смерть індивіда, а чи смерть його внутрішнього ества, при збереженні фізичного тіла? Що таке свобода, і як вона співвідноситься з владою? Чи можливий бодай найменший прояв свободи, нехай навіть у вигляді можливості мати свої власні глибоко приховані, вільні від примусу думки, в умовах абсолютної тоталітарної влади?

Погодьтеся, досить вагомий обшир запитань, або й навіть наріжний – і то не лише для сучасного Орвеллу суспільства, а й для нашого часу також. Маю підозру, що ці питання залишатимуться актуальними ще дуже тривалий час, аж поки не зміняться самі підвалини людського соціуму і принципи функціонування нашої цивілізації.

«1984» було завершено 1949 року – це майже середина бурхливого і кривавого ХХ сторіччя, злам індустріальної епохи розвитку людства і початок постіндустріальної, інформаційної ери. Саме закінчилася Друга світова війна – кровопролитна і надзвичайно *ефективна* за показником нищення людей і створених ними благ. Вона відбулася лише через двадцять років після не менш кривавої, але дещо менш технологічної Першої світової. Природно, що Орвелл у романі не приховує своїх похмурих прогнозів щодо подальшого напрямку розвитку цивілізації. Друга світова війна завершилася використанням нової надпотужної атомної зброї, здатної водночас нищити мільйони людей і руйнувати величезні міста-мегаполіси. Винахід цієї зброї відразу ж змінює сам принцип майбутніх масштабних воєн і викликає правомірне запитання: що станеться у разі масового застосування воюючими сторонами атомної зброї?

У 1962 році під час Карибської кризи наш світ опинився за якихось півкроку від відповіді на це досі теоретичне запитання. На щастя, ми так і не отримали цієї відповіді. Поки що. А Джорд Орвелл, пишучи «1984» у сорокових роках минулого сторіччя, вже тоді передбачав подібну ситуацію і логічно припустив, що так само, як невдовзі після Першої світової війни розпочалася Друга світова, після Другої світової неодмінно має відбутися Третя світова війна, але цього разу вже із засто-

суванням атомної зброї. Власне, світ «1984» – це світ після умовної Карибської кризи, яка так і не була розв'язана. Або ж, якщо завгодно, була розв'язана саме атомною зброєю, і людство нарешті отримало відповідь на запитання щодо атомної війни. А відповідь полягала у тому, що тотальна атомна війна була абсолютно не вигідна жодній із сторін-супротивників, бо цілковите знищення цивілізації означало й зникнення самої влади. А оскільки сама суть війни це і є один із найвищих проявів влади, то така війна була б абсурдною, бо суперечила б самим підвалинам влади, а отже – суперечила сама собі.

Ведучи мову про антиутопії, варто згадати, що найвідомішими зразками жанру, поруч з «1984», вважаються «Ми» Євгена Замятіна (1920) та «О дивовижний новий світ» Олдоса Гакслі (1932). Обидва ці тексти були написані раніше за «1984» і так чи інакше могли впливати, а швидше за все, і вплинули на Орвелла і створюваний ним пізніше роман. Наведу уривки з рецензії Орвелла на роман «Ми», яку він написав 1946 року:

«Перше, що привертає увагу під час читання «Ми», – цей факт, я вважаю, досі був непомічений, – так це те, що роман Олдоса Гакслі «О дивовижний новий світ» своїм написанням, вочевидь, частково завдячує саме цій книжці. Обидва твори розповідають про повстання природного людського духу проти раціонального механістичного світу, позбавленого живих почуттів, в обох випадках дія перенесена на шістсот років уперед. Схожа й атмосфера обох книжок, та й зображений у них тип суспільства однаковий, хоча у Гакслі не так сильно відчувається політичний підтекст і помітніший вплив найновітніших біологічних і психологічних теорій».

«Страта, за своєю суттю, є жертвопринесенням людини, і цей ритуал пронизаний похмурою атмосферою рабовласницьких цивілізацій Давнього світу. Саме оце інтуїтивне розкриття ірраціонального боку тоталітаризму – жертвовності, жорстокості як самоцілі, обоженювання Вождя і наділення його божественними рисами – підносить книжку Замятіна вище за книжку Гакслі».

«Вочевидь, метою Замятіна є не зображення якоїсь певної країни, а ілюстрація, чим нам може загрожувати механістична машинна цивілізація».

«Це дослідження сутності Машини – джина, якого людство бездумно вивільнило з пляшки і тепер не може загнати назад».

У цій рецензії Орвел також висловлює свою незгоду з концепцією майбутнього тоталітаризму за Замятіним (і Гакслі), в

якому держава «компенсує відібрану у громадян свободу спокоєм і добробутом». Орвелл вважає, що майбутні тоталітарні режими характеризуватимуться не лише обмеженням свободи, але й навмисним загальним зубожінням населення, утримуванням його у постійному страху, пригніченні і неуцтві.

Щодо роману Гакслі Орвелл категоричніший:

«У Гакслі проблема «людської природи» частково вирішена, оскільки вважається, що за допомогою дородового лікування, наркотиків і гіпнозу людському організмові можна надати будь-яку бажану форму фізичного і розумового розвитку. Першокласний науковий працівник виводиться наскільки ж легко, як і напівдот касти Епсілон, і в обох випадках легко усуваються залишки примітивних інстинктів на кшталт материнських почуттів чи жаги свободи. Але тоді лишається незрозумілою причина такого витонченого розділення зображуваного суспільства на касты. Це не економічна експлуатація, але й не бажання залякати і пригнобити. Тут не існує ні голоду, ні жорстокості, ні будь-яких страждань. У верхів немає серйозних причин, щоб триматися за владу, і, хоча кожен знаходить своє щастя у безглузості, життя стало настільки порожнім, що важко повірити у можливість існування описаного суспільства».

Ще одним підтвердженням впливу принаймні роману «Ми» на подальше написання «1984» є лист Джорджа Орвелла до Гліба Струве¹ від 17.02.44, в якому він дякує за те, що Струве надіслав йому книжку Замятіна, і, зокрема, пише: «Ви заінтригували мене романом «Ми», про який я раніше не чув. Такі книжки мене дуже цікавлять, і я навіть роблю нариси для подібного твору, який напишу раніше або пізніше».

Звичайно, належачи до жанру антиутопій, всі три романи мають ряд спільних рис у прогнозуванні можливого майбутнього цивілізації, серед яких деспотія влади, повне підкорення суспільства державою, злиття релігії і влади і надання останній метафізичних божественних рис, викорінення або боротьба з низкою природних інстинктів та характерних особливостей людини з метою ефективного здійснення влади і, нарешті, можливо найвизначальніша спільна риса – це опис майбутніх тоталітарних режимів як таких, що намагаються повністю знищити в людині особисте, індивідуальне, унікальне, переробити його і принести в жертву колективному, загальному, стандартному й уніфікованому. Тобто прадавній конфлікт «я – вони», на думку

¹ Російський поет, літературний критик, літературознавець і перекладач, який після Жовтневої революції емігрував до Англії (прим. ред.).

всіх трьох письменників, у майбутньому неодмінно вирішиться на користь «ми», оскільки саме такий стан суспільства і є головною передумовою здійснення над ним влади.

З другого боку, роман Орвелла має принципову відмінність від інших двох, а саме у трактуванні природи влади і її головної мети. У романах Замятіна і Гакслі метою влади був порядок у суспільстві, збереження його сталості, структури, надання існуванню його членів гармонії (у власному розумінні, звичайно), і навіть наділення їх щастям та спокоєм (в обмін на свободу, як це описується у романі «Ми», оскільки щастя є прямою протилежністю свободи, а тому задля того, щоб усіх зробити щасливими, потрібно всіх позбавити свободи). Тобто, якщо в обох випадках тоталітаризм має хоч якийсь виправдання і влада лицемірно, а чи щиросердно виправдовувалася певною благою метою, то в Орвелла немає жодних ілюзій щодо справжньої мети здійснення влади. Свій погляд на кінцеву мету влади Орвелл, найкраще виражає вустами О'Браєна:

«Партія прагне до влади лише переслідуючи свої власні інтереси. Нас не цікавить добробут інших, нас цікавить лише влада. Нам не потрібне ні багатство, ні розкіш, ні довге життя чи щастя: нам потрібна лише влада, абсолютна влада.

Ми знаємо, що ніхто не захоплює владу, щоб потім відмовитися від неї. Влада – не засіб, а кінцева мета. Диктатуру запроваджують не для того, щоб стати на сторожі революції, це революцію здійснюють для того, щоб запровадити диктатуру. Метою переслідування є переслідування. Метою тортур – тортури. Метою влади – влада.

Світ страху, зрадництва і катувань, світ, де ти чавиш людей і де чавлять тебе, світ, який стане не менш, а ще БІЛЬШ нещадним – таким ми бачимо шлях його удосконалення.

У нашому світі не буде інших емоцій, окрім страху, люті, триумфу та самоприниження.

Ми знищимо всі задоволення. Але завжди – не забувайте про це, Вінстоне, – завжди існуватиме сп'яніння від влади, яке постійно зростатиме й постійно ставатиме ще ненаситнішим. Завжди, будь-якої миті, існуватиме сп'яніння від перемоги, радість чавити безпорадного ворога. Якщо ви хочете уявити собі майбутнє, уявіть підозву черевика, що чавить людське обличчя – чавить вічно».

Ось так, «черевик, який вічно чавить людське обличчя» – оце і є, за версією Орвелла, одвічна суть влади. І справді, поруч із цим відвертим і страшним у своїй правдивості визначенням природи влади, – і то саме людської влади, влади людини над

людиною, – попередження про небезпеку, яку несе в собі механістичне суспільство, а чи обездуховлення людини унаслідок стрімкого розвитку науки і раціоналізації її існування вже не виглядають аж так зловісно і безпросвітно. Бо яка машина, яка умовна бездуховність чи раціоналізація світу може бути страшнішою за О'Браєна і за ту силу, яку він уособлює? До того ж від стерильного світу Олдоса Гакслі радше віє безкінечною нудьгою, яку відчуває головний герой у своєму невиразному бажанні повернутися до менш раціоналістичного існування, як того, що більше відповідає людській природі. Тут немає місця тій сірій безвиході, невимовній самотності й усвідомленню приреченості на життя у світі, де минуле скасоване, знищене й розпорошене, а майбутнє навечно забетоноване у безкінечному сьогоднішньому дні, як це описано у «1984»:

«Ти розумієш, що, починаючи від учора, минуле скасоване? Якщо ж воно десь виживає, то лише у вигляді небагатьох матеріальних об'єктів без жодної словесної прив'язки до них, як оцей шматок скла. Ми вже майже нічого не знаємо про Революцію і дореволюційні роки. Кожен запис про ті часи знищено або сфальсифіковано, кожену книжку переписано, кожену картину перемальовано, кожену статую, кожену вулицю і кожену будівлю перейменовано, кожену дату змінено. І цей процес триває день за днем, хвилина за хвилиною. Історія зупинилася. Не існує нічого, крім нескінченного теперішнього, в якому Партія завжди права».

У своєму романі Орвелл настільки глибоко і тонко ухопив саму суть тоталітаризму, розкрив принципи влади, справжню мету її існування і методи керування суспільством, що після публікації роман деякий час був під заборонаю навіть у Сполучених Штатах Америки – відносно вільне і демократичне суспільство, а надто його керівна верхівка вважали «1984» небезпечним навіть для себе. Що тоді казати про Радянський Союз, тоталітарна модель якого багато в чому стала зразком для творення похмурого світу «1984»? У країні навіки недобудованого комунізму цей роман побачив світ лише 1989 року, одночасно із «Архіпелагом ГУЛАГ», у якому Солженіцин, на відміну від останнього, прямо, без усіяких алюзій та фантазій, з конкретними іменами, місцями і датами описував злочини комуністичного режиму і його функціонерів проти власного народу. Отже, вочевидь, кремлівські геронтофіли, які своїми зотліліми на історичному вітрі руками все ще намагалися з усіх сил чіплятися за владу, а надто їхні вірні лакеї з численних міністерств, видавництв, редколегій і редакцій вбачали у цьому романі пряму

небезпеку для того тоталітарного болота, яке вони розводили упродовж сімдесяти років. Мабуть, їх дуже обурював цей текст, якщо йому дозволили з'явитися лише за рік-два до краху прогнилої червоної імперії, дозволили тоді, коли вже кілька років як дозволялося все, включаючи рок-музику, Бога, проституцію, рекет і навіть найжахливіше – *приватне підприємництво*.

До кінця життя Орвелл був послідовним і переконаним соціалістом. У когось, певно, цей факт може викликати природне здивування, оскільки у «1984» він безжалісно критикує саме соціалістичну модель суспільства, нехай і у крайньому тоталітарному його прояві. Тут варто зазначити, що Орвеллове розуміння соціалізму відрізнялося навіть від того, як його розуміли англійські соціалісти, які, із захопленням спостерігаючи за Радянським Союзом 30-х років, вважали, що для утвердження соціалізму у світі потрібна «міцна рука», яка б «мудро вела свідомі пролетарські маси до світлого майбутнього». Вони бачили лише прикрашений «індустріалізаціями» і «п'ятирічками за три роки» фасад червоної диктатури, яким СРСР прикривав від усього світу геноцид за соціальними та національними ознаками, як то голодомор 1932–1933 років, депортації цілих народів, смертні вироки без суду і слідства, концентраційні табори, в яких десятками мільйонів гноїли незгодних із режимом, та інші нелюдські злочини проти людей, що коїлися навіть не в ім'я утвердження якихось ефемерних майбутніх ідеалів, а лише задля утримання і поглиблення влади й терору. Орвелл же до самої смерті був переконаний, що справжній соціаліст – це той, хто прагне повалення тиранії, а не її утвердження. Саме тому він так негативно сприймав подальший перебіг подій у Радянському Союзі, коли після революції й повалення панівних класів утвердилося не безкласове суспільство, як було обіцяно більшовиками, а до влади прийшов новий панівний клас, багатого жорстокіший, кривавіший і лицемірніший за попередній.

Як зазначає сам Орвелл, до 1930 року він не мав чітко окреслених політичних поглядів. Він став соціалістом радше через відразу до знедоленого, занедбаного життя бідніших верств промислового робітництва, аніж через теоретичне захоплення плановим суспільством.

Після закінчення школи, коли майбутньому письменникові не було ще й двадцяти років, він виїхав у Бірму і вступив у лави Імперської поліції в Індії. Це була озброєна поліція, чи пак жандармерія. На цій службі він пробув п'ять років. Це був перший крок до усвідомлення Орвеллом підвалин влади і контролю над людьми як неминучої умови її існування.

У 1936 році Джорж Орвелл одружився. Майже того самого тижня почалася громадянська війна в Іспанії — перша ластівка майбутніх грізних подій, що на довгі роки охоплює Європу, а разом з нею і півсвіту. Подружжя виявило бажання поїхати до Іспанії та взяти участь у війні на боці іспанського уряду. В Іспанії Орвелл пробув близько шести місяців на арагонському фронті, поки фашистський снайпер не прострелив йому шию.

Як писав сам Джорж Орвелл, у ранньому періоді війни чужинцеві нелегко було розібратися у внутрішній боротьбі, що велася між різними політичними партіями, прихильними до уряду. Через низку випадкових подій він вступив, як більшість чужинців в Іспанії, не до міжнародної бригади, а до міліції — Р. О. V. М., прилучившись до так званих іспанських троцькістів. Таким чином, у першій половині 1937 року, коли комуністи здобули контроль (чи частковий контроль) над іспанським урядом і почалося переслідування троцькістів, Орвелл з дружиною раптом опинились між переслідуваними. Письменник тоді ще не знав, що для Сталіна в Іспанії точилося дві війни — другорядна війна проти фашизму і головна, таємна війна проти Троцького, за одноосібний вплив на міжнародний комуністичний рух. Насправді Орвеллу з дружиною дуже пощастило, що їм вдалося виїхати з Іспанії живими, та ще й не буди жодного разу заарештованими, оскільки багато з-поміж їхніх друзів було розстріляно, інші просиділи довгий час у в'язницях чи просто позникали. Ці переслідування в Іспанії йшли поруч з великими чистками в СРСР і були лише їхнім відлунням. Суть обвинувачень — а саме: змова з фашистами — була в Іспанії і в СРСР однакова. Коли йшлося про Іспанію, Джорж Орвелл знав напевне, що ці обвинувачення брехливі і безпідставні. Увесь цей досвід став для письменника вельми цінною наукою: він переконався, як легко тоталітарній пропаганді керувати думкою освічених верств населення навіть у так званих демократичних країнах.

В Іспанії Орвелл разом з дружиною були свідками, як невинних людей кидали у в'язниці тільки тому, що їх запідозрювали лише в неправомірних помислах. А повернувшись до Англії, він побачив, що розсудливі й добре інформовані оглядачі вірять в усілякі неймовірні оповідки про змови, зраду та саботажі, про які інформувала преса з московської судової зали.

Роман «1984» побудований за класичною оповідною схемою і складається із трьох частин. У першій частині ми маємо зав'язку всієї подальшої оповіді, в якій описується світ головного героя роману, Вінстона Сміта, так би мовити, розставляються декорації для всієї подальшої дії. Друга частина присвя-

чена його коханням з Джулією і налагодженню контактів з О'Браеном у надії розпочати підпільну діяльність проти Партії. А третя частина оповідає про «лікування» Вінстона у Міністерстві Любові.

Та якщо оголити структуру «1984» до самої основи, дістатися до його каркасу, то ми, по суті, отримуємо дві рівнозначно вагомі частини роману. Перша частина — це запитання Вінстона щодо світу, в якому він живе. Він ставить ці запитання самому собі, занотовує їх у щоденник, подумки рефлексує над ними і врешті-решт дає на них власну відповідь. Друга частина — це немов катарсис навпаки, коли у Міністерстві Любові О'Браєн послідовно порушує всі ті запитання, які колись ставив собі Вінстон, і так само послідовно, вагомо і переконливо дає на них *свої* відповіді, тобто відповіді Партії, які не лише перекреслюють і заперечують всі колишні уявлення Вінстона, а й урешті-решт перекреслюють його самого, знищують його особистість, анулюють його єство. Тобто Вінстон отримує справжні відповіді на те, що його завжди цікавило, але ці відповіді унеможливають подальше існування його самого. У цьому випадку твердження, що знання оплачуються дорогою ціною, доведено до найвищого ступеня.

Вінстон стверджує, що тотальне маніпулювання історією і реальністю неможливе, допоки хоча б одна людина буде знати, що, наприклад, Партія не винаходила літака, гелікоптера чи паровоза, що Океанія не завжди воювала з Євразією, а ще вчора вела війну з Остазією, і що виробництво шоколаду насправді не зросло, а зменшилося. Відстоюючи своє переконання, що, попри увесь терор і всю брехню, якими просякнуте сучасне йому суспільство, здоровий глузд все одно не перемоги, Вінстон максимально оголює конфлікт і зазначає, що «свобода — це можливість сказати, що $2 + 2 = 4$ », тобто він не вірить у можливість всеохоплюючого заперечення самоочевидної об'єктивної реальності.

Проте, потрапивши у Міністерство Любові, Вінстон зіштовхується з партійною логікою О'Браєна — він своїми збоченими аргументами щоразу спростовує всі логічні міркування Вінстона, які на початку видавалися йому непохитними. О'Браєн послідовно доводить, що реальність — це лише породження свідомості. Без свідомості не існує реальності. А оскільки Партія контролює свідомість, отже, вона контролює і реальність. Такий підхід, хоча, можливо, й не відображає так званого об'єктивного стану речей, водночас є надзвичайно корисним і продуктивним у питаннях, що стосуються нав'язування масам певних ідеологічних плат-

форм, маніпулювання фактами, перекручування історичних свідчень і навіть заперечення очевидних речей.

«Лише дисциплінований розум спроможний побачити реальність, Вінстоне. Ви вважаєте, що реальність — це щось об'єктивне, щось, що існує саме по собі. Ви також вважаєте, що природа реальності самоочевидна. Коли ви обманюєте себе, думаючи, що ви щось бачите, ви вважаєте, що кожен бачить те саме, що й ви. Але я запевняю вас, Вінстоне, що реальність не є зовнішнішньою категорією. Реальність існує лише в людській свідомості, й більш ніде. І то не в індивідуальній свідомості, яка може помилятися й у будь-якому разі швидко помирає, а лише у колективній і безсмертній свідомості Партії. Те, що Партія вважає істиною, і є істиною. Побачити реальність можливо лише очима Партії. Ви повинні це усвідомити, Вінстоне. Це вимагає в певному розумінні акту саморуйнування, зусилля волі. Перш ніж ви повернете собі здоровий глузд, ви повинні скоритися...» – каже О'Браєн.

Звичайно, для досягнення бажаного результату тут також застосовується один важливий принцип, а саме *дводумство*, за допомогою якого і досягається маніпулювання дійсністю у межах власної свідомості. У книжці багато розповідається про принципи застосування дводумства, цього ефективного інструменту маніпулювання дійсністю і наріжного каменя владарювання Партії, але водночас декому може здатися, що принцип дводумства носить дещо перебільшений, гротескний, а чи символічний характер. Для того, щоб краще продемонструвати, наскільки успішно застосовується дводумство у не вигаданій, художній, а у нашій, так би мовити, справжній реальності, варто навести кілька простих прикладів-тверджень із застосуванням дводумства:

- а) у Криму російських військ немає;
- б) російські війська забезпечували приєднання Криму до РФ.

- а) українці – братній росіянам народ;
- б) українці – фашисти, бандерівці і жалюгідний недонарод, який ненавидить росіян.

а) України не існує, українців не існує, української мови не існує;

б) українці на території України проводять українізацію населення з метою знищити російську мову і обмежити права російськомовного населення.

Ці твердження, які, мабуть, знайомі багатьом, як правило, можуть дуже легко співіснувати у межах тієї самої свідомості, і

за принципом дводумства кожне із таких взаємовиключних тверджень застосовується саме тоді, коли це вигідно його носієві, і, водночас, ним же заштовхується на периферію власної свідомості, коли відповідно до моменту потрібно застосувати інше, протилежне твердження. І як тут не згадати недавню історію і те, що «Радянський Союз завжди воював із фашизмом, Радянський Союз переміг фашизм», а потім пригадати пакт Молотова-Ріббентропа і радісні усмішки радянських і німецьких солдатів, які 1939 року пліч-о-пліч із солдатами фашистської Німеччини марширували вулицями захопленої і розділеної Польщі?

«Промова тривала вже десь хвилин двадцять, коли на платформу вистрибнув посланець і тицьнув ораторові папірець. Той, не припиняючи говорити, розгорнув його і прочитав. Нічого не змінилося ані в його голосі, ані в поведінці, ані в його прокламаціях, але назви раптом стали іншими. Натовпом без зайвих слів прокотилася хвиля розуміння. Океанія воює з Остазією! Наступної миті зчинилася несамовита метушня. Всі прапори і транспаранти, якими був прикрашений майдан, — усі вони хибні! Це половини з них зображені не ті обличчя. Це саботаж! Це постаралися агенти Голдштайна! Запанувала галаслива інтерлюдія, зі стін зривалися плакати, шматувалися на клапті і розтоптувалися ногами прапори. Розвідники, вилазючи на дахи й зриваючи з димарів транспаранти, демонстрували чудеса спритності. Але за дві-три хвилини все було завершено. Оратор, усе ще чіпляючись у мікрофон і подавши уперед, вимахував у повітрі рукою і продовжував свою промову. Минула ще хвилина, і з горлянок натовпу знову вихопилися дикі крики люті. Ненависть тривала, як і раніше, змінився лише її об'єкт».

Чи не нагадує це ситуацію в СРСР 1941 року, коли Німеччина з найближчого союзника, з яким радянські війська щойно ділили Європу і разом марширували розділеною Польщею, мову якої вивчали у більшості тогочасних радянських шкіл, кадрові військові якої багато років тренувалися на радянських полігонах, і нарешті в яку безкінечними ешелонами відправлялося продовольство і стратегічні ресурси, раптом за одну мить перетворилася на запеклого ворога, а Гітлер зі сміливого нордичного воїна, який кинув виклик хижому англосаксонському імперіалістичному звірові, раптом сам перетворився на загребущу тварюку, з якою тепер війна до скону?

Так що дводумство – це ніяка не вигадка і не гіпербола. Дводумство – це наша з вами справжня реальність, яка й досі існує, допомагаючи отруювати свідомість мільйонів людей.

Однією з наріжних проблематик роману є вірогідність повстання і повалення тоталітарного ладу. У своїх роздумах Вінстон доходить висновку, що повстання можливе, – нехай не тепер, за його життя, а потім, можливо через багато поколінь, можливо через тисячу років, – але, на його думку, рано чи пізно вітальний дух людини візьме гору над штучними заско-рузлыми догматами партійної доктрини, і людство змете Партію, як весняний паводок зносить сміття. Всі надії на майбутні зміни Вінстон покладає на пролів, вважаючи, що вони зберегли ті справжні людські якості, які Партія зуміла витравити зі своїх членів: *«якщо і є надія, то вона лише у пролах».*

«У всьому світі — у Лондоні й Нью-Йорку, в Африці, Бразилії та на таємничих заборонених територіях за кордоном, на вулицях Парижа й Берліна, у селах неозорих російських рівнин, на базарах Китаю і Японії — всюди стоїть дебеда, непереможна постать, спотворена працею і народженням дітей, вона, трудячись від народження до смерті, продовжує співати. Одного дня з-поміж її могутніх стегон постане раса свідомих істот. Ти мрець, а за ними — майбутнє. Але якщо збережеш живим свій розум, як вони зберегли живими свої тіла, ти можеш прилучитися до цього майбутнього й передати їм таємне знання, що два плюс два буде чотири».

У цій своїй наївній вірі Вінстон певною мірою відображає класичну позицію інтелігенції, яка чомусь завжди сподівається, що з якоїсь причини низи раптом самі собою порозумнішають, стануть свідомими і повстануть проти поневолювачів. Як свідчить практика, низи і справді можуть повстати, але ніколи самі по собі, а лише завжди спонукувані зовнішнім імпульсом, мимоволі стаючи на службу до нової сили, яка рветься до влади, а діставши за допомогою низів ту саму владу, ця нова сила залишає незмінною саму систему, як це описує у своїй книжці абстрактний лідер антипартійного руху Іммануїл Голдштайн. Але Вінстон вірить у можливість ще одної, нехай віддаленої у часі остаточної соціалістичної революції, яка, на відміну від усіх попередніх, чомусь має дати позитивні результати. На його думку, проли врешті-решт «пробудяться», стануть розумними і почнуть свідомо прагнути до зміни суспільного устрою. Водночас усі спостереження Вінстона свідчать про те, що до цього немає і не передбачається жодних передумов – пролів ніколи не цікавили і не можуть зацікавити жодні подібні рефлексії. Окрім того, проли, які становлять переважну частину населення суспільства Океанії, якраз і є тією мовчазною, інертною, неосвіченою і через це легкокерованою

масою, яка слугує найкращим підмурівком для вічного панування Партії. У цьому аспекті описане Орвеллом суспільство нічим особливо не відрізняється від сучасних суспільств нашої з вами релваності. «Агресивно-слухняна більшість» – дуже влучна характеристика інертного, байдужого до всього, окрім власного добробуту, прошарку суспільства, який становить від 80 до 95-98 % загалу, залежно від країни та історичного періоду, і на який завжди спиралася і буде спиратися будь-яка влада.

«Там, де існує рівність, там може існувати і здоровий глузд», – розмірковує Вінстон, тримаючись за цю думку, як за якір, як за точку відліку нормальної, не викривленої реальності. Можливо, причина такого ідеалістичного твердження криється у соціалістичних позиціях самого Орвелла. Скидається на те, що навіть описавши у романі всю облудну лицемірність соціалістичних доктрин першої половини ХХ сторіччя і кривавих результатів їхніх втілень, він усе ще продовжує вірити у можливість якоїсь абстрактної всеохопної суспільної рівності, так само як його герой, Вінстон Сміт, попри все, що він бачить і знає, продовжує вірити в якусь майбутню останню, справедливу й остаточну революцію, покликану принести загальне рівноправ'я і всеохопне братерство.

Ведучи з цього приводу полеміку з О'Брасном, Вінстон так само зазнає поразки і жахається, коли О'Браєн пояснює йому, чому неможливе повалення диктатури Партії, а наостанок розповідає, що книжку про можливий спротив і повстання писав він сам разом з іншими членами Внутрішньої партії, спеціально, аби ввести в оману таких, як Вінстон Сміт. Далі О'Браєн великодушно відповідає на ще одне запитання, на яке Вінстон ніяк не міг знайти відповіді: він розумів як, тобто якими методами Партія здійснює свою владу, але ніяк не міг зрозуміти *навіщо*. О'Браєн допомагає йому розібратися, і відповідь виявляється страшною і жорстокою у своїй відвертості: **Мета влади – сама влада.**

«Ми відрізняємося від усіх олігархій минулого, бо знаємо, що робимо. Всі інші, навіть схожі на нас, були боягузами й лицемірами. Німецькі нацисти і російські комуністи у своїх методах майже впритул наблизилися до нас, але вони ніколи не мали мужності розібратися у своїх мотивах. Вони вдавали, можливо, навіть вірили, що вони захопили владу мимоволі і на обмежений час і що десь відразу за поворотом на них чекає рай, де люди будуть вільними і рівними. Ми не такі».

«Тепер ви вже починаєте бачити, який світ ми творимо? Він зовсім протилежний тим дурним гедоністичним утопіям, які собі уявляли давні реформатори. Світ страху, зрадицтва і

катувань, світ, де ти чавиш людей і де чавлять тебе, світ, який стане не менш, а ще БІЛЬШ нещадним — таким ми бачимо шлях його удосконалення. Поступ у нашому світі означати-ме поступ до ще більшого болю. Давні цивілізації заявляли, що вони засновані на любові й справедливості. Наша цивілізація заснована на ненависті. У нашому світі не буде інших емоцій, окрім страху, люті, тріумфу та самоприниження. Все інше ми зруйнуємо — усе. Ми вже почали руйнувати звичне мислення, що залишилося з дореволюційних часів. Ми розірвали зв'язки між дітьми і батьками, між людиною і людиною, між чоловіком і жінкою. Ніхто тепер не наважиться довіряти дружині, дитині або другові. Але у майбутньому не буде ані дружин, ані друзів. У матерів забиратимуть дітей відразу після їхнього народження, як від курки забирають яйця. Сексуальний інстинкт буде викорінений. Розмноження стане формальністю, як оновлення річної картки на пайок. Ми скасуємо ордазм. Зараз наші неврологи над цим працюють. Ми усунемо вірність, існуватиме лише вірність Партії. Не існуватиме любові — любитимуть лише Старшого Брата. Не існуватиме сміху — існуватиме лише сміх тріумфу над розгромленим ворогом.

Колись, розмірковуючи над питанням протистояння тоталітарно облудній системі Партії, Вінстон втішався рятівною думкою, що навіть якщо вони можуть змусити його виказати всі факти свого спротиву, зрадити всіх, кого він знає, їм все одно не вдасться змінити його почуттів, вони не зможуть залізти у його думки і змінити їх:

«Але якщо мета не в тому, щоб залишатися живим, а в тому, щоб залишатися людиною, то яка різниця? Вони не можуть змінити твоїх почуттів: зрештою, ти й сам не можеш їх змінити, навіть якщо захочеш. Вони ладні з'ясувати до найменших подробиць усе, що ти робив, або сказав, чи думав. Але твоя душа, порухи якої загадкові навіть для тебе самого, залишається для них недоступною».

Проте подальший перебіг «1984» спростовує і заперечує це, здавалося б, беззаперечне твердження. Найстрашніше те, що для Партії, для її всепроникної сили немає жодних бар'єрів, немає нічого нездійсненого, немає жодної царини, яку б вона не змогла переробити, вивернути, спотворти за своїм бажанням і на свій власний розсуд – навіть думки людини, навіть її почуття. Поступово, крок за кроком, за допомогою хитромудрих приладів, тортур, безкінечних принижень і вивернутої, збоченої логіки О'Браєн дістається до свідомості Вінстона і змінює його ставлення до об'єктивної реальності. Коли тортури сягають

апогею, Вінстон у розпачі питає, що він ще має розказати, кого ще він має зрадити, щоб вони припинили його муки, і О'Браєн йому відповідає, що він мусить змінитися, вилікуватися. Далі О'Браєн пояснює принцип боротьби Партії з будь-яким виявом вільнодумства, – він називає це лікуванням, – оскільки офіційна доктрина Партії полягає у тому, що нормальна людина не може протестувати проти Партії – так можуть чинити або вороги, або душевно хворі. От Вінстон, приміром, душевно хворий, і завданням О'Браєна є його лікування. Режими минулого, зазначає О'Браєн, дозволяли собі знищувати ворогів не вилікуваними – йдучи на смерть, ті ще більше зміцнювалися у власній правоті і так перетворювалися на героїчні символи опору. Це повне бзглюздя, адже якщо гинучи твій ворог залишається нерозкайним, продовжує бути твоїм ворогом – отже, ти зазнав нищівної поразки. Партія ж собі такого не дозволяє. Перед тим як знищити своїх опонентів, Партія турботливо їх виліковує від шкідливого світогляду, доводить їх до повної інтелектуальної капітуляції, змушує щиро розкаятися у всіх своїх злочинах проти Партії і Старшого Брата, змушує їх полюбити Партію і Старшого брата, а відтак страждати через свої колишні злочини. Лише після цього Партія може м'якосердо позбавити життя те, що залишилося від її колишнього ворога:

«Те, що з вами тут відбувається, — це назавжди. Затягте це на майбутнє. Ми зруйнуємо вас настільки, що для вас уже не буде вороття назад. Тут із вами відбудеться те, від чого ви ніколи не оклидаєте, навіть якби вам пощастило прожити тисячу років. Ви втратите спроможність пережити звичайні людські почуття. Всередині вас усе відіме. Ви ніколи більше не спізнаєте любові, дружби, чи радості життя, ніколи не зможете сміятися, чимось цікавитися, бути мужнім або сумлінним. Ви будете порожнім. Ми з вас усе вичавимо, а собою заповнимо порожнечу».

І справді, те, що відбулося з Вінстоном у Міністерстві Любові, – страшніше за будь-яке фізичне каліцтво, будь-яке страждання і навіть страшніше за саму смерть, бо ті зміни, яких зазнав Вінстон, стосуються самої його суті, його глибинного ества, якщо завгодно – його душі. Діяльність Партії страшна не фізичним всеохопним контролем, не фізичним нищенням опонентів: найстрашніше, що робить Партія, – це те, що вона паплюжить, видозмінює душу людини, внаслідок чого людина перетворюється, за словами О'Браєна, на вичавлену порожню оболонку, нездатну до звичайних людських почуттів. Оце і є справжня, найжахливіша смерть.

Але навіть видозмінивши Вінстонове єство, змусивши його внутрішньо капітулювати, відмовитися від будь-якого виду опору, Партія ще не отримала остаточної перемоги над ним. Десь глибоко всередині, на самому споді його понівеченої душі ще жеврів той останній зв'язок з ним колишнім, а саме – його кохання до Джулії, яке залишалося свідченням того, що попри всі заяви О'Брасна, Партія не всесильна, бо не може заборонити йому кохати, нездатна знищити це, можливо останнє, справжнє почуття. Проте подальші події роману свідчать, що Вінстон уже вкотре недооцінив партійну систему тотального «лікування» з безнадійним показником у 100 відсотків. У кожної людини є свій власний зачасний жах, щось таке, перед чим капітулює її свідомість, її тіло, її єство, щось настільки для неї нестерпне, що, аби цього уникнути, людина ладна на все, на будь-яку зраду, на будь-який злочин. Словом, немає такого, чого б не зробила людина, аби уникнути оцього свого найголовнішого жаху. Це є у кожного. У випадку Вінстона цим потаємним нестерпним жахом виявляються пацюки. Зіштовхнувшись зі своїм страхом буквально обличчям до обличчя, Вінстон зраджує своє кохання до Джулії. Прикметним є те, що ця зрада є глибинною і щирою, після якої вже неможливе кохання – він свідомо випаює в собі це останнє почуття, цю останню незайману часточку своєї душі, завдяки якій він ще залишався не повністю «вилікуваним», а отже хоча б частково залишався собою. Пізніше, вже після свого «зцілення», коли Вінстон випадково зустрічається із Джулією, перші їхні слова, сказані одне одному, були «я тебе зрадив(ла)». Цим вони відразу розставляють усі крапки над «і» у своєму подальшому короткому спілкуванні, під час якого не відчують одне до одного нічого, окрім виразної неприязні. Партія вкотре перемогла – вони обоє «вилікувалися» від свого кохання, вони обоє стали такими, якими хотіла їх бачити Партія.

Отже, всі Вінстонові ілюзії щодо можливості спротиву всеохопній тоталітарній машині Партії планомірно і одна за одною розвіюються, врешті-решт перетворюючи його самого на найвагоміший доказ хибності своїх колишніх поглядів.

Розглядаючи основну проблематику, заторкнуту у «1984», мало хто звертав увагу, що окрім усього, це також роман про страшну, всеохопну самотність людини, самотність вільної свідомості у тоталітарному світі, світі, в якому облуда і брехня помінялися місцем з об'єктивною правдою, світі, у якому взагалі немає жодної об'єктивної правди, коли головний герой у спробі залишитися при відносно здоровому глузді, вимушений писати щоденник і за його допомогою звертатися до невідомого, мину-

лого і невизначеного, тьмавого майбутнього. А ще він подумки звертається до О'Брасна – єдиної людини, яка, на його думку, може його зрозуміти. Джулію ж не цікавлять його рефлексії і розмірковування над тоталітарним правлінням Партії і можливостями повалення її влади – протест Джулії простий і приземлений. Вона не розділяє розпачу Вінстона стосовно світу, в якому вони вимушені жити, її не цікавить ні те, хто з ким ще вчора воював і хто із ким воює сьогодні, і навіть головна та єдина книжка спротиву авторства Голдштайна викликає у неї нудьгу. Увесь спротив Джулії зводиться до бажання порушення дрібних правил і заборон, з одночасним виконанням головних законів, щоб уникнути загалом невідворотного арешту і покарання.

Можливо, саме через оцю свою самотність, неможливість ні з ким вести діалог на рівних, навіть після всіх мук, яких О'Брасн завдає Вінстонові, той все одно продовжує відчувати до нього глибоку прихильність. Стосунки Вінстона і О'Брасна виразно позначені елементами стокгольмського синдрому. Навіть попри ті перспективи страшного безнадійного тоталітарного світу, про який розповідає Вінстонові О'Брасн і який своїми діями втілює Пратія і особисто він, Вінстон все одно відчуває до нього прихильність, оскільки О'Брасн розумний, він його розуміє і з ним можна поговорити. Цей момент, можливо, вказує на те, як Орвелл, бачить стосунки інтелігенції і панівного апарату, коли інтелігенція дозволяє робити з нею все що завгодно, аби лише палач видавався більш-менш культурним і освіченим:

«Вінстонове серце знову виповнила дивовижна повага до О'Брасна, яку, здавалося, ніщо не могло зруйнувати. Який же він розумний, подумав він, який інтелігентний! О'Брасн не міг не зрозуміти, що йому сказано. Будь-хто інший на земній кулі негайно відповів би, що неправда, що він зрадив Джулію. Бо хіба існувало щось таке, чого б вони не вирвали з нього тортурами? Він розповів їм усе, що він знав про неї, про її звички, характер, минуле життя. Він розповів з усіма найдрібнішими подробицями про те, що відбувалося під час їхніх зустрічей, про все, що він їй сказав або вона сказала йому, про ту їжу, яку вони купували на чорному ринку, про їхні зради, про їхні недолугі змови проти Партії — геть усе. А проте, в тому розумінні, яке він укладав у це слово, він не зрадив її. Він не перестав кохати її, його почуття до неї залишилися тими самими. О'Брасн без зайвих пояснень зрозумів, що він має на увазі.»

Так, поза сумнівом, О'Брасн усе розумів, і це його розуміння врешті-решт вилізло Вінстонові боком, бо, власне, саме

О'Браєн цілком знищив його в духовному й інтелектуальному розумінні.

Завдяки багатьом алюзіям, які легко прочитуються в романі, — суворе вусате обличчя Старшого Брата, що дивиться з тисяч плакатів, транспарантів та екранів, «козляче обличчя» Голдштайна-Троцького, жорстке ієрархічне тоталітарне суспільство, що керується єдиною Партією, постійне перекручування історії та підтасовування статистичних даних, дефіцит найнеобхідніших товарів загального вжитку, таких як шнурівки для черевиків або леза для бритви, показові судові процеси над «ворогами народу», на яких ці самі вороги, які ще вчора стояли на керівних постах, сьогодні зізнаються у всіх смертних гріхах, які вони коїли мало не з народження, — західна спільнота, та й радянські «товарищі» завжди вважали, що «1984» є такою собі важезною каменюкою у червоний город радянського комунізму. Певною мірою так воно і є. Проте за всіма цими ідеологічними протистояннями і холодними війнами мало хто розумів, що «1984» викриває тоталітарну сутність влади як такої, не зважаючи на її колір. І декорації не є такими вже й важливими, і не обов'язково прес влади має бути у вигляді «Міністерства Любові», «Міністерства Миру» чи «Міністерства Правди». Все це є лише легко замінними символами природи влади. І мало що зміниться, якщо синій комбінезон члена Партії замінити на діловий костюм чи краватку, які мусить носити працівник будь-якої сучасної нам компанії, не кажучи вже про політиків усіх рангів, або замість одного з наріжних лозунгів роману «Свобода — це рабство» написати таке знайоме, але від цього не близькіше до правди «Ми за мир!» А якщо згадати П'ятихвилинки Ненависті, то вони майже в такому ж вигляді, як описані у «1984», зараз успішно застосовуються, наприклад, на всіх центральних російських телеканалах, розповідаючи про «розп'ятих хлопчиків», «кієвську фашистську хунту», «фашистських же карателів» та іншу подібну ахінею виробництва сучасного російського «міністерства правди», яке нічим не відрізняється від описаного колись Орвеллом.

О'Браєн вихвалявся, що їхні методи боротьби із вільнодумством досконаліші, ніж методи колишніх диктатур. Проте ті методи, що використовуються у сучасній Росії, методи перетворення людини на слухняний інструмент ненависті і підтримки будь-якого злочину, який лише вигідний панівному режимові, вочевидь, ще ефективніші, ніж описані Орвеллом. Адже навіть О'Браєн, перекроюючи Вінстона, вичавлюючи з нього всі людські почуття і заміщуючи порожнечу в середині

нього благовірністю, вимушений був вдаватися до тортур. Але сучасна російська агітпроп машина примудрилася досягти не менш вражаючих результатів, геть не вдаючись до тортур, а лише завдяки тупому, але надзвичайно об'ємному і масштабному інфо-бомбардуванню населення. І якщо пригадати три головні партійні гасла: «Війна — це мир», «Свобода — це рабство» і «Неуцтво — це сила», то якраз останнє гасло варто поставити на перше місце, оскільки саме воно і є визначальною передумовою успішного втілення інших двох.

Як писав Вінстон у своєму щоденнику: «голове — це можливість сказати, що $2 + 2 = 4$. З цього випливає все інше», так і для ефективного здійснення влади головне забезпечити виконання гасла «Неуцтво — це сила», з нього випливає все інше: і «Мир — це війна», коли досягнення відносно спокійного правління режиму однієї конкретно взятої держави досягається лише війною на території іншої держави, і «Свобода — це рабство», коли рабам розповідають про те, що їхнє рабство це і є справжнісінька свобода, а ті, хто є вільними, насправді — раби. А найголовніше, що ті, кому це розповідається, у все це вірять, оскільки, врешті-решт, «Неуцтво — це сила». От тільки шкода, що це гасло не уточнює, чия саме сила. І попри те, що наш сучасний світ не поділений на три величезні наддержави, які ведуть між собою безкінечну війну, а насправді просто здійснюють владу над власним народом, у своїх принципових рисах похмурий прогноз Джорджа Орвелла вже давно почав справджуватися — просто не треба все сприймати надто буквально. Варто лише пильніше прислухатися до радіоприймачів, які *крякомовою* плетуть якісь безкінечні у своїй безглузді дурищі; придивитися до телеекранів, в яких безжурно вицаблучуються і дуриють дивні, майже потойбічні у своєму відрізливому юродстві дядьки і тітки, обговорюючи якісь неістотні дурниці, виспівуючи дурнуватих пісень і загалом усім своїм виглядом показуючи, що *все іде за планом*, усе відбувається саме так, як треба, — головне, щоб *було весело і ні про що не замислюватися*; вникнути в суть інформації, якою рясніє періодика, і починаєш розуміти, що й справді «ВІЙНА — ЦЕ МИР», «СВОБОДА — ЦЕ РАБСТВО», а «НЕУЦТВО — ЦЕ СИЛА».

Олексій Жупанський

Літературно-художнє видання
Серія «Майстри світової прози»

ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ
1984

З англійської переклав
Віктор Шовкун

Головний редактор *О. Жупанський*
Редактор *Л. Пішко*
Художній редактор *О. Баратинська*
Оригінал-макет *О. Баратинська*

Формат 84x108 1/32

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи №2770. Серія ДК

ФОП Жупанський
Україна, 08293, Буча, вул. Тарасівська, 7а,

тел.: (096) 350-61-05;
E-mail: zhupansky-publisher@ukr.net

Головний редактор/відділ збуту:
тел.: (097) 412-04-42

E-mail: zhupansky-editor@ukr.net
web: publisher.at.ua

Замовлення № 15-135.

Віддруковано на ПАТ "Білоцерківська книжкова фабрика",
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.
Свідоцтво серія ДК № 4063 від 11.05.2011р.

Орвелл, Джордж.

063 1984: роман/Джордж Орвелл; з англ. пер. В. Шовкун; Влада:
вчора, сьогодні — навічно, О. Жупанський. — К.: Вид-во
Жупанського, 2015. — (Майстри світової прози). — 312 с.

ISBN 978-966-2355-57-4

«1984» — один з найголовніших і вже точно найважливі-
ший роман минулого сторіччя. Важко пригадати якийсь
інший літературний твір, який би без зайвої манірності,
настільки ж чітко, правдиво і жорстко поставив перед зага-
лом таку ж важливу проблематику. А саме: що таке влада?
Яка її природа? Куди прямує сучасне суспільство? Що таке
справжня смерть, і яка саме смерть є справжньою —
фізична смерть індивіда, а чи смерть його внутрішнього
єства, при збереженні фізичного тіла? Що таке свобода, і
як вона співвідноситься з владою? Чи можливий бодай
найменший прояв свободи, нехай навіть у вигляді можли-
вості мати свої власні глибоко приховані, вільні від приму-
су думки, в умовах абсолютної тоталітарної влади?

УДК 821.111 06-31

ББК 84(4Вел) 84(4Вел)6-44

НБ ПНУС

800072